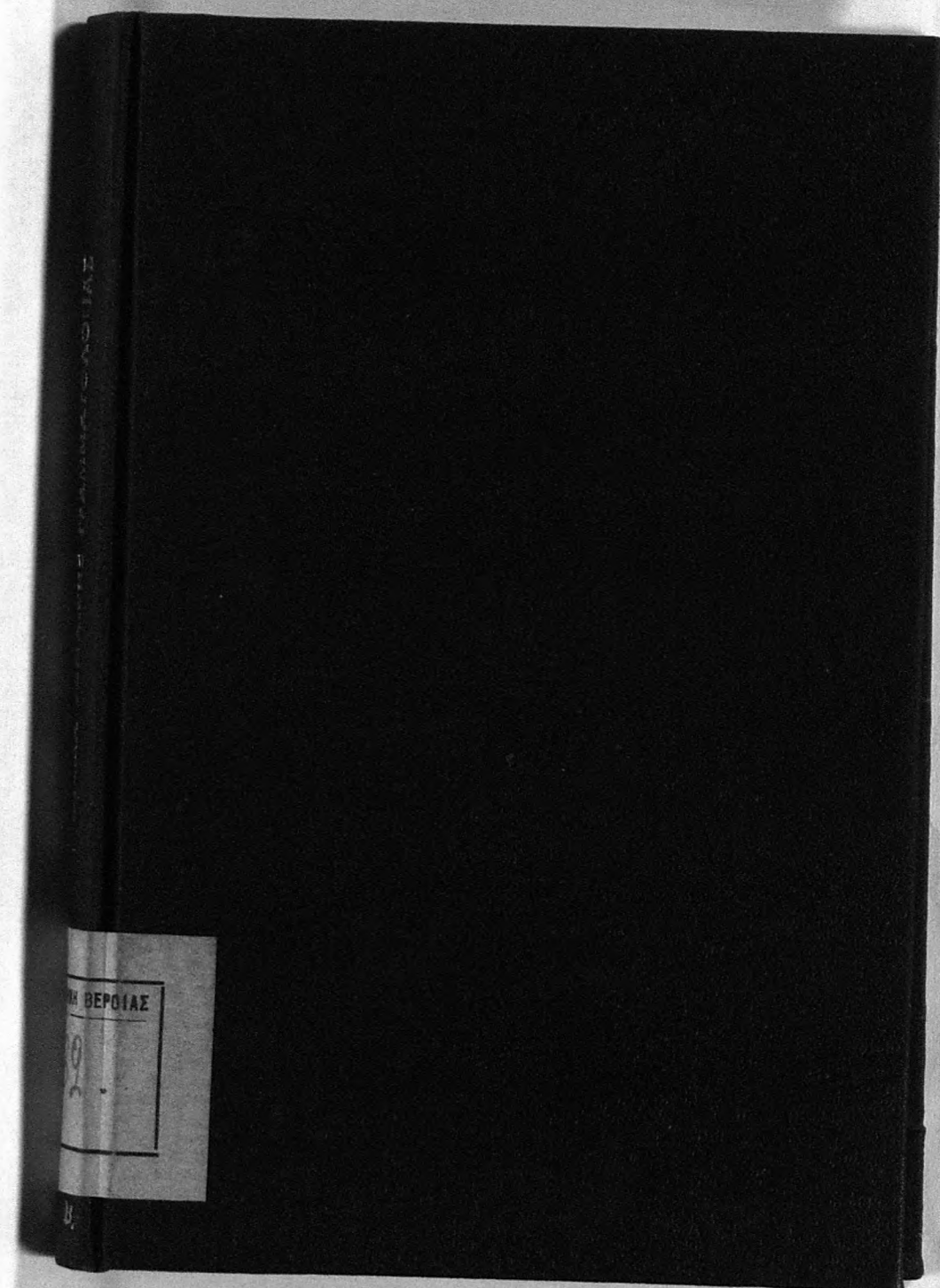

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

400

ΒΕΡΟΙΑΣ

*Αριθ. είδ.

782/57

*Εξ αγοράς

Χατζημάρκου

GRVER-00242

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ευκλείους Αριθμ.
PAUL FRANC *Α.Υ.Η.*

ΣΤΟΙΧΕΙΑ
ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

ΥΠΟ

ΙΑΚΩΒΟΥ Χ. ΔΡΑΓΑΤΗ

καθηγητοῦ

τοῦ ἐν Πειραιεὶ Γυμνασίου.

VERGILIUS

Α.Ε. 782

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ Ο ΠΑΛΑΜΗΔΗΣ

28. Ὁδὸς ἁγίου Μάρκου. 28.

Δημόσια Κε 1881 ἢ Βιβλιοθήκη Βεργίλης

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.

Ἀναλαμβάνων ἐκάστοτε τὴν ἐν τινι τῶν Γυμνασιακῶν τάξεων διδασκαλίαν τῆς Λατινικῆς, ἡσθάνομην τὴν ἀνάγκην νὰ συντάσω εἰσαγωγὰς καταλλήλους εἰς τοὺς διδασκόμενους συγγραφεῖς καὶ καθ' ὑπαγόρευσιν τοῖς μαθηταῖς ὑποβάλλω, οὐκ ὀλίγον οὕτω κατατρέψων χρόνον, καὶ ὑπὸ κόρου καταλαμβάνομενος καὶ ἐπὶ τῇ ἰδέᾳ μόνῃ τῆς ὑπαγορεύσεως, ἣν ἀνελογιζόμην ὅτι ἐρμηνεῖα ἀπλῆ ἐπὶ βάσεως περιληπτικῆς εἰς χεῖρας τῶν μαθητῶν ὑπαρχούσης, ἡδύνατο ἐπιτυχέστατα νὰ ἀναπληρώσῃ, συνετιζομένου οὕτω τοῦ μαθητοῦ, ἀντὶ τῆς μηχανικῆς ἐργασίας τῆς γραφῆς καὶ ἀποστηθίσεως, εἰς τὴν μετὰ προσαχῆς ἀντίληψιν καὶ συγκράτησιν τοῦ διδασκόμενου, ἀποκομιζόντος ὅλῃ: κέρδος καταστρεφόμενον συνήθως τὸ πλεῖστον ὑπὸ τοῦ κόπου καὶ τῆς ἐντάσεως, ἣν καταβάλλει ἵνα παρακολουθήσῃ εἰς τὴν ὑπαγόρευσιν τὸν πρὸς τὸ τέλος σπεύδοντα καὶ σὺν τῇ ὑπαγορεύσει ἀναγκαζόμενον νὰ ἐρμηνεύῃ διδάσκαλον.

Καὶ ἐν τῇ Πανεπιστημίῳ δέ, τίς σπουδαστὴς μετὰ τὸ τέρμα μακρᾶς μελέτης δὲν ἐπεθύμησε δι' ὧς οἶόν τε ὀλιγωτέρων νὰ περιλάβῃ ὅσα διήλθε κατ' ἑκτασιν ἐν τοῖς διαφόροις τῆς ἐπιστήμης κλάδοις, νὰ ἔχῃ ἐγκύλιόν τι ἐκάστου κύκλου μαθήματος, σαφὲς καὶ περιληπτικὸν βοήθημα, οἷον τε τελευταῖον βλέμμα ἐπὶ τοῦ ὅλου ἐκάστου κλάδου, ἵνα ἀποφύγῃ τὴν ὀχληρὰν ἐπανάληψιν μακρῶν σημειώσεων ἢ τὴν πολλάκις δυσχερεστάτην ἀνάγνωσιν χειρογράφων περιλήψεων.

Τοιαύτης περιλήψεως πραγματευομένης μὲν ἐν μείζονι τὰ οὐσιωδέστερα ἑκτάσει, ἀπλῶς δὲ ἀνακευρούσης

εἰς τὴν θέσιν τῶν τὰ δευτέρου λόγου, τοιούτου βιβλίου ἀνακουφιστικοῦ καὶ τῶν φίλων συναδέλφων καὶ τῶν μαθητῶν καὶ ἀνωτέρων σπουδαστῶν, προφανῶς εἶχομεν ἀνάγκην ἐν τῇ τῆς Λατινίδος σπουδῇ. Εἰς τὴν πλήρωσιν τοῦ κενοῦ τούτου καὶ μόνην ἀποβλέπων ἀπεφάσισα νὰ ἐκδώσω τὴν πρό τινος ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ μετενηνεγμένην μοι εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς καταλληλοτάτην Ῥωμαϊκὴν Γραμματολογίαν τοῦ Frank, ἐν ᾗ τὰ ἀρμόζοντα ἑαυτοῖς κατὰ εὐμέθοδον σύστημα εὐρίσκουσι καὶ ὁ μαθητὴς τοῦ Γυμνασίου καὶ ὁ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ σπουδαστής.

Ἀκόμη εἰς λόγος ἰσχυρότερος ὑποκινήσας με εἰς τὴν ἐκδοσιν τοῦ προκειμένου ἐγχειριδίου εἶνε ὅτι ἔχω τὴν ἰδέαν ὅτι ὁ μαθητὴς δὲν πρέπει νὰ ἐξέρχεται τοῦ Γυμνασίου οὕτως ἀκατάρτιστος, ὥς νῦν, ἐν τῇ σπουδῇ τῶν δύο κυριωτέρων γλωσσῶν, ὀλίγων μόνον σημείων ἐκατέρως ἀπτόμενος καὶ εἰς πολλῷ στενώτερον τοῦ δέοντος κύκλον περικλειόμενος, ἐν ᾧ ἡδύνατο πολλῷ πλείω εὐχερῶς ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς Γραμματολογίας νὰ ἀποκτήσῃ, ἣτις ἐπρεπεν, ἂν μὴ ὡς ἰδίον μάθημα, τοῦλάχιστον νὰ εἶνε συνδεδεμένη μετὰ τῆς ἄλλης ἐν ἑκατέρᾳ τῇ φιλολογίᾳ ἐργασίας. Καὶ τοῦτο μὲν εἶνε εὐχῆς ἔργον, πολλὰ δὲ περὶ αὐτοῦ δύναται τις νὰ καταλέξῃ, ἅπερ ὅμως οὐ τοῦ παρόντος.

Τὸ σύστημα τοῦ συγγραφέως εἶνε τὸ κατὰ περιόδους, ἐν αἷς κατὰ τρόπον συναφῇ καὶ τὴν πορείαν τῆς μελέτης εὐκολύνοντα διαγράφονται ἀκριβῶς ὅσα περὶ ἐκάστης δύνανται νὰ λεχθῶσιν. Οὐδὲν τοῦ συστήματος μετέβαλον, προσθεῖς μόνον τινὰ ὀλίγα ὅπου ἦτο ἀνάγκη συμπληρώσεώς τινος διὰ προσθήκης μικρῶν σημειώσεων, καὶ ἰδίᾳ εἰς τοὺς συγγραφεῖς τοῦ ἐν τῷ Γυμνασίῳ κύκλου, καὶ ἀφαιρέσας τὰ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως παρεμβλλόμενα μεγάλα τεμάχια ἐκ διαφόρων συγγραφέων, ὥς ἀποβλέπων εἰς τὸ συνοπτικώτερον.

Ἐν Πειραιεὶ κατὰ Νοέμβριον μεσοῦντα 1880.

Δημοσίου Κεντρικῆ Βιβλιοθήκη I. X. Δ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

Tu regere imperio populos, Romane, memento
Hae tibi erunt artes pacique imponere morem,
parcere subjectis et debellare superbos
(Ούεργιλ. Αίν. VI, 851—53).

Οἱ Ῥωμαῖοι ἦσαν πεπλασμένοι ἐξ ἐτέρου ἢ οἱ Ἕλλη-
ες πηλοῦ. Δὲν ἐγνώριζον τὴν ἀπλὴν ἐκείνην, καὶ ἀνει-
ένην ἀπόλαυσιν τοῦ παρόντος, δὲν κατεῖχον τὴν τὸ πᾶν
ωογονοῦσαν ἐκείνην αἴσθησιν τοῦ καλοῦ, ἥτις ἦτο τὸ ζω-
κὸν στοιχεῖον, ἐξ οὗ ἡ Ἑλληνικὴ τέχνη ἀνέθορεν. Οἱ
Ῥωμαῖοι ἦσαν σιδηροῦν φύλον, σκληροὶ ὡς ὁ θώραξ ὁ τὸν
ολεμιστὴν περιβάλλων.

Τὸ θέμα περὶ ὃ περιστρέφοντο ἦτο: ἀνάπτυξις τῆς
πολιτείας ἐν τῷ ἐσωτερικῷ διὰ σοφῶν νόμων καὶ αὕξη-
ς αὐτῆς ἐν τῷ ἐξωτερικῷ διὰ κατακτήσεων. Ἡ τέχνη
παρ' αὐτοῖς οὐχὶ πρᾶγμα ἐπιθυμητὸν τῷ λαῷ, οὐχὶ ἀ-
νάγκη τῆς ἐθνικῆς τιμῆς, ἀλλ' ἀντικείμενον πολυτελείας
καὶ πλουσιῶν, τῶν εὐγενῶν. Οἱ Ῥωμαῖοι ἦσαν κατακτη-
ταί, ἐννόουν νὰ γράφωσι νόμους καὶ εἰς ἄλλους λαοὺς νὰ
παγορεύωσι τοιοῦτους, ἐγνώριζον νὰ προσελκύωσι πρὸς
αυτοὺς τὴν Ἑλληνικὴν τέχνην, ἀλλ' ὁ πρὸς τὸ καλὸν ἐν-
ουσιασμός, ὅστις ἦτο ἐν Ἑλλάδι ἰθαγενῆς, ἔλειπεν ἀπὸ
αὐτῶν. Ἡ διδασκαλία Σοφοκλείου τινὸς τραγωδίας, κω-
μωδίας τινὸς τοῦ Ἀριστοφάνους, ἦτο ἐν Ἑλλάδι ἐθνικὴ

ἀπόλαυσις, ἐν Ῥώμῃ ὅμως διεφέρετο ὑπὲρ τοιούτου τινὸς μόνον περιορισμένου κύκλου, οὐχὶ ἡ μεγάλη τοῦ λαοῦ πληθὺς.

Αἰσθησις τοῦ σκοπίμου (τοῦ πρακτικοῦ) καὶ μεμετρημένη, σώφρων σπουδὴ καὶ ἀνδρεία, ἀγάπη τῆς πατρίδος καὶ φρόνημα ἦσαν τὰ προέχοντα γνωρίσματα ἐν τῷ χαρακτῆρι τῶν Ῥωμαίων. Δημιουργικὴν τῆς φαντασίας δύναμιν, ἣτις ζωογονεῖ τὴν τέχνην, εἶχον ἐκ φύσεως ἐν ταπεινῷ βαθμῷ. Διὸ ἐξέχει ἡ Ῥωμαϊκὴ τέχνη μᾶλλον ἐν τῇ μιμήσει καὶ τῷ πολλαπλασιασμῷ τοῦ ξένου, ἢ ἐν τῇ πρωτοτύπῳ καλλονῇ καὶ ἀξίᾳ.

Ἡ γραμματεία τῶν Ῥωμαίων δὲν εἶνε φυσικῶς ηὐξημένη, ὡς ἡ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ θεωρεῖται μόνον ὡς ἀπαύγασμα καὶ μίμησις ταύτης. Δὲν εἶνε ἰδίᾳ ἐθνικὴ γραμματεία, διότι μὴ ἰδρυθεῖσα ὡς ἐκείνη ἐπὶ βάσειος σχετικῆς τῷ πλήθει, ἐπὶ ἐπιχωρίων ἐξόχων ἔργων δὲν εἰσέδυε ποτε εἰς τὸν κυρίως λαόν· ἦτο καὶ ἔμεινεν εὐγενὴς μελέτη, πνευματικὴ, λεπτὴ ἐνασχόλησις, ἐν ᾗ ὁ κυρίως λαὸς εὐρίσκεν εὐχαρίστησιν ἐν ταῖς μονομαχίαις καὶ θηριομαχίαις. Ἄν καὶ ὁ χαρακτήρ ὅμως τῆς Ῥωμαϊκῆς γραμματείας μίμησις εἶνε, δὲν πρέπει νὰ παρίδῃ τις, ὅτι ἡ ἀποτύπωσις Ἑλληνικῶν ὑποδειγμάτων ἐν τοῖς ἐπισημοτάτοις Ῥωμαίοις ποιηταῖς ἐφθασεν εἰς ὑψηλὸν βαθμὸν κάλλους, καὶ ὅτι οἱ ποιηταὶ οὗτοι, ἂν καὶ κατὰ τὴν μορφήν δουλικὸι μιμηταὶ τῶν Ἑλλήνων, ἐν τούτοις κατὰ τὰ μερικὰ τῆς ποιήσεως εἶδη, τὴν Σάτυραν δηλ. καὶ τὸ ἐπίγραμμα, ἐγνώριζον νὰ δίδωσιν ἐθνικὴν χροιάν, ἰδίον Ῥωμαϊκὸν χαρακτῆρα. Ἐπιτυχῶς εἰργάσθησαν οἱ Ῥωμαῖοι ἐν τῇ τοῦ δικαίου ἐπιστήμῃ, τῇ φηγορίᾳ καὶ τῇ ιστοριογραφίᾳ.

Τῆς Ῥωμαϊκῆς γραμματολογίας διακρίνομεν τρεῖς περιόδους.

1) Τὴν πρὸ τῆς ἀκμῆς περίοδον ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Σύλλα (ἕως 78 π.Χ.)

2) Τὸν χρυσοῦν αἰῶνα, ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Σύλλα μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Αὐγούστου (78 π.Χ.—14 μ.Χ.)

3) Τὴν μετὰ τὴν ἀκμὴν περίοδον ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Αὐγούστου (14 μ.Χ.) μέχρι τοῦ ἔκτου μ.Χ. αἰῶνος. (*)

Ἐν ταῖς περιόδοις ταύταις ταῖς τρισὶ περιλαμβάνονται κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν τὰ προϊόντα πάντα τοῦ Ῥωμαϊκοῦ πνεύματος ἐν τάξει εὐμνημονεύτῳ μετὰ ὁρίων σαφῶς διαγεγραμμένων. Κατὰ τὴν ἐξεργασίαν παρηκολούθησεν ὁ συγγραφεὺς τὰ αὐτὰ τῆς ἱστορίας σημεῖα, ἅτινα καὶ ἐν τῇ ἐκπονήσει τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοῦ γραμματολογίας, ἐν εὐλήπτῳ παραστάσει συντάξας σαφῇ σύν-

(*) Κατ' ἄλλους εἰς πέντε περιόδους ὑποδιαιρεῖται ἡ Ῥωμαϊκὴ γραμματολογία, τὰς ἐξῆς:

α. Ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης μέχρι τέλους τοῦ πρώτου Λιβυκοῦ πολέμου (754—241), ἢ τὴν τῆς ἀρχῆς.

β'. Ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ πρώτου Λιβυκοῦ πολέμου μέχρι τῆς ἀποχωρήσεως τοῦ Σύλλα ἐκ τῆς ἀρχῆς (241—79) ἢ τὴν τῆς πρὸς τὰ ἄνω τροπῆς.

γ'. Ἀπὸ τῆς ἀποχωρήσεως τοῦ Σύλλα μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Αὐγούστου (79 π.Χ.—14 μ.Χ.) ἢ τὴν τῆς ἀκμῆς.

δ'. Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Αὐγούστου μέχρι τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεως τοῦ Τραϊανοῦ (14—117 μ.Χ.) ἢ τὴν τῆς πρὸς τὰ ἑκάτω βροπῆς.

ε. Ἀπὸ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεως τοῦ Τραϊανοῦ μέχρι τῆς καταλύσεως τοῦ Δ. Ῥωμαϊκοῦ κράτους (117—476 μ.Χ.) ἢ τὴν τῆς παρακμῆς.

οφιν, ἐν ᾗ ἐξαίρει μόνον τὰ ἀξιολογώτερα, ἐπιπολῆς δ' ἄπτεται τῶν ἥττον σπουδαίων, ὥστε καὶ τοῖς ἀνωτέροις σπουδασταῖς περίληψις πλήρης τοῦ ὅλου τῆς Ῥωμαϊκῆς γραμματολογίας νὰ παρέχεται, καὶ τοῖς ἐν τοῖς Γυμνασίοις πληρὲς καὶ τέλειον βοήθημα νὰ ὑπάρχῃ, καὶ οἱ μὴ τυχόντες δὲ Γυμνασιακῆς παιδεύσεως ἀλλὰ περὶ γενικὴν διαμόρφωσιν ἀσχολούμενοι νὰ δύνωνται τι ἐντεῦθεν νὰ ὠφελῶνται.

ΤΜΗΜΑ ΠΡΩΤΟΝ

*Ἡ πρὸ τῆς ἀκμῆς περίοδος, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων
μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Σόβλα (78 π. Χ.).*

Serus enim Graecis admovit acumina chartis,
Et post Punica bella quíetus quaerere coepit,
Quid Sophocles et Thespis et Aeschylus utile ferrent.
Tentavit quoque rem si digne vertere posset,
Et placuit sibi natura sublimis et acer.

(Ὅρατ ἐπιστ. II, 1, 161 κ. ε.)

Ἡ Λατινικὴ γλῶσσα μίγμα διαφόρων Ἰταλικῶν ἀρχικῶν γλωσσῶν συνδεδεμένον μετὰ Ἑλληνικῆς ὕλης, ἦτο τῆς Ῥώμης ἡ γλῶσσα. Ἐπηρείτο αὕτη ἤδη τὸ πάλαι ἐπὶ μεμετρημένη αὐστηρότητι, ἀνδρικῇ δυνάμει καὶ ἀξιώματι μᾶλλον ἢ φαιδρότητι χάριτος, ἐλευθερίᾳ καὶ εὐκινησίᾳ. Ὁ Λατινικὸς λόγος δὲν κινεῖται μετὰ τοσοῦτον ταχείας μεταβολῆς τῆς εὐφωνίας, τοσοῦτον ποικίλης εὐστροφίας, ὥς ὁ Ἑλληνικὸς· ἀλλ' εἶνε ἑμφωνος, ἡχεῖ βαρέως (ἔνεκα τοῦ πλοῦτου εἰς μακρὰς συλλαβὰς) καὶ διαπρέπει δι' ἀκριβοῦς ἀποτυπώσεως τῶν διανοημάτων, διὰ λογικῆς συναρμογῆς καὶ ἡσύχου εὐρυθμίας ἐν τῇ τῶν κώλων κατασκευῇ, ὥς καὶ διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ ἐκφράζειν δι' ὀλίγων λέξεων πολυμερές περιεχόμενον. Τὰ προτερήματα ταῦτα καθιστῶσιν αὐτὸν ἐξαιρέτως ἰδιόζοντα εἰς τὴν πεζὴν παράστασιν.

Τὰ μέχρις ἡμῶν διατηρηθέντα δείγματα τῆς παλαιότητας Ῥωμαϊκῆς γλώσσης καὶ γραμματολογίας περιορίζονται ἐπὶ τινῶν λειψάνων θρησκευτικῶν ἁσμάτων ἀμφοτέρων τῶν ἱσραηλικῶν τάξεων· τῶν *Σαλίων ἱερέων* καὶ τῶν *Ἀρουάλεων ἀδελφῶν*. Οἱ *Σάλιοι* ἱερεῖς, οἱ θεράποντες τοῦ ἐγγωρίου θεοῦ Ἀρεως, κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔαρος περιήρχοντο ἄδοντες καὶ πηδῶντες τὰς ὁδοὺς τῆς Ῥώμης καὶ ἐψαλλον ἐγκωμιαστικά ἄσματα εἰς τὸν προστάτην τοῦ κράτους θεόν. Περὶ τῶν Ἀρουάλεων ἀδελφῶν γνωρίζομεν, ὅτι ἅμα τῇ ἐμφανίσει τῶν πρώτων κορυδαλῶν πομπὴν κατ' ἀγροὺς ἐτέλουν, δεόμενοι νὰ τύχῃσι τῆς εὐλογίας τοῦ Οὐρανοῦ διὰ τὴν βλαστάνουσαν σποράν. Σωζόμενός τις ἔτι, ἴσως λίαν συνήθης εὐχῆς τύπος, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων τούτων χρόνων ἔχει ᾧδε :

Enos Lases iuvate

Enos Lases invate

Enos Lases iuvate

Neve luerue Marma[r]sins incurrere in pleores

Neve luerue Marma[r]sins incurrere in pleoris

Neve luerue Marma[r]sins incurrere in pleoris

Satur fufere Mars limen[sali]sta berber

Satur fufere Mars limen sali sta berber

Satur fufere Mars limen sali sta berber

[Sem]unis alternei advocapit conctos

Semunis alternei advocapit conctos

Semunis arternei advocapit[concl]os

Enos Marmor juvato

Enos Marmor juvato

Enos Marmor juvato

Triumpe

τέχνη οὔτε θεία βοήθεια κατεπραύνετο, καταβληθέντων ὑπὸ τῆς δεισιδαιμονίας τῶν πνευμάτων, καὶ σκηνηκοὶ ἁγῶνες, καινόν τι εἰς λαὸν πολεμικόν—διότι τὸ ἀμφιθέατρον μόνον ἡδὺ θέαμα ὑπῆρχε—μεταξὺ τῶν ἄλλων τῆς οὐρανίας ὀργῆς ἐξιλαστηρίων, λέγονται ἰδρυθέντες. Ἄλλως δὲ μικρόν, ὥς σχεδὸν πᾶσα ἀρχή, καὶ αὐτὸ τοῦτο ξένον τὸ ἱδρυμα ὑπῆρξεν. Ἄνευ ᾧδῆς τινος, ἄνευ παραστάσεως τῶν ᾠδῶν διὰ σχηματισμοῦ, ὑποκριταὶ ἐξ Ἑτρουρίας μετάπεμπτοι, πρὸς αὐλητοῦ ρυθμοὺς ὀρχούμενοι οὐχὶ ἀκόσμους κινήσεις ἐθει Τουσκικῶ ἐξετέλουν. Μετὰ τοῦτο ἤρχισαν οἱ νέοι νὰ μιμῶνται τούτους ἀποτείνοντες ἀλλήλοις σκώμματα διὰ στίχων ἀκανονίστων· οὐδ' ἀσύμφωνοι τῇ φωνῇ αἱ κινήσεις ἦσαν. Οὕτως ἐγένετο δεκτὸν τὸ πρᾶγμα καὶ διὰ τῆς συχνοτέρως χρήσεως διεμορφώθη. Τοῖς ἐπιχωρίοις τεχνίταις, ἐπειδὴ Ἰster ἐν τῇ Τουσκικῇ ὁ ὑποκριτὴς ἐκαλεῖτο, ἀπεδόθη τὸ ὄνομα **Histriones**, οἵτινες, οὐχὶ ὥς πρότερον, τῷ Φεσκεννίνῳ στίχῳ ὅμοιον, ἀσύνθετον καὶ τραχὺν ἀμοιβαίως εἰκὴ ἀπήγγελλον, ἀλλ' ἄτματα ποικίλου περιχομένου (*saturas*), πλήρη, ἐν ρυθμῷ ὠρισμένῳ ἦδη πρὸς τὸν αὐλητὴν μετ' ἀναλόγου μέλους καὶ κινήσεων ἐξετέλουν. Ὁ Ἀίβιος μετὰ τινα ἔτη, ὅστις ἀπὸ τῶν σατυρῶν ἐτόλμησε πρῶτος νὰ συντάξῃ τεμάχια συναφoῦς περιχομένου, ὁ αὐτός, ὅπερ πάντες τότε ἐπραξαν, τῶν ἑαυτοῦ ᾠδῶν ἐκτελεστής, λέγεται ὅτι, ἀφ' οὗ πολλάκις κληθεὶς, τὴν φωνὴν ἡμβλυνεν, ἄδειαν αἰτησάμενος, ὅτε προσέστησε παῖδα εἰς τὴν πρὸ τοῦ αὐλητοῦ ᾠδὴν, ἐξετέλεσε τὸ ἄσμα μετὰ τῶν ζωηροτέρων σχηματισμῶν, ἐπειδὴ δὲν ἐκώλυεν ἡ τῆς φωνῆς χρῆσις. Ἐκτοτε ἤρχισεν ἡ ἐκτέλεσις τῶν ὑποκριτῶν νὰ παρακολουθεῖται ὑπὸ

ἄσιδων, καὶ οἱ διάλογοι μόνον τῇ ἐκείνων φωνῇ κατελείφθησαν. Ὅτε νόμῳ τὰ θεάματα ἀπὸ τοῦ γελοίου καὶ τοῦ ἀνειμένου σκώμματος ἀνεκαλοῦντο καὶ ἡ παιδία εἰς τέχνην κατὰ μικρὸν ἐτρέπη, οἱ νέοι, καταλιπόντες τοῖς ὑποκριταῖς τὴν τῶν δραμάτων ἐκτέλεσιν, αὐτοὶ ἤρχισαν νὰ ῥίπτωσι κατ' ἀλλήλων κατὰ τὸ παλαιὸν ἐμμέτρως σκώμματα, ἅτινα μετὰ τοῦτο ἐξόδια ἐκλήθησαν καὶ εἶνε συνυφασμένα μάλιστα τοῖς Ἀτελλανοῖς δράμασι (*). Τὸ γένος τοῦτο τῶν θεαμάτων παραλαβόντες οἱ νέοι ἐτήρησαν, οὐδ' ἐπέτρεπον νὰ μολυνθῇ ὑπὸ τῶν ὑποκριτῶν. Διὸ παραμένει ἔθος, οἱ ἐκτελεσταὶ τῶν Ἀτελλανῶν νὰ μὴ ἐκδιώκωνται ἐκ τῆς χώρας καὶ στρατεύωσιν, ὡς ἄμμοιροι τῆς τῶν ὑποκριτῶν τέχνης. Μεταξὺ τῶν μικρῶν ἀρχῶν ἄλλων πραγμάτων ἐφάνη ὅτι πρέπει νὰ τεθῇ καὶ τῶν ἀγώνων ἔτι ἡ πρώτη καταγωγή, ἵνα δει-

(*) Αἱ Atellanae fabulae καὶ Iudi Osci κηλούμενοι ἦσαν δημοτικὸν τι δράμα καταγόμενον ἐκ τῆς παλαιᾶς Ὀσκικῆς πόλεως Ἀτέλλας, πρωϊμώτατα εἰσαχθέν εἰς Ῥώμην καὶ παραμείναν ἐνταῦθα. ἂν καὶ ἐν λίαν παρηλλαγμένη μορφῇ, μέχρι τῶν αὐτοκρατόρων. Διότι καὶ μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Λιβίου Ἀνδρονικοῦ εἰσαγωγὴν εἰς Ῥώμην τοῦ Ἑλληνικοῦ δράματος, δὲν ἀφῆκεν ὁ λαὸς τὴν πάτριον κωμωδίαν. Τοιαῦτα δράματα παρενεβάλλοντο μετὰξὺ ἄλλων τεμαχίων πρὸς εὐθυμίαν, ἣ ἐτίθεντο ἐν τέλει τῆς θεατρικῆς παραστάσεως. Ἦσαν ἐξῆς εὐθυμα, ἱλαρὰ τὴν περιοχὴν, προεξέχοντος ἐν αὐτοῖς σκώμματος καὶ ἀκαλάστου εὐθυμίας. Μόνιμοι ἐν αὐτοῖς χαρακτήρες ἦσαν: Maccus, ὁ εὐθυμος γελωτοποιός, Bucco, ὁ λάλος ἀγρότης, Pappus ὁ φιλόγυρος καὶ ἐρωτόληπτος γέρων καὶ Dorsennus, ὁ ἠθικολόγος ἀλαζών. Παιηταὶ τούτων γνωστοὶ ἡμῖν ὑπάρχουσιν ὁ Quintus Novius, Lucius Pomponius Bononiensis, ὁ ἐξοχώτερος ἐν τούτοις Caius Memmius. κ. ἄ.

χθῆ, ἀφ' ὅας ὑγιoῦς ἀρχῆς εἰς ταύτην τὴν μόλις ἀνεκτὴν μανίαν ἐν ταῖς πλουσίαις χώραις ἐφθασεν».

Ἀρχαιοτάτη δραματικὴ ποίησις.

Ταῦτα ὁ Λίβιος. Ὁ ὑπ' αὐτοῦ ἀναφερόμενος Λίβιος Ἀνδρόνικος (272—207 π. Χ.), ὅστις ἐθεωρήθη ὡς πρῶτος δραματικὸς ποιητὴς τῆς Ῥώμης, ἐν τε τῇ σοβαρᾷ καὶ ἐν τῇ εὐτραπέλῳ μορφῇ ἦτο Ἕλλην Ταραντῖνος, ὅστις μετὰ τὴν κατὰκτησιν τῆς πατρίδος του ἦλθεν ὡς δοῦλος αἰχμάλωτος εἰς τὸν οἶκον τοῦ Λιβίου Σαλινάτωρος, ὅπου ὡς διδάσκαλος καὶ γραφεὺς μεγάλῃν ἀξίαν ἀπέκτησε καὶ ἔνεκα τούτου ἐκτήσατο τὴν ἀπελευθέρωσιν. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ μετέφρασεν εἰς τὸ Λατινικὸν εἰς στίχους Κρονίους τὴν Ὀδύσειαν τοῦ Ὅμηρου (*), βιβλίον, τὸ ὁποῖον μεθ' ὅλην τὴν τῆς γλώσσης δυσχέρειαν καὶ τὸ πλημμυλὲς τῆς μεταφορᾶς ἦτο ἐπὶ μακρὸν ἐν χρήσει ὡς διδακτικόν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ὑποκριτὴς ἦτο, προσεπάθησε νὰ ἐγκλιματίσῃ τὸ Ἑλληνικὸν δράμα ἐν Ῥώμῃ. Αἱ ὑπ' αὐτοῦ ἐπεξεργασθεῖσαι τραγωδίαι καὶ κωμωδίαι εἶνε, ὡς ἐκ τῶν τίτλων καὶ τῶν ὀνομάτων ἐξάγεται (ἡ ἀρίστη τραγωδία αὐτοῦ ἦτο ὁ Αἴγισθος), ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ μύθου εἰλημμένοιαι, καὶ ἦσαν πιθανῶς μόνον ἐλεύθεραι μεταφοραὶ Ἑλληνικῶν τεμαχίων, ἐν τραχείᾳ καὶ ὀγκρητᾷ γλώσσῃ. Καθ' ὅλα τὰ μέρη — λέγει ὁ G. Bernhardt (Grundr. der röm. Lit. 4 Bearbeitung) — ἀναφαίνεται οὗτος ἐν τε τοῖς φθόγγοις καὶ

(*) Τῆς μεταφράσεως ταύτης σώζεται ὁ πρῶτος στίχος ἔχων ὡς ἐξῆς:

Virum mihi Camena insece versutum. . . . Σ. Μ.

Δημοσιὰ Κεντρικὴ Βιβλιοθηκὴ Θεσσαλονίκης

τῇ παραστάσει ὡς πρωτόπειρος, μὴ ἀποκτήσας δυνάμιν τινα ἐπὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς γλώσσης τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ μόνον ἐμφαίνων τὴν ἀρχὴν γραμματολογικῆς παραγωγῆς (*).

Τὸ δοθὲν παράδειγμα ἠκολούθησεν ὁ *Γραῖος Ναΐβιος* (264—194 π. Χ.), οὗ ἀμφιβάλλεται τὸ γένος, ἐκ Καμπανίας ἐλθὼν πρωῒμως εἰς Ῥώμην, ὅπου ἐξωκειώθη ὅλως πρὸς τὰ Ῥωμαϊκὰ ἦθη καὶ ἔθιμα. Ἐλαβεν ἐνεργὸν μέρος κατὰ τὸν πρῶτον Λιβυκὸν πόλεμον, βραδύτερον δ' ἐξωρίσθη ὑπὸ τῆς ἀριστοκρατίας τῆς Ῥώμης καὶ ἀπέθανεν ἐν Ὑτίκῃ τῆς Ἀφρικῆς, διότι ἐν τοῖς σκηνικοῖς αὐτοῦ ἔργοις ἐπεξῆλθεν ἀπηνῶς κατὰ τῶν πρώτων τοῦ κράτους ἀνδρῶν. Ὁ Κικέρων χαρακτηρίζει αὐτὸν ὡς πρότυπον τῆς καθαρᾶς ἀρχαϊκῆς γλώσσης. Ἐκτὸς ἡρωϊκοῦ ποιήματος περὶ τοῦ Λιβυκοῦ πολέμου, ἐν ἀρχαίοις Ἰταλικοῖς (Κρονίοις) στίχοις, ἔγραψε καὶ κωμωδίας κατὰ τὰ Ἑλληνικὰ ὑποδείγματα ἐτι δὲ καὶ τραγωδίας. Κατέχομεν ὁμῶς ἐξ ἀπάντων τίτλους τινὰς καὶ ἀποσπάσματα.

Κόρτιος Ἐρριος (239—169) π. Χ.), ἐγεννήθη ἐν Ρουδίαις τῆς Καλαβρίας· πολυμερὲς τὸ πνεῦμα, ὑπερβαλὼν ἀμφοτέρους τοὺς πρὸ αὐτοῦ κατὰ τὴν εὐφυΐαν καὶ τὴν φήμην, ἐθεωρήθη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ὡς κύριος πατὴρ τῆς τεχνικῆς αὐτῶν ποιήσεως. Ἡ παιδείσις αὐτοῦ ἐν τῇ Ἑλληνικῶς μεμορφωμένῃ κάτω Ἰταλίᾳ, ἐν αὐτῷ τῷ Τάραντι, πιθανῶς ἐξωκειώσεν αὐτὸν πρωῒμως πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν γραμματείαν, ἐξ οὗ ἴσως καὶ *Graecus* ἢ *Semigraecus* καλεῖται. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦ δευτέρου Λιβυκοῦ πολέμου ἐστράτευεν, ὡς φαίνεται, εἰς Σαρδίᾳ, ὅπου ἐφείλ-

(*) Τίτλοι τῶν ἔργων αὐτοῦ περιεσώθησαν εἰς ἡμᾶς οἱ ἑξῆς: *Αἴας*, *Ἑλένη*, *Δῖγισθος*, *Ερμιόνη*, *Τηρεὺς* κ. ἄ. τ. *Κωμωδία*: δὲ τίτλος θὰ ᾗτο τὸ «*Εγχειρίδιον*». Σ. Μ.

κυσε τὴν προσοχὴν τοῦ Κάτωνος, ὅτε οὗτος (204 π. Χ.) ὡς ταμίης (Quaestor) κατὰ τὴν ἐξ Ἀφρικῆς ἐπιστροφὴν ἀπέβη εἰς τὴν νῆσον ταύτην. Ὁ Κάτων συμπαρέλαβεν αὐτὸν εἰς Ῥώμην. Βραδύτερον ὑπηρετήσεν εἰς τὰς Ῥωμαϊκὰς λεγεῶνας, ἀπέκτησε τὴν φιλίαν τῶν μεγάλων Ῥωμαίων, ὀνομαστὶ δὲ Σκιπίωνος τοῦ πρεσβυτέρου, καὶ ἔλαβε τὸ δίκαιον τοῦ Ῥωμαίου πολίτου. Ἐν τούτοις ἔζη ἐνλίαν περιωρισμέναις σχέσεσιν. Ὁ Ἐννιος ἦτο ἰδίως ὡς ἐπικός διάσημος καὶ ἀνεγινώσκετο ἐπιμελῶς καὶ ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις ὠνομάζετο μάλιστα Ῥωμαϊκὸς Ὀμῆρος. Ἡ φήμη του ἐβασίλειτο κυρίως ἐπὶ τῶν Χρονικῶν αὐτοῦ (Annales), ἔργου, τὸ ἑποῖον ἐν 18 βιβλίοις χρονολογικῶς σύμπασαν τὴν Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν μέχρι τῶν χρόνων τοῦ ποιητοῦ ἐπραγματεύετο, καὶ διὰ τε τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ ὡς καὶ διὰ τὴν ποιητικὴν παράστασιν μάλιστα ἐπιτήδειον ἦτο εἰς ἀναπλήρωσιν τὴν ἑλλείψεως ἐθνικοῦ ἔπους. Λαμπρὸν προοίμιον τούτου ἦν τὸ ποίημα αὐτοῦ «Σκιπίων», ἐν ᾧ ἐλάμπρυνοντο αἱ πράξεις Σκιπίωνος τοῦ πρεσβυτέρου. Καὶ τραγωδίας δέ, πιθανῶς ὅλως Ἑλληνικὰ πρωτότυπα, ὡς τὰ τοῦ Εὐριπίδου, ἀπομιμηθεῖς (Μήδειαν, Ἑκάβην, Ἀνδρομάχην, Ἀλκμαίωνα καὶ ἄλ.) καὶ ψυχρὰς κωμωδίας ἐποίησε. Περαιτέρω ἀποδίδονται αὐτῷ καὶ Σάτυροι (Satyrae), οὐχὶ κατὰ τὴν μετὰ ταῦτα σημασίαν τῆς λέξεως, ἀλλὰ ποιήματα ἀνάμικτα, τὰ μάλιστα διαφόρου περιεχομένου. Πολλὰ λείψανα τῶν ποιημάτων αὐτοῦ, λίαν ὁμῶς εὐτελοῦς περιοχῆς, ὀφείλομεν εἰς τὰς παραθέσεις μεταγενεστέρων συγγραφέων (*).

(*) Οὗτος εἰσήγαγε τὸν Ἑλληνικὸν ἑξάμετρον εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν ποίησιν καὶ ἄλλα τινὰ μέτρα. Συνέγραψε καὶ *Hedysythetica*, ποίημα κοιλιοδουλίας ποιηθὲν κατὰ τὸν Ἕλληνα Ἀρ-

Ὁ ἐξ ἀδελφῆς ἀνεψιὸς τοῦ Ἑννίου Μάρκος Πακούβιος ἐκ Βρεντησίου (γεν. τὸ 218 π. Χ.) καὶ ὁ νεώτερος σύγχρονος αὐτοῦ Λεύκιος Ἀττειος (γεν. τὸ 170 π. Χ.) ὑπελαμβάνοντο ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ὡς τέλειοι τραγικοί. Ὁ πρῶτος ἐξετιμήθη ἰδίᾳ ἕνεκα τοῦ ὕψους τῆς διανοίας, ὁ δ' ἄλλος, ἕνεκα τῆς πλήρους κινήσεως μεγαλοπρεπείας τῆς γλώσσης. Τὰ ἐκ τῶν ἔργων αὐτῶν ὑπολειφθέντα ἀποσπάσματα δεικνύουσιν ἐν τούτοις προδήλως, ὅτι οὐδὲ οὗτοι ὑπὲρ τὴν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον δουλικὴν μίμησιν Ἑλληνικῶν προτύπων προσεπάθησαν νὰ ὑψωθῶσι.

Γνησίαν Ῥωμαϊκὴν χοροὶν ἐξ ἐναντίου παρέσχε ταῖς κωμωδίαις αὐτοῦ ὁ

Μ. Ἀκκιος Πλαῦτος

ἐκ Σαρσίνης, ὁ πατὴρ τῆς Ῥωμαϊκῆς κωμωδίας. Ἦτο πρεσβύτερος σύγχρονος τοῦ Ἑννίου καὶ ἄνθρωπος ταπεινοτέρας καταγωγῆς, ἠναγκασμένος πολλαχῶς νὰ ἀγωνισθῇ πρὸς τὴν ἀπορίαν καὶ πρὸς εὐτελεῖς σχέσεις, αἵτινες ἀνέπεισαν αὐτὸν νὰ ἀναλάβῃ τὸ ἔργον διευθυντοῦ δρα-

χέστρατον τῶν Γελῶν. Ἐγράψεν ἐπίσης ἀθείας διδακτικὸν βιβλίον κατὰ τὸ παράδειγμα Εὐημέρου τοῦ Μεσσηνίου, καὶ ποίημα ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐπίχαρμος».

Μετὰ τὸν Ἑννιον ἐν χρονολογικῇ σειρᾷ μέχρι πού τῶν χρόνων τοῦ Σύλλα καταλέγονται καὶ οἱ ἐξῆς δύο ἐπικοί:

Hostius γράφει ἱστορικὸν ἔπος τὸ Bellum Istrium (Δίβ. ΧLI, I). Ὁ Μακρόβιος ἀναφέρει τοῦτον ὡς μιμητὴν τοῦ Ὀμήρου καὶ ὑπόδειγμα τοῦ Οὐέργιλίου. Λέγεται ὅτι ἔγραψε καὶ Annales.

Furius γράφει Annales εἰς ἑνδεκα βιβλία, καὶ ὡς ὑπόδειγμα καὶ οὗτος τοῦ Οὐέργιλίου τιθέμενος. Σ. Μ.

ματικού θιάσου καὶ μάλιστα εἰς συνήθη χειροτέχνην κατεβίβαζον· ἔτυχεν ὁμως καὶ ὑπὸ σκληρὰς περιπετείας ἄρκετοῦ θάρρους εἰς συγγραφὴν κωμωδίων. Ἀπέθανεν ἐν βαθεῖ γήρατι τὸ 184 π. Χ.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν δραματικῶν αὐτοῦ ἔργων ἦτο ἐκτάκτως μέγας (ὁ Γέλλιος ἀναριθμᾷ αὐτὰ εἰς 130)· 20 δὲ τούτων διεσώθησαν ἡμῖν (*). Ἀνήκουσι σύμπαντα εἰς τὸ γένος τῆς *fabulae palliatae* (**). Ἰσταται μὲν ἔτι ἱκανῶς ὁ Πλαῦτος ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς μιμήσεως Ἑλληνικῶν ὑποδειγμάτων (Μενάνδρου, Φιλήμονος, Διοφίλου), ἀλλ' ἐπεξεργάσθη τὰ δανεισθέντα μέσα μετ' ἐλευθερίας καὶ ἰδιοφυίας, μεταφυτεύσας τὸν πυρῆνα τῶν κωμικῶν αὐτοῦ μύθων, εἰς οὐσιώδη σημεῖα μεταβεβλημένον, εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν ἔδαφος. Ὁ τύπος τῶν κωμωδίων αὐτοῦ εἶνε ἀπλοῦς, ἡ ἀνάπτυξις ταχεῖα, ὁ χαρακτηρισμὸς ἀληθής, ἀσφαλής καὶ δξύς. Αἱ περὶ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ βίου καὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν ἠθῶν διηγήσεις αὐτοῦ εἶνε ἀφελοῦς γυμνότητος καὶ τόνου, ἡ γὰρ αὐτοῦ ἀνεξάντλητος, τὸ σκῶμμα λίαν δηκτικόν· ἡ γλῶσσα αὐτοῦ ἀγαπᾷ ἀρχαϊκὰς λέξεις καὶ στροφάς, εἶνε ζωρὰ καὶ ἀρρενωπή, συνήθως εἶνε ταπεινὴ καὶ κοιή. Ἦτο ὁ πρῶτος τοῖς Ῥωμαίοις ποιητὴς καθ' ὅλους τοὺς χρόνους ἰδίᾳ ἕνεκα τῆς ἀδράς γλώσσης του, τῆς πλούτου τῆς διανοίας, τοῦ ἀγγίνου σκόμματος· ὁ Κοϊντιλιανὸς πρὸς ἐπαινεῖ αὐτόν, ὥστε

(*) Μνημονεύεται δὲ ὡς ἀπολεσθεῖσα ἡ *Vidularia*. Σ. Μ.

(**) Ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν *fabula palliata* ἐννόουν κωμωδίαν καθ' Ἑλληνικὰ πρωτότυπα ἐπεξεργασμένην καὶ εἰς Ἑλληνικὸν τρόπον ἡγμένην· *fabula praetexta* ἐξ ἐκνεντίου ἦτο αὐστηρὸν δράμα κατὰ Ῥωμαϊκὸν τρόπον· *fabula togata*, κωμωδία ἐπιδεικνύουσα σκηνὴν Ῥωμαϊκοῦ βίου.

λέγει, ὅτι ἐὰν αἱ Μοῦσαι ᾔθελον νὰ ἐμιλήσωσι Λατινιστί, τὴν τοῦ Πλαύτου γλῶσσαν θὰ μετεχειρίζοντο.

Μεταξὺ τῶν δραμάτων αὐτοῦ, ἅτινα πολλάκις νεώτεροι ποιηταὶ διαφορῶν ἐθνικοτήτων ἀπεμιμήθησαν, ἰδιαίτερος προτοχῆς ἀξία εἶνε: οἱ *Μιχμάδωτοι* (*Captivi*), ἔργον τελεσφόρον διὰ τῆς ἠθικῆς τάσεως καὶ τῆς εὐγενοῦς μορφῆς αὐτοῦ, μᾶλλον τραγωδία ἢ κωμωδία, ὅπερ ἀντικείμενον ἔχει τὴν ἀνεύρεσιν δύο ἀπολωλότων ἀδελφῶν καὶ τὴν γενναίαν θυσίαν δούλου τινὸς ὑπὲρ τοῦ κυρίου του· ὁ *Τριωβουλαῖος* (*Trinummus*) ἐπεξεργασμένος καθ' Ἑλληνικὴν κωμωδίαν τοῦ Φιλύμονος, ἥτις ἐκαλεῖτο «Θησαυρὸς». (Ὁ Λατινικὸς τίτλος *Trinummus* εἶνε ὅλως ἀναιδέτως ἐκλελεγμένος καὶ ἄνευ περαιτέρω δικαιολογίας ἢ ὅτι τὸ δηλούμενον ποσὸν τυχαίως ὡς ἀμοιβὴ δι' ὑπηρεσίαν τινὰ ζητεῖται)· ὁ *Κάλως* (*Rudens*) διαπρέπει ἐπὶ ἀρίστη ἀρχῇ καὶ χαρακτηρισμῷ καὶ κυρίως ἐπὶ τῇ συνήθως σπανίᾳ καλοκἀγαθίᾳ, ἥτις ἐν αὐτῷ ἐκφαίνεται. Δύο κόραι, αἵτινες περιῆλθον εἰς ἀναξίαν δουλείαν σώζονται διὰ κάλῳ, ὃν χορηγεῖ αὐταῖς ὁ πρῶτος γῶγος. Ὁ *Μαζῶν στρατιώτης* (*Miles Gloriosus*), μίᾳ τῶν ἐξοχωτέρων κωμωδιῶν, ἐν ᾗ ἡ κομπορημοσύνη συνδεδεμένη μετὰ ἰταμῆς ἀναιδεΐας, φιλαρπακτικότητος καὶ ἡδυπαθείας, ὡς παρὰ τοῖς πολεμισταῖς τῶν Ἀλεξανδρινῶν χρόνων ἐτίθεντο μετὰ τῶν καθηκόντων, ψέγεται εὐφυῶς καὶ τερπνῶς. Ἡ *Χυτρίς* (*Aulularia*) — ἡ πράξις τοῦ δράματος τούτου περιστρέφεται εἰς τὴν στενοχωρίαν γέροντος φιλαργύρου, μεθ' ἧς τηρεῖ κεκρυμμένην χύτραν τινὰ πλήρη χρυσοῦ· ταύτην ἐμιμήθη ὁ Μολιέρος ἐν τῷ «Φιλαργύρῳ» (*). Ὁ *Καρχηδόσιος* (*Poenulus*).

(*) Ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ χυτρίου διηγεῖται ὁ ἀγαθοδαίμων

ἀξιόλογος ἕνεκα τῶν ἐν τοῖς διαλόγοις περιεχομένων λειψάνων τῆς Καρχηδονικῆς γλώσσης. Περαιτέρω Ἀμφιτρώων, Κουρκουλίων, οἱ Δίδυμοι (Menaechmi) ἡ Ὀνικὴ (Asinaria) αἱ Βακχίδες (Bacchides), ὁ Ἑμπορος (Mercator), ὁ Ἀπηνῆς (Truculentus), τὸ Φάσμα (Mostellaria), ὁ Ψεύδουλος (Pseudolus), τὸ Κιστίδιον (Cistellaria), Casina, Epidicus, Stichus, Persa.

Ἐν ᾧ ὁ Πλαῦτος εἶνε ὅλως δημοτικὸς κωμικός, ἐξ ἐναντίου ὁ

Πόπλιος Τερέντιος (194—159 π. Χ.)

(ὑπὸ τὴν προσωνομίαν Afer, Ἀφρικανός) πρέπει νὰ κληθῇ δημιουργὸς τῆς ὑψηλοτέρας κωμωδίας. Ἡ δύναμις τῆς εὐρέσεως καὶ παραστάσεως, ἣν εἰκονίζει ὁ Πλαῦτος, λαίπει ἀπὸ τούτου, ἐξ ἐναντίου δὲ τὸ ὕφος αὐτοῦ εἶνε κομψότερον, τὸ σχέδιον μᾶλλον ἐσκεμμένον, οἱ στίχοι εὐπρεπέστεροι.

(Lar) τῆς οἰκίας, ὅτι εἰς τοὺς πόδας του ὑπὸ τὴν ἐσχάραν χύτρα χρυσοῦ φυλάσσεται, ἣν πατὴρ εἰς υἱὸν πάντοτε ἐκληροδοτεῖ. Μετὰ τοῦτο ἐν τῇ πρώτῃ σκηνῇ μαστιγῶν ἐκβάλλει τῆς οἰκίας ὁ φιλάργυρος Euclio τὴν μάγειρον αὐτοῦ, ἵνα αὐτὸς ἴδῃ τὴν χύτραν του. Ἐκδίδωσιν εἴτα τὴν θυγατέρα πλουσίῳ τινὶ μισογύνει τῆς συνοικίας. Ἐπειδὴ πρὸς διάθεσιν τῶν τοῦ γάμου μάγειροι προτέρχονται, διώκει καὶ αὐτοὺς ἐκ τοῦ μαγειρείου, ἵνα τὴν ἀγαπητὴν του χύτραν λάβῃ, καὶ εἰς τι μεμακρυσμένον ἄλσος κρύψῃ. Δοῦλός τις τοῦ προτέρου νεαροῦ μνηστήρος τῆς θυγατρὸς του ἀνακαλύπτει αὐτήν. Ὁ φιλάργυρος ὑπολαμβάνει τὸν κύριον τούτου ὥς τὸν κλέπτην, ἕως οὐ μετὰ πολλὰς χαριέσσας περιπλοκάς ἀποδίδεται ὁ θησαυρός, καὶ τὸ πᾶν εἰς ἡδονὴν καταλήγει.

Γεννηθεὶς ἐν Καρχηδόνι, διήνυσεν ὁ Τερέντιος τὴν νεότητά του ὡς δούλος τοῦ Γερουσιαστοῦ Τερεντίου Λουκανοῦ ἐν Ῥώμῃ καὶ ἀπέκτησεν ἐκεῖ Ἑλληνικὴν παιδείαν. Τὴν ἀπελευθέρωσιν κτησάμενος ἔλαβεν ἤδη πρῶτον παρὰ τοῦ κυρίου του τὸ ὄνομα Τερέντιος. Νῦν ἐνεφανίσθη ὡς κωμικός διὰ πιστῶν μιμήσεων Ἑλληνικῶν κωμωδιῶν. Κατ' ἀρχὰς εἶχε νὰ παλαίσῃ κατὰ τῆς ψυχρότητος τοῦ κοινοῦ, εἴτα κατὰ τοῦ φθόνου καὶ τῆς ζηλοτυπίας τῶν ἀνταγωνιστῶν του, ἀλλ' ἀμφοτέρωθεν τὰ κωλύματα ἐμελλε νὰ ὑπερνικήσῃ καὶ πάραυτα ἐστερεώθῃ ἡ δόξα του. Διὰ τῆς λεπτιῆς αὐτοῦ μορφώσεως καὶ τοῦ ἀξιαγαπήτου χαρακτῆρος ἀπέκτησε τὴν εὐνοίαν τῶν εὐγενεστάτων τῆς πολιτείας ἀνδρῶν· ὀνομαστί ἐτίμων αὐτὸν πιστῇ οἰκειότητι ὁ νεώτερος Σκιπίων ὁ Ἀφρικανὸς καὶ ὁ φίλος αὐτοῦ Λαίλιος. Ἰσως εἶχον οὗτοι καὶ ἄμεσον μετοχὴν εἰς τὰς κωμωδίας του. Τὸ 35 ἔτος τῆς ἡλικίας του μετέβη εἰς Ἑλλάδα, ὅπου εὐθὺς μετὰ ταῦτα ἀπέθανεν, ἄγνωστον ὕφ' οἷας περιστάσεις.

Αἱ 83 κωμωδίαὶ τοῦ Τερεντίου, 23 κατέχομεν, εἶνε τὸ πλεῖστον (Ἀνδρία, Ἐαυτὸν τιμωρούμενος, Εὐνοῦχος, Ἀδελφοί) πισταὶ μιμήσεις τῶν τοῦ Ἑλληνος Μενάνδρου, τοῦ «χαριεστάτου λεπτοτάτου καὶ σωφρονεστάτου» μετὰ τῶν ποιητῶν τῆς νεωτέρας κωμωδίας, καὶ ἐξέχουσι μᾶλλον ἐπὶ καθαρότητι καὶ ἀκριβεῖα τῆς γλώσσης καὶ τῆς κατασκευῆς, ἐπὶ ἐπιτηδείῳ καταβολῇ καὶ πραγματεῖα τῆς ὕλης, ἐπὶ ἐπιτηδειοτέρᾳ παραστάσει τῆς τῶν γυναικῶν φύσεως καὶ τοῦ ἐγγάμου βίου, ὡς καὶ ἐπὶ τεχνικῇ χαριέσει ἐκφράσει καὶ ἐπὶ ἐπιτυχεῖ χαρακτηρισμῶ, ἐπὶ κωμικῇ δυνάμει, ἐπὶ ὑψηλῇ ἐπιπνοίᾳ ἢ ἰσχυρῶ πάθει. α' Οὐμάλος καὶ εὐστροφος (λέγει ὁ Bernhardt,)

ἤρεμος σχεδόν, ἀλλ' ἄνευ τόλμης καὶ πρωτοτύπου τάσεως, ἀρκεῖται εἰς τὴν μίμησιν τῶν Ἑλληνικῶν προτύπων, δὲν δεσμεύεται πού ἐν εἰκόσι καὶ μεταλλαγαῖς διὰ τοῦ ἰσχυροῦ ἐκείνου κωμικοῦ σκώμματος, ὅπερ ἐκόσμει τὸν Πλαῦτον. Ὡς ὁ φυσικὸς τόνος τοῦ λόγου του, οὕτω καὶ τὸ ὁμοιόσχημον τῆς ἀπεξεσμένης, ἦττον εὐκόλου κατασκευῆς, ἐμέλλε νὰ ἐκληφθῇ ὡς κάτοπτρον προσφιλοῦς μᾶλλον ἢ εὐφυοῦς τέχνης».

Ὁ Τερέντιος δὲν ἀπέκτησεν εἰς τὸν αὐτὸν βαθμὸν ὥς ὁ Πλαῦτος τὴν εὐνοίαν τοῦ πλήθους· ἡσθάνθη ταῦτο πικρῶς, ὅτε οἱ θεαταὶ ἐξ ἑνὸς τῶν δραμάτων του (Ἐκυρᾶς) δις ἀπεσύρθησαν, ἵνα ἴδωσι μονομαχικὸν καὶ σχοινοβατικὸν θιάσον. Ἀλλ' ἂν καὶ ἦττον παρὰ ταῖς πολλοῖς πῦδοκλίμησεν, ἡσφαλίσθη ὅμως αὐτῷ διὰ τοῦτο τῶν πεπαιδευμένων ἢ εὐνοία, αὐτῶν καλῶν» (ὡς αὐτὸς λέγει), δι' οὗς ἡ λεπτὴ αὐτοῦ ἠθογραφία καὶ τὸ κόσμιον σχῆμα, μείζονα χάριν εἶχεν, ἢ ἡ ἐνίοτε φορτικὴ παιδιὰ τοῦ Πλαύτου.

Ὁ ἱστοριογράφος Σουητώνιος, ὁ παρέχων σύντομον τοῦ Τερεντίου βιογραφίαν, εἰσάγει εἰς τὸ τέλος αὐτῆς στίχους τινάς, πρὸς χαρακτηρισμὸν τοῦ ποιητοῦ, εἰς τὸν Καίσαρα ἀναγομένους. Ἐν τούτοις καλεῖται ἀεραστής τῆς καθαροτέρας ἐκφράσεως».

Τὰ πρωτεῖα μεταξὺ τῶν σωζομένων ἐξ τοῦ Τερεντίου κωμωιδιῶν (ἴσως δὲν ἔγραψε πλείους) κατέχουσιν ἡ Ἀνδρία, ὁ Ἐαυτὸν τιμωρούμενος καὶ οἱ Ἀδελφοί· αἱ λοιπαὶ τρεῖς· Εὐνοῦχος, Φαρμίων καὶ Ἐκυρά· ἔπονται ἐν σχέσει τινὶ πρὸς ἐκεῖνας.

Ἡ Ἀνδρία (κόρη ἐξ Ἀνδρου) εἰσάγει νέον Ἀθηναῖον, Πάμφιλον, ὅστις δι' οὐδενὸς μέσου πειθεταὶ νὰ συζευ-

χθῆ μετὰ τινος εἰς αὐτὸν ὠρισμένης νύμφης, τῆς θυγατρὸς τοῦ πλουσίου πολέτου Χρέμητος διότι νέαν τινὰ ὑπηρετρίαν ἀγαπᾷ. Τέλος φανερόν γίνεται ὅτι ἡ ὑπηρετρία αὕτη, ἥ ἐξ Ἀνδρου κόρη, εἶνε θυγάτηρ τοῦ Χρέμητος ἐκείνου, ἣν κατὰ τι ναυάγιον ἐν Ἀνδρῶ κατέλιπεν. Ἐν τῇ ἐγκαρδίῳ χαρᾷ του, ἐπὶ τῇ ἐπανευρέσει τέλος τῆς πρὸς θλιψίν του ἀπολεσθείσης θυγατρὸς, ἀποδέχεται τὸν γάμον αὐτῆς μετὰ τοῦ Παμφίλου, ἐν ᾧ ἡ ἑτέρα θυγάτηρ μετα τοῦ ἐραστοῦ αὐτῆς Χαρίνου συζεύγνυται, καὶ οὕτω περατοῦται ἡ κωμωδία] εἰς ἐξιλέωσιν πάντων τῶν κοινωνίων.

Ἐν τῷ *Εαυτὸν τιμωρομένῳ* (*Heauton timorumenos*) εἰκονίζεται γέρων εὐχθὲς ἐν ταῖς παλαιοῖς ἐμμένων, ὅστις βασανίζει ἑαυτὸν διὰ πόνων καὶ μόχθων παντοίων πικρῶς μετανῶν, διότι ἠνάγκασε τὸν ἀγαπητὸν αὐτοῦ υἱὸν διὰ σφοδροτάτων ἐπιπλήξεων (ἐνεκα ἐρωτὸς τινος), νὰ ἀπομακρυνθῇ λάρθα καὶ ἀναλάβῃ στρατιωτικὴν ἐν Ἀσίᾳ ὑπηρεσίαν. Διὰ τῶν μηχανημάτων πανούργου δοῦλου ἀνευρέθη ὁ (ἐν τῷ μεταξὺ ἐπιστρέψας) υἱός· ὁ γέρων, οὗ ἡ ὑπερβολικὴ θλιψίς μεταβάλλεται νῦν εἰς ὑπερβάλλουσιν χαρὰν, παρέχει ἐν πᾶσι τὴν συγκατάθεσιν του καὶ διὰ τῆς καλῆς ἐκδόσεως τὰ πάντα ἡσυχάζουσιν. Ὁ χαρακτήρ τοῦ ἐκυτὸν βασανίζοντος γέροντος εἶνε ἐπιτυχῶς εἰκονισμένος.

Οἱ Ἀδελφοί (*Adelphi*) εἶνε κατὰ τὴν ἀρμονίαν τοῦ πλήρους δράσεως ὅλου ἡ τελειοτάτη κωμωδία τοῦ Τερεντίου. Εἰσάγονται ἐν αὐτῇ δύο προβεβηκότες τὴν ἡλικίαν ἀδελφοί, διαφόρου χαρακτῆρος· ὁ ἕτερος τούτων ὁ Μικίων, εἶνε πρᾶος καὶ εὐλαβής, ὁ δ' ἕτερος, ὁ Δημέας, σκληρός. Περιπίπτουσιν εἰς ἐριδα, διότι ὁ Δημέας κατη-

γορεῖ τοῦ Μικίωνος διαφθοράν τοῦ πρεσβυτάτου υἱοῦ Αἰσχίνου (ὁ Αἰσχίνους, ὁ πρὸς ἁσώτειαν δηλ: ἐπιρρεπής, εἶνε σύναμα εἰσποίητος υἱός τοῦ Μικίωνος)· πρὸς τὴν ἡπίαν καὶ ἐπιμελῆ θεραπείαν, ἧς ἐπεμελεῖτο ὁ Μικίων ν' ἀπολάυῃ ὁ Αἰσχίνους, ἀντιτίθεται ἡ αὐστηρότης μεθ' ἧς φέρεται ὁ ἐν τοῖς ἀγροῖς οἰκῶν Δημέας πρὸς τὸν νεώτατον υἱόν, τὸν Κτησιφῶντα. Ἐπὶ τέλους ὁμοῦ συμβαίνει, ὥστε οὗτος, ὁ ὑπὸ οὕτως αὐστηρὸν θεραπείαν Κτησιφῶν, νὰ δοθῇ οὐχ ἥττον τοῦ Αἰσχίνου ἐκείνου εἰς τὰς τέρφεις τοῦ ἔρωτος καὶ τοῦ βίου. Τὸ λυπηρὸν τοῦτο πάθημα παρακινεῖ τὸν πατέρα Δημέαν νὰ μεταβάλλῃ γνώμην. Τριπλοῦς γάμος, τῶν δύο υἱῶν καὶ τοῦ Δημέα, εἶνε τὸ τέλος.

Ἡ πλοκὴ ἐν τῇ διὰ τεχνικῆς ἐξελιξεως τῆς πράξεως ἐξεχούσῃ κωμῳδίᾳ «Ὁ Εὐνοῦχος» περιστρέφεται περὶ τούδε· νέος τις ὑποκρίνεται τὸν εὐνοῦχον, ἵνα δυνηθῇ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν οἰκίαν τῆς ἐρωμένης αὐτοῦ. Ἐνταῦθα δὲ ἔρχεται εἰς γάμον.

«Φορμίων» εἶνε τὸ ὄνομα πανούργου παρασίτου, ὅστις ἐξαπατᾷ δύο γέροντας Ἀθηναίους διὰ δόλου καὶ μηχανημάτων καὶ ποσὸν τι χρηματικὸν ὑφαιρεῖται, ἵνα βοηθήσῃ τοὺς υἱοὺς αὐτῶν νὰ συζευχθῶσι τὰς ἐρωμένας τῶν παρὰ τὴν θέλησιν τῶν γονέων. Ἀκάματος καὶ δεξιός, κατορθοῖ νὰ διαθέσῃ καλῶς τὸ πρᾶγμα.

Ὁ ὡς βᾶσις τῆς «Ἐκυράς» (Hecyra) κείμενος μῦθος ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τὰ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις διὰ τὴν σκηὴν ὠρισμένα. Τὸ πάλαι ἐξετίθεντο εὐκόλως πέραν τῶν ὠρισμένων μέτρων, ἅτινα νῦν δικαίως ἤθελον παρασχεῖ πρόσκομμα καὶ ἀποτροπὴν.

Ἐνταῦθα εἶνε ὁ κατάλληλος τόπος νὰ παρεμβληθῶσιν
τινα καὶ περὶ τοῦ θεάτρου τῶν Ῥωμαίων.

Τὰ θεάτρα τῶν Ῥωμαίων ἦσαν ἐν τοῖς προκειμένοις
χρόνοις λίαν ἀπλᾶ. Εὐλινον παράπηγμα μετὰ ξυλίνης
σκηνῆς, πρὸ τῆς ὁποίας δὲν ἐκάθηντο, ἀλλ' ἔσταντο οἱ
θεαταὶ ἄνευ τινὸς τάξεως καὶ διακρίσεως φύλου ἐν ποι-
κίλῳ μίγματι, ἦτο σύμπαν τὸ παρασκεύασμα. Βραδύτε-
ρον βεβαίως μετεβλήθη τοῦτο. Ἐν ἔτει 58 π. Χ. ὦκο-
δόμησεν ὁ Σκαῦρος θέατρον, ἀρχὴν τινα περιβλήθεις, μό-
νον δι' ἓνα μῆνα (διότι διαρκῆ θεάτρα δὲν ὑπῆρχον ἔτι
παρὰ Ῥωμαίοις), 80,000 ἀνθρώπων περιλαμβάνον (*).

Οὕτω πληροφορεῖ ὁ Πλίνιος. Τὸ πρῶτον μόνιμον ἐκ
λίθου οἰκοδομηθὲν θέατρον ἀπέκτησεν ἡ Ῥώμη δύο ἔτη
βραδύτερον (56 π. Χ.). Ἐν γένει ἡ ἐσωτερικὴ διασκευὴ
τῶν Ῥωμαϊκῶν θεάτρων ἦτο λίαν παρεμφερὲς τῇ τῶν
Ἑλληνικῶν. Ἰδίον καὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς σκηνῆς ἦν τὸ
παραπέτασμα, ὅπερ ἐν ἀρχῇ τῆς παραστάσεως δὲν ἀνε-
σύρετο ὡς παρ' ἡμῖν, ἀλλὰ κατέπιπτε· μετὰ δὲ τὸ τέλος
τοῦ δράματος ἀνυψοῦτο πάλιν. Ἐκαστος Ῥωμαῖος πο-
λίτης εἶχεν εἰσοδὸν εἰς τὰς παραστάσεις, καὶ γυναῖκες
καὶ παῖδες ἠδύναντο νὰ εἰσέλθωσιν, ὅχι ὁμῶς καὶ δοῦλοι.
Τιμὴ εἰσόδου δὲν κατεβάλλετο, ἀλλὰ κατὰ τὴν εἰσοδὸν
ἔπρεπε νὰ ἀποδίδῃται ἡ ἐπιδείκνυται σύμβολόν τι.

(*) Τὸ ὑπερμέγεθες τοῦτο θέατρον ἦν κεκοσμημένον διὰ 360
χιόνων, 3,000 ἀγγλμάτων, πολυτελῶν εἰκόνων καὶ ταπήτων,
καὶ ταῦτα πάντα μόνον δι' ἓνα μῆνα. Πέντε κροκίδειοι καὶ
εἰς ἵπποπόταμος, ἔτι δὲ 150 πάνθηρες, παρίσταντο εἰς τὰς
θηριομαχίας. Οὐδὲν θαῦμα, ἐὰν ὁ πλοῦσιος Σκαῦρος δ' αὖ τῶν
θεαμάτων τούτων πτωχὸς ἀπέβῃ! Ἰ' Ἰπσοδόμησεν ὁμῶς τὰς δα-
πάνας του διὰ καταπιεσεων ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Σαρδηνία.

Ἡ θέσις τῶν ὑποκριτῶν δὲν ἐτιμᾶτο παρὰ Ῥωμαίους ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπελεύθεροι καὶ δοῦλοι. Ἐν ᾧ ἐν Ἑλλάδι σπουδαῖαι λειτουργίαι σκηνικῶν διὰ μνημείων καὶ ἐπιγραφῶν ἐτιμῶντο καὶ αὐτοὺς τούτους συνήθως εἰς σπουδαίας πολιτικὰς θέσεις μετεχειρίζοντο, ἐχαρακτήριζον ἐν Ῥώμῃ τοὺς τῶν ὑποκριτῶν θιάσους ὡς ἀγέλην (grex) καὶ συνέβαινε πολλάκις κακὴ ἐκτέλεσις νὰ τιμωρῇται διὰ σωματικῆς κολάσεως. Πρὸ πάντων δὲ φαίνεται, ὅτι τὸ Ῥωμαϊκὸν κοινὸν πολλάκις παρεῖχεν ἐκδήλωσιν τῆς ὑπάτης αὐτοῦ δυσαρρεσιείας κατ' ἰδιόζοντα τρόπον. Συνηθέστερον συνέβαινεν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ δράματος οἱ θεαταὶ ἀθρόοι νὰ ἀποχωρῶσιν, ἵνα διασκεδάσωσι προτιμότερον παρὰ τοῖς σχοινοβάταις καὶ πυγμάχοις. Ἐν τινι ἑορτῇ κατὰ τὸ 167 π. Χ. ἔτος, ἐν ᾗ Ἕλληνες αὐληταὶ κῦλουν, χωρὶς ἔρωτος νὰ διεγείρῃσι τὴν εὐαρέστησιν τοῦ κοινοῦ, ὁ θεατρῶνης ὠφελήθη παρορμήσας τοὺς αὐλητὰς νὰ μαστιγώσωσιν ἀλλήλους, ὅπερ ἐγένετο πρὸς μεγάλην εὐχαρίστησιν τοῦ κοινοῦ.

Διὰ νέου εἵδους ἐπλουτίσθη ἡ Ῥωμαϊκὴ ποίησις ὑπὸ τοῦ *Γαίου Λουκίλλου* (148—103 π. Χ.), διὰ τῆς *Σατύρας* δηλ. Βεβαίως ὑπῆρχον πρὸ ταύτης αἱ οὕτω καλούμεναι *Saturae* (ἡ λέξις σημαίνει λεκάνην πλήρη παντοίων καρπῶν), ὑπὸ δὲ τὸ ὄνομα τοῦτο ἐννόουν ποιήματα ἀνάμικτα (*). Ὀνομαστὶ ὁ Ἐννιος ἐποίησε τοι-

(*) Διχογνωμία ὑπάρχει περὶ τῆς ἀληθοῦς καταγωγῆς τῆς *Σατίρας* ἢ *Σατύρας*· διότι οὕτω διττῶς φέρεται ἡ ἐκ τοῦ *Satura* μετενηνεγμένον ἀπλῶς, ἢ διὰ λεπτύνσεως τοῦ u, ὡς ἐν τοῖς

αὐτὰ καὶ ὁ Πακούδιος. Ἀλλὰ πρῶτον διὰ τοῦ Λουκίλιου ἔλαβεν ἡ Σάτυρα τὸν εἰρωνικὸν κριτικὸν χαρακτῆρα, ὃν ἐτήρησεν ἔκτοτε. Εἰς τοὺς Ἑλληνας ἦτο τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ποιήσεως, τὸ μόνον σχεδὸν ἐν ᾧ οἱ Ῥωμαῖοι δὲν φαίνονται μιμηταί, ὅπως ἄγνωστον. (*).

Ὁ Λουκίλιος, εὐφυὲς ἀνὴρ, ἐξόχου διανοίας καὶ πολυμεροῦς παιδείας, κατήγετο ἐξ εὐγενοῦς καὶ πλουσίας τοῦ Λατίου οἰκογενείας. Ἐγεννήθη τὸ 148 π. Χ. λίαν δὲ νέος μετέσχε τοῦ Νουμαντιακοῦ πολέμου (134 π. Χ.) ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν Σκιπίωνος τοῦ Ἀφρικανοῦ. Ὀλίγον μετὰ ταῦτα εὕρισκόμεν αὐτὸν ἐν Ῥώμῃ ζῶντα ἐν στενῇ φιλῇ μετὰ τοῦ αὐτοῦ Σκιπίωνος καὶ τοῦ φίλου αὐτοῦ Λαιλίου. Ἀπέθανεν ἐν Νεαπόλει.

Ἡ ζωὴ του συνέπεσεν ἐν χρόνῳ, καθ' ὃν εἶχεν ἤδη καταλυθῆ ἡ παλαιὰ ἀπλότης τῶν Ῥωμαϊκῶν ἡθῶν, ὅτε ἐξέλιπεν ἡδὴ παιδεία καὶ ἔριος πρὸς τὴν πατρίδα, προπῆλθε δ' εἰς μέσον ἡ ἀδικία ἰσχυροτέρων μερίδων καὶ πλεονεκτικῶν ἀτομικοτήτων. Ἐν ᾧ ὁ Λουκίλιος ἀνθίστατο

ma xum us, o r t u m us κ.τ.τ. Κατὰ τοὺς Ῥωμαίους γραμματικούς εἶνε θηλυκὸν τοῦ Satur ὑπονοούμενου τοῦ οὐσιαστικοῦ roesis ἢ καὶ lanx (=πυροψίς, λεκάνη, κανοῦν πλήρες ποικίλων καρπῶν τῇ Δημητρὶ προσφερομένων). Sa l u r a ἀπλῶς ἐλέγετο καὶ ἔδεσμά τι ποικίλον, καὶ Satur a lex παρὰ Σαλλουστίῳ (λογόρ. 29) εἶδος νόμων περὶ παντοίων διαλαμβάνον. Σ. Μ.

(*) Ὁ συγγραφεὺς εἶνε ἐκ τῶν δεχομένων ὅπως Ῥωμαῖκον τὸ πρᾶγμα, μὴ ἔχον πρὸς τα Ἑλληνικὰ σχέσιν, καθ' ὅσον ἡ Ῥωμαϊκὴ Σάτυρα δὲν ἦτο σκωπτικὴ μόνον, ἀλλὰ πολύμικτος, ἦτοι περιλαμβάνουσα καὶ ἐπαινετικά καὶ περὶ γραμματικῆς κ.τ.τ., ὥστε ἐκ ταύτης τῆς ὀψεως, ἦτό τι ὅπως Ῥωμαϊκόν, ὡς μὴ εὕρισκόμενον παρ' Ἑλλήσιν, ἢ ἐπιδράσεις ὁμῶς ἡ Ἑλληνικὴ φαίνεται οὐ σμικρὰ ἐπ' αὐτό. Σ. Μ.

κατὰ τῆς φαύλης ταύτης τάσεως ὡς ἐλεύθερος, ἀνεξάρτητος ἀνὴρ, παρετῆρει μετ' ἀγαπακτικῆσεως τὴν ἀρχομένην κατάπτωσιν τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς καταστάσεως καὶ ὑπολαμβάνων ἑαυτὸν ὡς συνήγορον τῆς κοινῆς γνώμης, ἐγένετο Σατυρικός. Ὡς τοιοῦτος εἶναι ὁ πρόδρομος τοῦ Ὁρατίου.

Αἱ Σάτυραι αὐτοῦ, ὧν κατέχομεν πολυάριθμα, ἀλλὰ μόνον σύντομα ἀποσπάσματα (συνέκειντο ἐκ 30 βιβλίων) ἐλογίζοντο, κατὰ τὴν ὁμόφωνον τῆς ἀρχαιότητος μαρτυρίαν, ὡς σπουδαιότατα δείγματα τῆς Ῥωμαϊκῆς γραμματείας καὶ κατέστησαν αὐτὸν προσφιλῆ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ ποιητὴν. Ἐφημιζέτο ἐν αὐτοῖς ἡ ἐγχώριος ἀστειότης, τὸ εὐφυὲς σκῶμμα καὶ ἡ εὐγενὴς ἀγανάκτησις, μεθ' ἧς ἀπηνῶς καταδιώκονται τὰ πταίσματα τῆς ἐποχῆς, ὁ ἀνδρικός νοῦς καὶ ἡ ἐλευθέρα ἐποψὶς τοῦ βίου. Ἐξ ἐναντίου ψέγει ὁ θαυμαστής καὶ μιμητὴς αὐτοῦ Ὁράτιος, τὸ ἀνειμένον τῆς γλώσσης καὶ τῆς κατασκευῆς τῶν στίχων. Αἱ Σάτυραι τοῦ Λουκιλίου εἰκονίζον οὐ μόνον τὴν ἡθικὴν κατάστασιν τῶν χρόνων αὐτοῦ μεριμνῶσαι ὑπὲρ τῆς καθαρότητος τῶν ἡθῶν ἐν τῷ δημοσίῳ καὶ ἰδιωτικῷ βίῳ, ἀλλὰ καὶ ἀντικείμενα τῆς γραμματείας ἔσυρον εἰς τὸν κύκλον τῆς παραστάσεως καὶ διευθύνοντο ὀνομαστί κατὰ τῆς μίξεως τῆς γλώσσης καὶ κατὰ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ζήλου πρὸς μίμησιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ὁ πρακτικὸς σὺμφρων νοῦς τῶν Ῥωμαίων ἐκλινε μᾶλλον πρὸς τὸν πεζὸν λόγον, ἢ πρὸς τὴν ποίησιν. Ἡ δὲ ἡ χρεία ἔπρεπε νὰ ὁδηγήσῃ αὐτοὺς εἰς διαμόρφωσιν τῆς

πεζογραφίας, διότι ἐξ αὐτῆς ἠρύσθη ὁ ἐκτεταμένος πολιτικός βίος καὶ αἱ δικαστικαὶ λειτουργίαι τὰ ἰσχυρότατα αὐτῶν ὄπλα. Οὐ μόνον ἡ δημοσία ῥητορικὴ ἀνυψώθη εἰς τέχνην κατὰ τὰ Ἑλληνικὰ πρότυπα, ἀλλὰ καὶ ἡ ἱστοριογραφία ἐκ πολιτικοῦ ἐνδιαφέροντος ἐθηρεύετο καὶ μετὰ ζήλου ἐκαλλιεργεῖτο ὑπὸ τε τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν πεπαιδευμένων. Διότι γνῶσις τῆς ἱστορίας ἦτο ἀναγκαία εἰς τὸν πολιτικόν, ὡς καὶ εἰς τὸν ῥήτορα, καὶ ἡ δραστηριότης, ὁ πόθος τῶν κατακτήσεων τῶν Ῥωμαίων, παρεῖχε πλουσίαν ὕλην τῇ ἐγγχωρίῳ ἱστοριογραφίᾳ.

Τὰς πρώτας ἀρχὰς ἡ

Ἱστοριογραφία

παρέχει εἰς ζήτησιν ἐν τοῖς χρονικοῖς (*Annales*) τῶν ἱερῶν (*), ἥτοι ἐν ἀναγραφαῖς τῶν ἐπισημοτάτων συμβεβηκότων, ἅτινα ἐξετίθεντο δημοσίᾳ ἐπὶ εἶδους ἐπικεχρισμένων πινάκων, περαιτέρω ἐν οἰκογενειακοῖς χρονικοῖς, συνθήκαις κ.τ.τ. Ἐκ τούτου ἀνεφάνησαν τὸν 3 αἰῶνα π. Χ. τὰ (Ἑλληνιστὶ γεγραμμένα) ἱστορικὰ χρονικά ὑπὸ *Φαβίου Πικτωρος*, ὅστις ὑπὸ τοῦ μεταγενεστέρου ἱστορικοῦ *Διβίου*, εἰσάγεται συχνὰ ὡς μάρτυς, *Α. Κεγκίου Ἀλιμέντου*, *Γ. Ἀκιλλίου Γλαβριώρος* καὶ *Αὔλου Ποστουμίου Ἀλβίνου*. Τὰ συγγράμματα τῶν δὲν σώζονται πλέον. Δυστυχῶς ἀπώλοντο καὶ τὰ τελευταῖα λείψανα τοῦ ἱστορικοῦ ἔργου τοῦ *Μ. Πορκίου Κάτωρος*, ὅπερ εἰς ἑπτὰ βιβλία ἐπιμελῶν ἐρευνῶν ἐπραγματεύετο τὴν ἀρχικὴν ἱστο-

(*) Σημειωτέον δ' ὅτι οὗτοι Ἑλληνιστὶ ἔγραψαν καὶ κατὰ τούτους καὶ οἱ εὐθὺς ἔπειτα καὶ αὐτὸς ὁ Κικέρων. Σ. Μ.

ρίαν τῆς Ῥώμης καὶ τῶν Ἰταλικῶν πόλεων (ἐξ οὗ καὶ *Origines* ἐκαλεῖτο). Ἦτο ὁ πρῶτος ἐν τῇ Λατινικῇ γλώσσῃ γράψας τὴν ἱστορίαν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Ὁ αὐτὸς ἔγραψε καὶ *de re rustica* ἐν οὐχὶ καλῇ καταστάσει σωζόμενον. Ἐκτὸς τούτου ὑπῆρξαν μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Σύλλα καὶ ἄλλοι τινὲς ἱστοριογράφοι π. χ. *Calpurnius Piso*, *Bibo*, *Fannius*, ὁ *Coelius Antipater* (ἰδίᾳ περὶ τοῦ Καρχηδονιακοῦ πολέμου), ὁ *P. Sempronius Asellio*, ἀμφότεροι σύγχρονοι τῶν Γράκκων· βραδύτερον δ' ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Σύλλα, ὁ *Claudius Quadrigarius*, *Valerius Antias*, *Cornelius Sisenna*. Αὐτοβιογραφίας ἔγραψαν οἱ *M. Aurelius Scaurus* καὶ *P. Rutilius Rufus*. Ἀλλὰ πολὺ ὑψηλότερον τούτων ἵσταται ὁ Ἕλλην ἱστορικός *Πολύβιος*, εἰς τῶν 1000 εὐγενῶν Ἀχαιῶν, οἵτινες ἠναγκάσθησαν νὰ μεταβῶσιν ὡς ὄμηροι εἰς Ῥώμην, ὅπου κατὰ τὴν δεκαεπταετῇ διαμονὴν του συνέλαξε τὴν ὕλην τῆς μεγάλης παγκοσμίου ἱστορίας αὐτοῦ, ἀπὸ τοῦ πρώτου Καρχηδονιακοῦ πολέμου. Ὑπῆρξε τὸ πρότυπον τῶν ἀρίστων μετὰ ταῦτα ἱστοριογράφων (*).

Ὅσῳ μᾶλλον τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος ἠύξανεν, ὅσῳ αἱ πρὸς τὸ ἐξωτερικὸν σχέσεις αὐτοῦ μᾶλλον ἐκτεταμέναι καθίσταντο, ὅσῳ περιπλοκώτερα καὶ σπουδαιότερα τὰ τῶν διαδικασιῶν ἐγίνοντο, τοσούτῳ μείζονα σημασίαν ἀπέκτα ἡ ῥητορικὴ, τοσούτῳ μᾶλλον ἡ ἐκμόρφωσις αὐτῆς ζήτημα ὑπάρξεως καθίστατο. Ὁ Κάτων εἶνε ὁ πρῶτος, οὗ ἐγράφησαν καὶ ἐτηρήθησαν οἱ λόγοι. Ὅτι

(*) Καὶ ὁ Σύλλας ἔγραψεν «Ἵπομνήματα» τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἀτυμπλήρωτον καταλειφθὲν ἐξέδωκε διορθώσας ὁ Ἕλλην ἀπελεύθερος *Cornelius Epicadus* ἢ *Epicadius*. Σ. Μ.

ὁμως ἤδη ἐν τῇ ἐποχῇ ταύτῃ ἡ τέχνη τοῦ λέγειν ὑπὸ Ἑλλήνων ἐδιδάσκετο ῥητόρων, ἐξάγεται ἐκ τινος ψήφισματος τοῦ ἔτους 161 π. Χ. δι' οὗ ἐπετάσσεται ἡ ἀπέλασις τῶν Ἑλλήνων ῥητόρων. Ὡς πρότυπα ἀρίστου Ἀατινισμού ὡς καὶ τοῦ εὐγενεστάτου πρὸς τὴν πατρίδα ἔρωτος φημίζονται οἱ πολιτικοὶ λόγοι τοῦ *Λαυλίου* καὶ *Σκιπίωνος* τοῦ *Διμιτρίου*.

Καὶ ἡ ἐπιστήμη τοῦ δικαίου ἐδιδάσκετο διὰ τε προφορικῆς διδασκαλίας, ὡς καὶ διὰ ἐγγράφων ἀναγραφῶν. Ὁ *Sextus Ael. Paetus*, ὁ ἀρχήρως (celsus) κληθείς, ὁ ἐν ἔτει 198 ὕψτος καὶ 7 ἔτη μετὰ ταῦτα Τιμητῆς γενόμενος (καὶ ὑπολαμβανόμενος ὡς ὁ πρῶτος πρακτικὸς νομομαθῆς τῶν χρόνων του), ἐξεπόνησε ατρίμερῆς βιβλίον, ἐν ᾧ ἡρμήνευε τὰ καθ' ἕκαστον τῶν 12 πινάκων προσθέτων τὰ ἀνάλογα καταμυνήσεως σχεδία καὶ ὁ *M. Βροῦτος* ἐδημοσίευσε συλλογὴν νομικῶν γνώμων.

Ὁ κύριος θεμελιωτῆς τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου ἀπαρὰ Ῥωμαίοις ἦτο ὁ *Q Mucius Scaevola* (ὑπάτος τὸ 75 καὶ 82 π. Χ.) διὰ τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ τοῦ περιλαμβάνοντος τοὺς καθεστῶτας νόμους εἰς 18 βιβλία.

Ἐκ τῶν περισωθέντων λειψάνων τοῦ κύκλου τούτου καταφαίνεται ὅτι ἡ ἐπιστήμη τοῦ δικαίου ἀσυγκρίτως τελειότερα ἢ παρ' Ἑλλήσιν ἀπεδείχθη. Τούτου κυριώτατος λόγος ἡ ἀγάπη ἣν ἔδειξεν ὁ λαὸς ἐκεῖνος πρὸς τὴν ἀσφάλειαν τοῦ ἀτόμου ἐν τῇ κοινωνίᾳ πρὸς τὴν ὑποστήσθαι αὐτοῦ ἐν τε ταῖς ἰδιωτικαῖς καὶ πολιτικαῖς σχέσεσι. Δὲν ἀπορρίπτεται διὰ τούτων ἡ τιμὴ ἡ ὀφειλομένη, οὐδὲ παραγνωρίζεται ἡ θέσις ἡ ἡρμόζουσα τοῖς Ἑλλήσι νομοθέταις. Ὑπάρχει ὁμως μεγάλη διαφορὰ μετὰ τῆς ἀπλῆς νομοθεσίας καὶ τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐ-

πιστήμης τῶν νόμων ὅπως καὶ μεταξὺ τῶν σχέσεων
 τῶν προκαλεσασῶν τὸ πολυπλοκώτατον τῶν Ῥωμαίων
 πολίτευμα πρὸς τὰς ἀναλόγους τῶν Ἑλληνικῶν πολι-
 τειῶν ἀπαιτήσεις. Ἐχουσι καὶ οἱ Ἕλληνες τοὺς νομι-
 κοὺς συγγραφεῖς των καὶ συγγραφεῖς περὶ πολιτευμά-
 των καὶ τοῦτο βεβαίως παρεξέτρεπεν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς
 προσοχῆς εἰς τὰ τῆς ἐπιστήμης τῶν νόμων καὶ τῆς συ-
 στηματοποιήσεως αὐτῶν, διὸ ἡσχολήθησαν μᾶλλον εἰς
 τὰ φιλοσοφικώτερα ἢ νομικώτερα. Ἐξ ἑναντίου δ' ἐ-
 Ῥώμῃ ἡσχολήθησαν κυρίως εἰς συγγραφὴν μεθοδικῶν
 συγγραμμάτων ἀπολεσθέντων καὶ ὑπὸ τοῦ χρόνου κα-
 ῖνεκα ἰδιαιτέρων συλλογῶν νόμων, μάλιστα δ' ἕνεκα
 τῶν ἀπανθισμάτων τῶν συντασσομένων ἐξ ἐπισήμων νο-
 μικῶν συγγραφέων.

ΤΜΗΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

Ὁ χρυσοῦς αἰὼν τῆς γραμματολογίας ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Σόλλα μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Αὐγούστου (78 π.Χ.—14 μ.Χ.).

Α'. Πόλεις.

Ἐὰν ρίψωμεν βλέμμα ἐπὶ τῆς ἱστορίας τοῦ χρονικοῦ τούτου διαστήματος, παρατηροῦμεν μέχρι τῆς ἀρχῆς τοῦ Αὐγούστου συνεχεῖς ἐσωτερικοὺς καὶ ἐξωτερικοὺς πολέμους, διὸ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὸ ἄτομον καὶ τὰ ἀτομικὰ συμφέροντα προτιμῶνται, ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἡ πολιτεία καὶ ἡ περὶ τῆς εὐνομίας αὐτῆς φροντίς παραμελεῖται. Ἡ Ῥώμη διὰ τῆς κατανικῆσεως τοῦ Μιθριδάτου καὶ τῶν συμμάχων αὐτοῦ ἔφθασεν εἰς τὸν ὑψιστον κολοφῶνα τῆς δυνάμεώς της· σύναμα ὅμως ἐπεκράτησε διαφθορὰ ἡθῶν καὶ ἀκόλαστος βίος εἰς τὸν ὑψιστον βαθμον. Νῦν μάλιστα ἀναφαίνονται τὰ πάντα ἐν τῇ κολοσσιαίᾳ Ῥώμῃ ἐν μεγάλαις διαστάσεσιν· ἑλαττώματα καὶ ἀρεταί, συμφοραὶ καὶ ἀνδραγαθήματα, πενία καὶ πλοῦτος. Ὁ Πομπηῖος ἦτο ἀπεριόριστος κύριος τῶν δυνάμεων τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ, ἐν ᾧ αἱ προσπάθειαι τοῦ Κατιλίνᾳ καὶ τῶν ἐταίρων αὐτοῦ, πρὸς θεμελίωσιν νέας κυριαρχίας ἐπὶ τῶν σωρῶν τῆς τέφρας τῆς Ῥώμης καὶ τῶν τάφων πάντων τῶν μεγάλων τῆς πολιτείας, ἔμα-

ταιώθησαν διὰ τῆς ἐπαγρυπνήσεως τοῦ Κικέρωνος. Ὁ Κικέρων ἐτιμήθη ὡς σωτὴρ, ὡς πατὴρ τῆς πατρίδος. Τοῦτον ἠκολούθησεν ὁ *M. Porcius Cato*, ἀνὴρ σπανίας διαυγείας πνεύματος καὶ ἠθῶν, πλήρης ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τοῦ μεγαλείου, τῆς ἀκμῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς Ῥώμης, καθαρότατος δημοκρατικῆς.

Ἐπὶ τῶν ὤμων τοῦ Πομπηίου κῦξήσαν εἰς μέγεθος ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ. Ἀμφότεροι ἰσχυροὶ ἄνδρες, ἀντὶ νὰ καταπολεμήσωσιν ἀλλήλους, ἠνώθησαν μετὰ τοῦ πλουσίου Κράσσου (τοῦ κατὰ τὰς τοῦ Σύλλα προγραφὰς ὁλοκληροῦς ὁδοὺς ἐν Ῥώμῃ ἀγοράσαντο.) εἰς τὴν πρώτην τριανδρίαν. Συνένωσις τοιούτων ἀνδρῶν ἦτο ἀδύνατον νὰ διαρκέσῃ. Ὁ Καῖσαρ εἶχε δηλώσῃ, ὅτι προτιμᾷ ἐν κώμῃ τινὶ πρῶτος νὰ εἶνε ἢ ἐν Ῥώμῃ δεύτερος! — Ἐκρήνυται δεινὸς ἀγὼν περὶ τῆς ἀνωτάτης ἀρχῆς διὰ τὸν Καῖσαρα ἐπακολουθεῖ ἐν ἀδιαλείπτῳ σειρᾷ νίκη ἐπὶ νίκη, καὶ τὸ ἀποτέλεσμα εἶνε δεκαετής, τῇ μοναρχίᾳ παρεμφερῆς, δικτατωρία τοῦ Καίσαρος.

Ἡ νέα τάξις, ὁδηγουμένη ὑπὸ τῆς ἐπιεικοῦς ἀλλ' ἀσφαλοῦς χειρὸς μεγάλου ἀνδρός, ἀρχίζει νὰ ἀναπτύσσεται, ὅτε ἄσκοπος ἐπανάστασις προσφέρει θῦμα ἀνοήτου ιδέας τὸν δυσαναπλήρωτον ἄνδρα.

Τῇ 15 Μαρτίου τοῦ ἔτους 44 π. Χ. ἔπεσεν ὁ Καῖσαρ ὑπὸ τὰς πληγὰς τῶν ἐγχειριδίων τῶν δημοκρατικῶν συνωμοτῶν. Αἱ ταραχαὶ ἀνανεοῦνται· τὸ πεδίου ἠνέωχθη πάλιν πρὸς πᾶσαν μεγάλην ἢ μικράν φιλοδοξίαν. Συνενοῦνται ὁ ὑπάτος Ἀντώνιος καὶ τοῦ Καίσαρος, ὁ εἰσποίνητος υἱὸς Ὀκταβιανός, μετὰ τὴν διάλυσιν τῶν κατ' ἀρχὰς μεταξὺ αὐτῶν διεγερθεῖσων ἐρίδων, μετὰ τοῦ Λεπίδου εἰς δευτέραν τριανδρίαν (43), καὶ πολλοὶ ἐπίσημοι ἀν-

δρες, εἰς οὓς οὗτοι ἀπήρεσκον, ἐν οἷς καὶ ὁ ῥήτωρ Κικέρων, δολοφόνῳ χειρὶ ἐκποδῶν γίγνονται. Ἡ ἐν Φιλίπποις μάχη (42 π. Χ.), ἐν ἣ τοῦ Καίσαρος οἱ δολοφόνοι, Βρούτος καὶ Κάσσιος, ἐνίκηθησαν, ἐξερρίζωσε τελείως τὴν δημοκρατίαν. Οἱ τρίαρχοι διανέμονται τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος, ἀλλὰ δὲν μένουσιν ἐπὶ πολὺ ἐν εἰρήνῃ πρὸς ἀλλήλους. Ὁ Λέπιδος (36), ὁ Ἀντώνιος (34) παρέρχονται ἀλλεπαλλήλως τὴν σκηνήν, καὶ νῦν πρῶτον (ἀφ' οὗ ἐν τῇ ἐν Ἀκτίῳ μάχῃ ἐνίκησε τὸν Ἀντώνιον), ἔλαβεν ὁ Ὀκταβιανὸς ἀληθῶς τὴν κληρονομίαν τοῦ Καίσαρος ὡς μόνος κυρίαρχος τοῦ μεγάλου Ῥωμαϊκοῦ κράτους.

Μετὰ τὴν εἰς Ῥώμην ἐπάνοδόν του εἰς ἣν πάντα τὰ δυνατὰ τιμητικὰ δειγμάτων παρέσχον, συνενοὶ πλέον πάντα τὰ ἀνώτερα ἀξιώματα εἰς ἑαυτὸν καὶ λαμβάνει (ἐν ἔτει 27 π. Χ.) τὸ ἐπώνυμον αὐγουστος (*).

Ἀρχεται νέα διοικήσις τῆς πολιτείας· ἡ πρὸ πολλοῦ ποθητὴ εἰρήνη ἐπανέρχεται, τὸ κράτος λαμβάνει μείζονα ἐνότητα, αἱ ἐπαρχίαι, στηριχθεῖσαι διὰ νόμων κατὰ τῶν καταπίεσεων τῶν ἐπάρχων, φθάνουσιν εἰς πολὺ

(*) Τὴν λέξιν Augustus παράγει ὁ Ὁβίδιος ἀπὸ τοῦ augur, ὥστε ἐσήμαινέ τινα ὑπὸ τῆς θεησκείας καθιερωμένον· ἀλλὰ σῶναμα σχετίζει αὐτὸ ὁ Ὁβίδιος καὶ πρὸς τὴν συγγενῇ ἐννοίαν augere, ὥστε Augustus θὰ ἐσήμαινεν «Αὐξητὴς τοῦ κράτους», τίτλος, ὅστις μετὰ ταῦτα προσετέθη εἰς τοὺς Γερμανοὺς αὐτοκράτορας. Τὸ «πάντοτε αὐξητὴς τοῦ κράτους» προῆλθεν ἐκ τῆς βραδύτερον προσθήκης τοῦ semper («semper Augustus»). Ἐκτὸς τῆς ἐπωνυμίας Augustus εἶχε καὶ ἄλλα αὐτοκρατορικὰ τιμητικὰ ὀνόματα· Caesar, Imperator, Pater patriae, Dominus, Deus. Τὸ πρόσωπον τοῦ Καίσαρος ἦτο παρὰ Ῥωμαίοις ἱερὸν καὶ πάσης θεραπείας ἄξιον.

καλλιτέραν κατάστασιν. Ἡ Ῥώμη ἐξωραϊζεται (ὥστε ὁ Αὐγούστος, ἡδύνατο νὰ εἶπῃ βραδύτερον· «Εὖρον τὴν Ῥώμην πλίνθοις ὠκοδομημένην καὶ καταλείπω αὐτὴν πόλιν ἐκ μαρμάρου»), ἐν Ἰταλίᾳ πολλὰ λεωφόροι κατεσκευάσθησαν, ἡ δημοσία ἀσφάλεια ὅλως ἠύξησε. Κατασβέννυται τὸ δημοκρατικὸν πνεῦμα καὶ μετ' αὐτοῦ ὁ ἀρχικὸς τοῦ Ῥωμαϊσμοῦ χαρακτήρ.

Τὸ μέγα καὶ τὸ ὠραῖον, ἐφ' ᾧ ἡ βασιλεία τοῦ Αὐγούστου διέπρεπε, προήρχετο ἀπ' αὐτοῦ μάλιστα. Ἐνεψύχου τὴν γεωργίαν καὶ ἠνύοει τὰς τέχνας. Ὑπὸ λεπτῆς αἰσθήσεως καὶ δεξιῦ πνεύματος κεκοσμημένος ἡγάπα καὶ ἐξετίμα τὰς ἐπιστήμας, αὐτὸς ἤσκει τὴν ποίησιν, ὥστε δὲν ἦτο ἀνάξιον, εἰς αἰῶνά τινα, τὸν Αὐγούστειον αἰῶνα, ὅστις ἐξέχει λίαν ἐπὶ πνευματικῇ μορφώσει, νὰ δοθῇ τὸ ὄνομά του. Οἱ διασημότετοι πεπαιδευμένοι καὶ ποιηταὶ ἀνεστρέφοντο μετ' αὐτοῦ, ὡς ὁ Ὀράτιος, Οὐεργίλιος καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Σύμβουλοι καὶ πιστοὶ βοηθοὶ αὐτοῦ ἦσαν ὁ Μαικίνας καὶ ὁ Ἀγρίππας. Ἐν ᾧ ὁ τελευταῖος ὡς στρατηγὸς ἦν ἡ δεξιὰ αὐτοῦ χεὶρ, ἀναγκαῖος ὑπῆρχεν ὁ Μαικίνας διὰ τὴν τῶν πραγμάτων γνῶσιν καὶ διὰ τὴν δεξιότητα αὐτοῦ ἐν τοῖς λόγοις. Ὡς ἐκ τούτου ἡδύνατο διακινδυνεύων νὰ εἶπῃ εἰς τὸν Αὐγούστον, ὅτε ἤθελέ ποτε οὗτος νὰ διατάξῃ λίαν ἐμπαθῶς πολλοὶ νὰ καταδικασθῶσιν εἰς θάνατον, τοὺς πικροὺς λόγους· «Δοιπὸν ἐγείρου δῆμιε» (Surge tandem carnifex). Δις ἔλαβε τὴν ἐπιτροπείαν τῆς Ἰταλίας ἐν τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ Αὐγούστου. Βραδύτερον ἀπεσύρθη ἀπὸ τῆς τῶν κοινῶν διαχειρίσεως εἰς τὴν ἡσυχίαν τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου καὶ εἶχεν ἥττονα ἐπὶ τοῦ Αὐγούστου ἐπιρροήν. Ἐκτοτε ἐζῆ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν του. Ὁ μέγας πλοῦτος,

θν ἀπὸ τῶν δημοσίων εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον μετεβίβασεν, ἱκανοποιεῖ τὸν πρὸς τοὺς πολυτίμους λίθους, δακτυλιολίθους καὶ μαργαρίτας ἔρωτά του. Εἰς τὸ ὑπὸ κήπων περιβαλλόμενον ἀνάκτορον αὐτοῦ ὑποκρίται, ποιηταὶ καὶ φιλόσοφοι εἶχον ἐλευθέραν εἴσοδον. Ἐκεῖ περιεπάτει ὁ φίλος τῆς τέχνης καὶ ἐπιστήμης ἀνὴρ, ἐν ἀνειμένως κρεμαμένῳ χιτῶνι, τὴν κεφαλὴν μέχρις ὧτων κεκαλυμμένος. Ὑπὸ διαφωνιδῶν (τοιαύτη π.χ. ἡγέρθη ὅτε ὁ Μαικήνας ἀνεκοίνωσε τῇ συζύγῳ του Τερεντίᾳ μυστικόν τι τῆς πολιτείας) προσκαίρως μόνον διεκόπτετο ἡ εὖνους φιλικὴ σχέσις μεταξὺ Αὐγούστου καὶ Μαικήνας· τοῦτο διήρκει μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ τελευταίου (τὸ ἔτος 8 π. Χ.). Ἐν τῇ διαθήκῃ του ὥρισεν ὁ Μαικήνας τὸν ὑψηλὸν πρостаτήν του κληρονόμον καὶ ὁ Αὐγούστος ἡσθάνθη θλίβε-
 ρῶς μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ τὴν ἀπώλειαν τοῦ τόσον πιστοῦ καὶ προσφιλοῦς αὐτῷ ἀνδρός. Ἰδίᾳ πρὸς τοὺς ποιητάς ἐδεῖκνυτο ὁ Μαικήνας ἐλευθέριος καὶ παραχωρη-
 τικός. Εἰς τοῦτον ὤφειλεν ὁ Οὐεργίλιος τὴν ἀνάκτησιν τῶν κτημάτων αὐτοῦ, ἅτινα αὐτὸς ἐχορήγησεν αὐτῷ, (γνωστὸν δ' ὑπάρχει ὅτι μετὰ τὴν ἐν Φιλίπποις μάχην ἔλαβον οἱ παλαιοὶ στρατιῶται ὡς δῶρον ἀγροὺς, χωρὶς νὰ λάβωσιν οἱ νόμιμοι κύριοι τούτων ἀμοιβὴν τινα). Πρὸς εὐχαρίστησιν ἐποίησεν ὁ Οὐεργίλιος τὰ Γεωργικά, καὶ πρὸς τὴν Αἰνείαδα δὲ προέτρεψεν αὐτὸν ὁ Μαικήνας. Ὁ Ὀράτιος ἔλαβε παρὰ τοῦ Μαικήνα ὡς δῶρον τὸν Σαβῖνον, ὁ ποιητὴς Προπέρτιος ἀπῆλαυσεν ἐπίσης τῆς εὐ-
 νοίας τοῦ τῶν Μουσῶν φίλου.

Ἡ προαγωγή αὕτη ἐξ ἀρχῆς, συνδεομένη μετὰ τῆς ἐπελθούσης ἡσυχίας καὶ τοῦ εὐαρέστου, ἦτο τόσον εὐ-
 νοϊκὴ τῇ Ῥωμαϊκῇ γραμματείᾳ, ὥστε αὕτη, ὑπὸ τὴν

ἐπιτροπὴν τῶν Ἑλλήνων, ἔζπσε τὸν χρυσοῦν αὐτῆς αἰῶνα. Ἦσαν χρόνοι καθ' οὓς εὐρίσκατο ἐν τῷ ἁνωτάτῳ σημείῳ τοῦ πρὸς τὰ ἔργα τῆς τέχνης καὶ ἐπιστήμης ζήλου. Ἑλληνες ἢ ἔτι Ἑλληνικῶς ἐκμεμορφωμένοι Ῥωμαῖοι ἐδίδασκαν τὴν νεολαίαν ὅστις εἶχε τὰ μέσα, νεανίας ἢ ἄνθρωποι, ἐπορεύετο, ἵνα συμπληρώσῃ τὴν παιδείαν αὐτοῦ, ἐπὶ τινὰ χρόνον εἰς Ἀθήνας ἢ Ἀπολλωνίαν τῆς Ῥόδου. Ἑλληνες παιδαγωγοὶ καὶ ἑταῖροι, κυρίως συναναστροφῇ μεθ' Ἑλλήνων, ἦσαν αἱ ἀπαιτήσεις λεπτοτέρας ἀγωγῆς. Ἐν τοῖς ἀνακτόροις καὶ ταῖς ἐπαύλεσι τῶν πλουσίων καὶ εὐγενῶν ἐπεδείκνυντο τὰ ἑξοχα ἔργα Ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ Ἑλληνικῆς τεχνοτροπίας, μέρος μὲν ἐν γεγραμμένοις βιβλίοις, μέρος δ' ἐπὶ χαλκοῦ καὶ μαρμάρου. Ἐν τῇ μαρμαρίνῃ αἰθούσῃ τῶν Λουκουλλείων μεγαλοπρεπῶν οἰκοδομημάτων, ὅπου ἀγάλματα καὶ κύλινδροι σπανίας ἀξίας ἦσαν συνηνωμένοι, ὑπῆρχε πληθὺς πεπαιδευμένων καὶ ποιητῶν. Δημόσια βιβλιοθήκαι προῆγον τὸν πρὸς τὰς τέχνας καὶ ἐπιστήμας ἔρωτα. ἑμορφούντο δὲ καὶ γραμματολογικαὶ ἐταιρίαι, ἐν αἷς ποιηταὶ καὶ πεπαιδευμένοι τὰ προϊόντα τοῦ πνεύματός των δημοσίᾳ ἀνεγίνωσκον καὶ κατέθετον εἰς κρίσιν συναδέλφων. Ἡ Λατινικὴ γλῶσσα ἐφθασεν εἰς τὴν ὑψίστην διαμόρφωσιν, κομψότητα καὶ ἀκρίβειαν. Ἐν τούτοις δὲν ἠδύνατο νὰ περιορίσῃ τὴν εὐρείαν ἐξάπλωσιν τῆς Ἑλληνικῆς, ἥς χρῆσιν ἐποιοῦντο καὶ αὐταὶ οἱ Ῥωμαῖοι συχνά, ὡς γλώσσης τῆς συνθηρίας.

Καὶ δημοσία δὲ φύλλα δὲν ἔλειπον. Πολιτικὴ τις ἐφημερίς (Acta) ἐφαίνετο καθ' ἑκάστην καὶ ἐστέλλετο εἰς τὰς ἐπαρχίας. Ἐν αὐτῇ ἀνεγίνωσκε τις κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δημοκρατίας πᾶν τὸ ἀνῆκον εἰς τὸν πολιτι-

κόν·βιον· συνθήκας μετὰ τῆς γερουσίας, ψηφίσματα τοῦ λαοῦ, πολεμικά συμβεβηκότα. Ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων αἱ εἰδήσεις αὗται κατηρτίζοντο κατὰ τὴν θέλησιν τῶν ἀρχόντων, ἐν μέρει δ' ἀντικαθίσταντο διὰ περιγραφῆς τέρψεων τῆς αὐλῆς, θεαμάτων, γάμων, αὐτοκρατορικῶν οἰκοδομῶν.

Δὲν ᾔθελον φανῇ ἴσως ἄσκοποι εἰς πολλοὺς τῶν ἀναγνωπτῶν ἡμῶν παρατηρήσεις τινὲς περὶ τῆς ἐξωτερικῆς τῶν βιβλίων μορφῆς, ὡς καὶ περὶ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ αὐτῶν καὶ περὶ τῆς πωλήσεως (βιβλιεμπορίας) κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Τὸ πλεῖστον μετεχειρίζοντο ὡς γραφικὴν ὕλην τὸν λεπτὸν φλοιὸν (*liber*) τοῦ παπύρου, οὗ διάφορα ἐργαστήρια ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ τῶν Αὐγούστου χρόνων διάφορα τὴν ποιότητα εἶδη παρείχον. Αἱ στεναί, δύο ἢ τριῶν δακτύλων πλάτους, ταινίαι τοῦ παπύρου τούτου συνεκολλῶντο (*paginae, schedae*). Ἐκτὸς τοῦ ἐκ φλοιοῦ παρασκευαζομένου τούτου γραφικοῦ ὕλικου, ὑπῆρχεν ἐτι ἡ περγαμνὴ ἐν χρήσει, ἀν καὶ, ἐνεκα τῆς ἀνωτέρας τιμῆς, ἐν μᾶλλον περιορισμένῳ κύκλῳ. Κατέγραφον κανονικῶς μόνον τὴν μίαν πλευρὰν τοῦ παπύρου ἢ τῆς περγαμνῆς, τὸ δὲ ὀπισθεν μέρος ἔμενε κενόν. Εἰδὸς τι μελάνης (*atramentum librarium*), ἐχρησίμευε πρὸς γραφήν, πρὸς ἣν μετεχειρίζοντο τετμημένον κάλαμον (*calamus*) ἀντὶ τῆς παρ' ἡμῖν ἐν χρήσει γραφίδος. Τὸν κάλλιστον τοιοῦτον κάλαμον ἐχορήγει ἡ Αἴγυπτος, ἡ Κνίδος καὶ ἡ Ἀναίτις λίμνη. Ἵνα προφυλάξῃ τὰ φύλλα κατὰ τῶν σπητῶν καὶ σκωλήκων, ἤλειπον τὸ ὀπισθεν μέρος δι' ἐλαίου κέδρου ἢ κροκίνου χρώματος. Τὰ καταγεγραμμένα φύλλα (*paginae*) ἐκ τοῦ ἐνὸς μέρους συνεκολλῶντο ἢ συνεπιέζοντο καὶ ἐστερεοῦντο ἐπὶ αὐ-

λοῦ τινος ἐκ ξύλου, ὅσπου ἢ ἐλέφαντος. Διὰ τοῦ αὐλοῦ τούτου, περὶ ὃν εἰλίσσοντο τὰ φύλλα διήρχετο ῥάβδος ἄνωθεν καὶ κάτωθεν παχὺ κομβίον φέρουσα (cornu). Τὰ κράσπεδα τῶν κυλίνδρων ἐχρωματίζοντο μέλανα, ἀφ' οὗ ἐλαίνοντο διὰ κισσήρεως, τὸ ὅλον δὲ ἐτίθετο ἐν περικαλύμματι περγαμνῆς ἐρυθροῦ ἢ πρασίνου χρώματος ἢ ἐν κιβωτίῳ ἐκ κέδρου.

Ὡρισμένως βέβαιον ὑπάρχει ὅτι τὰ συγγράμματα τῶν προσφιλεστάτων συγγραφέων ἐξηντλοῦντο εἰς χιλιάδας ἀντιγράφων. Τὰ ποιήματα τοῦ Ὀρατίου, τοὺς λόγους τοῦ Κικέρωνος ἠδύνατό τις νὰ εὕρῃ ἐν πάσῃ πόλει τοῦ ἀχανοῦς κράτους· ὁ Ὀβιδίος, Προπέρτιος, Μαρτιάλιος ἠδύνατο νὰ εἰπῶσι περὶ τῶν ποιημάτων αὐτῶν, ὅτι «πάντες ἐν τῷ κόσμῳ» ἀνέγνωσαν αὐτά. Ἰδίᾳ καυχᾶται ὁ Μαρτιάλιος, ὅτι ἕκαστος δύναται νὰ ἴδῃ τὰ ποιήματά του πανταχοῦ, εἰς πᾶσαν χεῖρα, εἰς πᾶν θυλάκιον· θὰ ψαλλῶσιν ὑφ' ἀπάσης τῆς Ῥώμης, ὑπὸ ξένων ὁδοιπόρων θὰ συγκομισθῶσιν εἰς τὴν πατρίδα των, παρ' ἅπασι τοῖς λαοῖς θὰ ἐξαπλωθῶσι, ἐν Βιέννῃ καὶ ἐν Ῥώμῃ ὥς προσφιλεὲς ἀνάγνωσμα πάσης ἡλικίας καὶ φύλου». Πόσαι χεῖρες ἀπητοῦντο πρὸς τοῦτο, ἵνα σημαντικὸς τις ἀριθμὸς ἀντιγράφων κατασκευασθῇ! Τότε δουλικὴ ἐργασία ἔπρεπε νὰ παράσχη ὅ,τι ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ἡ ταχυτυπία. Καὶ πάντως ἠδύνατο αὕτη νὰ εἶνε μεγάλως ἐν χρήσει, ἀφ' οὗ πλούσιοι Ῥωμαῖοι χιλιάδας δούλων πολλάκις παρ' ἑαυτοῖς εἶχον. Ὁ φίλος τοῦ Κικέρωνος, ὁ πεπαιδευμένος Πομπώνιος Ἀττικὸς εἶχεν ἀληθὲς ἐργαστήριον, ἐν ᾧ οἱ δούλοι αὐτοῦ οὐ μόνον εἰς τὰ ἔργον τῆς ἀντιγραφῆς μεγάλως ἡσχολοῦντο, ἀλλὰ καὶ πάσας τὰς λοιπὰς ἐργασίας, τὰς προσηκούσας εἰς ἀπεργασίαν

βιβλίου, τὴν παρασκευὴν τοῦ χάρτου, τὴν σύνδεσιν, τὴν περιείλησιν κ. τ. τ. ἐπετέλουν. Ὁ Ἀττικὸς εἶχε καὶ μεγάλην ἀποθήκην βιβλίων, συλλογὴν πάντων τῶν ὅπως δῆποτε σπουδαίων ἔργων τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ῥωμαϊκῆς γραμματείας. Ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν βιβλίων προήχθη λίαν, διότι ὑπηγόρευον σύναμα εἰς πλῆθος δούλων, οἵτινες εἶχον πρὸς τοῦτο μετὰ φειδοῦς τὰς ἀναπαύσεις.

Βιβλιοπῶλαι ὑπῆρχον πιθανώτατα ἤδη ἀπὸ τῶν τοῦ Κικέρωνος χρόνων. Ἀλλὰ πρῶτον ἐπὶ τῶν χρόνων τῶν Καيسάρων ἐφθάσε τὸ ἐπάγγελμα τοῦτο εἰς μεγαλειτέραν ἔκτασιν καὶ ἀκμὴν. Οἱ βιβλιοπῶλαι ἐκαλοῦντο, *Librarii, Bibliopolae, Antiquarii*. Ἀρχικῶς ἐσήμεαι *Librarius* ὅ,τι καὶ τὸ ἀντιγραφεὺς, τὸ δὲ *Bibliopola* πωλητῆς, ἐπειδὴ ὅμως εἰς ἄνθρωπος συνήθως ἀμφοτέρω συνήνου τὰ ἐπαγγέλματα, μετεχειρίζοντο ἀμφοτέρας τὰς ἐκφράσεις ἀνευ διαφορᾶς. Οἱ *Antiquarii* ἦσαν ἐξ ἀρχῆς μόνον πολλαπλασιασταὶ ἢ πωληταὶ παλαιῶν βιβλίων, ἐξέδιδον ὅμως οὐχὶ σπανίως καὶ νέα βιβλία. Βιβλιοπωλεῖόν τι, τὸ ὅποιον ἐπεμελεῖτο νὰ ἐλκύῃ τὸ κοινὸν διὰ τῆς ἀνακοινώσεως διὰ προγράμματος ἐπὶ στηλῶν ἢ ἀψίδων τοῦ τίτλου καὶ τῶν τιμῶν τῶν πρὸς πώλησιν βιβλίων, παρεῖχε τὴν εἰκόνα ἐνεργοῦ καταναλώσεως ἀπὸ μέρους τῶν τῆς φιλολογίας φίλων καὶ τῶν πεπαιδευμένων κυρίως. Ἦτο ὁ τόπος ὅπου ὁ φίλος τὸν φίλον ἐζητεῖ, ἐὰν δὲν εὗρισκεν αὐτὸν οἴκοι, ὅπου ὅτε μὲν ἀναγινώσκοντες ὅτε δὲ φλυαροῦντες ὅτε δὲ καθήμενοι, ἄλλοτε δ' ἰστάμενοι διῆγον μέρος τῶν ὥρων τῆς σχολῆς. Περίφημοι βιβλιοπῶλαι κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Καيسάρων ἦσαν οἱ ἀδελφοὶ Σόσιοι ὡς ἐκδόται τοῦ Ὁρατίου, ὁ Τρύφων, δαπάνη τοῦ ὁποίου τὰ συγγράμματα τοῦ Μαρτια-

λίου καὶ Κοϊντιλιανοῦ ἀνεφάνησαν, ὁ Δῶρος, ὅστις κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Νέρωνος ἠγόρασε τὰ ἔργα τοῦ Κικέρωνος καὶ Λιβίου. Αἱ τιμαὶ τῶν βιβλίων σχετικῶς ἦσαν λίαν μικραί, πρᾶγμα ἐξηγούμενον μόνον δι' ἐκτάκτου ἀναπτύξεως τῆς ταχυγραφίας (*).

Ὁ ἐκδότης Τρύφων π. χ. ἐπώλησε τὸ 13 βιβλίον τῶν ἐπιγραμμάτων τοῦ Μαρτιαλίου ἀντι 4 σεστηρτίων, ὡς ἐξ αὐτῶν τῶν λόγων τοῦ Μαρτιαλίου ἐξάγεται.

Πάντως εἰς τὴν εὐωνίαν ταύτην ἦγεν οὐσιωδῶς ἡ εὐτελὴς ἀμοιβή, ἣν ὁ συγγραφεὺς ἐλάμβανε παρὰ τοῦ ἐκδότου. Συνήθως ἤρκεϊτο ὁ συγγραφεὺς εἰς τὴν φήμην, ὅτι ὅμως καὶ αἱ ἀντιμισθίαι ἦσαν ἐν χρήσει, ἐξάγεται ἐκ τίνος χωρίου τοῦ Μαρτιαλίου, ἐν ᾧ λέγει, ὅτι ἔπρεπε πλέον νὰ ἀποτελέσῃ τὸ ποίημά του, ἐπεὶδὴ ὁ τοκιστὴς **Lupus** τόκον καὶ τὰ παιδία ἄρτον ζητοῦσιν· ὁ ἀναγνώστης λοιπὸν ὀφείλει νὰ πληρώσῃ, ἥτοι νὰ ἀγοράσῃ ἀκριβῶς τὸ βιβλίον.— Ὁ Μαρτιάλιος δηλ. εὕρισκετο, μεθ' ὅλην τὴν ἀπὸ μέρους πολλῶν αὐτοκρατόρων μεγάλην εὐνοίαν καὶ τιμὴν, ἐν χρηματικαῖς ἀνάγκαις καὶ ἐστεναχωρεῖτο, ὡς αὐτὸς λέγει, «καθ' ὅλον τὸ ὥραϊον μακρὸν θέρος ἐν οἰκίᾳ τρίτης ὁροφῆς».

Ἡ τόσον εὐχερὴς παρασκευὴ καὶ ἀπόκτησις τῶν βιβλίων παρήγαγε κατὰ μικρὸν ἀναγνώσεως ζῆλον, ὃν ἡ δύνατό τις νὰ καλέσῃ μανίαν. Οἱ πλούσιοι σχολὴν ἦγαν

(*) Ὁ Μαρτιάλιος ἔλεγε περὶ τοῦ δευτέρου βιβλίου τῶν ἐπιγραμμάτων του, ὅτι ὁ ἀντιγραφεὺς ἐν μιᾷ ὥρᾳ ἀποπερατοῖ αὐτὸ (*haec una peragit librarius hora*). Τῶν 93 ἐπιγραμμάτων τοῦ βιβλίου τούτου, ἐκτὸς τῶν ἐπιγραφῶν, 540 στίχους περιλαμβανόντων, ἀντιστοιχοῦσιν 9 τοῦλάχιστον κατὰ λεπτὸν στίχον.

καθ' ἑλὴν τὴν τῆς λέξεως σημασίαν, ὅπερ ἐπέτρεπεν αὐτοῖς νὰ δοθῶσιν ἐπιτηδείως εἰς γραμματολογικὰς τέρψεις, ἐπειδὴ πάντα τὰ καλούμενα ἐοῖα κατέλειπον εἰς τοὺς δούλους καὶ τοὺς ἀπελευθέρους αὐτῶν. Αἱ γυναῖκες ἔχρηζον συνδιαλέξεως, ἀνεγίνωσκον, ἐμάνθανον ποιητάς, καὶ ἐζήτουν καὶ ἐν ἐπιστημονικοῖς ἔργοις ὕλην, ἵνα διαλάβωσιν ἐν ταῖς συναναστροφαῖς. Καὶ ἡ γραμματεία δὲ τῶν διδασκτικῶν βιβλίων ἀπέκτα πάντοτε μείζονα ἔκτασιν.

Μετὰ τὴν παρέχουσαν ταύτην, ἥτις ἐν μέρει εἰς μεταγενέστερον ἀναφέρεται χρόνον, ἐπανερχόμεθα εἰς τὸ θέμα ἡμῶν. Τὰ ποιητικὰ προϊόντα τοῦ χρονικοῦ τούτου διαστήματος ἐξέχουσιν ἂν καὶ οὐχὶ ἐπὶ εὐφυσὶ εὐρέσει, ἀλλ' ἐπὶ χαριέσσει διατάξει καὶ περιβολῇ. Ἐξηρητημένος ἀπὸ τῶν Ἑλληνικῶν ἐπιδράσεων ἀλλ' ἰδίαν ὁδὸν βαδίζων, φαίνεται ὁ *Τ. Δουκρήτιος Κάρος* (99—55 π.Χ.) ὡς συγγραφεὺς φιλοσοφικοῦ τινος δ.δασκτικοῦ ποιήματος *Περὶ φύσεως ὄντων*. Ὁ σκοπὸς τούτου, τοῦ εἰς τὸν πραιτώρα Μέρμιον (58 π.Χ.) ἀφιερωμένου ποιήματος, συνίσταται εἰς τοῦτο, νὰ ἀναπτύξῃ καὶ ἐπαινέσῃ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἐπικούρου περὶ τῆς γενέσεως καὶ διατηρήσεως τοῦ κόσμου, ἵνα ἐλευθερώσῃ τοὺς ἀνθρώπους διὰ τῆς παρατηρήσεως τῆς φύσεως ἀπὸ τοῦ φόβου τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἠθικῆς ἀμειβῆς, ἵνα ὁδηγήσῃ εἰς ἀνωτέραν αὐτοσυνηθισίαν καὶ προσωπικὴν ἐλευθερίαν. Ὁ Δουκρήτιος ἔχει πραγματευθῇ τὴν δι' αὐτὸν ξηρὰν ταύτην ὕλην μετὰ μεγάλης τέχνης, καὶ κατέστησεν ἐπαγωγὸν διὰ τῶν ἐγκατεσπαρμένων εἰκόνων (ἐν αἷς ἰδίᾳ περίφημος

εἶνε ἡ ἀπεικόνισις τοῦ λοιμοῦ ἐν Ἀθήναις). ἀπάντοτε— λέγει ὁ Bernhardt, εἶνε μεστός πίστεως, καὶ μετ' ἀγανακτήσεως σπεύδει κατὰ τοῦ δόλου καὶ τῆς πλάνης, ὅφ' ὧν δεδουλευμένον βλέπει τὸ ἀνθρώπινον γένος καὶ ἐπαγγέλλεται νὰ μεταβάλλῃ τὸν κόσμον· ἐνίοτε ἡ πικρία αὐτοῦπραῦνεται διὰ τοῦ κέντρου εὐμενοῦς εἰρωνείας». — Γλῶσσα καὶ παράστασις ἰσχυρά καὶ ἀνδρική, διὰ τὴν πτωχίαν καὶ τὸ ἄπλαστον τῆς ὁποίας ὁ ποιητὴς ἐπαυνηλημένως παραπονεῖται· οὐχὶ ἐλευθέρα τραχυτήτων καὶ ἀρχαϊκῶν ἐκφράσεων· ἡ κατασκευὴ τῶν στίχων στερεῖται εὐφωνίας. Ὁ ποιητὴς δὲν ἠδυνήθη νὰ δώσῃ εἰς τὸ ἔργον του τὴν τελευταίαν λέανσιν καὶ ἴσως δικαιολογεῖ τοῦτο τὴν ἔλλειψιν συμμέτρου, ὥραίας μορφῆς· ἐδημοσιεύθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συγγραφέως διὰ Κοῖντου Κικέρωνος, τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ ῥήτορος. Ἐκ τῶν τοῦ βίου τοῦ Λουκρητίου οὐδὲν γνωρίζομεν. Λέγεται, ὅτι συνεπέα φίλτρου περιπεσὼν εἰς μανίαν τὸ 44 ἔτος τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἠυτοκτόνησεν.

Ὁ πεπαιδευμένος ἀρχαιοδίφης Μ. Τερέντιος Οὐάρρων, ἐκ' Ῥεάτου τῆς Σχθίνης ὁ λογιώτερος πάντων τῶν Ῥωμαίων, περὶ οὗ καὶ μεταξὺ τῶν πεζογράφων θά ὁμιλήσωμεν, δὲν πρέπει νὰ παρέλθῃ ἀπαρατήρητος καὶ μεταξὺ τῶν ποιητῶν τῶν χρόνων τούτων, ἐπεὶ δὴ ἀκολουθεῖ ἐκείνους ὡς συγγραφεὺς τῶν «Μενιππειῶν σατυρῶν» (οὕτω κληθεῖσιν ἀπὸ τοῦ κυνικοῦ Μενίππου, οὗ τὰ συγγράμματα ὡς πρωτότυπα ἔλαβε). Τὰ μεθ' ἱλαρότητος καὶ εὐφυΐας γεγραμμένα ταῦτα συγγράμματα πραγματεύονται διὰ τρόπου εὐχερούς, μεταξὺ ποιήσεως καὶ πεζοῦ λόγου ἐλευθέρως μεταβαλλομένου, ποικίλην ὕλην ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς φιλοσοφίας, τῆς ἱστορίας καὶ τῆς γραμματολογίας, ἀναμε-

μιγμένην μετ' ἀπεικονίσεως ἡθῶν καὶ παρεκβάσεων κατὰ τῆς διεφθαρμένης Ῥώμης (*).

Οἱ τρεῖς ἐλεγειοποιοὶ Κάτουλλος, Τίβουλλος καὶ Προπέρτιος ἔκλινον ὥς καὶ οἱ προμνημονευθέντες πρὸς τοὺς Ἑλληνας· ὁ Καλλίμαχος ἦτο τὸ πρότυπον αὐτῶν.

Ὁ Κρίντος Οὐαλέριος Κάτουλλος (86—46 π. Χ.) ἐγεννήθη ἐν Οὐηρώνῃ, ἥ παρὰ τὴν πόλιν ταύτην καὶ ἔλαβε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του, ἐξόχου πατρικίου, οὐκ εὐκαταφρόνητον περιουσίαν· ἐζη ὅτε μὲν ἐν Ῥώμῃ ἐν ἀνατροφῇ πρὸς τοὺς μᾶλλον πεπαιδευμένους ἀνδρας τῆς πόλεως καὶ ἦτο φίλος τοῦ ποιητοῦ Κ. Λικινίου τοῦ συγγραφέως Κορνηλίου Νέπωτος, τοῦ ῥήτορος Ὀρτησίου κ. ἄ., ὅτε δὲ εἰς τὴν ἐν Τιβούροις ἐπαυλίν του, ἄλλοτε ἐν ἑτέρᾳ ἐπαύλει, ἣν ἐκέκτητο ἐπὶ τῆς χειρσονήσου Σιρμίου. Εἶχε στενὰς σχέσεις πρὸς τινὰ Ῥωμαίαν, ἣν ἐν ταῖς ποιήμασί του «Λεσβίαν» καλεῖ, διέλυσεν ὁμως βραδύτερον ταύτας, ὅτε ἡ γυνὴ αὕτη ἄλλως ἐξέπεσε τῆς εὐθείας. «Ἡ πληγὴ δὲν ἔθεραπεύετο πλέον». «Ὡς ἐκ τῶν ποιημάτων του μανθάνομεν, παρηκολούθει τὸν πραιτώρα Μέμμιον εἰς Βιθυνίαν, καὶ ἐπεσκέφθη κατὰ τὸν πλοῦν τοῦ-

(*) Πρὸ τοῦ Λουκρητίου τίθεται σειρά τις ἀσημοτέρων ἐπικῶν, ὧν πάντων τὰ ἔργα ἀπώλοντο, μόνον τίτλων ἀναφερομένων· τοιοῦτος ὁ Bibaculus ἐκ Κρεμῶνος γράψας Αἰθιοπίδα καὶ περὶ τῶν πολέμων τοῦ Καίσαρος, ὁ Matius μεταφράσας τὴν Ἰλιάδα εἰς στίχους ἰαμβικούς, ὁ Terentius Varro Atacinus, ἐκ Γαλλίας, ποιήσας Ἀργοναυτικά καὶ περὶ τῶν Γαλλικῶν πολέμων τοῦ Καίσαρος καὶ μεταφράσας τὸν Ἀρχτον, ὁ Varius, ποιήσας θάνατον τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος, ὁ Papirius, γράψας de bello Antiaco, ὁ Q. Cicero, ὁ Tannsius, Geminus Volusius, ὁ Cornelius Severus κ. ἄ. τ. Σ. Μ.

τον τὸν τάρον τοῦ παρὰ τὴν Τροίαν τεθαμμένου ἀδελφοῦ του, οὗ ἡ ἀπώλεια κατέθλιψεν αὐτόν. Ἀπέθανεν ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας του μὴ ἀναλαβὼν δημοσίαν ὑπηρεσίαν.

*Εχομεν τοῦ Κατούλλου 116 ἐν ὧν μικρὰ μάλιστα ποιήματα, μέρος μὲν μιμήσεις ἢ ἐλευθέρας μεταφράσεις Ἑλληνικῶν πρωτοτύπων, μέρος δὲ ἐκχύσεις τῶν ἰδίων αὐτοῦ ζωηρῶν αἰσθημάτων, ἅτινα ἀφίενται σφοδρῶς εἰς τρυφεράς ἐντυπώσεις, συνήθως στιγμιαίας ἐμπνύσεις ἀνευ εἰδους καὶ σκοποῦ· ἐξέχουσιν ἐπὶ συνετῇ, ἀφελεί, λίαν ἀπλῇ ἐκδοχῇ καὶ ἀποδόσει, ὑπερβαίνουν δὲ μόνον συνήθως τὰ ὅρια τῆς κοσμιότητος.

Μεῖζονα ποιήματα τούτου εἶνε· Ἑλεγεία εἰς τὴν κόμην τῆς Βεργίλης, ὁ Ὑμέραιος καὶ τὸ Ἐπιθαλάμιον τοῦ Πηλέως καὶ τῆς Θέτιδος. Ὁ Κάτουλλος ἦν πᾶλλα ὁ πρῶτος ποιητὴς ὁ ἐπιτυχῶς τὴν καθαρότητα καὶ ἀκρίβειαν τῆς Ἑλληνικῆς στιχουργίας ἰδιοποιηθεὶς. Κυρίως δεικνύεται ἐν ταῖς ποιήσεσιν αὐτοῦ ἐκτάκτος εὐφυΐα καὶ πλούσιον ποιητικὸν αἶσθημα, ἂν μὴ ἐξαρσὶς ὑψηλοτέρου ἐνθουσιασμοῦ· πρὸς τούτοις ἀγάπη πρὸς τὸ δίκαιον καὶ τὴν δημοκρατικὴν ἐλευθερίαν (ὅθεν ἡ πρὸς τὸν Καίσαρα ἔχθρα) βεβαιοῦσι ταῦτα. — Τὸ πολυθαύμαστον ποίημα *Pervigilium Veneris*, ὠρισμένον διὰ τὰς ἑαρινὰς τῆς Ἀφροδίτης ἑορτάς, ἀνήκει ἀναμφιβόλως εἰς μεταγενεστέρους χρόνους. Εἰς τὴν κλασικὴν τελειότητα ἤχθη ἡ ἐλεγεία διὰ τοῦ Τιβούλλου καὶ Προπερτίου. Ὁ ποιητὴς

**Αἰθίος Τιβούλλος* (54—19 π. Χ.)

ἀνῆκεν εἰς Ῥωμαϊκὴν ἱπποτικὴν οἰκογένειαν, ἥτις πιθανῶς ἔνεκα τῶν ἐμφυλίων ταραχῶν καὶ τῶν προγραφῶν μέρος

τῶν ὑπαρχόντων καὶ τῆς οὐσίας· εἶχεν ἀπολέσῃ. Κτῆμά τι μικρὸν μόνον μεταξὺ Τιβούρων καὶ Πραινέστου εἶχε κληρονομίῃ καὶ ἐνταῦθα ἔζη ἐν ἡδείᾳ σχολῇ, ἀναστρεφόμενος μεθ' ὁμοφρόνων φίλων, ἐν αἷς ὁ Ὀράτιος καὶ Ὀβιδίος τῇν πρώτην εἶχον θέσιν. Ζητηθεὶς ὑπὸ τοῦ φίλου καὶ κηδεμόνος αὐτοῦ Μ. Κορβίνου Μεσσαλά, ἠκολούθησεν αὐτόν εἰς πολλὰς ἐκστρατείας. Ὅτι ὅμως τὰ πολεμικὰ δὲν ἤρμαζον εἰς τὸ ποιητικὸν αἶσθημά του, γνωρίζομεν ἐκ μέρους τινὸς τῆς πρώτης ἐλεγείας. Ἡ ἐπιθυμία αὐτοῦ νὰ φθάσῃ εὐτυχῶς βαθύ γῆρας, δὲν ἐξεπληρώθη διότι ἀπέθανεν εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς ἡλικίας του 35 ἐτῶν.

Αἱ βάσεις τοῦ τρόπου αὐτοῦ, αἵτινες διαλάμπουσι γενικῶς ἐπὶ τῷ ἀπλῷ φυσικῷ χαρακτῆρι τῶν ποιημάτων του, εἶνε λελεπτυσμένα εὐφυῖα, συνδεδεμένα μετὰ ἀξιεράστου ἀπαλότητος καὶ μελαγχολικοῦ αἰσθήματος, βαθεῖα εὐαρέστησις εἰς τὴν φύσιν καὶ ἐνδοτικὸς ἔρως. (Ἐνεθουσία τὸ πρῶτον ὑπὲρ τῆς Δηλίας καὶ μετὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῆς ὑπὲρ τῆς Νεμέσεως). Ὑπάρχει ἐλεγειακόν τι, οὐδὲν σατυρικόν ἢ εἰρωνικόν ἐν τῷ ἦθει αὐτοῦ. «Οὐδεὶς Ῥωμαῖος», λέγει ὁ Bernhardt, ἀξεδῆλωσε μεθ' ὁμοίας ζέσεως τὰς παθήσεις καθαρᾶς καρδίας, ἐξετίμησέ μετὰ μείζονος αἰσθήσεως καὶ ἡδύτητας τὴν μακαριότητα ἡρέμου βίου, ἡδονῆς ἡσφαλισμένης πρὸ τοῦ πολέμου καὶ τῶν πολιτικῶν πιέσεων, ἐν μετρίᾳ οἰκονομίᾳ, ἐν τῇ ἀνατροφῇ συμπασχούσης κύρης καὶ ὀλίγων φίλων χωρὶς ἐν τούτοις δι' εἰκόνων νὰ περιβάλλῃ καὶ διὰ ῥητορικῶν σχημάτων καλλωπίσῃ. — Ὁ Τίβουλλος διακρίνεται ἐπὶ ἀληθῶς πλουσίᾳ ἐσωτερικῇ μορφώσει καὶ δεινότητι ἐν τῇ διευθύνσει τῆς μορφῆς· ἡ τέχνη αὐτοῦ ἐν τῇ ἐκδοχῇ εἶνε τόσον ἀπλὴ καὶ φυσικὴ, ὥς ἡ γλῶσσα καθαρὰ καὶ διαυγής.

Κατέχομεν ὑπὸ τὸ ὄνομά του τέσσαρα βιβλία Ἑλεγείων, περιλαμβάνοντα 37 ποιήματα· ἐκ τούτων θεωροῦνται τὰ δύο πρῶτα βιβλία, ἅτινα κυρίως περιστρέφονται περὶ τοὺς ἔρωτας τῆς Δηλίας καὶ τῆς Νεμέσεως, ὡς σαφῶς γνήσια. Τὸ τρίτον βιβλίον, ὅπερ τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν δύο πρώτων ἀφίσταται καὶ τοὺς ἔρωτας τοῦ Λυγδάνου καὶ τῆς Νεαίρας ψάλλει, προέρχεται πάντως παρ' ἄλλου ποιητοῦ, ἴσως τοῦ Ὀβιδίου, καὶ τὸ τέταρτον βιβλίον, περιέχον «Πανηγυρικὸν εἰς Μεσσαλᾶν» καὶ 74 ἄλλα ποιήματα, ἅτινα πραγματεύονται περὶ τοῦ ἔρωτος τῆς Σουλπικίας καὶ τοῦ Κερίνθου, πρωτῶς ἤδη ἀπεδόθησαν εἰς ποιητριαν τινὰ Σουλπικίαν· πάντως ὁμως καὶ τοῦτο, δὲν ἔχει συγγραφῆς τὸν Τιβούλλον.

Ἐντονιώτερος πλήρης ἐξάρσεως, ἄλλα σύναμχ ὀγκωδέστερος καὶ ἥττον φυσικὸς ἢ ὁ Τιβούλλος φαίνεται ὁ τρίτος κλασικὸς ἐλεγεσιακὸς τῶν Ῥωμαίων

Σῆξτος Αὐρήλιος Προπέρτιος (54—16 π. Χ.)

γεννηθεὶς ἐν Ὀμβρικῇ, ἀνατραφεὶς ἐν Ῥώμῃ. Τὰ κατὰ τὸν βίον αὐτοῦ ὁμοιάζουσι τοῖς τοῦ ἡλικιώτου αὐτοῦ Τιβούλλου. Ἀπώλεσε κατὰ τὴν ὑπὸ Ὀκταβιανοῦ γενομένην διανομὴν τῶν κλήρων εἰς τοὺς παλαιούς στρατιώτας τὴν πατρικὴν κληρονομίαν καὶ ἀφιερῶθη εἰς τὴν ποίησιν, ἐμπνευσθεὶς ὑπὸ τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν τόσον χριεσσάν ὡς καὶ εὐφυᾶ Ὀστίαν, ἣν ὑπὸ τὸ ὄνομα «Κυνθία», ὕμνησε, κόρην πιθκνῶς εὐτελοῦς καταγωγῆς. Ἡ εὐφυΐα αὐτοῦ παρεσκεύασεν αὐτῷ εἰσοδὸν παρὰ τοῖς πρωτεύουσι τῆς Ῥώμης κύκλοις· ἠδύνατο νὰ πλησιάζῃ τὸν Μεσσαλᾶν, Μαϊκήναν καὶ ἄλλους εὐγενεῖς· ἦτο φίλος τῶν ποιητῶν Οὐ-

εργιλίου, Γάλλου, Όβιδίου κ.τ.λ. 'Επί τέλους φαίνεται ὅτι ἔζησε λίαν περιωρισμένος. 'Απέθανεν ἐν ταῖς καλλίστοις αὐτοῦ ἀνδρικοῖς ἔτεσιν.

'Ως ἐλεγειακὸς ποιητὴς ἐξήλωσεν Ἑλληνικὰ πρότυπα, ὀνομαστὶ τὸν Καλλίμαχον καὶ Φιλητᾶν· ὥς δὲ ἐκείνοι προσπαθεῖ καὶ οὗτος νὰ διαλάμψῃ διὰ πολυμαθείας, μέρος μὲν ὑπαινισσόμενος συχνὰ μυθολογικάς διηγήσεις μέρος δὲ καὶ ἐνυφαίνων ἐν τῇ παραστάσει αὐτοῦ. Τὰ μάλιστα ἐπιτυγχάνει ἐν τῇ ἀπεικονίσει ἡρωϊκῶν παθήσεων· ὁρμὴ καὶ τρυφερά δύναμις αἰσθήσεως, πλήρης ἰσχύς ἐν τῇ μορφῇ χαρακτηρίζουσιν αὐτόν. Κατὰ τὴν ἀπλότητα, τρυφερότητα καὶ χάριν ἔρχεται μετὰ τὸν Τίβουλλον. Ἡ γλῶσσα αὐτοῦ εἶνε καθ' Ἑλληνικοὺς χαρακτῆρας ἐπιμελῶς μεμορφωμένη, ἥ δὲ στιχοποιγία ἰσχυρά καὶ πλήρης κινήσεως. Τὰ ποιήματα τοῦ Ὡβιδίου τῶν ἐλεγείων, ἐκ τῆς τελευταίας περιόδου τῆς ζωῆς τοῦ ποιητοῦ, ἀποκλίνουσι κατὰ τὸν χαρακτῆρα τῶν προτέρων· πραγματεύονται μᾶλλον ὕλην τῆς Ῥωμαϊκῆς παραδόσεως καὶ ἱστορίας καὶ προδίδουσιν εὐγενῆ πατριωτικὸν ἐνθουσιασμόν.

Καὶ ὁ διάσημος δὲ ποιητὴς τῶν Ῥωμαίων ἐν τῷ ἔπει, τοῖς εἰδυλλίοις καὶ τῇ διδακτικῇ ποιήσει Οὐεργίλιος εἶνε μιμητὴς Ἑλληνικῶν πρωτοτύπων, ἀν καὶ ἀξιοθαύμαστος ἐν τῇ τέχνῃ τῆς ἐκφράσεως, ἣν ἐν τῇ ὅλῃ βαθμίδι ἀπὸ τῶν τρυφερῶν συναντήσεων τοῦ ποιμενικοῦ κόσμου μέχρι τῆς βαρείας ἐπικῆς ἐμπνεύσεως μεταχειρίζεται.

Πόπλιος Οδύργιλιος Μάρων (70—19 π. Χ.)

*Ισως ὁρθότερον Οὐεργίλιος ὀνομαζόμενος, γεννηθεὶς τῇ 15 Ὀκτωβρίου τοῦ 70 π. Χ. ἐν Ἀνδεσι, κωμῇ παρὰ

τὴν Μάντουαν, ἦτο υἱὸς κτηματικοῦ καὶ ἔλαβε τὴν πρῶ-
 τὴν αὐτοῦ μόρφωσιν ἐν τῇ γείτονι Κρεμῶνι. Ἀφ' οὗ δὲ
 μετὰ ταῦτα ἐν Μεδιολανίῳ καὶ Νεαπόλει ἠκολούθησε
 τὴν περαιτέρω σπουδὴν ἐστράφη πρὸς τὴν Ῥώμην, ὅπου
 ἤκουσε τὸν ἐπικούρειον φιλόσοφον Σύρωνα καὶ ἰδίᾳ δὲ
 πολυμερῶς ἐμορφώθη ἔχων διδάσκαλον τῆς Ἑλληνικῆς
 τὸν Παρθένιον. Μετὰ διετῇ διαμονῇ κατέλιπε τὴν
 μεγαλόπολιν ταύτην καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν ἡρεμον πα-
 τρίδα του· διότι τὸ ἀσθενές τῆς ὑγείας αὐτοῦ δὲν ἐπέ-
 τρεπεν αὐτῷ νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν δυσχερῆ, τὴν πολύ-
 πανον ὁδὸν πολιτικοῦ ἀνδρός. Ἐν ἀγροτικῇ ἀναχω-
 ρήσει ἡσυχολεῖτο ἤδη εἰς τὴν διευθέτησιν τῆς οὐσίας
 αὐτοῦ καὶ ἐξηκολούθησε τὴν σπουδὴν τῶν Ἑλλήνων ποι-
 ητῶν. Ἐνταῦθα ἐσχετίσθη καὶ συνεδέθη φιλικῶς μετὰ
 τοῦ Ἀσινίου Πολλίωνος, ὅστις τῷ 42 π. Χ. διώκει ὡς
 ἑπαρχος τὴν πέραν τοῦ Πάδου Γαλλίαν, καὶ ζωηρὸν ἐν-
 διαφέρον πρὸς τὴν φιλολογίαν ἔτρεφε, καὶ αὐτὸς ὡς ποι-
 ητής, ἱστοριογράφος καὶ ῥήτωρ ἐπιτυχῶς εἰργάσθη. Ὑπὸ
 τούτου παρακινήθεις ἐποίει ὁ Οὐεργίλιος κατὰ τὸ ὑπό-
 δειγμα τοῦ Ἑλλήνος εἰδυλλιακοῦ ποιητοῦ Θεοκρίτου τὰ
Βουκολικά αὐτοῦ (*Bucolica*) ἢ *Ἑκλογάς*, ἅτινα διὰ
 τῶν ἀναφορῶν αὐτῶν καὶ τῶν ὑπαινιγμῶν εἰς τὰ συμ-
 βεβηκότα καὶ τὰς περιστάσεις τῶν τότε χρόνων μεγάλης
 τιμῆς ἔτυχον, ἃν καὶ λίαν μεμακρυσμένα εἶνε τῆς χά-
 ριτος καὶ φυσικότητος, ἣν εὐρίσκομεν ἐν τοῖς Βουκολικοῖς
 τοῦ Θεοκρίτου. Διότι ἐν ᾧ οὗτος παριστᾷ τὸν ἁπλοῦν φυ-
 σικὸν βίον ἐν τῇ γλώσσῃ καὶ τῷ τρόπῳ τοῦ σκέπτεσθαι
 τοῦ λαοῦ, καὶ ἐν τοῖς αἰσθήμασι καὶ ταῖς σκέψεσι δὲν
 ἐξέρχεται τοῦ κύκλου τῶν χαρακτηριζομένων ποιμένων,
 οἱ ποιμένες τοῦ Οὐεργιλίου ὁμιλοῦσι τὴν μεμορφωμένην

γλῶσσαν τῶν εὐγενῶν Ῥωμαίων καὶ σύρουσι τὰ πάθη καὶ τὰς φροντίδας τῆς κοινωνίας τῆς μητροπόλεως εἰς τοὺς ἀγροὺς καὶ τὰ δάση. Οὕτω τὰ πρόσωπα τοῦ Οὐεργιλίου δὲν εἶνε ζῶηραί, φυσικαὶ παραστάσεις, ὡς παρὰ Θεοκρίτῳ, ἀλλὰ μορφαὶ θεατρικαί. Ὁ Τίτυρος, ὁ Με-
νάλλκας αὐτοῦ ὑπαινίσσονται τὸν ποιητὴν αὐτόν· ἡ πέμ-
πτη ἐκλογὴ εἶνε ἀλληγορία, ἐν ᾗ ὁ Δάφνις ἔχει τὸ πρό-
σωπον τοῦ Καίσαρος. Ἀλλὰ μεθ' ὅλας τὰς ἐλλείψεις τὰ
βουκολικὰ πλουτοῦσιν εἰς τὰς κατὰ μέρος καλλονὰς καὶ
ἐπιτυχεῖς διηγήσεις.

Μετὰ ταῦτα ἐτάραξαν τὸν ποιητὴν ἐν ταῖς εἰρηνικαῖς
αὐτοῦ ἀσχολίαις, ἐν τῇ προσφιλεῖ αὐτοῦ ἡρεμίᾳ τὰ ἐπι-
συμβάντα πολεμικὰ γεγονότα. Καὶ ἡ ὑπαρξὶς του σπου-
δαίως ἠπειλήθη κατὰ τὴν τῶν κλήρων διανομὴν, δι' ἧς
οἱ ποιηταὶ Ὁράτιος, Τίβουλλος καὶ Προπέρτιος, εἰς λυ-
πηράν θέσιν περιῆλθον. Ὁ Ὀκταβιανὸς δηλ. μετὰ τὴν
ἐν Φιλίπποις μάχην ἀπεφάσισε νὰ ἀνταμείψῃ τοὺς πα-
λαιούς στρατιώτας δι' ἀπονομῆς χώρας ἐν τῇ Ἰταλίᾳ,
μεταξὺ δὲ τῶν πόλεων, ὧν τὸ ἔδαφος πρὸς τοῦτο εἶχεν
ὀρισθῆ, ὑπῆρχε καὶ ἡ Μάντουα. Τὰ κτήματα τοῦ Οὐερ-
γιλίου παρεχωρήθησαν κατ' ἐκείνην τὴν περίστασιν πα-
λαιῷ τινι στρατιώτῃ ὀνόματι Κλαυδίῳ. Εἰς τοῦτο δ'
ἀναφέρεται χωρίον τι τῆς ἐνάτης ἐκλογῆς.

Δις μετέβη ὁ ποιητὴς εἰς Ῥώμην ἵνα ἀναλάβῃ τὴν
ἰδιοκτησίαν του, καὶ ἀληθῶς κατώρθωσε τοῦτο τῇ με-
σιτεῖᾳ τοῦ παλαιοῦ φίλου του Ἀσινίου Πολλίωνος καὶ
τοῦ φιλομούσου Μαικήνα.

Βραδύτερον, ὅτε εἰρηνικώτεροι χρόνοι ἔπῃλθον εἰς Ἰ-
ταλίαν, ἔζη ὁ Οὐεργίλιος ἐπαλλάξ καὶ ἐν Ῥώμῃ καὶ Νεα-
πόλει. Τὴν ἐν τῇ τελευταίᾳ πόλει διαμονὴν ἐπεζήτησεν

ἰδίᾳ ἕνεκα τοῦ μαλακοῦ κλίματος. Ἐνταῦθα συνέταξε καθ' ὑποκίνησιν τοῦ Μαικήνα τὸ διδασκτικὸν ποίημα Γεωργικὰ εἰς 4 βιβλία, ὧν τὸ πρῶτον περὶ καλλιτεργείας τῶν ἀγρῶν, τὸ δεύτερον, περὶ δενδροκομίας, τὸ τρίτον περὶ ἀμπελοουργίας, τὸ τέταρτον περὶ μελισσοουργίας πραγματεύεται. Ἡ ὕλη αὕτη ἦτο διὰ τοὺς Ῥωμαίους τὸ μὲν τὰ μάλιστα σπουδαία, τὸ δὲ τότε ὅλως κατ' ἐξοχὴν σημαντικὴ, διότι διὰ τῶν ἐμφυλίων πολέμων, οἱ ἀνθηροὶ τῆς Ἰταλίας ἀγροὶ εἶχον ἐρημωθῆ καὶ κκταστραφῇ πολλαχοῦ. Ἐπὶ δὲ τούτοις εἶχεν ὁ Οὐεργίλιος διὰ τὸ θέμα τοῦτο προσωπικὸν ἐνδιαφέρον, ἀφ' οὗ πρῶτως ἐδιδάχθη τὰς ἐνασχολήσεις τῶν ἐν ἀγροῖς οἰκούντων καὶ αὐτὸς γεωργὸς ἦτο. Ἐκ τούτου δὲν εἶχε χρεῖαν νὰ παραλάβῃ μόνον τὴν ὕλην ἐξ ὑπαρχουσῶν ἤδη συγγραμμάτων, ἀλλ' ἠδύνατο νὰ ἔχῃ πεποιθήσιν εἰς τὰς πρακτικὰς γνώσεις του καὶ τοῦτο ἦτο ἀρκούσα αἰτία, ὥστε τὸ καθ' ἑαυτὸ ξηρὸν ἀντικείμενον νὰ παραστῇ εἰς χεῖράς του ὡς οὕτω λαμπρὸν καλλιτέχνημα.

Τὰ Γεωργικὰ, ἀποφαίνεται ὁ **Bernhardy** — εἶνε τὸ εὐτυχέστατον ἔργον τῆς ἀρχαιότητος ἐν τῇ διδασκτικῇ ποιήσει· συνενοῦσιν ἐν τῇ ὠραιότητῃ ἀρμονία εὐθυμίαν καὶ λεπτὴν αἴσθησιν καὶ ἐπίχαριν γνῶσιν. Ὁ ποιητὴς ἐνισχυόμενος ὑπὸ λεπτῆς παρατηρήσεως τῆς φύσεως καὶ ἀκμαίας ἐμπνεύσεως πρὸς τὸ ὑποκείμενον τῆς ἐρεύνης του κατώρθωσε νὰ ἐξυψώσῃ εἰς ἐναργεῖς εἰκόνας τὰς διδασκτικὰς διαγραφὰς καὶ τοὺς κανόνας, τὰς περὶ φύσεως καὶ ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως παρατηρήσεις, καὶ νὰ ἐμφυχώσῃ δι' ἐπιτυχῶς παρεντεθειμένων ἐπεισοδίων. Αἱ τεχνικαὶ αὐταὶ συνθέσεις εἶνε ἰδίᾳ μετὰ δυνάμεως καὶ λεπτότητος ἐκτεθειμέναι καὶ ἀπληθεῖς ἀνύουσι πρὸ πάντων

δεινότητα τοῦ ποιητοῦ ἐν τῇ μορφῇ διὰ καθαρότητος καὶ εὐφωνίας τῆς γλώσσης, ἐπὶ δὲ τούτοις τὴν καθαρὰν, τὴν διαυγῇ αὐτοῦ διάνοιαν.

Ἑπτὰ ἔτη (37—30 π. Χ.) ἐδαπάνησεν ὁ Οὐεργίλιος εἰς ἐκπόνησιν τῶν Γεωργικῶν. Μετὰ ταῦτα ἐδόθη εἰς ἐπιτέλεισιν τοῦ τελευταίου καὶ μεγίστου, ἤδη πρὸ πολλοῦ μετ' ἀγάπης καλλιεργουμένου θέματος, τῆς *Δίγειαδος* του. Δι' ἀκριβῶν, ἐκτεταμένων σπουδῶν τῶν Ἰταλικῶν παραδόσεων, ἱστοριῶν, τοπικῶν συνηθειῶν καὶ καθεστώτων, ἅτινα ἤρύετο ἐκ ποιητῶν καὶ ἱστορικῶν, προητοιμάσθη πρὸς τὸ ἔργον τοῦτο καὶ μετὰ ἑνδεκα ἔτη ἐπεράτωσεν αὐτό, τοῦλάχιστον ἐξωτερικῶς. Ἵνα δώσῃ εἰς τὸ ἔργον του τὴν τελευταίαν ἐξεργασίαν μετὰ μείζονος σχολῆς, ἐπεχείρησε πορείαν εἰς Ἑλλάδα (19 π. Χ.). Ἐν Ἀθήναις συνήντησεν αὐτῷ ὁ Αὐγουστος ἐπιστρέφων ἐκ τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῇ προτροπῇ αὐτοῦ ἐπέστρεφεν εἰς Ἰταλίαν. Ὁ πλοῦς ᾗξησε τὴν κακὴν κατάστασιν του καὶ ὀλίγον μετὰ τὴν ἀπόβασιν του εἰς Ἰταλίαν ἀπέθανεν ἐν Βρεντησίῳ (22 Σεπτ. 19 π. Χ.). Κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν του ἐτάφη ἐν Νεαπόλει. Τὸ ὑπ' αὐτοῦ, ὡς λέγεται, συνταχθὲν καὶ ἐπὶ τοῦ τάφου του τεθὲν ἐπίγραμμα ἔχει ὧδε :

Mantua me genuit, Calabri rapuere,

Tenet nunc Parthenope, cecini pascua, rura, duces.

Ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὁ τάφος τοῦ Οὐεργιλίου ἦτο διὰ τοὺς Ῥωμαίους ἱερός· ὁ ἐπικὸς ποιητὴς Σίλιος Ἰταλικὸς ὑπεχρέου αὐτοῦς νὰ ἐπισκέπτονται αὐτὸν ὡς ἱερὸν τόπον. Ἐτι καὶ νῦν, ἐν Παυσιλύπῳ παρὰ τὴν Νεάπολιν, δεικνύεται ὁ λεγόμενος τάφος τοῦ ποιητοῦ, ἀλλ' οὐχὶ πλέον ἐπεσκιασμένος ὑπὸ τῆς δάφνης, ἥτις κατὰ τὴν

παράδοσιν ἐπὶ αἰῶνας ἐξέτεινεν ἐπ' αὐτοῦ τοὺς κλάδους της.

Λέγεται ὅτι ὁ Οὐεργίλιος ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του ἠθέλησε νὰ καύσῃ τὴν ἐν τισιν οὐπὼ πλήρη Αἰνειάδα· οἱ φίλοι ὁμῶς αὐτοῦ Πλώτιος Τύκκας καὶ ὁ ποιητὴς Λ. Οὐάριος κατῴρθωσαν νὰ ἀποτρέψωσιν αὐτὸν τοῦ σκοποῦ τούτου. *Οθεν ἀνέβηκεν αὐτοῖς πᾶν τὸ ἐσφαλμένον νὰ ἀπαλείψωσι, οὐδὲν ὁμῶς νὰ προσθέσωσιν. Εἰς τὸ συμβᾶν τοῦτο πρέπει νὰ ἀποδίδηται καὶ ὁ ἐν τῷ ποιήματι εὕρισκόμενος ἀριθμὸς ἡμιστιχίων, ἅτινα ὁ ποιητὴς πιθανῶς κατὰ τὴν τελευταίαν ἐπεξεργασίαν ἐσκέπτετο νὰ ἀποβάλλῃ.

*Ἡ Αἰνειάς ὡς πρὸς τὴν τεχνικὴν τελειότητα ἔρχεται μετὰ τὰ Γεωργικά· ἀλλ' ἐν τούτοις ἐπὶ ταύτης μάλιστα ἐστηρίζετο ἡ ποιητικὴ τοῦ Οὐεργιλίου δόξα. Λαμπρύνει ἐν 12 ᾠμασι τῶν Τρωαδίτην ἥρωα Αἰνείαν, τὸν θεοσευῆ προπάτορα τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ καὶ τῆς Ἰουλίας γενεᾶς (ἥτις ἐν τῷ τοῦ Αὐγούστου προσώπῳ ἔφθασε τὴν ὑψίστην τιμὴν) καὶ παριστάνει ἐν αὐτῇ τὸ ἰδεώδες γνησίου Ῥωμαϊκοῦ πνεύματος, πιστῆς λατρείας τῶν θεῶν καὶ ἀνδρικῆς καρτερίας. Περιγράφονται ἐν αὐτῇ αἱ τύχαι καὶ πλάναι αὐτοῦ καὶ ἡ παράδοσις περὶ τῆς ἐν Λατίῳ Τρωϊκῆς ἐποικίας κατὰ καλῶς διατεταγμένον σχέδιον καὶ ἐν ἀρίστη εὐροία λόγου. Τὴν ἐπικὴν ταύτην ὕλην μετ' ἀσυνήθους δεξιότητος περὶ τὴν μορφήν πραγματευόμενος ὁ Οὐεργίλιος, κατῴρθωσεν ἔργον, ὅπερ ἔλαμπεν ὑπὲρ πάντα τὰ πρότερα καὶ τὰ μετὰ ταῦτα ποιήματα τῶν Ῥωμαίων ἐν τῷ κύκλῳ τοῦ ἔπους.

*Ἀπὸ τοῦ I—VI βιβλίου περιγράφονται αἱ πλάναι, ἀπὸ δὲ τοῦ VII—XII, οἱ ἀγῶνες τοῦ Αἰνείου ἐν Ἰταλίᾳ. Μετὰ
Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Βερόιας

τὴν πτώσιν τῆς Τροίας πλανᾶται ὁ Αἰνεΐας μετὰ τῶν ἀτυχῶν αὐτοῦ ἑταίρων ἀνά τὴν θάλασσαν. Τρικυμία, ὑπὸ τῆς δυσμενοῦς Ἥρας ἐξεγεροθεῖσα, σκορπίζει τὸν στόλον καὶ ἀποκλείει τὸν Αἰνεΐαν εἰς τὴν λιθυκὴν ἀκτὴν, ὅπου παρὰ τῇ Διοδοῖ φιλοξένου δεξιώσεως τυγχάνει. Ὅτε ἐντολῇ τοῦ Διὸς κατέλιπε πάλιν τὴν ἐρώσαν, ἤρπασεν ἡ ἀπελπις βασίλισσα τὸ ξίφος, ὅπερ ἐδωρήσατο αὐτῇ ὁ ἦρωας :

Incubuitque toro dixitque novissima verba :

*•Dulces exuviae, dum fata deusque sinebat,
Accipite hanc animam meque his exsolvite curis.*

*Vixi et quem dederat cursum Fortuna peregi,
Et nunc magna mei sub terras ibit imago.*

*Ulta virum poenas inimico a fratre recepi,
Urbem praeclaram statui, mea moenia vidi.*

*Felix, heu nimium felix, si litore tantum,
Nunquam Dardaniae tetigissent nostra carinae.*

Dixit et os inpressa toro «moriemur inultae!

Sed moriamur» ait «sic, sic juvat ire sub umbras.

Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto

Dardanus, et nostrae secum ferat omina mortis».

Ἐπιστρέψαντα εἰς Σικελίαν παρακινεῖ τὸ πνεῦμα τοῦ πατρὸς Ἀγχίσου ἐν ὕπνῳ νὰ πλεύσῃ εἰς Ἰταλίαν καὶ νὰ ἀφήσῃ νὰ ὀδηγηθῇ ὑπὸ τῆς Σιβύλλης τῆς Κύμης εἰς τὰ Ἡλύσια, ὅπου θὰ μάθῃ τὴν μέλλουσαν δόξαν τοῦ γένους του. Ὁ Αἰνεΐας ὑπακούει καὶ ἐν τοῖς Ἡλυσίοις ἀποκαλύπτει αὐτῷ ὁ Ἀγχίστης τὴν δόξαν τοῦ Τρωϊκοῦ γένους, τὴν μέλλουσαν τύχην τῆς Ῥώμης. Μετὰ τοῦτο καταλείπει ὁ Αἰνεΐας τὸν Ἄδην καὶ ἐπανέρχεται διὰ τῆς ἐλσφαντί-

της πόλης εἰς τὸν κόσμον, ὅπου ἐπιστρέφει εἰς τοὺς ὅπα-
δούς του.

*Ἡδὴ ἄρχονται οἱ ἀγῶνες τοῦ Αἰνείου καὶ τῶν ἐταί-
ρων. Ἐγένετο δεκτὸς φιλικῶς ὑπὸ τοῦ Λαυρεντίνου βα-
σιλέως Λατίνου, καὶ προσφέρεται αὐτῷ ἡ Λαβινία ὡς
ὑπὸ τῆς μοίρας ὠρισμένη σύζυγός του. Εἶχεν ὀρισθῇ
πρότερον ὑπὸ τῆς μητρός Ἀμάτας τῷ Ῥουτούλῳ ἡγε-
μόνι Τύρνῳ. Ἡ Ἀλχηκτώ, ὑπὸ τῆς Ἡρας ἀπεσταλμένη,
ὑπεκκαίει τὴν μανίαν τῆς Ἀμάτας καὶ τοῦ Τύρνου καὶ
διεγείρει τὸν πόλεμον τῶν Τρώων πρὸς τοὺς Λαυρεντίνους
ποιμένας. Ἐξ ἀπάντων τῶν ὁμόρων λαῶν σπεύδουσι πρὸς
τὸν Τύρνον ἐπικουρίαι. Ὁ Αἰνείας μεταβαίνει πρὸς τὸν
Εὐάνδρον εἰς τὸ Παλλάντιον καὶ κατὰ συμβουλήν αὐτοῦ
εἰς Ἑτρουρίαν, ὅπου ἡ Ἀφροδίτη ἡ εὐνους αὐτῷ θεά, φέ-
ρει αὐτῷ τὰ ὑπὸ τοῦ Ἡφαίστου χαλκευθέντα ὅπλα. Ὁ
Τύρνος ἐν τούτοις τρέπεται κατὰ τοῦ στρατοπέδου
τῶν Τρώων, καὶ ἐν ᾧ ἐμελλε νὰ καύσῃ τὰ πλοῖα, με-
ταμορφοῦνται ταῦτα εἰς Νύμφας. Οἱ δύο φίλοι Νίσος καὶ
Εὐρύαλος, οἵτινες νυκτὸς ἀποφασίζουσι νὰ μεταβῶσι
πρὸς τὸν Αἰνείαν, ἀπάλλυνται. Ὁ Τύρνος προσβάλλει τὸ
στρατόπεδον τῶν Τρώων, ἀλλὰ ὑπὸ τοῦ πλήθους ἀπω-
θεῖται καὶ διακολυμβᾷ τὸν Τίβεριν πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ.
Ὁ Αἰνείας ἐπιστρέφει μετ' Ἑτρουσκικῆς ἐπικουρίας καὶ
προσβάλλεται ὑπὸ τῶν Ῥουτούλων. Τοὺς νικητὰς ὑπο-
στηρίζει ὁ Ἀσκάνιος, σπεύδων ἐνταυθα ἐκ τοῦ στρατο-
πέδου. Ὁ Τύρνος ἐξάγεται τοῦ κινδύνου ὑπὸ τῆς Ἡρας.
Ὁ Αἰνείας φονεύει τὸν Μεζέντιον καὶ τὸν υἱόν του Λαῦ-
σον. Ἀνακωχὴ κλείεται, ἵνα ταφῶσιν οἱ νεκροί. Ὁ Λα-
τῖνος ἐπιθυμεῖ νὰ μεσιτεύσῃ ὑπὲρ τῆς εἰρήνης. Ὁ Τύρνος
προσφέρει ἑαυτὸν εἰς μονομαχίαν. Τότε ἐπέρχεται ὁ Αἰ-

νείας· καὶ ὁ ἀγὼν ἀνανεοῦται. Ἡ Καμίλλα, ἡ ἡρώϊς θυγά-
τηρ τοῦ Μετάδου καὶ εὐνοουμένη τῆς Ἀρτέμιδος, φονεύ-
εται ὑπὸ τοῦ Ἀρρουντίου, ὃν ἀποκτείνει ἡ Νύμφη Ὀπις.
Οἱ ὑπὸ τοῦ θανάτου τῆς Καμίλλης ἀποθαρρυνθέντες
Ῥούτουλοι τρέχουσι πρὸς τὴν πόλιν. Ἡ νύξ διακόπτει
τὸν ἀγῶνα. Ἀμφότεροι οἱ στρατοὶ ἀποτειχίζονται. Ὁ
Τύρνος εἶνε ἕτοιμος εἰς μονομαχίαν. Ἡ συμφωνία δι'
ἔρκου ἐπιβεβαιῶνται. Ἡ Ἰουτούρνα, ἀδελφὴ τοῦ Τύρνου
κινεῖ τοὺς Ῥουτούλους εἰς ἐχθροπραξίας. Ὁ Αἰνείας τραυ-
ματίζεται, ἐπιστρέφει ὁμῶς, ὑπὸ τῆς Ἀφροδίτης θερα-
πευθεὶς, εἰς τὴν μάχην καὶ ζητεῖ μάτην τὸν Τύρνον, ὃν
ἡ Ἰουτούρνα ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ ἡνιόχου τῆς ἀφῆρεσεν
ἀπὸ τοῦ μέσου. Ὁ Αἰνείας προσβάλλει τὴν πόλιν. Ἡ
Ἀμάτα ἀπελπὶς αὐτοκτονεῖ. Ὁ Τύρνος μονομαχεῖ πρὸς
τὸν Αἰνείαν καὶ φονεύεται ὑπ' αὐτοῦ.

Τοῦ Οὐεργιλίου ἡ Αἰνείας ἦτο τὸ ἐθνικὸν ἔπος, τὸ
καύχημα τῆς αὐτοκρατορικῆς Ῥώμης· ἀνεγινώσκετο εἰς
πάντα τὰ σχολεῖα, ὡς παρ' Ἑλλήσι τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη,
καὶ ἐχρησίμευεν ὡς βάσις σπουδαίων γραμματικῶν καὶ
ἀρχαιολογικῶν σπουδῶν· ἦτο ἡ τέρψις τῶν Λατινιστῶν ἀ-
ναγινωσκόντων καθ' ὅλον τὸν μεσαίωνα, καὶ ἀπεδίδετο
τῷ ποιητῇ σχεδὸν θρησκευτικὴ τιμὴ. Καὶ πάντως ἔχει
ἡ Αἰνείας μεγάλαν ἀναμφίλεκτα προτερήματα ἐν τῷ πα-
τριωτικῷ, πᾶν κοινόν καὶ ἀπόβλητον ἀπορρίπτοντι πνεύ-
ματι, ὅπερ καθ' ὅλον τὸ ποίημα ἀναβλαστάνει, ἐν ταῖς
καταλλήλοις ἀπεικονίσεσι μεγαλοπρεπῶν φυσικῶν σκη-
νῶν (π. χ. τοῦ παρὰ τῆς Στροφάδας πλοῦ καὶ τῆς ἀπο-
βάσεως, τῆς φλογοβόλου Αἴτνης κ.τ.τ.), ἐν τῇ λεπτῇ,
διαμεμορφωμένῃ γλώσσῃ, ἐν τῇ εὐρυθμίᾳ τῶν στίχων.
Ὁ Οὐεργίλιος ἐν ταῖς ποιητικαῖς αὐτοῦ εἰκόσι καὶ παρα-

βολαῖς εἶνε ἐκλεκτικὸς καὶ διεξοδικώτερος, ἂν καὶ ᾗτον πρωτότυπος καὶ εὐστοχος, ἢ ὁ Ὅμηρος. Ἀλλὰ παρὰ τὰ προτερήματα ταῦτα κεῖνται ἐπίσης μεγάλαι ἐλλειψεις. Τὸ πρῶτον κύριον σφάλμα τοῦ ποιήματος εἶνε ἐλλειψις πρωτοτυπίας. Ἐκτὸς τοῦ ὅτι, τοῦ πρώτου ἡμίσεως (τῶν πλανῶν) βάσις εἶνε ἡ Ὀδύσσεια, ὡς τοῦ δευτέρου (τῶν πολέμων) ἡ Ἰλιάς (*), ὁ Οὐεργίλιος ἐμιμήθη καὶ μεταγενεστέρους ποιητάς, τὸν Ἀλέξανδρῖνον δηλ. Ἀπολλώνιον τὸν Ῥώδιον καὶ πολλοὺς ἄλλους Ῥωμαίους ἐπικοὺς (Ναίβιον, *Εννιον, Λουκρήτιον). Περαιτέρω ἀναμιγνύει ἐν ταῖς μυθικαῖς παραστάσεσι συνήθως γεγονότα ἀνήκοντα εἰς μᾶλλον προηγμένην βαθμίδα λατρείας. Ἐν τοῖς λόγοις τῶν προσώπων αὐτοῦ ἀντικαθιστᾷ συνήθως ἡ ῥητορικὴ δεινότης τὴν φυσικὴν τῆς καρδίας γλῶσσαν ἢ φύσιν ὑποχωρεῖ εἰς τὴν τέχνην. Κυρίως λείπει ἀπὸ τοῦ ποιητοῦ ἡ γνησίᾳ ποιητικῇ ἔμπνευσις, ἡ γόνιμος δύναμις, ἡ ἀκμὴ καὶ ἡ ἐνάργεια, τὸ δῶρον καθαρᾶς καὶ ἰσχυρᾶς ἐκδηλώσεως χαρακτηῖρος. Ὁ Αἰνείας ἐπίσης εἶνε μᾶλ-

(*) Τὰ γεγονότα ὅμως ἐν τῷ τοῦ Οὐεργιλίου ποιήματι λίαν συμπεπυκνωμένα ἐκφέρονται, καὶ οὕτω φαίνεται σχετικῶς πρὸς τὴν περιοχὴν λίαν σύντομον τὸ ἔργον, προσπαθοῦν νὰ περιλάβῃ ὅλην, οἷα ἡ τῆς Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσεΐας. Ἡ συμπύκνωσις αὕτη καταφαίνεται καὶ ἐκ τοῦ ποσοῦ τῶν στίχων τῶν ἐν ταῖς ποιήμασι τοῦ Ὁμήρου καὶ τῶν ἐν τῷ τοῦ Οὐεργιλίου ἐν ᾧ δηλ. ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσσεια ἐν ὅλῳ 27,995 στίχους περιλαμβάνουσι (15,688 ἡ πρώτη καὶ 12,307 ἡ δευτέρα) ἡ Αἰνείας συμπυκνοῖ τὴν ὅλην ὅλην εἰς 9,898, ὧν 4,757 διὰ τὰς πλάνης (I—VI) καὶ 5,141 διὰ τοὺς ἀγῶνας (VII—XII). Σ. Μ.

λον ἐν λόγοις ἢ ἐν ἔργοις μέγας (*). Τέλος δύναται τις δικαίως νὰ κατηγορήσῃ τῆς Αἰνεϊάδος μονοτονίαν, μάλιστα ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ τελευταῖα βιβλία, ὅπου ἡ πορεία ἀσθενεστέρα πάντοτε καὶ βραδυτέρα καθίσταται (**).

Ἐν τῷ προσωπικῷ τοῦ Οὐεργιλίου χαρακτῆρι ἐξοχὰ σημεῖα ἦσαν· ἄκακος, παιδικὸς νοῦς, μηδὲνα λυπῶν καὶ ἔκκαστον ὡς ἑαυτὸν ὑπολαμβάνων, χρηστότης ἐν τῇ ἀπλότῃ περιοριζομένη, εὐλάβεια παρακινουῖσα αὐτὸν νὰ ἀποφεύγῃ κατὰ πάντα τρόπον τὰ βλέμματα τῶν περιεργωτέρων. Ὡς ῥήτωρ ἦτο ταπεινὸς καὶ ἀπαξ παρουσιάσθη ὡς τοιοῦτος. Ἐξ ἐναντίου παρέθετον εἰς ἄλλους εὐχαρίστως τὰ ποιήματά του, πρὸς θεῦχος, χαριέντως συντεταγμένη γλῶσσα συνετέλει. Ἦτο ὑψηλὸς ἀλλ' ἀσθενὴς καὶ ἕνεκα τῆς μετεώρου ὑγείας του καὶ ἐγκρατὴς τῶν τε βρωμάτων καὶ τοῦ πότου (***) .

(*) Ἐλαττοῦται ἡ Αἰνεϊὰς καὶ ἕνεκα τῶν ἐν αὐτῇ ἀφανῶν δευτερευόντων ἡρώων σχετικῶς πρὸς τοὺς τοῦ Ὁμήρου. Σ. Μ.

(**) Παρατηρητέον ἐνταῦθα ὅτι ὁ ποιητὴς ἀρχεται ὅπως καὶ ὁ Ὁμηρὸς ἀπὸ μέσων τῶν πραγμάτων, ἀπὸ τοῦ τελευταίου τῆς πλάνης τοῦ Αἰνείου ἔτους, τελευτᾷ δὲ κατὰ τρόπον ὁμοιότατον τῷ τέλει τῆς Ἰλιάδος, ἥτοι ἐκφέρων ἐν τῷ τελευταίῳ στίχῳ τοῦ 12 βιβλίου τὸν θάνατον τοῦ Τύρρου. Ἐπαινεῖται δὲ ἰδίᾳ ἡ εὖρεσις καὶ διάθεσις τῆς Νεκυίης αὐτοῦ, καὶ τὸ II, τὸ IV βιβλίον. Φαίνεται ὅμως ὅτι καὶ εἰς ταῦτα ἐδοθηθῇ παρ' ἄλλων· διότι ἀναφέρεται ῥητῶς (Μακροβ. Saturnalia V, 2.) ὅτι τὰ τοῦ II πηρέλαθεν ἐκ τοῦ Πεισάνδρου, τὰ δὲ τοῦ IV ἴσως ἐκ τοῦ Ἀπολλωνίου τοῦ Ῥοδίου. Σ. Μ.

(***) Ἐκτός τῶν ἄνω σημειωθέντων ἔργων προστίθενται ἀποδιδόμενα εἰς τὸν Οὐεργίλιον ποιήματά τινα διαφόρων μέτρων ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν *Clallia*, ὧν ἀμφίβολος ἡ γνησιότης, ἂν καὶ ὑπάρχουσι μάρτυριαι ὑπὲρ αὐτῶν, (Δύσων. εἰδυλ.

Ἐν ᾧ ὁ Οὐεργίλιος τὴν πρώτην θέσιν μεταξὺ τῶν Ῥωμαίων ἐπικῶν καὶ διδασκτικῶν κατέχει, τίθεται δικαίως ὁ εὐφυὲς καὶ εὐστροφος

Κόϊντος Ὁράτιος Φλάκκος (65—8 π. Χ.)

ὥς ὁ μέγιστος Λυρικός τῶν Ῥωμαίων. Εἰς αὐτὸν ἀνήκει ἡ τιμὴ τῆς εἰς τὸ Ἰταλικὸν ἔδαφος μεταφυτεύσεως τῆς λυρικῆς ποιήσεως ἐν τοῖς καλλίστοις καὶ ποικιλωτάτοις αὐτοῖς τύποις, ὡς εἶχεν ἀναπτύξῃ τούτους ἡ Ἑλληνικὴ ποιητικὴ τέχνη. Αἱ ποιήσεις αὐτοῦ πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς ὑψίστη ἀκμὴ τοῦ γνησίου Ῥωμαϊκοῦ πνεύματος.

Εἶχε γεννηθῇ ἐν τῇ παλαιᾷ στρατιωτικῇ ἐπαρχίᾳ Οὐενουσία (ἐπὶ τῶν ὀρίων Ἀπουλίας καὶ Καλαβρίας) ἐπὶ τῆς ὑπατείας τοῦ Λ. Αὐρηλίου Κόττα καὶ Λ. Μανλίου Τορκουάτου τῇ 8 Δεκεμβρίου τοῦ 65 π. Χ. ὅπου ὁ πατήρ αὐτοῦ, οὐχὶ ἄπορός τις ἀπελεύθερος, εἶχε μικρὰν ἰδιοκτησίαν. Ἰνα ἀναλόγου παιδεύσεως μετὰσχῃ, κατέλιπε μετ' αὐτοῦ τὴν κατοικίαν ταύτην καὶ μετέβη εἰς Ῥώμην. Ὁ Ὁράτιος γράφει ἄσμενος περὶ τῶν χρόνων τῆς παιδεύσεως αὐτοῦ καὶ περὶ τοῦ εὐγενοῦς πατρὸς του, καὶ μετὰ θερμοῦ ἐνθουσιασμοῦ. Ἐν τῇ πρωτευούσῃ ἔ-

VII). Τῶν δὲ τεσσάρων μικρῶν αὐτοῦ ποιημάτων, πρῶτον τίθεται τὸ ἐπιγραφόμενον *Culex* = κώνωψ μετὰ προλόγου μακροτάτου. Τὸ δεύτερον *Ciris* φέρων ὄνομα Ἑλληνικὸν (Κεῖρις, πτηνὸν τοῦ εἶδους τῶν ἱεράκων) θεωρεῖται νόθον. Ἀνώτερον τούτου ἦτο τὸ *Moretum* (μυττωτόν, εἶδος ἐδέσματος παρ' Ἑλλήσιν), ἐν ᾧ λέγεται ὅτι ἐμιμήθη τὸν διδάσκαλον Παρθένιον. Τελευταῖον τίθεται τὸ ἐπιγραφόμενον *Cora* (Πανδοκεῦτρια) ἐν ὀλίγοις στίχοις, μέτριον ἔργον. Σ. Μ.

τυχε μορφώσεως, οἷας μόνον οἱ τῶν ἵπποτῶν ἢ γερουσιαστῶν υἱοὶ ὑπεχρεοῦντο νὰ μετέχωσιν. Μεταξὺ τῶν διδασκάλων, οἵτινες ἐξεπαίδευσαν αὐτόν, ἐξαίρει ἰδίᾳ τὸν γραμματικὸν Ὀρβίλιον, ὅστις ῥητῶς ἐγνώρισε καὶ ἐξωκείωσεν αὐτὸν πρὸς τὰ ποιήματα τοῦ Λιβίου Ἀνδρονίκου. Καλῶς παρασκευασθεὶς διὰ τοῦ σχολείου ὡς καὶ διὰ τῆς ἠθικῆς ἀγωγῆς τοῦ ἀγαθοῦ πατρὸς του ἐτρέπη πρὸς τὰς Ἀθήνας, ἵνα συμπληρώσῃ τὴν μόρφωσίν του κατὰ τὸν τρόπον τῶν ἐξόχων νέων Ῥωμαίων, ἐνταῦθα δὲ μάλιστα ἡσχολήθη εἰς τὴν φιλοσοφίαν, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ δοθῇ ἀποκλειστικῶς εἰς τινὰ τῶν κρατουσῶν σχολῶν. Ὀλίγους μῆνας ἐτύγγανε σπουδάζων ἐνταῦθα, ὅτε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καίσαρος, κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 44 π. Χ. ἔτους ἐφάνη ὁ Βρούτος εἰς τὰς Ἀθήνας ἵνα συλλέξῃ πολεμικὰς δυνάμεις εἰς διάσωσιν τῆς δημοκρατικῆς ἐλευθερίας. Ἡ αὐτόθι σπουδάζουσα Ῥωμαϊκὴ νεότης ὑπεδέχθη ἀνοικταῖς ἀγκάλαις τὸν Βρούτον, μετ' ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τῆς δημοκρατίας, καὶ ὁ Ὀράτιος εὐρίσκετο μεταξὺ τῶν νέων τῶν ἀκολουθησάντων τὰς σημαίας αὐτοῦ. Ἀναγορευθεὶς χιμαρχὸς συνηγωνίσθη ἐν τῇ σφοδρᾷ παρὰ Φιλίπποις μάχῃ, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ διακριθῇ ἐπ' ἀνδραγαθίᾳ. Ἐρριψεν, ὡς ὁ ἴδιος παίζων ὁμολογεῖ, «τὸ ἀσπίδισκιον μακρὰν» ἤτοι ἐτρέπη εἰς φυγὴν, ὡς χίλιοι ἄλλοι, οἵτινες εἶχον μεγαλειτέραν ἢ αὐτὸς ἐμπειρίαν τῶν πολεμικῶν.

Ἡ ἀτυχὴς ἐκθασίς τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνος ὑπῆρξε διὰ τὴν δημοκρατίαν, ὡς καὶ διὰ τὸν ποιητὴν μας σπουδαία. Πᾶσαι αἱ ὥραιαι τῆς καρδίας του ἐλπίδες, αἱ εὐτυχίαι τῆς ἐλευθερίας, ὑπὲρ ἧς ἠγωνίσθη, αἱ λάμπουσαι εἰκόνες τῆς νεανικῆς του φαντασίας περὶ τῆς ἐπανόδου

παρελθόντων ὥραίων χρόνων — ἀντηπάγησαν ὑπὸ τῆς σκληρᾶς πραγματικότητος. Ἀχθόμενος ἐπὶ τῷ πολέμῳ καὶ τῷ μεταξὺ τῶν φατριῶν ἀγῶνι, ἐπωφελήθη ὁ Ὀράτιος τῆς γενικῆς ἀπονεμηθείσης ἀμνηστείας ἵνα ἐπιστρέψῃ εἰς Ῥώμην, ὅπου ἐν τῷ μεταξὺ ἀπέθανεν ὁ πατήρ του· ἡ περιουσία τούτου, ἕνεκα τῶν προγραφῶν, περιῆλθεν εἰς ἄλλας χεῖρας. Ἐκ τοῦ ὑπολοίπου τῶν χρημάτων αὐτοῦ ἠγόρασεν ὁ Ὀράτιος θέσιν γραφέως παρὰ τινι ταμίᾳ, ἐξαρκοῦσαν εἰς εὐτελῆ διαίταν καὶ κατελείπουσαν αὐτῷ ἄρκετόν χρόνον εἰς στιχουργίαν. Τὴν ἀθυμίαν αὐτοῦ ἐξέφερren ἐν ταῖς Σατύραις καὶ τοῖς Ἐπωδαῖς,

Τὰ ποιητικά του ἔργα δὲν ἔμειναν ἀπαρατήρητα· παρέσχον αὐτῷ τὴν φιλικὴν τοῦ ποιητοῦ Οὐεργιλίου καὶ Οὐαρίου, οἵτινες ἀναγνωρίζοντες ἐν αὐτῷ συγγενὲς πνεῦμα συνέστησαν αὐτὸν τῷ Μαικῆνᾳ. Ἡ πρώτη παρ' αὐτῷ δεξιῶσις ἦτο βραχεῖα καὶ ὁ ποιητὴς παρέσχεν ἑαυτὸν μετὰ τινος μετριότητος. Ἀλλὰ μετὰ ἑννέα μῆνας προσελήφθη εἰς τὸν στενότερον κύκλον τῶν πιστῶν φίλων τοῦ ὑψηλοῦ τούτου προστάτου τῶν ποιητῶν καὶ ἐλευθερόφρονος ἀνδρός. Ἐν τῇ οἰκίᾳ του, ἀναστρεφόμενος μετὰ πολλῶν εὐφυῶν καὶ πεπαιδευμένων ἀνδρῶν, οὓς συνήθροιζεν ἢ φιλόξενος τράπεζα τοῦ πλουσίου οἰκοδεσπότου, ἀπέκτησε τὸ λεπτὸν ἀστικὸν ἰδίωμα εἰς τὰ ἤθη καὶ τὴν γλῶσσαν, ὅπερ πληροῖ τὰ ποιήματά του.

Χαρίεσσα εἶνε ἡ περιγραφὴ ὁδοιπορίας τινός, (Σατ. I, 5), ἣν ἀνέλαβεν ὁ Ὀράτιος τῇ προτροπῇ καὶ ἐν μέρει μετὰ τοῦ Μαικῆνα ἀπὸ Ῥώμης εἰς Βρεντήσιον. Πρῶτον ἡ ἀνήσυχος νύξ ἐπὶ τοῦ πλοίου παρὰ τὴν Ἀππίαν ἀγοράν. Ὁ ἡμιοιναβαρὴς ναύτης ἐρίζει μετὰ τοῦ παιδός· εἶτα, ὅτε οἱ πλέοντες μεθ' ὅλους τοὺς ὀχληροὺς κώνωπας καὶ

τοὺς κοῤῥίζοντας βατράχους, ἀπεκοιμήθησαν, προσδένει τὸ πλοιάριον καὶ ῥέγχει ὑπτίως. Εὐλὸν ῥιφθὲν ὑπὸ τινος τῶν τῆς συνοδίας, ἐξεγείρει αὐτὸν τῶν ὀνείρων του. — "Ὅτε δὲ ὁδοιπόροι ἐφθασαν εἰς Φούνδους(Fundi) ἐγένοντο δεκτοὶ ὑπὸ τοῦ τοποτηρητοῦ, ἄλλοτε γραφῶς, ὅστις ἐσεμνύνετο ἐπὶ τῇ μεγαλοπρεπείᾳ τῆς περιπορφύρου ἐσθῆτος.—"Εν τινι ἐπαύλει, ὅπου ἡ συνοδία εὕρισκεται ὑποδοχὴν, τέρπει αὐτοὺς μανιώδης ἔρις μεταξὺ δύο μωρῶν ἀνθρώπων. «Σὺ ἄγριε ἵππε» φωνάζει ὁ εἷς, ὅστις φέρει ἐπὶ λαπίου μετώπου πιναρὰν οὐλήν». «Σὺ μὲ τὸ μέτωπόν σου—ἀπαντᾷ οὗτος—ὅλᾳ ἡδύνασσο νὰ μᾶς ἐπιδείξης τὸν χορὸν τῶν Κυκλώπων· δὲν ἔχεις ἀνάγκη νὰ περιβληθῇς προσωπεῖον». Πειναλᾶτοι ἀφικνοῦνται οἱ ὁδοιπόροι εἰς Βενέθεντον· ἀλλ' ὅτε παρετέθη τὸ δαῖπνον πυρκαϊᾷ ἀνάπτει εἰς τὸ μαγειρεῖον, καὶ ἤδη ἡ φλόξ λιχμωμένη προσβάλλει τὴν στέγην. "Εκαστος τρέχει ἐν σπουδῇ εἰς τὰς λοπάδας ἵνα ἀρπάσῃ τι· μετὰ ταῦτα τρέχουσι πάντες μετὰ πλήρους τοῦ στόματος, ἵνα καταστείλωσι τὸ πῦρ κ.τ.λ.

Πόσον ἐξετίμα καὶ ἐσέβετο τὸν ποιητὴν ὁ Μαικήνας, δεικνύει τὸ ὅτι κτῆμα μεθ' ὅλων τῶν ἐπιτηδείων κεκοσμημένον, ἐν τῇ τῶν Σαβίνων χώρᾳ 54 μίλια μακρὰν τοῦ τερπνοῦ Τιθέρεως, ἐδωρήσατο αὐτῷ καὶ οὕτω μετέταξεν αὐτὸν εἰς ἀμέριμον θέσιν. "Εν τῇ ἀποκτήσει τοῦ ἀγαπητοῦ αὐτοῦ Σαβίνου ἠσθάνετο ἑαυτὸν ὁ "Οράτιος ἐκτάκτως εὐτυχῇ. "Ενταῦθα ἔζη, μεμακρυσμένος τοῦ ὄχλου τῆς πρωτευούσης, ἐν ἀγροτικῇ ἡσυχίᾳ τῆς Μούσης, ἐνησχολημένος (ὡς αὐτὸς λέγει) εἰς τὸ ἀντικείμενον τῆς ζωῆς του, τὴν μεταφύτευσιν τῆς Ἑλληνικῆς λύρας εἰς Λάτιον.

Ὁλιγαρχοὺς πνεύματος ὧν ἡρνήθη μετριοφρόνως τὴν πρότασιν τοῦ Αὐγούστου, νὰ συνδεθῇ δηλ: πρὸς αὐτὸν στενωτέρον ὡς μυστικός γραμματεὺς αὐτοῦ, προβαλὼν λόγους ὑγιείας. Μετὰ τοῦ Μαικίηνα διέμεινεν εἰς ἀδιάρρηκτον σύνδεσμον. Ἡ φιλία αὐτοῦ ἐγένετο τῷ ὑψηλῷ τούτῳ προστάτῃ ἀναγκαία, ὥστε ὁ πόθος αὐτοῦ κατήντησε πάθος δι' αὐτόν. Ἀμφότεροι ἀπέθανον κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, ὁ Μαικίηνας ὀλίγους μόνον πρὸ τοῦ Ὁρατίου μῆνας, ἀφ' οὗ καὶ ἐπὶ τῆς κλίνης τοῦ θανάτου τὸν φίλον καὶ ἀγαπητὸν αὐτῷ ποιητὴν τῷ Αὐγούστῳ συνέστησε διὰ τῶν ἐξῆς: Ἀμέμνησο τοῦ Ὁρατίου, ὡς ἂν ἤμην ἐγώ! κ. — Ὁ Ὁρατίος ἐτάφη εἰς τὸν κῆπον τοῦ Μαικίηνα καὶ ἡ κόνις αὐτοῦ ἀναπαύεται νῦν παρὰ τὴν τοῦ προστάτου του. Πρὸ τοῦ θανάτου του κατέστησε κληρονόμον τὸν Αὐγούστον.

Οὐδέποτε ἐνυμφεύθη ὁ Ὁράτιος. Περὶ τῆς ἐξωτερικῆς μορφῆς του εὐρίσκομεν ἐν τοῖς ποιήμασί του παλλὰς εἰδήσεις. Ἦτο μικρὸς τὸ ἀνάστημα, εἶχε μέλανας ὀφθαλμοὺς καὶ τρίχας, αἵτινες περὶ τὸ 40 ἔτος ἐλευκάνθησαν, ἔπασχεν ἐνίοτε τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ὑπέκειτο συχνὰ εἰς ἀρθρικά νοσήματα. Ἄτινα ἐγένων συχνότερον τάσεις καὶ φορὰς ὑποχονδρίας. Ἐπεσκέπτετο διὰ τοῦτο τὰ λουτρά τῶν Βαϊῶν, τὸ Κλούσιον καὶ τοὺς Γαβίους, ἀλλ' οὐχὶ πάντοτε μετ' ἀποτελέσματος.

Τὸν χαρακτῆρα ἦν ἀξιαγάπητος, πρὸς τοὺς μεγάλους αἰδομένως ἀστείως, οὐδέποτε δουλικὸς ἢ φορτικὸς· πρὸς τοὺς φίλους ἀπλοὺς, εἰλικρινής, πιστός· ἐξωκειωμένος πρὸς τὴν τέχνην τοῦ ἀπορεῖν ὡς καὶ τοῦ ἀπολαύειν, ἀνθρωπος ἐν μαλθακοῖς καὶ ἀπολαυστικοῖς χρόνοις ζῶν, ὅστις οὔτε τὴν δύναμιν οὔτε τὴν θέλησιν εἶχε, νὰ κολυμβήσῃ

πρὸς τὸ ρεῦμα, ἥτοι νὰ θυσιασθῇ εἰς ἀγῶνας καὶ κόπους χάριν σκοπῶν ὑψηλῶν, εἰς τὸ ἀγαθὸν τῆς ἀνθρωπότητος ἀποβλεπόντων. Βάσις τοῦ ἰδιωτικοῦ του βίου ἦτο ἡ ἐκλογὴ τῆς χρυσῆς μέσης ὁδοῦ, τὸ νὰ συμπεριφέρηται ἀναλόγως καὶ ἐν τῇ εὐτυχίᾳ ὡς καὶ ἐν τῇ δυστυχίᾳ τὸ μέτρον νὰ τηρῇ.

Ἡ προφητεία αὐτοῦ «Non omnis moriar» ἐξεπληρώθη. Οὐδείς τῶν μεταγενεστέρων Ῥωμαίων ποιητῶν ἔφθασεν αὐτόν, πολὺ ὀλιγώτερον ὑπερέβαλεν. Ὁ Κοϊντιλιανὸς λέγει: «Ἐκ τῶν λυρικῶν μόνος σχεδὸν ὁ Ὀράτιος εἶνε ἄξιος ἀναγνώσεως. Διότι καὶ αἱρεται ἐνίοτε καὶ μεστός εἶνε ἡδύτητος καὶ χάριτος καὶ διὰ τῶν ποικίλων εἰκόνων καὶ λόγων ἐπιτυχέστατα τολμηρός». — Τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐγένοντο πάραυτα ἰδιοκτησίᾳ πάντων τῶν μεμορφωμένων καὶ διέμειναν μέχρι τῆς σήμερον κοινὸν κτῆμα τῆς Εὐρωπαϊκῆς παιδείας.

Οὐ μόνον ἡ ἔξαρσις, τὸ βάθος καὶ τὸ καινοπρεπὲς τῆς σκέψεως, τὸ πλῆθος ἀπροσδοκῆτων μεταβολῶν καὶ εἰκόνων παρέχουσι ταῖς ποιήσεσιν αὐτοῦ ἰδίαν χάριν, ἀλλ' ἀναδεικνύονται ἐπίσης πολὺ διὰ τῆς ἀληθείας τῆς αἰσθήσεως καὶ φυσικῆς ροῆς τοῦ λόγου. Εὐστοχῶς ἀστείωτης, λεπτὴ εἰρωνεία καὶ ἄκακον σκῶμμα ἡδύνουσι τὰ αὐστηρά ποιήματα. Μόνον τὸ ἀληθὲς καλὸν καὶ ἀγαθὸν ἐνέπνεεν αὐτόν· οὐδεμία ὑπόκρισις καὶ κολακεία *περιέπλεκε τὸν ἔπαινον αὐτοῦ, οὐδείς φθόνος τὸν ψόγον. Ἐν τῇ μορφῇ, τῷ ὕψει καὶ τῇ κατασκευῇ τῶν στίχων εἶνε ἀνυπέρβλητος τεχνίτης. Ἐν τούτῳ εἶνε ὁμοίος τοῖς Ἑλλήσιν. Ἡ ποιητικὴ του γλῶσσα εἶνε ἀδρᾶ, καθαρά, εὐστροφος, ἡδυσμένη δι' ἐπιτυχῶν γνωμῶν, ἡδονὴ διὰ τὸν προσεκτικὸν ἀναγνώστην· ἡ κατασκευὴ τῶν στίχων αὐ-

τοῦ διαπρέπει διὰ τε τὴν μουσικὴν εὐφωνίαν καὶ τὴν δεινότητα τοῦ τεχνικοῦ.

Κατέχομεν τούτου ἄφθονον συλλογὴν ποιητικῶν ἔργων, τέσσαρα βιβλία ᾠδῶν, τὸ ἑκατονταετηρικὸν ᾄσμα, δύο βιβλία σατυρῶν (sermōnes), δύο βιβλία ἐπιστολῶν καὶ τὴν πρὸς Πείσωνας, περὶ ποιητικῆς τέχνης πραγματευομένην.

Ἀγαπητότατος παρουσιάζεται ἐν ταῖς Σατύραις, ἂν κατὰ πρῶτον ἐδημοσίευσεν. (Ἡ Σάτυρα εἶνε τὸ μόνον εἶδος τῆς ποιήσεως τὸ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων εὑρεθὲν καὶ ἰδίᾳ ὑπὸ τοῦ Ὀρχτίου μετ' ἐπιτηδειότητος καλλιεργήθεν) (*). Ἐν ταῖς Σατύραις αὐτοῦ σκώπεται μετὰ ἀγχίνου ἀστεϊότητος καὶ φαιδρᾶς εὐθυμίας, χωρὶς οὔτε εἰς φλυαρίας νὰ περιπέσῃ, οὔτε διὰ δηγμάτων νὰ προσβάλῃ, τὴν τότε ζωὴν καὶ ἀγωγὴν καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις. Εἶνε λίαν σπουδαῖαι εἰς γνῶσιν τοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς. Ὁ χαρὰ κτῆρ αὐτοῦ δὲν εἶνε αὐστηρά, ἀφειδῆς καταδίωξις τοῦ ἀτόμου, δὲν εἶνε τιμωρὸς ἀγανάκτησις παρωργισμένης διανοίας, ἀλλὰ φαιδρὸς, εἰρωνικὸς ἐμπαιγμὸς τοῦ πράγματος.—«Διδάσκουσι—λέγει ὁ Schlosser—καὶ ψεύγουσι φαιδρῶς καὶ σκωπτικῶς, καὶ ἐν ᾧ φαίνονται ὅτι διδάσκουσι μόνον τὰς ἀπολαύσεις τοῦ βίου καὶ ὅτι ὀδηγοῦσι τοὺς περὶ τὴν αὐλὴν εἰς τὴν τέχνην τοῦ κολακεύειν καὶ ἀπολαύειν, ἄγουσι τὸν ἀναγνώστην λάθρα εἰς τὴν ὁδὸν ἣτις ἄγει εἰς καλλιτέραν ζωὴν, ἣτις ἀναπαύεται ἐπὶ τοῦ ἰδίου ἐσωτερικοῦ, ἐπὶ τῆς ἐπιστήμης καὶ τέχνης».—Διευθύνονται ἐναντίον ἐξόχου ἀσωτείας καὶ ἀπολαυστικῆς τάσεως, ὡς καὶ ἐναντίον τῆς ἐλεεινῆς γλισχρότητος, ἐναντίον τῆς δοξομανίας, ἀπανθρώπου σκληρότητος, δοκησιοφίας, ὑπούλου φιλοσκηνομοσύνης κτλ.

(*) Ἴδε ἀνωτέρω ὑπόσημ. σελ. 26 καὶ 27.

Καὶ οἱ Ἐπῳδοὶ τοῦ Ὁρατίου εἶνε τὸ πλεῖστον σατυρικοῦ, εἰρωνικοῦ περιεχομένου. Λέγοντες ἐπῳδοὺς ἐννοοῦμεν τὸ εἶδος ἐκεῖνο τῶν λυρικῶν ποιημάτων, ἐν οἷς μακροτέρῳ στίχῳ βραχύτερος ἐπακολουθεῖ, χωρὶς τοῦ ἐλεγειακοῦ διστίχου (ἐξαμέτρου καὶ πενταμέτρου). Ὁ Ὁράτιος ἐδανείσθη τὴν ποιητικὴν ταύτην μορφήν παρὰ τοῦ Ἑλλήνος ποιητοῦ Ἀρχιλόχου. Οἱ τοῦ Ὁρατίου ἐπῳδοὶ εἰς ἐξαμέτρους καὶ τετραμέτρους ἰάμβους (ἐνεκα δὲ τούτου αὐτὸς ὁ ποιητὴς Ἰάμβους αὐτοὺς ὀνομάζει) διευθύνονται ἐν μέρει κατὰ ὠρισμένων προσώπων καὶ διαφέρουσι κατὰ τοῦτο, ὥς καὶ κατὰ τὸν λεπτότερον καὶ πικρότερον τόνον, τῶν Σατυρῶν. Εἶνε πλήρεις παιδιῶν, μεστοὶ νεανικῆς κινήσεως, χαρίεντες τὴν μορφήν, καὶ πολυλάκεις ἄσεμναι.

Τὰ τέσσαρα βιβλία Ὡδῶν εἶνε τὸ ἔδαφος ἐφ' οὗ ἐμπεδοῦται τοῦ Ὁρατίου ἢ μὴ διαζληθεῖσά ποτε δόξα, ἅτινα ἤσκησαν τὴν σπουδαιότητα ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς ποιητικῆς τέχνης τῶν νεωτέρων ποιητῶν, ἃν καὶ ὁ Ὁράτιος ἦττον ἀποκαλύπτει ἐν αὐτοῖς ἢ ἐν ταῖς Σατύραις τὸν ἀρχικὸν ιδιόρρυθμον αὐτοῦ χαρακτῆρα. Ὀλιγωτέρα πρωτότυπος παραγωγὸς δύναμις δεικνύεται ἐν αὐτοῖς, ἐντεχνος διάταξις καὶ ἀκρίβεια, χάρις σκέψεως καὶ παραστάσεως, ὑγιὲς φαντασία. Ἡ Ὡδὴ εἶνε ἄσμα ὑψηλοῦ ὕφους, πλήρης κινήσεως ἑξάρσις τοῦ αἰσθήματος πρὸς τὰ ἐξοχώτατα ἀντικείμενα, ἀπόρροια τῆς ἐσωτάτης καὶ μυχιαιτάτης ψυχικῆς ζωῆς. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπόδοσις γλυκυτέρων, ἡ συχαιτέρων παρατηρήσεων καὶ αἰσθημάτων ὑπὸ τὸ πνεῦμα μεμετρημένου ἐνθουσιασμοῦ ἐπιτρέπεται τῷ ποιητῇ τῶν Ὡδῶν, καὶ τοῦτο κυρίως εἶνε ἡ τοῦ Ὁρατίου σφαῖρα. Εἰς τὸ ὑψηλὸν καὶ μεγαλοπρεπὲς ἔπρεπε νὰ θέσῃ ἑαυτῷ

ὄρια, διὰ τοῦτο δὲν φθάνει τὸν Πίνδαρον οὔτε εἰς τὸ ὕψος, οὔτε εἰς τὴν παράτασιν τῆς ποιητικῆς ἐξάρσεως. Προτροπὴ εἰς ἀπόλαυσιν τοῦ παρόντος καὶ εὐθυμον κάρπωσιν τῆς νεανικῆς ἡλικίας, ὡς καὶ πρὸς παιδροτέραν ἀπόλαυσιν τῆς ζωῆς ἰδίως, ἔπαινος τοῦ ἔρωτος, τῆς φιλικίας καὶ τῆς ἀγροτικῆς ζωῆς, ἀλλὰ καὶ ἐγκώμιον τῆς χρηστότητος καὶ τῆς ἀρχαίας Ῥωμαϊκῆς ἀρετῆς ἀποτελοῦσι τὸ κύριον αὐτῶν περιεχόμενον.

Αἱ Ἑπιστολαὶ πλησιάζουσι διὰ τοῦ περιεχομένου των ταῖς Σατύραις· ὡς καὶ αὗται ἐν ἐξαμέτροις κινούμεναι διαφέρουσιν ἐκείνων καθ' ὅσον, πρὸς ὠρισμένα πρόσωπα διευθυνόμεναι, ἤττον γενικὰς τροπὰς λαμβάνουσι καὶ ἐπικρατεῖ ἐν αὐταῖς αὐστηρότερον, διδακτικώτερον ὕψος. Θεωροῦνται ὡς τὰ τελευταῖα ὠριμώτατα ἔργα τοῦ ποιητοῦ, περιέχοντα θησαυρὸν πείρας καὶ εὐφυῶν γνώμων, καὶ προδίδουσι καθ' ὅλου τὴν λεπτὴν μόρφωσιν ἐμπεύρου ἀνδρός. Ἡ τελευταία τῶν ἐπιστολῶν τούτων ἢ πρὸς Πείσωνα ἐπιστολή, ἥδη ὑπὸ τοῦ Κοϊντιλιανοῦ «*De arte poetica*» ὀνομαζομένη, πραγματεύεται ἀπερὶ τῆς ποιητικῆς τέχνης, δὲν εἶνε ὅμως κατ' οὐδένα λόγον διαγραφὴ τῆς ποιητικῆς τέχνης ἐν στίχοις, ἀλλὰ ἀβίαστος λόγος ὠρισμένων σημείων, ἅτινα κατὰ τὴν ποιητικὴν ἐπεξεργασίαν εἶνε ἰδιαιτέρως ἀξιοπαρατήρητα, περὶ τοῦ τρόπου τῶν κατὰ μέρος εἰδῶν τῆς ποιήσεως, ἰδίως τῆς δραματικῆς, καὶ περὶ τῶν ἀνγκαίων εἰς ποιητὴν ἰδιοτήτων καὶ γνώσεων. Καὶ ἂν ὁ Ὀράτιος ἀμέσως ἀπρὸς τοὺς Πείσωνας (υἱοὺς τοῦ Λευκίου Πείσωνος, ὅστις τὸ 15 π. Χ. ἦτο ὕπατος) δὲν ἀπετείνετο διδάσκων, εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν βεβαίως σύμπαν τὸ Ῥωμαϊκὸν κοινόν, πρὸς ὃ ἤθελε νὰ μεταδώσῃ τὰ αἰσθητικὰ αὐτοῦ ἀξιώ-

ματα, οὐχὶ ἐν ξηρῷ συστηματικῷ τρόπῳ, ἀλλ' ἐν ζώσῃ
ὥς ὑπὸ τοῦ παρόντος ἐμπνεομένη παραστάσει. Ἐκφέρει
μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰς ἐξῆς σκέψεις: Ὅ,τι ἐκάστοτε ποι-
εῖς, ἔστω ἀπλοῦν καὶ ἐν ὅλῳ. Ἐν τῇ μετρικῇ μορφῇ
τῶν εἰδῶν τῆς ποιήσεως οἱ Ἕλληνες εἶνε τὰ μόνα ὑπο-
δείγματα. Ἐγεννήθησαν διὰ τὴν τέχνην· οἱ Ῥωμαῖοι ἡ-
μέλησαν τῆς ποιήσεως ἕνεκα τῆς πρακτικῆς τῶν τάσεως
Ὁ σκοπὸς τῆς ποιήσεως εἶνε διπλοῦς:

Aut prodesse volunt aut delectare poetae,

Aut simul et jucunda et idonea dicere vitae.

.....
Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci

Lectorem delectando pariterque monendo.

Σφάλματα, ἅτινα κατήντησαν συνήθη, κατασκευάζουσιν ἀ-
παρατηρήτους ἐλέγχους. Ἐν πᾶσι δύναται τις νὰ τάξῃ τὴν
μετριότητα ἢ ἐν τοῖς ποιητικοῖς ἔργοις. Ὅθεν ὑπόβαλλε
τὰ γραφόμενα τῷ δοκιμωτάτῳ κριτῇ τῆς τέχνης κ.τ.λ.

Τὸ ἀφελῶς ὥραϊον *Carmen Saeculare*, ἡ τελευταία με-
ταξὺ τῶν τοῦ Ὁρατίου ὠδῶν, χορικὸν ᾄσμα ὑπὸ παιδῶν
καὶ κορῶν ἀδόμενον κατὰ τὴν ἑκατονταετηρίδα τῆς θεμε-
λιώσεως τῆς Ῥώμης, ἦτο τὸ κύκνειον αὐτοῦ μέλος. Ὁ ποι-
ητὴς ἐκφράζει ἐν αὐτῷ τὴν εὐχαριν πεποιθῆσιν ὅτι οἱ θεοὶ
θὰ εἶνε μετὰ τῆς Ῥώμης, τοῦ ἄρχοντος αὐτῆς καὶ τοῦ
λαοῦ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ἔσονται, ἐν ὧσιν μένωσιν ἐν
αὐτῇ ὡς οἰκεῖα δικαιοσύνη, νόμοι καὶ χρηστότης (*),

(*) Τὸν Ὁράτιον ὡς σατυρικὸν ἐμιμήθησαν οἱ νεώτεροι. μά-
λιστα δ' οἱ ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἰδίᾳ ὁ Boileau γράψας *Epitres*,
Satyres καὶ *Sur l'art poetique*. Προσθετέον δ' ἐνταῦθα ὅτι
κατὰ τούτους τοὺς χρόνους τίθεται καὶ ποίημά τι *Dirae* εἰς τὸν
Οὐεργίλιον ἢ τὸν Κάτωνα ἀπαυιδόμενον, ἐν ᾧ ὁ γράψας ἀπὸ

Ὅπως ὁ Οὐεργίλιος ἐν τῷ ἔπει καὶ τῇ διδακτικῇ ποιήσει, ὁ Ὁράτιος ἐν ταῖς Ὀδαῖς καὶ Σατύραις λάμπει ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους, οὕτως ὁ

Πόπλιος Ὀβίδιος Νάσωρ (43 π.Χ.—17 μ.Χ.)

κατέχει ἐν τῇ ποιητικῇ ἀφηγήσει τὴν πρώτην θέσιν. Ἐγεννήθη ἐν Σούλμῳ (τῇ σήμερον *Sulmona*, ἐν τῷ παλαιῷ βρασιλείῳ τῆς Νεαπόλεως, πόλει 8,000 περίπου κατοίκων, ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς ὁποίας ἀνδριάς τοῦ Ὀβιδίου ἱδρύται) καὶ κατήγετο ἐξ ἐπιφανοῦς, πλουσίας ἱπποτικῆς οἰκογενείας. Ὁ εὐπορος πατήρ του ὠρίζε τὸν υἱόν, ὅστις ἐδείκνυε πρωτῶς εὐφυΐαν, εἰς πολιτικὴν ὑπηρεσίαν, καὶ ὠδήγησεν αὐτὸν εἰς Ῥώμην, ἵνα προπαρασκευάσῃ αὐτὸν εἰς τοῦτο διὰ τῆς διδασκαλίας ἐπιφανῶν πεπαιδευμένων ἀνδρῶν. Ἐνταῦθα ἀνέθρασεν ἡ ποιητικὴ φλέψ ἐϋθὺς ἰσχυρῶς καὶ διακεκριμένως σφόδρα.

Ὁ πρακτικὸς πατήρ, ὅστις ἀπέριπτε τὴν εἰς τὴν ποίησιν ἐνασχόλησιν ὡς ἀνωφελῇ καὶ ἄνευ κέρδους, προσεπάθει νὰ ἀποσύρῃ αὐτὸν τῆς σπουδῆς ταύτης, καὶ ὁ Ὀβίδιος ἦτο ἠναγκασμένος νὰ προπαρασκευάζεται περαιτέρω διὰ βασιμῶν σπουδῶν ἐπὶ τοῦ πρακτικοῦ βίου. Ἐπεσκέφθη τὸ μέγα σχολεῖον τῆς μορφώσεως, τὰς Ἀθῆνας, καὶ εἰσῆλθε τῷ ὄντι, ἀφ' οὗ ἐπεσκέφθη τὰς ἐπισημοτάτας πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας καὶ Σικελίας, εἰς τὴν πολιτικὴν ὑπηρεσίαν. Ἐγένετο εἰς τῶν *triumviri capitales*, ἀρχόντων οἵτινες ἐπέβλεπον τὰ δεσποτήρια καὶ ἐφρόντιζον νὰ ἐκτελῶνται αἱ κατὰ τῶν κοινῶν ἐγκλημα-

ἐκφέρει ὡς ἀπολύτας τὰ κτήματα, καὶ ἕτερον δὲ ὑπὸ τὸν τίτλον *libri* ἀποδιδόμενον τῷ Ὀβιδίῳ. Σ. Μ.

τιῶν ἐπιβεβλημέναι πιναί. Μετὰ τοῦτο διεχειρίσθη δικαστικὸν ἀξιῶμα. Ὅτε ὁμῶς ἐμελλε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Γερουσίαν, ἀπεσύρθη αἴφνης ὅλων τῶν ἀσχολιῶν.

Ἐκτατὴ ἀφιερῶθη ὅλως εἰς τὴν προσφιλῇ αὐτῷ κλίσειν, τὴν ποίησιν καὶ τὴν φαιδρὰν ἀπόλαυσιν τοῦ βίου, ἀναστρεφόμενος μετὰ τῶν σοφωτάτων τῆς Ῥώμης, ἰδίᾳ τῶν ποιητῶν, τιμώμενος ὑπὸ τοῦ Μαικήνα καὶ Αὐγούστου καὶ χαίρων τὴν εὐναιαν τοῦ πλήθους, ὅπερ μετὰ πόθου κατέπινε τὰ ποιήματά του. Δὲν ὑπῆρξεν εὐτυχὴς εἰς τοὺς δύο πρώτους τοῦ γάμου· ἐξ ἐναντίου ἔζησεν εὐχαρίστως μετὰ τῆς τρίτης γυναικὸς του (ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Φαβίων).

Ἐχεν ἤδη φθάσῃ τὸ 52 ἔτος τῆς ζωῆς του, ὅτε αἴφνης ὁ ἄνεμος τῆς αὐλικῆς εὐνοίας μετετράπη καὶ ἐθόλωσε διὰ παντὸς τὸν φαιδρὸν τῆς ζωῆς του ὀρίζοντα. Ἐντολῇ τοῦ αὐτοκράτορος Αὐγούστου (τὸ 7 μ. Χ. ἔτος) ἐχωρίσθη συζύγου καὶ θυγατρὸς καὶ εἰς Τόμιν τῆς Μαύρης θαλάσσης ἐξωρίσθη, ταῦτο δ' ἦτο ἡ βαρυτάτη ποινή, ἥτις ἡδύνατο νὰ ἐπιβληθῇ εἰς Ῥωμαῖον, συνειθισμένον μάλιστα εἰς τὴν τρυφὴν τῆς πρωτευούσης.

Τί ἐκίνησε τὸν αὐτοκράτορα εἰς τὴν σκληρὰν ταύτην ἀπόφασιν ἐμεινεν ἄλυτον αἰνιγμα. Ὁ Ὀβίδιος ὁμιλεῖ περὶ τούτου εἰς πολλὰ μέρη σκοτεινῶς. Ὁμολογεῖ αὐτὸς πταίσμα τι. Ἀλλαχοῦ ὑπαινίσσεται ὅτι ἡ ἀφορμὴ τῆς καταδίκης του ἦτο μυστικόν τι, εἰς ὃ ἀκουσίως παρσύρθη καὶ ἄλλαχοῦ ἄλλα λέγει. Περαιτέρω δεικνύει ἐν τινι τῶν θρηνητικῶν ᾠσμάτων του ποίημα τι καὶ πλάνην τινά, ὡς ἀφορμὴν τῆς δυστυχίας του. Τὸ κακοῦργον ποίημα ἦτο πιθανῶς ἡ «*Τέχνη τοῦ ἐράου*», ὅπερ, ὡς προσβάλλον τὰ ἤθη καὶ τοὺς νέους διαφθεῖρον, διήγειρε

τὴν δυσμένειαν τοῦ αὐτοκράτορος (διὸ ἀπεβλήθη τὸ βιβλίον ἐντολῇ αὐτοῦ τῶν δημοσίων βιβλιοθηκῶν). Καὶ ἡ πλάνη συνίστατο πιθανῶς εἰς τοῦτο, ὅτι ὁ Ὀβίδιος ἀκουσίως ἐγένετο μάρτυς ἁμαρτήματός τινος τῆς ἀκόλαστου ἀνεψιᾶς τοῦ αὐτοκράτορος, τῆς Ἰουλίας. Λέγεται ὅτι εὔρεν αὐτὴν εἰς τὰς ἀγκάλας δούλου τινὸς καὶ ἐσιώπησε τοῦτο. Ὁ δούλος ὡμολόγησε τοῦτο καὶ ἐκάλεσε μάρτυρα τὸν ποιητὴν. Ὡς εἶνε βέβαιον, ἡ Ἰουλία ἐξωρίσθη τῆς Ῥώμης σχεδὸν ταῦτοχρόνως μετὰ τοῦ Ὀβιδίου. Μετὰ βαθείας συγκινήσεως ἐχώριζετο ὁ ποιητὴς τῆς τρυφερῶς ἀγαπώσης αὐτὸν συζύγου του.

Ὀκτῶ ἔτη ἔζησεν ὁ Ὀβίδιος εἰς τὴν ἄξενον Τόμιν (τὴν σημερινὴν Tomisvar) παρὰ τὴν Μυρην θάλασσαν, μεταξὺ τῶν ἀγρίων Γετῶν ἢ Σκυθῶν, ἀπομεμακρυσμένος τῆς ὥραιας Ῥώμης, τοῦ πράου οὐρανοῦ τῆς Ἰταλίας, τῆς συζύγου καὶ τοῦ τέκνου. Ἡ σύζυγός του ἤθελε νὰ συμμερισθῇ τὴν τύχην του, νὰ ἀκολουθήσῃ αὐτόν· ἀλλὰ δὲν ἐνέδωκεν ἐκεῖνος ὥστε καὶ αὐτὴ νὰ θυσιασθῇ εἰς ἄχαρὰν διαίταν μετὰ τῶν ἀγρίων βαρβάρων. Ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος ἤλπιζε νὰ ἐπιστρέψῃ. Ἀλλ' οὐδέποτε ἐσήμανε δι' αὐτὸν ἡ ὥρα τῆς σωτηρίας. Μόνην παρηγορίαν εὗρισκεν ἐν τῇ ποιήσει. Ἐπρεπε νὰ τελειώσῃ τὴν ζωὴν του ἐν τῇ καταδίκῃ. Ἐξηκοντούτης ἦτο ὅτε ὁ θάνατος ἔθετο τέρμα εἰς τὸν θλιβερόν του βίον. Οἱ κάτοικοι τῆς Τόμιος ἔθαψαν τὰ ὀστέα του εἰς δημοσίαν θέσιν πρὸ τῆς πύλης καὶ ἱδρυσαν αὐτῷ ἐκεῖ μεγαλοπρεπὲς μνημεῖον μετ' ἐπιγράμματος ὑπ' αὐτοῦ συντεθέντος.

Ὁ Ὀβίδιος ὡς ποιητὴς, μεθ' ὅλας τὰς ἀδυναμίας καὶ τὰ σφάλματα, μεθ' ὅλον τὸ ἀκόλαστον, συχνὰ φλύαρον ὕφος τὸ ἐν τοῖς ποιήμασί του ἐπικρατοῦν, κατέχει τι

μητικὴν παρὰ τῷ Οὐεργιλίῳ καὶ Ὀρατίῳ θεσιν, παρὰ τῷ Τιβούλλῳ καὶ Προπερτίῳ. Ἦτο γνήσιον τέκνον τῶν χρόνων του, κακῶς ἡγμένος εὐνοούμενος τῶν Μουσῶν, κεκοσμημένος διὰ λαμπρᾶς, πλουσίας φαντασίας, εὐφυοῦς εὐτραπελίας, λεπτῆς παρατηρητικότητος, τεχνίτης ἐν τῇ ἐξωτερικῇ μορφῇ, ἐν τῇ ἀδιάστω καὶ χαριέσσει ἐκφράσει. Μᾶλλον ῥέοντα δίστιχα (ἐξαμέτρους καὶ τετραμέτρους) δὲν δύναται νὰ ἐπιδείξῃ ἡ Λατινικὴ γλῶσσα, ἂν καὶ ταῦτα ἐνίοτε δὲν ἀνταποκρίνονται πρὸς πάσας τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἀκριβοείας. «Τὰ ποιήματά του—λέγει ὁ Bernhardt—εἶνε ποιήσεις τῶν ἐταίρων». Δὲν ἔγραψε διὰ τὸν λαόν ἢ διὰ τὸν στενὸν κύκλον μεμορφωμένων φίλων, ἀλλὰ διὰ τὸν κομψὸν κόσμον, τὸν ζητοῦντα ἐν τῇ ποιήσει τέρψιν, κατάλληλον διατριβὴν εἰς ἀναψυχὴν μετὰ τὴν διέγερσιν τῶν ἀπολαύσεων, ἢ μᾶλλον παρόρμησιν εἰς νέας εὐθυμίας. Ὑψηλότερον σκοπὸν, βαθυτέραν ἠθικὴν βάσιν δὲν πρέπει νὰ ζητῇ τις παρ' αὐτῷ. Θέλει νὰ ὁμιλῇ, οὐχὶ νὰ βελτιώσῃ ἢ νὰ παλαίσῃ κατὰ τῶν ἀποβλήτων. Εἰς αὐτὸν ἀρμόζει ἡ Ῥώμη, ὅπως ἦτο ἐν τοῖς χρόνοις του, μετὰ τοῦ ἀβροδιαίτου, τοῦ πλούτου καὶ τῆς ἐν πᾶσι φιλοτεχνίας· δὲν ἀπέβλεπεν εὐχαρίστως πρὸς τὴν παλαιὰν Ῥώμην μετὰ τῆς αὐστηρότητος τῶν ἡθῶν αὐτῆς, τῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ ἡρωικοῦ μεγαλείου.

Τὸ περιφημώτατον τοῦ Ὀβιδίου ποίημα, αἱ *Μεταμορφώσεις*, ἐν ἐξαμέτροις γεγραμμέναν (εἰς 15 βιβλ.) εἶνε εὐφυῶς συνημμένη σειρά μυθολογικῶν παραδόσεων ἐν ὑπερβαλλόντως εὐστρόφῳ λυρικοεπικῇ πραγματείᾳ. Ἐν μιᾷ ἀκολουθίᾳ παρατεταγμένος, ἦν ἐν τούτοις οὐχὶ σπανίως κινδυνεύει τις νὰ ἀποβάλλῃ τῶν ὀφθαλμῶν, ἀνελίσσεται ὁ ποικίλος στέφανος παντοίων διηγήσεων καὶ γοητευτικῶν μύθων,

ἀπὸ τοῦ ἀμόρφου χάους ἀναχωρῶν καὶ περαιτέρω πλε-
κόμενος διὰ τῶν μυθικῶν χρόνων μέχρι τῆς ἀποθεώσεως
τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος. Ἐκαστος τῶν μύθων τούτων πε-
ρατοῦται διὰ τινος μεταμορφώσεως, αὕτη ὅμως δὲν ἀνα-
φαίνεται ὡς κύριον ἀντικείμενον, ἀλλ' ἐξ ἐναντίου εἰκο-
νίζεται συνήθως συντόμως μόνον ἐν τέλει, ἐνίοτε μόνον
ὡς πάρεργος ἢ παρέλκουσα προστεθειμένη. Μετ' ἰδίας
ἐπιτηδειότητος εἶνε γεγραμμένοι οἱ ἐξῆς ἐν ταῖς μετα-
μορφώσεσι μῦθοι· Ἀπόλλων καὶ Ἀφρὴνη—Φαέθων—Ἥχῳ
καὶ Νάρκισσος — Πύραμος καὶ Θίσβη — Νιόβη—Ἰδῶν
καὶ Μήδεια—Δαίδαλος καὶ Ἰκαρος — Φιλήμων καὶ Βρυ-
κίς — Πυγμαλίων — Μίδας — Ἐκάβη — Πέκος—Νουμᾶς
καὶ Ἥγερία. Τοῦ Ὀβιδίου αἱ Μεταμορφώσεις οὐχὶ μόνον
ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἔχαιρον μεγάλην ὑπόληψιν, ἀλλὰ καὶ
καθ' ἅπαντα τὸν Μεσαίωνα ἦσαν εὐχαρίστως ἀναγινω-
σκομένη συλλογὴ μύθων.

Ταῦτοχρόνως ταῖς Μεταμορφώσεσι, κατὰ τὰ τελευ-
ταῖα τῆς ζωῆς του ἔτη ἐποίησεν ὁ Ὀβιδίος τοὺς *Fasti*
(ἐνν. dies) ἐν οἷς αἱ κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ ἔτους Ῥω-
μαϊκαὶ ἑορταὶ ποιητικῶς ἐγγράφονται καὶ ἐρμηνεύονται.
Ἐὰν τὸ δεύτερον μέρος ἀπώλετο ἢ ἔμεινε τὸ ἔργον ἀτε-
λὲς οὐδὲν ὠρισμένως ἐξάγεται (*).

Καὶ τοῦ ἔρωτος δὲ ὑμνωδὸς εἶνε ὁ Ὀβιδίος, οὐχὶ ὅμως
τοῦ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταγομένου. Ἡ θεία ἐκείνη ἐπί-
πνοια ἣτις ἐν τῇ ἀγάπῃ ἀτελευτήτως προαισθάνεται καὶ
ἐπιτρέπει νὰ προαισθάνηται τις μᾶλλον ἢ στιγμιαίαν
μέθην τοῦ νοῦ, ἦτο ξένη τῶν χρόνων ἐκείνων. Τὸ κύ-

(*) Τὸ ποίημα εἰς ἡρωσελεγείους γεγραμμένον καθ' Ἑλλη-
ληνικὸν ὑπόδειγμα τὰ Ἀἰτιαώγγειων ἡρώων καὶ
μακάρων τοῦ Καλλιμάχου. Σ. Μ.

ριον ἔργον του σχετικῶς πρὸς τοῦτο εἶνε ἡ «*Τέχνη τοῦ ἐρᾶν*» (*Ars amandi*), ἥτις ἐν τρυφερᾷ γλώσση ὑφηγεῖται διὰ διαφόρων τεχνῶν καὶ μέσων ἀπάτης ἐρωμένης ἀπόκτησιν καὶ δέσμευσιν, καθαρῶς αἰσχρὸν βιβλίον. Τὰ α' *Ἀντιφάρμακα τοῦ ἔρωτος*» (*Remedia amoris*) πρέπει νὰ λαμβάνωνται ὡς ἀντιφάρμακον κατὰ τοῦ ἔργου τούτου· διδάσκουσι, πῶς δύναται τις νὰ ἀπαλλαγῇ αὐτῶν ἀναξίων δεσμῶν τοῦ ἔρωτος». Εἰς τοῦτο ἀναφέρονται αἱ *ἐρωτικαὶ ἐπιστολαὶ*» (*Amores*) καὶ αἱ *Ἡρωίδες*.

Ἐκτὸς τούτου ἐποίησεν ὁ Ὀβιδίος *Tristia*, 50 Ἑλεγμείας, αἵτινες περιγράφουσι τὰ πάθη τῆς εἰς Τόριν ἐξορίας του ὡς καὶ τοὺς κινδύνους οὓς ὑπέμεινε κατὰ τὸ ἐκεῖσε ταξειδίον, καὶ τὰς α' *Ἐπιστολάς ἐκ Πόντου*», ἐπίσης ἐν τῇ ἐξορίᾳ, γεγραμμένας καὶ ὁμοίου περιεχομένου (*).

Περὶ τῶν λοιπῶν ποιητῶν, τῶν ἀνηκόντων εἰς τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα, ὀλίγα τινὰ ἔχει νὰ εἴπῃ τις, ἀφ' οὗ τῶν ποιημάτων αὐτῶν μικρὰν ἢ οὐδὲν περιεσώθη.

Ὁ *Furius Bibaculus* ἔγραψεν Ἰάμβους, μὴ ἀπολειπομένους ὡς πρὸς τὴν πικρίαν κατὰ τι τῶν τοῦ Κατούλλου καὶ Ὁρατίου, ὡς ὁ Κοῦντιλιανὸς παρατηρεῖ· κατὰ Τάκιτον ἦσαν, ὡς οἱ τοῦ Κατούλλου, πλήρεις λαιδοριῶν κατὰ τοῦ Καίσαρος. Καὶ ὁ ῥήτωρ *Licinius Calvus*, φίλος τοῦ Κατούλλου, ἔγραψεν Ἐπιγράμματα κατὰ τοῦ Καίσαρος. Ὁ *Ticida* ἐποίησεν ἐλεγείας, ἐν αἷς Μετέλλαν τινὰ (ὑπὸ τὸ ὄνομα Περίλλα) ὕμνει, ὁ *Laevius* ἐρωτοπαίγνια. Ὁ *C. Cornelius Gallus*, εἰς τῶν πα-

(*) Ἐγραψεν ἔτι *Medicamina faciei*, ὑπερ αὐτὸς ἀναφέρει (*Ars amat.* III, 205)· σώζεται καὶ τεμάχιον ἐξ 135 στίχων *Alieutica* καλούμενον. Νόθον δὲ φαίνεται τὸ *Alieutici initium*. Σ. Μ.

λαιοτέρων τοῦ Οὐεργιλίου φίλων, φημίζεται ὑπὸ τῶν συγχρόνων ὡς συγγραφεὺς «4 βιβλίων ἐλεγείων πρὸς *Αέκοριν*».

Καὶ ὁ *L. Varius Rufus* ἦτο φίλος τοῦ Οὐεργιλίου καὶ ἀνῆκεν, ὡς καὶ ἐκεῖνος, εἰς τὸν κύκλον τῶν ποιητῶν τὸν περὶ τὸν Μαικήναν ἀθροιζόμενον· καὶ τὸν Αὐγουστον δ' ἐπλησίαζε. Ἦτο τραγικός καὶ ἐπικός ποιητής. Ἡ τραγωδία αὐτοῦ «*Θυέστης*», ἣτις ἀνῆλθεν εἰς Ῥώμην ἐπὶ τῆς σκηνῆς κατὰ τοὺς εἰς τιμὴν τοῦ Αὐγουστού τελεσθέντας ἀγῶνας μετὰ τὴν ἐν Ἀκτίῳ ναυμαχίαν, ὑπελαμβάνετο ὡς ἀριστοτέχνημα. Ἐπικῆς φύσεως ἦτο τὸ ποίημά του «*Περὶ θαράτου*», τῷ Καίσαρι ἀφιερωμένον καὶ τὸ τελευταῖόν του ἔργον «*Panegyricus Augusti*» (*).

Β'. Πεζὸς λόγος.

Ἀφ' οὗ οἱ Ῥωμαῖοι ὡς κατακτηταὶ εἰς τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον εἰσῆλθον, ἀφ' οὗ παρέσχον ὑποστήριξιν καὶ προσοχὴν εἰς τὰς ἐπιστήμας, ἔστησεν ἡ Ἑλληνικὴ παιδεία ἐπὶ πλέον τὴν ἑδραν αὐτῆς ἐν τῇ Ῥώμῃ. Οἱ Ἕλληνες ἐγένοντο ἀναγκαῖοι εἰς τοὺς νικητὰς ὡς διδάσκαλοι τῆς ῥητορικῆς, τῶν ῥητόρων. Συνέδεσαν τὴν θεωρητικὴν παιδείουσιν τῆς ῥητορικῆς τέχνης μετὰ τῶν πρακτικῶν προασκήσεων ἢ ὑποκρίσεων, ἵνα προπαρασκευάζωνται εἰς διαφόρους ἀγορεύσεις, ἐν ᾗ ἡ δικανικὴ ῥητορεία ἦτο πάν-

(*) Ὡς σύγχρονος τοῦ Ὀβιδίου ἀναφέρεται καὶ ὁ *Gratius Faliscus* γράψας «*Κυνήγετικὰ*» ὧν σώζεται ἀπόσπασμα ἐκ 546 στίχων. Σ. Μ.

τοτε τὸ κύριον σημεῖον τοῦ δημοσίου βίου. Μετὰ τῆς ῥητορικῆς προώδευε καὶ ἡ γραμματικὴ. Οἱ γραμματικοὶ ἐδίδασκον βοηθούμενοι ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων τοὺς κανόνες τῆς γλώσσης καὶ ἐξηγοῦντο δυσχερῆ χωρία δι' ἑρμηνείας καὶ κριτικῆς.

Καὶ ἐν τῇ Γραμματικῇ, ὡς ἐν ταῖς ἀρχαιολογικαῖς ἐρεῦναις, ἐγένοντο οἱ Ἕλληνες διδάσκαλοι τῶν Ῥωμαίων· ἀλλὰ πολλοὶ τῶν τελευταίων ὑπερέβαλον τοὺς διδασκάλους κατὰ τὴν ἀφθονίαν καὶ τὸν κύκλον τῶν γνώσεων, ὅπως ὁ

Μ. Τερέντιος Οὐάρρων (116—28 π. Χ.)

ὅστις διὰ τῆς τὰ πάντα περιλαμβανούσης πολυμαθείας του παρέσχεν εἰς τὰς γραμματικὰς σπουδὰς διαρκῆ ἀνάπτυξιν. Ὁμιλήσαμεν ἤδη ἐν τοῖς περὶ ποιητῶν περὶ τοῦ πολλαχῶς σπουδαίου τούτου συγγραφέως. Ἐγεννήθη ἐν Ῥεάτῳ τῆς χώρας τῶν Σαβίνων, μετῴθη κατὰ τὴν νεότητά του πολεμικὴν ὑπηρεσίαν, περιεβλήθη τὸ δημαρχικὸν ἄξιωμα καὶ ἄλλας δημοσίους λειτουργίας, ἦτο πιστὸς φίλος τοῦ Κικέρωνος, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καίσαρος ἐτέθη ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν προγεγραμμένων, διέφυγεν ὅμως τὸν θάνατον διὰ τῆς ὑποστηρίξεως τῶν φίλων του, καὶ ἔζη ἔκτοτε ἡσυχος ἐν ταῖς ἐπιστημονικαῖς τοῦ σπουδαῖς. Ἀπέθανεν ἐν Ῥώμῃ 87 ἐτῶν τὴν ἡλικίαν φθιζόμενος ὡς σαφώτατος Ῥωμαῖος καὶ γονιμώτατος συγγραφεὺς συμπάσης τῆς ἀρχαιότητος. Ὁ ἀριθμὸς τῶν συγγραμμάτων του, ἅτινα ἐξείνουντο ἐφ' ὅλους τοὺς κλάδους ὅλων τῶν ἐπιστημονικῶν τῆς ἀρχαιότητος γνώσεων, ἀνάγεται εἰς 500. Δυστυχῶς

ἀπώλοντο τούτων ἀκριβῶς τὰ σπουδαιότερα, τὰ σκοποῦντα κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Κικέρωνος, ἀνὰ ἀποκαταστήσωσιν εἰς τοὺς ἑαυτῶν οἴκους οἰκείους τοὺς Ῥωμαίους τοὺς γενομένους ξένους ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν πόλει», καὶ κατέχομεν τούτων μέρος μόνον ἐπουσιώδους συγγραφῆς «Περὶ τῆς Λατινικῆς γλώσσης» καὶ τρία βιβλία «Περὶ γεωπονίας».

Δι' ὁμοίας μαθήσεως ἐν τῇ ἀρχαιογνωσίᾳ διεκρίνετο (περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους) ὁ *P. Nigidius Figulus*, φίλος καὶ δρόφρων τοῦ Κικέρωνος, ἔπειτα ὁ *Sinnius Capito*, γνωστὸς ἐκ συλλογῆς καὶ ἐρμηνείας παροιμιῶν, καὶ ὁ *Attejus* ὁ ἐπονομαζόμενος *Philologus*. Παιδευμένοι γλωσσοδίφαι καὶ ἀρχαιοδίφαι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Αὐγούστου ἦσαν: ὁ *Verrius Flaccus*, *Julius Hyginus* καὶ *Asconius Pedianus*. Ὁ Ὑγίνος, Ἰσπανὸς τὸ γένος, ἀπελευθέρους τοῦ Αὐγούστου, διωρίσθη ὑπὸ τούτου ἑφορος τῆς Παλατίνης βιβλιοθήκης. Ὑπάρχει τούτου αὐτοῦ συλλογὴ Μύθων», ἥτοι μυθολογικῶν σημειώσεων καὶ διηγημάτων, καὶ ἔργον εἰς τέσσαρα βιβλία ἀστρονομικομαθηματικῆς ὑποθέσεως, ἀμφότερα ἀρχικῶς προωρισμένα εἰς σχολικὴν χρῆσιν.

Τὴν ἀκριβῆ ῥητορείαν ἀνέπτυξε διὰ πολυχρονίου σπουδῆς ὁ *Quintus Hortensius Hortalus* (114—50 π. Χ.), ἀνταγωνιστὴς τοῦ Κικέρωνος, ἴσως ὁ πρῶτος Ῥωμαῖος ῥήτωρ, ὅστις μετὰ πάθους ἡσχολήθη εἰς τὸ ἔργον τοῦτο. (*) Μετὰ

(ἡ) Δὲν πρέπει νὰ παρασιωπηθῶσιν ἐνταῦθα καὶ ἄλλοι διαπρέψαντες ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις ἢ καὶ πρότερον ὡς ῥήτορες, οἱ οὗτοι ὁ *Appius Claudius Coecus*, ὁ κατὰ τοῦ Πύρρου ἐν τῇ Γερουσίᾳ ὑμνήσας· ἐπαινεῖται ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 5' αἰῶνος ὁ *M. Cornelius Cethegus*, μετὰ τοῦτον ὁ *M.*

ταῦτα διεκρίθησαν ὡς ῥήτορες ὁ *M. Coelius Rufus* (82—48 π. Χ.), εὐτράπελος καὶ εὐφυής, ἀλλ' ἐπιπόλαιος καὶ ἀχαρκτηρίστος ῥήτωρ, ὁ *C. Licinius Calvus*, *C. Julius Caesar*, *M. Junius Brutus* καὶ ἄλλοι. Πάντας ὅμως τούτους ὑπερέβαλεν ὁ

Μάρκος Τύλλιος Κικέρων (106—43 π. Χ.),

οὗτινος ἡ εὐφυΐα τὰς πολυμερεστάτας ἀρετὰς περιελάμβανε, ὅστις ἐν σπανίῳ συνδέσμῳ συνήνου πληθὺν ῥητορικῶν μέσων: ὀξυδερκὲς δηλ: ὄμμα, εὐστοχον εὐτραπέλιαν, γνῶσιν τοῦ δικαίου, ἀφθονίαν ἀξιολόγων πραγμάτων ἐκ τῆς ἱστορίας καὶ τῆς γραμματείας, τὴν γοητείαν βερούσης καὶ θαλλούσης παραστάσεως καὶ τὸ δῶρον πειστικοῦ καὶ κατακτητικοῦ λόγου. Ἐν τούτῳ συνηνοῦντο ὅλαι αἱ ἀκτῖνες τῆς Ῥωμαιοελληνικῆς μορφώσεως ἐν ἀρμονικῷ ὅλῳ. Οὗτος διὰ τῆς εὐνοίας τῆς φύσεως καὶ τῶν περιστάσεων ἔλαβε τὰ πρωτεῖα ἐπὶ τοῦ τῆς παιδείας ἐδάφους καὶ ἐγένετο ἰδρυτὴς τῆς πεζῆς κλασικῆς ἐκφράσεως.

Ἐγεννήθη τῇ 3 Ἰανουαρίου 106 π. Χ. ἐν τῇ πατρικῇ τοῦ ἐπαύλει ἐν Ἀρπίνῳ, πόλει τοῦ Λατίου καὶ ἀνῆκεν εἰς τὴν τῶν ἱππέων τάξιν. Ὁ πατὴρ εὐπορος, ἐν τιμητικῇ σχέσει πρὸς τοὺς πρώτους τῆς δημοκρατίας εὐρισκόμενος, μετέβη εἰς Ῥώμην πρὸς καλλιτέραν μόρφωσιν τῶν δύο υἱῶν τοῦ Μάρκου καὶ Καΐντου. Ἐνταῦθα ὁ πλή-

Porcius Cato, οἱ Γράκχοι καὶ ὁ πατὴρ αὐτῶν *Sempronius Gracchus*, ὁ Λουτᾶτιος Κάτλος, ὁ *T. Betacius Vatus*, Κάτων ὁ νεώτερος, Καλλιστιος κ. ἄ. τ. Σ. Μ.

Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Θεσσαλονίκης

ρης προτερημάτων νεανίας, ὅστις εἶχεν ἐν ἑαυτῷ τὴν ἐπιθυμίαν, ἀνὰ εἶνε πάντοτε ὁ πρῶτος καὶ νὰ ὑπερτερῇ τῶν ἄλλων», εἰσέχθη εἰς τὰς ἐπιστήμας ὑπὸ ἐπιτηδείων διδασκάλων. Ἠσκήθη ἐν ταῖς ῥητορικαῖς σχολαῖς καὶ ἀπήλαυσε τῆς ἀναστροφῆς περιφήμων ῥητόρων, προσωκειώθη πρὸς τὴν ἐπιστήμην τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας, τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ποίησιν. Τουτοτρόπως ἀπέκτησε πρῶτως τὴν λεπτὴν ἐκείνην μόρφωσιν, ἣτις ὅλην τὴν ζωὴν αὐτοῦ καὶ ἐνέργειαν ἐπεκύσμησε καὶ ὑπὲρ τὰ ἔργα αὐτοῦ τὴν πνοὴν τῆς χάριτος ἐπέχυσεν, ἣτις οὐδέποτε κατέλιπεν αὐτὸν ἐπὶ τοῦ ὕψους παραφύρου ἐξεγέρσεως. Ἐπεχείρησε σύναμα τῇ ποιήσει· ἀλλ' ἀναγνώρισας ὅτι δὲν ἦτο προωρισμένος διὰ ταύτην, κατέλιπε τὸ ἔργον τοῦτο, ἵνα ἐπὶ ἄλλου ἐδάφους δάφνας ζητήσῃ, μετὰ τῆς ἀσφαλείας ἐκείνης, ἣτις ὁδηγεῖ μεγάλα πνεύματα εὐθὺ ἐπὶ τὸν προορισμὸν αὐτῶν.

Ἄφ' οὗ κατὰ τὸ ἔθος τῶν νέων Ῥωμαίων ἐξαστράτευσεν ὑπὸ τὸν Πομπηϊὸν Στράβωνα, ἐδόθη μετὰ διπλοῦ ζήλου εἰς θεμελιώδεις σπουδάς. Τὸ 26 ἔτος τῆς ἡλικίας του ἐνεφανίσθη ὡς συνήγορος (ἐν κληρονομικῇ τινι διαδικασίᾳ ὑπὲρ τοῦ Π. Κοϊντίου) καὶ ἐνίκησεν ὡς ῥήτωρ τὸν ἀντίδικόν του, τὸν περίφημον Ὀρτήσιον. Μερίζοντας σπουδαιότητος ἦτο ὁ λόγος θν ἀπήγγειλε τὸ ἐπόμενον ἔτος ὑπὲρ Ῥοσκίου τοῦ Ἀμερίνου, θν προσεπάθει νὰ ἀπαλλάξῃ τῆς κατηγορίας τοῦ φόνου τοῦ πατρός.— Ἀλλ' ἡ ἀδιάλειπτος σπουδὴ καὶ οἱ κόποι οἱ συνδεδεμένοι μετὰ τοῦ ἔργου τοῦ ῥήτορος, προσέβαλον τὴν ἄλλως ἀσθενῇ υἱείειν αὐτοῦ, ὥστε οἱ ἰατροὶ καὶ οἱ φίλοι αὐτοῦ συνεβούλευσαν αὐτῷ νὰ καταλίπῃ τὸ ἔργον τοῦ συνηγόρου. Ὁ Κικέρων ἐν τούτοις, χωρὶς νὰ ἀφῇ

στάδιον, ὅπερ, ὥς μετὰ πεποιθήσεως ἤλπιζεν, ἐμελλε
 νὰ δοξάσῃ αὐτόν, ἀπεφάσισεν, εἰς ἀποκατάστασιν τῆς
 ὑγείας του, νὰ μεταβῇ εἰς Ἀθήνας καὶ τὴν Ἀσίαν, ἅμα
 δὲ καὶ ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ εἰσδύσῃ βαθύτερον ἔτι εἰς τὴν
 Ἑλληνικὴν παιδείαν. Ἐν Ἀθήναις, ὅπου ἔμεινεν ἕξ μῆνας,
 συνῆψε μετὰ τοῦ Τ. Πομπωνίου τοῦ Ἀττικοῦ δεσμὸν
 φιλικόν καὶ ἐγένετο ἀκροατὴς διασῆμων ῥητόρων καὶ
 φιλοσόφων. Πρὸς τούτοις προσεπάθει ἐνταῦθα διὰ γυ-
 μναστικῶν ἀσκήσεων νὰ ἐνδυναμώσῃ τὸ στῆθος καὶ νὰ
 δώσῃ εἰς τὸ σῶμα αὐτοῦ ἀκμὴν περισσοτέραν καὶ δύ-
 ναμιν. Ἐπειτα μετέβη εἰς Ἀσίαν, πανταχοῦ τοὺς ἐπι-
 σημοτάτους ῥήτορας ἐπιζητῶν, καὶ ἀπῆλause μακρὰς ἐν
 Ῥόδῳ διαμονῆς, ἵνα ἀποκτήσῃ τι ἐκ τῆς διδασκαλίας
 τοῦ ῥήτορος Ἀπολλωνίου τοῦ Μόλωνος, ὃν ἐγνώρισε
 πρότερον ἤδη ἐν Ῥώμῃ. Οὗτος δὲν ἠδύνατο νὰ κρατηθῇ
 τοῦ νὰ ἀποφανθῇ περὶ αὐτοῦ τὴν κολακευτικὴν προσι-
 ωνιστικὴν γνώμην! «Οἰκτεῖρω τὴν τάλαιναν Ἑλλάδα,
 ἀφ' οὗ ὁ Κικέρων καὶ τὰ τελευταῖα ἀγαθὰ αὐτῆς, παι-
 δεῖαν καὶ ῥητορείαν, εἰς Ῥώμην θὰ μεταβιβάσῃ».

Ἐπέστρεψε μετὰ διατῇ ἀπουσίᾳ (79—77 π. Χ.)
 ἰσχυρὸς τὸ σῶμα, ὥριμος τὸ πνεῦμα εἰς τὴν πρωτεύ-
 ουσαν καὶ ἐτράπη μετὰ νέου ζήλου εἰς τὰς δημοσίας ὑπο-
 θέσεις. Ἐξελέχθη *Quaestor* (76) καὶ τὸ ἐπόμενον ἔτος
 ἔλαβε τὴν διοίκησιν τῆς ἐπαρχίας Αἰλυβαίου ἐν Σικελίᾳ.
 Ἐν τῇ θέσει ταύτῃ ἐπωφελήθη ἰδίας εὐεργεσίας πρὸς
 τὴν Ῥώμην, διότι (σιτοδείας οὐσῆς ἐν Ῥώμῃ) ἐχορήγη-
 σεν αὐτῇ ἀφθόλους σιτοπομπίας. Κυρίως ἡ διοίκησις αὐ-
 τοῦ (75—74) ὑπῆρξεν ἐκπρεπής. Πέντε ἔτη βραδύτερον
 (70) ἀνηγорεύθη ὁμοφώνως *Aedilis*. Κατὰ τὸν χρόνον
 τοῦτον, κατ' ἀπαίτησιν τῶν Σικελῶν, ὧν τὴν πίστιν διὰ

τῆς πραείας ἐφαρμογῆς τῆς ἐξουσίας του εἶχεν ἀποκτῆσθαι, ἐνεφανίσθη ὡς κατήγορος τοῦ Οὐέρρου, ἀσεβοῦς, ἄρπακτικοῦ ἐπάρχου, ὅστις ἐπὶ τρία ἔτη (73—70) ὡς *Propraetor* αἰσχροτάτα ἐξεμύζησε καὶ ἐκάκωσε τὴν ἐπαρχίαν ἐκείνην. Διὰ τῆς ἐπιμόνου δραστηριότητος, συνέσεως καὶ δεξιότητος τοῦ Κικέρωνος κατωρθώθη, ὥστε πᾶσαι αἱ δυσκολαὶ αἱ ἀντιτιθέμεναι αὐτῷ ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ οὕτως ἐντελῶς νὰ καταβληθῶσιν, ὥστε ὁ Οὐέρρης εὐθὺς ἤδη ἐν ἀρχῇ τῆς δίκης νὰ θεωρήσῃ τὴν ὑπόθεσιν ἀπολεσθεῖσαν καὶ διαφύγῃ τὴν δικαστικὴν ἀπόφασιν δι' ἐκουσίας φυγῆς. Εἰς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἐφείλουσι τὴν ὑπαρξίν οἱ περίρημοι πάντε κατὰ Οὐέρρου λόγοι, ὧν ἐν τούτοις μόνον ὁ πρῶτος ἀληθῶς ἀπηγγέλθη, οἱ δὲ λοιποὶ τέσσαρες ἐγγράφως συνετέθησαν.

Τὸ 66 ἐκλεχθεὶς *praeitor*, ἔσχεν ὁ Κικέρων τὸν πρῶτον αὐτοῦ πολιτικὸν λόγον πρὸ τοῦ λαοῦ, ἥτοι τὸν ἀνὲρ τοῦ νόμου τοῦ Μανιλίου», δυνάμει τοῦ ὁποῖου ἐλάβεν ὁ Πομπηϊὸς τὴν ἀνωτάτην ἀρχηγίαν κατὰ τοῦ Μιθριδάτου μετ' ἐκτάκτου πληρεξουσιότητος. (Ὁ Κοϊντιλιανὸς ὀνομάζει τὸν λίαν ἐντέχνως ἐξεργασμένον ταῦτον λόγον αὐτὸν κάλλιστον τοῦ Κικέρωνος).

Τὴν ὑψίστην ῥητορικὴν ἐνέργειαν ἀνέπτυξεν ὡς ὑπατος, κατὰ τὸ ἔτος τῆς δοξῆς καὶ ὑπερφηφίας αὐτοῦ (63)· ὡς τοιοῦτος εὐηργέτησε τὴν πολιτείαν ἰδίᾳ διὰ τῆς συνέσεως καὶ τῆς ἐπαγρυπνήσεως, μεθ' ὧν ἀπεκάλυψε τὴν ἐξυφαινομένην Κατιλινιακὴν συνωμοσίαν (*), ὡς καὶ διὰ

(*) Ὁ Λεύκιος Σέργιος Κατιλίνας, ἐκ πατρίκιακῆς ἀλλὰ κατὰπεσοῦσης οἰκογενείας καταγόμενος, ἄνθρωπος μὴ ἀποτρεπόμενος πρὸ οἰουδήποτε ἐγκλήματος καὶ ἀσχῶν σχεδὸν δαιμονίαν δυνάμιν ἐπὶ τῶν περὶ αὐτόν, ἰδίως ἐπὶ τῶν νέων, νέος

τῆς εὐθαρσούς ἀγάπης τῆς πατρίδος, μεθ' ἧς ἐπάλαισε καὶ κατέβαλεν αὐτήν, διό ἔτυχε τῆς εὐγνωμοσύνης τῶν καλλιτέρων. Οἱ τέσσαρες Κατιλινιακοὶ αὐτοῦ εἶνε πρό-
τυπα τῆς ῥητορείας. Ὅτε ἀπεφασίσθη ἡ θανατικὴ ποινὴ κατὰ πέντε συνωμοτῶν, (ἧτις εὐθὺς μετὰ τοῦτο ἐξετε-
λέσθη), σύμπασα ἡ Γερουσία καὶ πολυάριθμος ὁμᾶς λαοῦ συνώδευσαν τὸν ὑπάτον εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, τὸν σω-
τῆρα αὐτῶν, τὸν ἐλευθερωτὴν καὶ πατέρα τῆς πατρίδος ὀνομάζοντες. Ἦτο πανήγυρις, τὸ σημεῖον τῆς δόξης τῆς ζωῆς αὐτοῦ. Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ὑπατείας αὐτοῦ συμπίπτουσι καὶ οἱ κατὰ τοῦ Σερβιλίου κληρουχικοῦ νό-
μου λόγοι, ὁ ὑπὲρ τοῦ Γερουσιαστοῦ Ῥαβιρίου, ὅστις κα-
τηγορήθη ὡς δολοφόνος, ὁ ὑπὲρ τοῦ Μουρήνα, ὃν προσε-
πάθησε νὰ ἀπαλλάξῃ τῆς ἐπὶ ἐκλογικῇ δεκασμῷ κατη-
γορίας.

Ἄλλ' αἱ ἀσυνήθεις θεραπείαι, δι' ὧν ἐτίμων αὐτόν,

ἤδη εἶχε παρακολουθήσῃ τὸν Σύλλαν, καὶ τὸ διεφθαρμένον
πνεῦμα τῆς γόττε νεότητος ἔφθασεν ἐν αὐτῷ εἰς οὐχὶ ἐπίζηλον
βαθμόν. Ἀφ' οὗ ἔλαβε τὴν διοίκησιν τῆς ἐπαρχίας Ἀφρικῆς ὡς
ἀντιστράτηγος καὶ ἐπέτρεψεν ἐκεῖ τὰς αἰσχροτάτας καταπι-
έσεις καὶ βιαιοπραγίας, κατηγορήθη ἔνεκα τούτου ἐνώπιον
τῆς Γερουσίας, διό ἐμποδίσθη ἡ πρὸς τὴν ὑπατείαν σπουδὴ
αὐτοῦ. Τότε ἔθετο κατὰ νοῦν συνωμοσίαν. Ἀλλὰ τὰ ἄγρυπνον
τοῦ Κικέρωνος προϋφύλαξε τοιαύτης τινός. Ὅλα τὰ βήματά
του ἐπετηροῦντο. Ἐν τούτοις προητοίμαζεν ὁ Κατιλίνας τὰ
πάντα εἰς ἔκρηξιν τῆς συνωμοσίας. Ῥητῶς ἀπέβλεπεν αὐτὴ
εἰς τὴν θανάτωσιν τοῦ Κικέρωνος. Οὗτος ὅμως κατηγόρησε
τὸν θρασὺν ἐν παταγῶδε λόγῳ ἐνώπιον τῆς συνηθροισμένης
Γερουσίας, ὥστε ὁ Κατιλίνας, ὅστις σιωπῶν ἤκουε τοῦτον, ἡ-
ναγκάσθη νὰ καταλείπῃ τὸ βουλευτήριον καὶ εὐθὺς μετὰ τοῦτο
τὴν Ῥώμην. Προγραφεῖς ἐφονεύθη ἐν τῇ παρὰ τὴν Πιστωρίαν
μάχῃ.

ἴσως ἔτι μᾶλλον ἢ ὑπερβολικῇ, εἰς ἀλαζονείαν φθάσασα αὐταρέσκεια, ἣν ἐπεδείκνυνεν, ὑπῆρξαν δι' αὐτὸν ἀφορμὴ πικροτέρων παθῶν· παρέσχον αὐτῷ πολλοὺς καὶ ἰσχυροὺς ἐχθροὺς. Ὁ Καῖσαρ ἦτο πάντοτε ἀντίπαλός του, ὁ δὲ Πομπήϊος ἀμφίβολος προστάτης. Ὁ Κικέρων ἐβλεπε κατ' ὀλίγον τὴν ὑπόληψίν του καταπίπτουσαν καὶ τὴν ἀσφάλειάν του δὲ ἀπειλουμένην. Ὁ μᾶλλον ἀδιάλλακτος αὐτοῦ ἐχθρὸς ἦτο ὁ δήμαρχος Κλώδιος. Οὗτος, ἵνα προσβάλλῃ αὐτόν, ἐπέτρεψε νὰ ἀνανεωθῇ νόμος θεωρῶν ἀξιόποινον τὸν ἀποκτείνοντα Ῥωμαῖον πολίτην πρὶν ἢ καταδικάσῃ αὐτὸν ὁ λαός. Ὁ Κικέρων, ἀπειλούμενος ἕνεκα τοῦ φόνου τῶν περὶ τὸν Κατιλίναν, πένθιμον ἐσθῆτα περιβληθεὶς ἐζήτησε στήριγμα παρὰ τῷ λαῷ. Ἀλλ' ἡ θέσις του καθίστατο πάντοτε ἐπισφαλεστέρα. Τότε προὔτεινεν (58 π. Χ.) νὰ φύγῃ ἐκουσίως· ἐπλανήθη ἀνὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ κατέφυγε τέλος εἰς Θεσσαλονίκην παρὰ τῷ ταμίᾳ Γαίῳ Πλαυκίῳ. Ἡ ἐξορία αὐτοῦ ἐπεκυρώθη διὰ νόμου. Ὁ Κλώδιος διέταξε νὰ καταρρίψωσι τὴν ἑπαυλιν τοῦ Κικέρωνος, εἰς δὲ τὴν θέσιν τῆς ἐν Ῥώμῃ οἰκίας αὐτοῦ νὰ ἰδρύσῃσι ναὸν τῇ Ἐλευθερίᾳ. Καὶ ἡ σύζυγος καὶ τὰ τέκνα τοῦ προγραφέντος ἐξετέθησαν εἰς κακώσεις. Ὁ Κικέρων ὑπέμεινε τὴν συμφορὰν μετὰ μικρᾶς ταραχῆς. Ἐκλαιεν, ἐλυπεῖτο, κατηρᾶτο τὴν ζωὴν του. Ταχέως ὅμως παρεσκευάζετο ἐν Ῥώμῃ μεταβολὴ εὐνους καὶ μετὰ ἐκκαιδεκάμηνον ἀπουσίαν ἐπηκολούθησεν ἡ μετ' ἀγαλλιάσεως τοῦ λαοῦ κάθοδος αὐτοῦ· ἡ Γερουσία ὑπεδέχθη αὐτὸν εἰς τὰς πύλας τῆς πόλεως καὶ ἡ εἴσοδος αὐτοῦ ὡμοιάζε θριαμβῷ (Σεπτ. 57). Ἀνέλαβε δ' ἡ πολιτεία τὴν ἀνοικοδόμησιν τῶν οἰκιῶν αὐτοῦ.

Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἔκτοτε ἐθραύσθη ἡ δύναμις αὐ-

τοῦ ἀναποφάσιτος καὶ μετέωρος ἴστατο μεταξύ τῶν μερίδων. Μεγαλειτέραν δραστηριότητα ἐπεδείξατο τὰ ἐπόμενα ἔτη ὥς συνήγορος καὶ ῥήτωρ. Ἐπιτυχὴς εἶνε ἰδίᾳ ὁ ὑπὲρ τοῦ φίλου του Μίλωνος λόγος, ὅστις ἀφῆκε νὰ θανατώσῃ τὸν Κλώδιον, τὸν θανάσιμον τοῦ Κικέρωνος ἐχθρόν. Οἱ λόγοι του ὅμως ἔμειναν ἄνευ ἀποτελέσματος· ὁ Μίλων καταδικάσθη καὶ ἐξωρίσθη.

Καὶ πολεμικὴν δὲ δόξαν ἀπέκτησεν ὁ Κικέρων. Ἐπορεύθη τὸν Μάϊον τοῦ 51 ὥς ἑπαρχος εἰς τὴν ἐπαρχίαν Κιλικίαν καὶ ἐξεστράτευσεν ὥς τοιοῦτος ἐναντίον τῶν ληστρικῶν φυλῶν τοῦ ἔρους Ἀμανοῦ. Διὸ προσηγορεύθη ὑπὸ τοῦ στρατοῦ του διὰ τοῦ τιμητικοῦ τίτλου «*Imperator*». Ἡ διοίκησις τῆς πιστευθείσης αὐτῷ ἐπαρχίας ἦτο πρᾶξις καὶ δικαία. Ἐπιστρέψας εἰς Ῥώμην, ἀνεγνώρισεν ὅτι ἡ ἐλευθερία ἀπώλετο. Ὅτε ὀλίγον μετὰ τοῦτο (49) ἐξερράγη ὁ ὑπὲρ τῆς ἀρχῆς ἀγὼν μεταξύ Καίσαρος καὶ Πομπηίου, ἔδειξεν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀσταθῆ συμπεριφοράν. Τέλος προὔτιμήσεν τὸν Πομπήϊον, μετέβη εἰς τὴν ἀπονεμηθεῖσαν αὐτῷ θέσιν εἰς Καπύην καὶ ἠκολούθησεν ἔπειτα τὸν στρατὸν εἰς Ἑλλάδα. Ὅτε ὅμως ἡ μερὶς τούτου ἡττήθη, ἐπέστρεψεν (47) εἰς Ἰταλίαν καὶ ἐγένετο δεκτὸς παρὰ τῷ Καίσαρι μετὰ πολλῆς μεγαλοψυχίας καὶ προθυμίας. Ἐκτατε ἀπεσύρθη πάσης κοινῆς ἐνεργείας καὶ ἔζη μάλιστα μακράν τῆς Ῥώμης εἰς τὰ κτήματά του. Ἐν ἀγροτικῇ ἀναχωρήσει ἔγραψε μέγα μέρος τῶν ῥητορικῶν αὐτοῦ διατριβῶν. Ὀλιγάκις ἔλαβε τὸν λόγον ἐπὶ τοῦ βήματος εἰς ὑπεράσπισιν καὶ σωτηρίαν τῶν φίλων του. Οὕτως ὠμίλησεν ὑπὲρ τοῦ Μαρκελλοῦ, ὑπὲρ τοῦ Λιγαρίου, ὑπὲρ τοῦ παλαιοῦ φίλου αὐτοῦ τοῦ Γαλάτου βασιλέως Δηϊοτάρου, κατηγορηθέντος ὅτι

ἐπεβούλευε τῇ ζωῇ τοῦ Καίσαρος. Πλὴν ὁ Δηϊόταρος δὲν ἦτο ἄξιος ποσῶς τοῦ ἐπαίνου, θν ἀπονέμει αὐτῷ ὁ Κικέρων ἐν τῷ ὑπὲρ αὐτοῦ λόγῳ. Ὁ Καίσαρ ἀνέβαλε τὴν ἀπόφασιν. Εὐθύς ἔπειτα ἔσχε τὴν τιμὴν ὁ Κικέρων· νὰ φιλοξενήσῃ πανηγυρικῶς ἐν τῇ ἐπαύλει αὐτοῦ τὸν δικτάτορα, ἱστάμενον ἤδη ἐπὶ τοῦ ἀνωτάτου σημείου τῆς δόξης του.

Ὅτε ὁμοῦς ὁ Καίσαρ (15 Μαρτίου 44 π. Χ.) ὑπὸ τὰ ἐγχειρίδια τῶν συνωμοτῶν ἔπεσεν, ἐπίστευσεν ὁ Κικέρων, μὴ μεμυημένος εἰς τὰ μυστήρια τούτων, εἰς ἐπὰνοδον αἰσιωτέρου χρόνου καὶ ἡλπίζε νὰ ἀνακτήσῃ τὴν προτέραν πολιτικὴν αὐτοῦ ἐπιρροήν. Ἦρχισεν ἡ τελευταία περίοδος τῆς δημοσίας ἐνεργείας αὐτοῦ. Μετὰ μεγάλου θάρρους ἀντετάχθη κατὰ τῆς βιαίας τοῦ Ἀντωνίου ἀρχῆς καὶ κατῴρθωσεν ἀληθῶς διὰ σειρᾶς λόγων νὰ θεωρηθῇ ὁ Ἀντώνιος ὡς ἐχθρὸς τῆς πατρίδος καὶ νὰ σταλῇ κατ' αὐτοῦ ὁ νέος Καίσαρ Ὁκταβιανός. Οὗτοι οἱ περίφημοι (14) Φιλιππικοὶ λόγοι, οἵτινες ἐπαξίως παραβάλλονται μετὰ τῶν κατὰ Φιλίππου λόγων τοῦ Δημοσθένους (ὅθεν ὠνόμαζεν αὐτοὺς ὁ Κικέρων «Φιλιππικούς»), καίπερ κατὰ τοῦ Ἀντωνίου ἀπευθυνομένους), θεωροῦνται ὡς τὰ κάλλιστα μνημεῖα τῆς τοῦ Κικέρωνος ῥητορείας· εἶνε δ' ἐν ταύτῳ ἡ τελευταία λάμψις τοῦ δύνοντος ἀστέρος αὐτοῦ, διότι ὠδήγησαν αὐτὸν εἰς τὸν ὄλεθρον. Ὁ Ὁκταβιανός, διὰ τοῦ Κικέρωνος ὑψωθείς, ἔσχεν ἀρκετὴν ἀπανθρωπίαν, θυσιάζων αὐτὸν εἰς τὸ συμφέρον, εἰς τὴν φιλοδοξίαν του.

Ἀφ' οὗ τῇ βοήθειᾳ τῶν λεγεώνων του ἐγένετο κύριος τῆς ὑπατείας, συνῆψε μετὰ τοῦ Ἀντωνίου καὶ Λεπίδου συμμαχίαν καὶ οὕτω κατέπεσεν αἰφνης ὁ Κικέρων τοῦ

ὑψους τῆς ἐπιρροῆς του. Ἐν τῇ παρὰ τὸ Τοῦσκλον ἐπαύλει αὐτοῦ, ὅπου μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ ἀνεψιοῦ εἶχεν ἀποσυρθῆ, ἔλαβε τὴν εἰδῆσιν ὅτι τὸ ὄνομά του, κατ' ἀπαίτησιν τοῦ Ἀντωνίου, ἔκειτο ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν προγεγραμμένων. Ἀπορῶν τί νὰ πράξῃ ἐτράπη ὁ 64 ἐτῶν γέρον πρὸς τὴν παρλίαν. Χωρὶς νὰ γνωρίζῃ ποῦ ἔπρεπε νὰ στραφῇ ἐπέβη πλοίου. Ἀλλ' ἐναντίοι ἄνεμοι ἀπώθησαν τὸ πλοῖον εἰς τὴν ξηρὰν καὶ οὕτως ἀπεράσις νὰ περιμένῃ τὴν τύχην του ἐν τῇ παρὰ τὰς Φορμίας ἐπαύλει αὐτοῦ. Ἐπὶ τῇ εἰδήσει ὅτι στρατιῶται τοῦ Ἀντωνίου ἐζήτουν αὐτόν, διέταξε τοὺς δούλους αὐτοῦ νὰ ὁδηγήσωσιν αὐτὸν ἐν φορείῳ διὰ τοῦ δάσους πρὸς τὴν Θάλασσαν. Ἀλλ' οἱ διώκται, ζητήσαντες αὐτὸν μάτην ἐν τῇ ἐπούλει (ἐπὶ κεφαλῇς δὲ τούτων ἦτο ὁ Ποπίλιος Λαΐνας, οὗ τὴν ζωὴν ἔσωσέ ποτε ἡ ὑπεράσπισις τοῦ Κικέρωνος), κατέλαβον αὐτόν, καὶ ὡς εἶδεν ὅτι ὁ Θάνατος ἦτο ἀναπόφευκτος, ἀπηγόρευσε εἰς τοὺς πιστοὺς ὑπηρέτας αὐτοῦ, παρασκευαζομένους εἰς ἀγῶνα, πᾶσαν ἀντίστασιν, διέταξε νὰ καταθέσωσι τὸ φορεῖον, ἀπώθησε τὸ προκαλύμμα καὶ παρέσχε τὴν κεφαλὴν εἰς τὰς πληγὰς τῶν φονέων. Οὗτοι ἀπῆρσαν τὴν κεφαλὴν ἔπειτα τὰς χεῖρας καὶ ἔσπευσαν, ὡς μετὰ πλουσίας λείας, νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς Ῥώμην. Οὕτως ἀπέθανεν ὁ Κικέρων τῇ 7 Δεκ. τοῦ 43 π. Χ. Ὁ Ἀντώνιος διέταξε νὰ ἐμπήξωσι τὴν κεφαλὴν καὶ τὰς χεῖρας τοῦ ἄλλοτε θανασίμου ἐχθροῦ του ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ βήματος ἀπὸ τοῦ ὁποῖου ἀντήχουν τόσον συχνὰ οἱ ἐνθουσιώδεις, οἱ δεινοὶ λόγοι ἐκείνου.

Δις ἐνυμφεύθη ὁ Κικέρων· πρῶτον συνέζησε ἐπὶ 31 ἔτη μετὰ τῆς Τερεντίας, καὶ μετὰ τοῦτο ἀφ' οὗ ἐχωρίσθη ταύτης (ἐπεὶ δὴ αὕτη διὰ τοῦ ἀρχικοῦ, δαπανηροῦ χα-

ρακτῆρός της παρείχεν ἀφορμὰς εἰς δυσαρρεστήσεις), μετὰ τῆς νέας, εὐγενοῦς καὶ πλουσίας Ποπλιλίας· καὶ ὁ γάμος δὲ οὗτος διελύθη. Ἐκ τοῦ πρώτου γάμου εἶχεν ἓνα υἱόν, Μάρκον, ὅστις, μεθ' ὅλην τὴν ἐπιμελῆ ἀνατροφὴν, ἐλύπει τὸν πατέρα δι' ἀχαλινώτων ἀκολασιῶν, καὶ μίαν τρυφερῶς ἀγαπωμένην θυγατέρα, τὴν Τυλλίαν, ἧς ὁ θάνατος ὀλίγα ἔτη πρὸ τοῦ φόνου αὐτοῦ εἰς βαθεῖαν λύπην ἐνέβαλεν αὐτόν.

Καίπερ ἐξ οἴκου ἄνευ ἀξιολόγου περιουσίας, ἀπέκτησεν ὁ Κικέρων ὀλίγον κατ' ὀλίγον σημαντικὰ πλούτη καὶ βεβαίως, οὐχί, ὅπως τόσοι Ῥωμαῖοι ἐν ἀξιώματι καὶ τιμῇ ἔπραττον, διὰ πιέσεων καὶ ἄλλων ἀθεμιτῶν μέσων. Ἀλλ' ἂν καὶ ἡδύνατό τις νὰ ὀνομάσῃ αὐτὸν πλούσιον, οὐχὶ σπανίως εὐρίσκετο εἰς ἀπορίαν χρημάτων, ἐνεκα τῆς μανίας τῆς ἀγοραπωλησίας. Ἐκτὸς ὠραίου ἀνακτόρου ἐν Ῥώμῃ, εἶχε πολλὰς ἐπαύλεις, π.χ. τὴν Τουσκουλανήν, Φορμιανήν κ.τ.λ., καὶ μικρὰ κτήματα εἰς διάφορα ἄλλα τῆς Ἰταλίας μέρη.

Ὁ χαρακτὴρ αὐτοῦ συνέδεε χαριέσσας ιδιότητες, θερμὴν καρδίαν ὑπὲρ τῶν φίλων καὶ συγγενῶν, χρηστότητα, καλοκάγαθίαν, ἀγάπην πρὸς τὴν πατρίδα, ἀκάματον δραστηριότητα, αἰσθησὶν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ καλοῦ μετὰ πολυμεροῦς παιδείας καὶ ἀγνότητος ἡθῶν σπανίας κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Οὐδεμία ἀπόβλητος, αἰσχυρά πρᾶξις, οὐδὲν ἀγενὲς πάθος, οὔτε φθόνος, οὔτε διωγμοῦ πάθος ἐμόλυνε τὴν πλουσίαν αὐτοῦ ζωὴν. Δὲν ἦτο πλεονέκτης, καὶ ἐντίμως προσεφέρετο πρὸς τὴν πατρίδα. Ἀλλ' ὅμως παρείποντο τοῖς προτερήμασι τούτοις καὶ σφόδρα προέχοντα ἐλαττώματα· διγνώμια, ἑλλειψὶς προσωπικοῦ θάρρους, κενοδοξία καὶ ἐγωϊσμός. Διὰ μέγαν πα-

λιτικὸν ἔλειπεν ἀπ' αὐτοῦ ἢ τὰ πάντα δι' ἐνὸς βλέμμα-
τος διορῶσα μεγαλοψυχία, ἢ ἀσάλευτος ἰσχύς καὶ καρ-
τερία τοῦ χαρακτῆρος, ἢ παρ' ἄλλοις μεγάλοις τῆς ἀρ-
χαιότητος ἀνδράσι θαυμάζομεν.

Ἐν ᾧ ἕνεκα τούτου ὡς πολιτικός δὲν κατέχει κατ'
ἐξοχὴν προέχουσιν θέσιν, ὡς ῥήτωρ ἐξ ἐναντίου ὡς καὶ
ὡς συγγραφεὺς ἐκτάκτως εἰργάσθη. Ὑπὸ τῆς φύσεως ἡδὴ
πεπροικισμένος πλουσίως πρὸς τὴν ῥητορικὴν ὁδὸν διὰ
καθαρᾶς διανοίας, ταχείας ἀντιλήψεως, μεγάλης κινή-
σεως τοῦ πνεύματος καὶ ἐτοιμοῦ σκώμματος, ἐξεμορ-
φώθη δι' ἀκαμάτου σπουδῆς πρῶτος τεχνίτης τῆς Ῥω-
μαϊκῆς ῥητορείας. Τὰ συγγράμματά του κυρίως ἐξέχου-
σιν οὐχὶ τόσον ἐπὶ λαμπρᾷ εὐρέσεως δυνάμει, οὐχὶ ἐπὶ
νέοις, ἀπροσδοκῆτοις, γονίμοις διανοήμασι, ἀλλὰ μᾶλλον
ἐπὶ καθαρᾷ χαριέσσει διατάζει καὶ παραστάσει, ἐπὶ ἀρί-
στη ἐν πάσῃ σχέσει φράσει, ἐπὶ λογικῇ σαφηνείᾳ καὶ ἀ-
κριβείᾳ. Ἐπὶ τῆς Λατινικῆς γλώσσης ἥσκησεν ἄμετρον
ἐπιρροήν. Εἶνε ἰδρυτῆς τοῦ γλαφυροῦ ὕφους ἐπιμελῶς
ἀποφυγῶν πᾶν τὸ πεπαλαιωμένον, πᾶν τὸ ἄχαρι, πᾶν
τὸ πλησιάζον τῇ κοινῇ τοῦ λαοῦ γλώσσῃ καὶ ἐξ ἐναν-
τίου παρασχὼν εἰς τὸν λόγον του ποικιλίαν, χάριν καὶ
συμμετρίαν δι' ὁξείας αἰσθήσεως πρὸς τὸν ῥυθμὸν καὶ τὸ
εὐήχον. Διὸ οἱ λόγοι του ἐγένοντο πρότυπα τῆς πεζῆς
ἐκφράσεως εἰς πάντας τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους.

Τοῦ Κικέρωνος οἱ λόγοι πρέπει νὰ καταριθμῶνται ἐν
τοῖς διαπρεπεστάτοις μνημείοις τῆς Ῥωμαϊκῆς πεζο-
γραφίας. Δρῶσι διὰ τοῦ λεπτοῦ, τεχνικοῦ λογισμοῦ, δι'
οὗ γνωρίζει νὰ κινή τὴν συμπάθειαν, τὸ πάθος τῶν ἀ-
κροατῶν, διὰ σκώμματος καὶ εἰρωνείας, διὰ τῆς ἀγγι-
νοίας τοῦ ἐλέγχου, διὰ τῆς σαφηνείας, τοῦ ποικίλου τῆς

ἐκφράσεως, τῆς ζωηρᾶς, καθαρᾶς γλώσσης. Παραβαλλόμενοι πρὸς τοὺς λόγους τοῦ Δημοσθένους δεικνύουσιν ὅτι παρὰ τῷ Ἑλληνι τεχνίτῃ ἐπικρατεῖ μᾶλλον ἀνδρική ἰσχὺς, παρὰ τῷ Κικέρωνι χάρις καὶ ῥητορικός κόσμος, παρ' ἐκείνῳ πλήρης ἀξιώματος σεμνότης παρὰ τούτῳ κλίσις εἰς τὸ ἀρέσκειν. Συνήθως φαίνεται ὁ Κικέρων ὅτι ἐν ἐκείνῳ, ὅπερ λέγει, μᾶλλον ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ ἐνθουσιάζῃ τοὺς ἀκροατὰς διὰ θαυμασμοῦ μᾶλλον τῶν προτερημάτων του, τῶν εἰς τὴν πατρίδα ἀφιερωθεισῶν ὑπηρεσιῶν του, ἢ δι' ἐμπνεύσεως χάριν τῆς ὑπ' αὐτοῦ προασπιζομένης ὑποθέσεως. Κυρίως δὲ καταθέτει οὐδαμοῦ τὴν αὐταρέσκειάν του καὶ δὲν ἀφίνει εὐκόλως νὰ παρέλθῃ περίστασις, χωρὶς νὰ ὁμιλήσῃ περὶ ἑαυτοῦ.

Εχομεν ἔτι τοῦ Κικέρωνος 56 πλήρεις λόγους καὶ πέντε νόθους ὑπολαμβανόμενους· τινὲς τούτων δὲν ἀπηγγέλησαν ὅντως, ἀλλὰ κατεγράφησαν καὶ οὕτως ἐδημοσιεύθησαν. Οἱ περιφημότετοι εἶνε () ὁ ὑπὲρ *Prosciō* τοῦ *Ἀμερίνου*, αἱ κατὰ *Ουέρρου* (σειρὰ λόγων εἰς δύο μέρη) (**), ὁ ὑπὲρ τοῦ *Μουρήνα*, οἱ τέσσαρες κατὰ

(*) Ὁ πρῶτος πάντων ἐκφωνηθεὶς εἶνε ὁ *Pro Quinctio*· ἄλλοι δὲ ἐκτὸς τῶν ἐνταῦθα κυριώτερον σημειουμένων: *Pro Quinto Roscio Comoedo*, *Pro Fonteio*, *Pro Caecina*, *Post reditum ad Quirites*, *Post reditum in Senatu*, *De domo sua ad Pontifices*, *De haruspium responsis*, *Pro Ligario* κτλ., τελευταῖοι δὲ λόγοι εἶνε οἱ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καίσαρος 14 ἄνω σημειούμενοι (*Orationes quatuordecim Philippicae*). Σ. Μ.

(**) Τούτων ἐξέρχει ὡς εἰσαγωγή ὁ ἐπιγραφόμενος *Divinatio in Caecilium*. Τὸ ὅλον τῶν κατὰ *Ουέρρου* λόγων εἶνε διηρημένον εἰς δύο ἀγωγὰς (*actiones*) ὧν ἡ πρῶ-

Κατιλίνα (*), ὁ ὑπὲρ τοῦ *Μαυιλίου νόμου* (**), ὁ ὑπὲρ Ἀρχίου τοῦ ποιητοῦ (***), (οὗ τὸ πολιτικὸν δικαίωμα προσεδόθη), ὁ ὑπὲρ *Μίλωνος*, ὑπὲρ *Π. Σηστιίου* (ὅστις ἐπεδίωξε τὴν ἐκ τῆς ἐξορίας ἀνάκλησιν τοῦ Κικέρωνος), ὁ ὑπὲρ *Μαρκέλλου*, ὑπὲρ τοῦ βασιλέως *Δηϊοτάρου*, τέλος οἱ κατὰ τοῦ Ἀντωνίου δέκα καὶ τέσσαρες Φιλιππικοί, «ἡ κορωνίς καὶ ὁ θρίαμβος τῆς τοῦ Κικέρωνος ῥητορείας».

Ἐπιφανῶς εἰργάσθη ὁ Κικέρων καὶ ὡς πρὸς τὴν θεωρίαν τῆς ῥητορικῆς τέχνης διὰ τῶν ῥητορικῶν συγγραμμάτων του. Ἔργα αὐτοῦ ἐν τῷ κύκλῳ τούτῳ εἶνε: τὰ τρία βιβλία «περὶ ῥήτορος» (*De oratore*) κατὰ τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν παράστασιν κυρίως ἐν τῶν διασημοτάτων τοῦ Κικέρωνος συγγραμμάτων, ἐν ᾧ ὁ συγγραφεὺς τοὺς περιφημούς ῥήτορας

τῇ περιληψῇ τὸ ἀποδεικτικὸν τῶν κατηγοριῶν μέρος, ἡ δ' ἐτέρη πέντε περιέχει λόγους (περὶ τῆς δίκης ἴδε Πλούταρχον ἐν Κικέρωνι κεφ. VII), ἐξεφωνήθη δ' ἐκ τούτων μόνῃ ἡ πρώτη ἀγωγή, τὰ δὲ λοιπὰ ἐξεδόθησαν ὡς *Commentarii*, ὡς φηγόντες τοῦ Οὐέρρου. Σ. Μ.

(*) Οἱ λόγοι οὗτοι εἶνε σύντεμοι· ἐξεφωνήθησαν δὲ ὁ α' ἐν τῇ βουλῇ παρόντος τοῦ Κατιλίνα, ὁ β' καὶ γ' ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου καὶ ὁ δ' ἐν τῇ βουλῇ πάλιν. Περὶ γνησιότητος τῶν τεσσάρων τούτων ἠγέρθησαν ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα ὑπόνοιαι. Σ. Μ.

(**) *Sive de imperio Gn. Pompei*· πρότασις εἰσήχθη ὑπὸ δημάρχου τινὸς Μανιλίου νά σταλῇ ἀρχηγὸς κατὰ τοῦ Μιθριδάτου ὁ Πομπήιος· τοῦτο ὑποστηρίζει διὰ τοῦ λόγου τούτου ὁ Κικέρων, ἐνὸς τῶν καλλίστων διὰ τε τὴν εὐροίαν τοῦ λόγου καὶ τὴν κατασκευὴν τῶν φράσεων. Σ. Μ.

(***) Ὑπόθεσις τούτου ὅτι καλῶς ἐπολιτογραφήθη Ρωμαῖος πολίτης ὁ Ἕλλην ποιητὴς ὁ *summus* ὑπὸ τοῦ ῥήτορος καλούμενος. Σ. Μ.

Δ. Κράσσον καὶ Μ. Ἀντώνιον ἐνώπιον νέων τινῶν παρουσιάζει ὁμιλοῦντας περὶ τοῦ τρόπου καὶ τῶν ἀπαιτήσεων καλοῦ ῥήτορος· «ὁ Βροῦτος» ἢ περὶ περιφήμων ῥητόρων (*Brutus, sive de claris oratoribus*), ἐπίσης ἐν διαλογικῇ μορφῇ, περιλαμβάνον ἱστορίαν τῆς Ῥωμαϊκῆς ῥητορείας μετὰ διακρίσεως τῶν κατὰ μέρος ῥητόρων, ὡς καὶ σημείων περὶ τῆς πορείας τῆς παιδεύσεως τοῦ Κικέρωνος. Ὁ «Ῥήτωρ» (*Orator, sive de optimo genere dicendi*) σύγγραμμα πρὸς τὸν Βροῦτον ἀπευθυνόμενον, ἐν ᾧ συνδυάζεται τὸ ἰδεῶδες Ῥωμαίου ῥήτορος καὶ αἱ πρὸς τοῦτο ἀπαιτούμεναι ιδιότητες. Κατωτέρας ἀξίας εἶνε τρία ἄλλα ῥητορικά συγγράμματα· «ἘΤοπικά» (*Topica, ad Caium Trebatium*) ἐξήγησις τῆς διδασκαλίας περὶ ἐνδείξεων καὶ βάσεων τῶν δικανικῶν λόγων, «Περὶ τῶν ῥητορικῶν διαιρέσεων» (*Partitiones oratoriae*) «περὶ τοῦ καλλίστου εἶδους τῶν ῥητόρων» (*De optimo genere oratorum*) (*).

Ἰδίαν ἀξίαν ἀπέκτησεν ὁ Κικέρων καθ' ὅσον ἐξωκείωσε τοὺς ὁμοεθνεῖς του ἐν σειρᾷ συγγραφῶν πρὸς τοὺς διδασκάλους τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἐν μεγαλειτέρᾳ περιουσίᾳ ἢ μέχρι τοῦδε, ἐν ταύτῃ δὲ ἐτυχεν ὀλιγώτερον ἰδίας φιλοσοφικῆς ἐρεῦνης ἢ χαριέσσης μορφῆς καὶ καθαρᾶς μεθόδου. Ἐνταῦθα ἀνήκουσι τὰ ἐξ βιβλίου «περὶ πολιτείας» (*De republica*) περιλαμβανόμενα ἐν διαλο-

(*) Τὸ τελευταῖον τοῦτο κεῖται ὡς πρόλογος εἰς μετάφρασιν τῶν περὶ τοῦ Στεφάνου λόγων τοῦ Δημοσθένους καὶ Αἰσχίνου. Ἀποδίδεται δ' ἐπὶ ταῦτοις καὶ ἕτερόν τι εἰς βιβλία τέσσαρα ῥητορικῆς σύγγραμμα εἰς τὸν Κικέρωνα, ἐπιγραφόμενον *Ad Caium Herennium*, παρὰ τῶν πλείστων ὡς Κορνήφικου τινὸς ἔργον ἀναφερόμενον. Σ. Μ.

γικῇ μορφῇ (κατὰ τὸν τρόπον τοῦ Πλάτωνος) σκέψεις περὶ τοῦ ἀρίστου πολιτεύματος· τρία βιβλία ἀπερὶ νόμων» (*De legibus*), σπουδαῖον σύγγραμμα διὰ τὴν γνῶσιν τῶν Ῥωμαϊκῶν νόμων, πραγματευόμενον περὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ δικαίου, περὶ τοῦ θείου δικαίου καὶ περὶ τῶν ἀνθρωπίνων νόμων (*). Ἰδίᾳ δὲ ἀξία σημειώσεως εἶνε καὶ τὰ ἐξῆς συγγράμματα, ἐκδοθέντα ἐν ταχείᾳ ἀκολουθείᾳ μετὰ τὸν θάνατον τῆς θυγατρὸς τοῦ Τυλλίας : *De finibus bonorum et malorum*, ἔλεγχος καὶ κριτικὴ τῶν οὐσιωδесτάτων Ἑλληνικῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν περὶ τῆς ἀληθοῦς εὐδαιμονίας καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ζωῆς· «αἱ Τουσκουλαρικαὶ διατριβαὶ» (*Tusculanae disputationes*) ἔλεγχος ζητημάτων τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας· «*De natura deorum*» «*De divinatione*», «*De fato*». Τὰ μικρότερα συγγράμματα : «*Κάτωρ ἢ περὶ γήρως*» (*Cato major, sive de senectute*) «*Λαίλιος ἢ περὶ φιλίας*» (*Laelius, sive de amicitia*) προέχουσιν ἐπὶ καλλονῇ τῆς γλώσσης καὶ τῆς παραστάσεως. Τέλος καταλέγονται ἐνταῦθα «*Αἱ ἀκαδημειακαὶ τοῦ σκέψεις*» (*Academica*) περιλαμβάνουσιν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας, τὰ τρία βιβλία «*Περὶ καθηκόντων*», (*De officiis*) διδασκαλία ἐν τῇ ζωῇ φιλοσοφία διὰ τὸν τότε ἐν Ἀθῆναις σπουδάζοντα υἱόν του (**).

(*) Τοῦτο τὸ ἐν Ἀρπίνῳ γραφὲν ὡς καὶ τὸ ἀνωτέρω τὸ ἐν τῷ Κυμαίῳ ἀγροκηπίῳ συντεθὲν διασπασθέντα περιῆλθον ἡμῖν κολοβά, ὅπως καὶ τινὰ τῶν ἄλλων αὐτοῦ συγγραμμάτων. Σ.Μ.

(**) Τὰ φιλοσοφικὰ ταῦτα συγγράμματα φαίνεται ὅτι ἔγραψε τὰ τελευταῖα τῆς ζωῆς ἔτη, ὅτε περιέπεσεν εἰς ταρχαί· διαφαίνεται δ' ἐν αὐτοῖς, ἂν καὶ παρακολουθήσας τὸν Πλάτωνα καὶ τοὺς Στωϊκοὺς, ὅτι μᾶλλον ἀκολουθεῖ τῷ τῆς νεωτέρας ἀκαδημείας συστήματι, τῷ ἐπὶ τῆς πιθανολογίας ἀνα-

Τοῦ Κικέρωνος αἱ ἐπιστολαὶ παρέχουσι πιστὴν εἰκόνα τῶν δημοσίων καὶ προσωπικῶν σχέσεων τῶν χρόνων ἐκείνων, ὡς καὶ τοῦ χαρακτῆρος, τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐνεργείας τοῦ ῥητορος· ὠρισμένως αἱ πρὸς τὸν Ἀττικὸν ἐπιστολαὶ ἀποτελοῦσι συνεχὲς ἡμερολόγιον, περιλαμβάνουσιν ὅμως σκοτεινὰ σημεῖα περὶ τινων, ἅτινα σημεῖα μόνον τῷ πιστῷ φίλῳ, πρὸς ὃν ἀπηυθύνοντο, ἦσαν καταληπτά. Ἐκτὸς τούτων ὑπάρχουσι δύο ἀκόμη ἄλλαι συλλογαί: δέκα καὶ ἕξ ἐπιστολαὶ πρὸς διάφορα πρόσωπα (*Epistolae ad diversos ἢ ad familiares*), καὶ τρία βιβλία ἐπιστολῶν πρὸς Κόϊντον Κικέρωνα (*ad Quintum fratrem*). Τὸ γνήσιον τετάρτης συλλογῆς, τῆς ἀλληλογραφίας μεταξὺ Κικέρωνος καὶ Βρούτου, εἶνε ἀμφίβολον.

Ἡ ῥητορικὴ ἀπώλεσε τὴν σημασίαν αὐτῆς κατὰ τοὺς χρόνους τῆς μοναρχίας, ἣν διαρκούσης τῆς δημοκρατίας ἔλαβε, καὶ διέφυγε κατ'ὀλίγον ἐκ τοῦ βίου πρὸς τὸ σχολεῖον. Εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους τῆς μεταβάσεως ἀπὸ τῆς δημοκρατίας εἰς τὴν μοναρχίαν τοῦ Αὐγούστου ἀνήκουσιν ὁ *Asinius Pollio*, εἰς τῶν ἐντιμοτάτων καὶ διασημοτάτων ἀνδρῶν τῶν χρόνων του, ἐπιτυχῶς ἐργασθεὶς

παυομένῳ. Εἶνε δὲ γεγραμμένα τὰ φιλοσοφικά του διαλογικῶς (ἐκτὸς τοῦ *De officiis*) κατὰ ζῆλον Πλατωνικόν, πλὴν ἡ διάταξις δὲν προβαίνει διὰ μικρῶν καὶ λεπτῶν ἐρωτήσεων καὶ ἀποκρίσεων, ἀλλ' ἐν συνεχεστέρῳ λόγῳ. Ἐκτὸς δὲ τῶν ἐνταῦθα ἀναφερομένων τοῦ Κικέρωνος ἔργων φέρονται ἐν ταῖς ἐκδόσεσιν αὐτοῦ καὶ ἄλλα ἀποσπάσματα, ἐν οἷς ἐξέχει μικρὸν σύγγραμμα ὑπὸ τὸν τίτλον *Paradoxa*. Σ. Μ.

ὡς ῥήτωρ, ἱστορικὸς καὶ τραγικὸς ποιητής, ἀξίαν ἀποκτήσας καὶ διὰ τῆς ἰδρύσεως τῆς πρώτης δημοσίας βιβλιοθήκης ἐν Ῥώμῃ, καὶ ὁ *M. Valerius Messala Corvinus* πολλῶν καὶ βασιμῶν γνώσεων. Καὶ ὁ *L. Munatius Plancus*, *Q. Haterius*, *L. Vinicius* κ. ἄ. ἀνεδείχθησαν ὡς ῥήτορες (*).

Ἐγγυτάτω τῆς ῥητορικῆς ἔκειτο ἡ ἱστοριογραφία συμφώνως πρὸς τὸ πρακτικὸν τῶν Ῥωμαίων πνεῦμα καὶ ἡ δόξα τῶν μεγάλων αὐτῶν ἔργων ἦτο λίαν ἐπιτηδεῖα νὰ παρορμήσῃ εἰς ζωηράν δραστηριότητα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τούτου. Ἐπρεπεν ὁμῶς καὶ ἐν ταῖς μεταβαλλομέναις τοῦ βίου καὶ τῆς πολιτείας σχέσεσι νὰ φαίνεται καθαροτέρα ἡ ἀνάγκη τοῦ νὰ λαμβάνῃ ἐναργεῖς ἐκ τοῦ παρελθόντος σκέψεις καὶ νὰ τηρῇ τὰ γιγνόμενα ἐν τῇ ταχείᾳ μεταπτώσει τῶν συμβάντων, ἵνα παραδώσῃ εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα. Ὁ πρῶτος ἱστορικὸς τῶν Ῥωμαίων, οὗ πλήρη συγγράμματα κατέχομεν εἶνε ὁ μέγας

Γάιος Ἰούλιος Καῖσαρ (99—44 π. Χ.),

ὅστις διὰ τῶν ταχέως σχεδιασθέντων ἡμερολογίων του περὶ τοῦ Γαλατικοῦ πολέμου καὶ περὶ τοῦ ἑμφυλίου παρεῖχε τὸ πρῶτον παράδειγμα ἐλαφροῦς καὶ χαριέσσης ἱστορικῆς παραστάσεως.

(*) Ἐπὶ Αὐγούστου καὶ Τιβερίου ἀναφέρεται τις *P. Rutilius Lupus*, τοῦ ὁποίου διεσώθη τὸ «Περὶ σχημάτων ῥητορικῶν» (*de figuris sententiarum et elocutionis*), ὅπερ φαίνεται μετάφρασις ἐξ Ἑλληνικοῦ συγγράμματος Γοργίου τινὸς κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Λαύρου ζώντος. Σ. Μ.

Ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ, εἰς τῶν ἐπιφανεστάτων Ῥωμαίων, ἐξ ἑσου διάσημος ὡς στρατηγὸς καὶ ὡς πολιτικός, ὡς καὶ ὡς ῥήτωρ καὶ ἱστοριογράφος, καταγόμενος ἐκ παλαιᾶς, ἐξόχου οἰκογενείας, ἀνεδείχθη παῖς ἐτι ἐπὶ ἐξόχοις διανοητικοῖς δώροις καὶ ἀνερπᾶγη ἀκουσίως, ὡς ἐκ τῆς καταγωγῆς του ἤδη καὶ τῶν οἰκογενειακῶν δεσμῶν, εἰς τὸν στράδελον τῶν πολιτικῶν ἐρίδων. Ἡ νεότης του συνέπεσε κατὰ τοὺς χρόνους τῶν φοβερῶν ἐμφυλίων πολέμων μεταξὺ Μαρίου καὶ Σύλλα. Ἡ πρώτη ἤδη πράξις, ἥ ἐκ τοῦ προτέρου βίου του παραδιδομένη, δεικνύει ἡμῖν τὸν ἰσχυρὸν ἀπτόητον χρρακτῆρά του. Ὅτε τὰ πάντα πρὸ τοῦ ἰσχυροῦ Σύλλα ἐκλίναν καὶ προσεκύουν τὴν ἀλαζόνα δύναμίν του, ἐτόλμησεν ὁ νέος Καῖσαρ, νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὴν γνώμην τοῦ κρατεροῦ, ὅτε δηλ. οὗτος διέταξεν αὐτὸν νὰ χωρισθῇ τῆς συζύγου του, θυγατρὸς τοῦ Κίννα, τοῦ μεῖχρι θανάτου μισητοῦ ἀντιπάλου τοῦ Σύλλα. Ὁ Σύλλας, ὁ δι' ὀξυδερκοῦς βλέμματος διαβλέπων ἐν τῷ ὑψηλόφρονι νεανίᾳ πολλοὺς Μαρίους, ἠπέλιπεν αὐτὸν θανάτῳ. Ἀλλ' ὅμως ὁ Καῖσαρ ἡρνήθη, ἔφυγε καὶ ἀπηλλάγη μετὰ κόπου τῶν καταδιώξεων τοῦ παρωργισμένου ἐχθροῦ, ζητῶν καταφύγιον εἰς τὴν Ἀσίαν, ὅπου ἔλαβε μέρος εἰς τὰς ἐκστρατείας τὰς πρὸς καταστολὴν τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Μιτυλήνης καὶ ἐναντίον τῶν πειρατῶν καὶ παρέσχε δείγματα προσωπικοῦ θάρρους.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σύλλα (78 π. Χ.) ἐπέστρεψεν εἰς Ῥώμην καὶ ἐνεφανίσθη ὡς ῥήτωρ. Ἀναγορευθεὶς ποντίφηξ (74) ἀπέκτησε τὴν εὐνοίαν τοῦ λαοῦ διὰ αὐτοδοσιῶν. Μετὰ τοῦτο διὰ περισσοτέρων ἐτι ὑψηλῶν πολιτικῶν λειτουργιῶν περιεβλήθη· ἐπορεύθη ὡς Ταμίης εἰς Ἰσπανίαν καὶ ἐπιστρέψας ἐκ τῆς ἐπαρχίας ταύτης πεπλουτι-

σμένος θησαυροῖς, ἔφθασεν εἰς τὴν ὑπατείαν. Ἐν τῇ μετὰ τοῦ Πομπηίου καὶ Κράσσου συνδέσει (πρώτῃ τριανδρίᾳ) εἶδεν ἀνοιγομένας τῇ φιλοδοξίᾳ αὐτοῦ εὐρυτέρας ὁδοὺς. Διατηρήσας τρία ἔτη τὴν ὑπατείαν, κατέθεσε τὸ ἀξίωμα τοῦτο καὶ ἀνέλαβε τὴν ἐπαρχίαν τῆς Γαλλίας, ἣτις παρέσχεν αὐτῷ εὐκαιρίαν εἰς ἀπόκτησιν πλοῦτος καὶ διεξαγωγὴν πολέμων. Ἐν τοῖς πολέμοις τούτοις ἐμόρφωσε πιστόν, ἀφωσιωμένον εἰς αὐτόν, καλῶς ἡσκημένον στρατόν. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς διοικήσεως τῆς ἐπαρχίας τῆς Γαλλίας ὑπέταξεν ὅλην τὴν χώραν (*) (53—51), διέβη δις (55 καὶ 54) εἰς Βρεττανίαν, ἠνάγκασε τοὺς Ἑλουητίους νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν πατρίδα των καὶ ἐνίκησε τὰς ὑπὸ τοῦ Ἀριοβίστου εἰς τὴν Γαλλίαν ὁδηγηθείσας Γερμανικὰς φυλάς.

Ὁ θάνατος τοῦ Κράσσου διέλυσε τὴν τριανδρίαν, καὶ ὁ Καῖσαρ ἤρχισεν ἤδη τὸν διὰ τὴν μοναρχίαν ἐναντίον τοῦ Πομπηίου ἀγῶνα, ὅστις ἐξέδωκε ψήφισμα τῆς Γερουσίας, κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ Καῖσαρ ἔπρεπε νὰ καταλίπῃ τὸν στρατόν αὐτοῦ καὶ καταθέσῃ τὴν ἀρχήν. Μετὰ τῶν λεγεόνων αὐτοῦ ἐξώρμησεν ὁ Καῖσαρ κατὰ τῆς Ῥώμης. Παρὰ τὸν ποταμὸν Ῥουβίκωνα, τὸν χωρίζοντα τὴν ἀναταθειμένην αὐτῷ ἐπαρχίαν ἀπὸ τῆς κυρίως Ἰταλίας, ἔστη. Ἐὰν διέβαινε τὸν ποταμὸν μετὰ τοῦ στρατοῦ, ἐκήρυσσε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς πατρίδος. Ὅλον τὸ βάρος τῶν σκληρῶν ἀκολουθιῶν τοῦ βήματος τούτου ἐπίεξε τὴν ψυχὴν του διὰ τοῦτο ὤκνησε καὶ ἐσκέφθη ἅπαξ ἔτι τὴν μεγάλην ἐπιχείρησιν. Ἄλλ' αἰφνης διέταξε νὰ προ-

(*) Ἡ πέρην τῶν Ἀλπεων Γαλλία πρῶτον δι' αὐτοῦ ἐγένετο Ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία.

χωρήσωσιν. «Ἐρρίφθω κύβος—εἶπεν— ἐμπρός! ἄς πα-
ρευθῶμεν ὅπου οἱ θεοὶ καὶ ἡ ἀδικία τῶν ἐχθρῶν κα-
λοῦσιν ἡμᾶς!»—

Ἡ τύχη ἦτο ὑπὲρ αὐτοῦ. Ὁ Πομπήϊος κατέλειπε σχε-
δὸν μεθ' ὅλης τῆς Γερουσίας τὴν Ῥώμην καὶ Ἰταλίαν καὶ
ἔφυγε πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ πλῆρες δὲ ταμεῖον κα-
τέλειπον οἱ ὑπατοὶ ὑπὸ τῆς μεγάλης σπουδῆς. Ἐντὸς δύο
μηνῶν ἐγένετο ὁ Καῖσαρ κύριος τῆς Ἰταλίας διὰ τῆς
μετριότητος μᾶλλον καὶ πραότητος ἢ διὰ τῆς δυνάμεως
τῶν ὀπλῶν, ἔσπευσεν εἰς Ἰσπανίαν, ἣν διώκει μέχρι τοῦ-
δε ὁ Πομπήϊος ὡς ἐπαρχίαν, προσέβαλε παρὰ τὴν Ἠλέρ-
δαν τοὺς ὑποστρατήγους τοῦ Πομπήϊου, διέβη ἔπειτα
εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐνίκησε τὸν Πομπήϊον παρὰ τὴν
Φάρσαλον ἐν Θεσσαλίᾳ (48 π. Χ.).

Τὸ θάρος τοῦ Πομπήϊου ἐθραύσθη διὰ τῆς ἐκβάσεως
τῆς μάχης τῆς Φαρσάλου. Ἐφυγεν εἰς Αἴγυπτον ζητῶν
βοήθειαν παρὰ τοῦ βασιλέως Πτολεμαίου. Ἀλλ' ὅτε ἀπε-
βιβάζετο μετ' ὀλίγων ἀκολουθῶν, ἐπετέθησαν κατ' αὐ-
τοῦ παρορμήσει τοῦ Πτολεμαίου φονεῖς, καὶ σὺν τὴν
ἐσθῆτα αὐτοῦ ὑπὲρ τὸ πρόσωπον κατέπεσεν ἄπνους εἰς
τὴν παραλίαν. Ὁ Καῖσαρ ἠκολούθησε τὸν ἀντίπαλόν του
κατὰ τὴν εἰς Αἴγυπτον ἀφίξίν του ἔδειξαν αὐτῷ οἱ φο-
νεῖς τὴν κεφαλὴν καὶ τὴν σφραγίδα τοῦ Πομπήϊου. Ἀλλ'
ὁ Καῖσαρ ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον καὶ ἔχυσε δάκρυα ἐπὶ
τῇ θεᾷ τοῦ φονευθέντος, ὅστις ἀντὶ τῆς μοναρχίας, ἣν
ὠνειρεύετο, εὗρεν οὕτω θλιβερόν τέλος.

Τὸν ἄπιστον Πτολεμαῖον κατέλαβεν εὐθὺς ἡ τιμωρία·
ὁ Καῖσαρ ἐνίκησε καὶ ἐφόνευσεν αὐτὸν ἐν τῷ κατ' Ἀλε-
ξάνδρειαν πολέμῳ (47 π. Χ.). Μετὰ τοῦτο παρεχώρησε
τὴν κυριαρχίαν τῆς Αἰγύπτου τῇ ὥραίᾳ καὶ πανούργῳ

ἀδελφῇ τοῦ Πτολεμαίου, Κλεοπάτρα, ἥτις κατώρθωσε νὰ δεσμεύσῃ αὐτὸν διὰ τῶν θελημάτων της, καὶ κατέστρεψε τὸν στρατὸν τοῦ ἀποστατήσαντος βασιλέως τοῦ Πόντου Φαρνάκου μετὰ τοσαύτης ταχύτητος, ὥστε ἡδυνήθη νὰ γνωστοποιήσῃ τὴν ἑλπὴν ἐκστρατείας εἰς τινὰ ἐν Ῥώμῃ φίλον του διὰ τῶν τριῶν περιφρήμων λέξεων: *Veni, vidi, vici* (ἤλθον, εἶδον, ἐνίκησα). — Μετὰ τοῦτο ἐπέστρεψε σὺν ταῖς θησαυροῖς τῆς Ἀσίας διὰ τῆς Ἑλλάδος εἰς Ῥώμην.

Ἀφ' οὗ δὲ καὶ τοὺς φίλους τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς δημοκρατίας (46), οἵτινες ἐν Ἀφρικῇ περὶ τὸν Σκιπίωνα, τὸν πειθερόν τοῦ Πομπηίου, κατέβαλε παρὰ τὴν Θάψον καὶ ἀμφοτέρους τοὺς υἱοὺς τοῦ Πομπηίου ἐν Ἰσπανίᾳ παρὰ τὴν Μοῦνδαν (45) ἐνίκησεν, ὅλος ὁ Ῥωμαϊκὸς κόσμος ἔκειτο εἰς τοὺς πόδας τοῦ Καίσαρος. Ἡ Γερουσία ὠνόμασεν αὐτὸν δικτάτορα, πρῶτον ἐπὶ δέκα ἔτη, ἔπειτα διὰ βίου, μετὰ τοῦ τίτλου *Imperator*, ἵνα δηλώσῃ διὰ τούτου τὴν μόνιμον κατοχὴν τῆς ἀνωτάτης ἀρχῆς. Τὸ πρόσωπόν του ἐκηρύχθη ἱερόν, καὶ ὁ ἀνδριάς αὐτοῦ ἰδρύθη ἐγγὺς τοῦ Καπιτωλίου Διός. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα δὲν ἤρκουν αὐτῷ ἐπεθύμει πρὸς τὴν ἀπεριορίστῳ ἰσχυρί τὸν τοῦ βασιλέως τίτλον. Ἀλλ' ἐνταῦθα ἐτέθη τὸ ὄριον τῆς φιλοδοξίας του.

Ἐνθουσιῶντες δημοκρατικοί, ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ὁποίων ὁ Κάσσιος καὶ ὁ Βρούτος, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι δύνανται ἔτι νὰ σώσωσι τὴν δημοκρατίαν, διωργάνουν συνωμοσίαν κατὰ τῆς ζωῆς του καὶ ἐκαπαδόκουν μόνον εὐνοϊκὴν περὶστασιν εἰς τέλεσιν τοῦ ἔργου των. Αὕτη δὲν ἐβράδυνε νὰ παρουσιασθῇ. Ἐπειδὴ ὁ Καῖσαρ ἐμελέτα ἐκστρατείας κατὰ τῶν Πάρθων, οἵτινες κατὰ τὸν χρησμὸν τῶν

Συλλεῖων βιβλίων μόνον ὑπὸ βασιλέως ἡδύναντο νὰ νικηθῶσι, διεδόθη ὅτι τῇ 15 Μαρτίου τοῦ 44 π. Χ. ἐμελλε νὰ ἐξενεχθῇ ἡ ἀπόφασις τῆς παραχωρήσεως τοῦ τίτλου τοῦ βασιλέως εἰς τὸν δικτάτορα ἐκτὸς τῆς Ἰταλίας. Ἡ ἡμέρα αὕτη ἐξελέχθη ὑπὸ τῶν συνωμοτῶν εἰς ἐκτέλεσιν τοῦ προμελετωμένου.

Μόλις ὁ Καίσαρ—καίπερ ἄρρωστος καὶ κωλυόμενος ὑπὸ τῆς συζύγου Καλπουρνίας (ὑπὸ οἰωνιστικῶν ὀνείρων στενοχωρουμένης καὶ διὰ τοῦτο ἐξορκιζούσης αὐτὸν νὰ μὴ πορευθῇ εἰς τὴν Γερουσίαν)—ἐνεφανίσθη εἰς τὴν συνέλευσιν, περιεκύκλωσαν αὐτὸν οἱ συνωμόται καὶ ἐπετέθησαν πανταχόθεν κατ' αὐτοῦ. Ὅτε εἶδε καὶ τὸν Βρούτον μεταξὺ τῶν συνωμοτῶν, ὃν ἠγάπα ὡς υἱόν, ἀνέκραξε: «Καὶ σύ, τέκνον Βρούτε!»—καὶ καλυφθεὶς διὰ τῆς τηβέννου αὐτοῦ ἔπεσε, κεκαλυμμένος ὑπὸ 23 πληγῶν, πρὸ τοῦ ἀνδριάντος τοῦ Πομπηίου. Οἱ συνωμόται ἔφυγον μετὰ τὴν πράξιν εἰς τὸ Καπιτώλιον, καταλιπόντες τὸ πτώμα. Ἡ Γερουσία ὑπῆρξεν ἄφωνος μάρτυς τῆς φοβερᾶς σκηνῆς, οὐδεὶς ἐτόλμησε νὰ ὑψώσῃ χεῖρα εἰς ὑπερασπισμὸν τοῦ Καίσαρος. Πολὺ ταχέως μόνον αἱ ταραχαὶ τοῦ μετέπειτα χρόνου, τὰ ἀσεδέσματα τοῦ ἐκραγέντος ἐκ νέου ἐμφυλίου πολέμου ἔδειξαν ὅτι ἡ Ῥώμη ἀπώλεσεν ἐν τῷ Καίσαρι τὸν μέγιστον αὐτῆς ἄνδρα.

Σπανίως ἔστι ἐπὶ κεφαλῆς πολιτείας τινὸς ἄνθρωπος οὕτω ποικίλως, ὑψηλῶς παρεσκευασμένος. Τὰ θεμελιώδη χαρακτηριστικὰ τοῦ ἥθους αὐτοῦ ἦσαν καθαρὰ, ψυχρὰ μάλιστα σωφροσύνη, ἥτις ἀφῆκεν αὐτὸν νὰ ἴδῃ ὅλας τὰς ὀψεις τοῦ βίου ἐν τῷ ἀληθεῖ αὐτῶν φωτί, ἀπηνῆς ἐνέργεια ἐν τῇ ἐκτελέσει τῶν ἀποφάσεών του, ἀκοίμητος πληροτε φιλοδοξία, φιλοστροφὴν, εἰλικρίνεια καὶ μεγα-

λοψυχία. Φθόνος καὶ μικροπρεπεῖς δόλοι ἦσαν ξένα τοῦ ἥθους αὐτοῦ. Μετὰ τῶν συστατικῶν τούτων τοῦ χαρ-
κτῆρος αὐτοῦ συνεδέετο ἀσυνήθης χάρις εἰς τὸ ἐξωτερι-
κὸν παράστημα, πλήρης κοσμοπολιτικὴ μόρφωσις, ἀνδρι-
κῶς ὡραία ὄψις, ἣν οὐδόλως ἐβλαπτεν ἡ φαλακρότης (ἡ
εὐχαρίστως κρυπτομένη διὰ τῶν δαφνίνων στεφάνων). Τὸ
πρόσωπον αὐτοῦ διαπρεπὲς δι' ἀεταίου ῥινὸς καὶ ζωρῶν
μελάνων ὀφθαλμῶν, ἔφερε τὴν ἔκφρασιν τῆς εὐμενείας καὶ
φιλίας. Καίτοι οὐχὶ σπανίως ὑπὸ κεφαλαλγίας δεινῆς καὶ
ἐνίοτε μάλιστα ὑπὸ ἐπιληπτικῶν συμπτωμάτων ἐπασχε,
προεπορεύετο ἐν τούτοις πάντοτε τῶν στρατιωτῶν του
ὡς ὑπόδειγμα ἐν τῇ καρτερίᾳ ἐξωτερικῶν μόχθων.

Τὰ πνευματικὰ αὐτοῦ προτερήματα ἦσαν ἀξιοθαυμά-
στου ποικιλίας. Οὐ μόνον ἐν τῷ σταδίῳ αὐτοῦ ὡς στρα-
τηγὸς καὶ πολιτικὸς ἐπεκύρωσε τὸ μεγαλεῖον τοῦ πνεύ-
ματός του, ἀλλὰ καὶ ὡς ῥήτωρ, ἱστοριογράφος καὶ ἐν ἄλ-
λοις συγγραφικοῖς κύκλοις διαπρεπῶς εἰργάσθη.

Οἱ λόγοι αὐτοῦ, αἱ ἐπιστολαί, τὰ γραμματικὰ συγ-
γράμματα ὡς καὶ ἡ «*Ἀντικάτωρ*», ἀπευθυνόμενος πρὸς
τὸν ἐπαινετικὸν τοῦ Κικέρωνος πρὸς τὸν Κάτωνα, ἀπώ-
λοντο. Καὶ ποιητικὰ δοκίμια, εἰς ἃ ἐνίοτε ἀνάπαυσιν ἐ-
ζήτησι, ἀναφέρονται. Ἐξ ἐναντίου κατέχομεν τούτου: «*Α-*
πομνημονεύματα τοῦ Γαλλικοῦ πολέμου» (*Commentarii*
de bello Gallico) καὶ πόνημα «*Περὶ τοῦ ἐμφυλίου πολέ-*
μου» (*De bello civili*), ἀμφοτέρω ὡραῖα μνημεῖα τοῦ
πνεύματος καὶ τῶν φυσικῶν προτερημάτων αὐτοῦ. Ἐν
τῷ πρώτῳ ἀφηγεῖται μετ' ἀφελοῦς ἀπλότητος καὶ ἀξιο-
τίμου εἰλικρινείας τὰς ἐν τῷ Γαλλικῷ πολέμῳ πράξεις
του, χωρὶς νὰ σιωπήσῃ τὰς πιέσεις, λεηλασίας καὶ ὠμό-
τητας, ἃς ἐπέτρεπεν ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν του. Τὰ ἀπο-

μνημονεύματα τοῦ Γαλλικοῦ πολέμου σύγκεινται ἐξ ἐκτὰ βιβλίων (ἐκαστον βιβλίον διηγείται τὰ συμβάντα ἐνὸς ἔτους), εἰς ἃ μετὰ ταῦτα ὁ Αὐλὸς Ἰρτιος προσέθηκεν ὁγδοον, διεξερχόμενον τὰ τῶν τελευταίων ἀποπειρῶν τῶν Γάλλων εἰς ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας των. — Τοῦ Καίσαρος ἐκτὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἄρχονται δι' ἀφηγήσεως τῆς ἀφορμῆς τοῦ πολέμου τούτου καὶ τελευτῶσιν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ πολέμου (*). Καὶ ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ ὁ Καίσαρ ἐν καθαρῷ Λατινικῷ λόγῳ καὶ μετ' ἀφελοῦς ἀπλότητος διηγείται εἰς τὸν Ῥωμαϊκὸν λαὸν περὶ τῶν ἰδίων του πράξεων, ὑπὲρ τὰς ὁποίας εἶνε προκεχυμένη ἡ γοητεία φαιδροτέρας χάριτος. Τὸ *de bello Alexandrino* ἐπισυναπτόμενον βιβλίον, προέρχεται πιθανῶς παρὰ τοῦ αὐτοῦ Ἰρτίου, τὰ δὲ δύο ἄλλα *de bello Africano* καὶ *de bello Hispaniensis* παρ' ἄλλων συγγραφέων (**).

Καθ' ὅλως διάφορον τοῦ Καίσαρος τρόπον ἐξειργάσθη ἐν τοῖς συγγράμμασί του τὴν ἱστορικὴν ὕλην ὁ εὐφυής

Γάιος Σαλλούστιος Κρίσπος (86—35 π. Χ.)

μὴ ὦν ἀπλοῦς ἀφηγητής, ἀλλ' ἅμα καὶ τῶν τρόπων ἐξεταστής, ἀπεικονίζων τὴν διαφθορὰν τῶν χρόνων του ἐν

(*) Ἐπιτυχῶς εἶνε συντεταγμένοι καὶ ἄνευ ἐπιδεικτικοῦ ὕφους ἐκπεφρασμένοι οἱ λόγοι, οὓς ἐν ταῖς τοῦ Καίσαρος συγγραφαῖς ἀπαγγέλλουσι τὰ πρόσωπα τὰ ἐμφανιζόμενα ἐν αὐταῖς. Κακίζεται δὲ μόνον ἡ μνεῖα τῶν θυμάτων, ἣν ποιεῖται ὁ συγγραφεὺς ἐνιαχοῦ. Σ. Μ

(**) Ὅπως δὲ ποτε ἄξιον σημειώσεως ὅτι οἱ γράψαντες κάλλιστα ἐμμήθησαν τὸ τοῦ Καίσαρος ὕφος. Σ. Μ.

πάση αὐστηρότητι, ἰσχυρῶς καὶ ἐπαισθητῶς. Ἐπρεπε γὰρ θεωρῆται ὡς τέλειος διδάσκαλος τῆς ἱστορικῆς τέχνης. Κατ' αὐτὸν ἡ ἱστορία εἶνε διδάσκαλος τῶν ἀνθρώπων, προβάλλουσα αὐτοῖς τὰ παραδείγματα τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ αἰσχροῦ εἰς μίμησιν ἢ ἀποχὴν.

Γεννηθεὶς ἐν Ἀμιτέρνῳ τῆς Σαβίνης (τῇ σήμερον *Amatrice*) καὶ ἐκ πληθείου οἴκου καταγόμενος παρυσύρθη ὁ Σαλλούστιος ὑπὸ τοῦ διαπύρου, ἀνησύχου χαρακτηρὸς τοῦ εἰς πολλὰς νεανικὰς ἀσωτείας. Τὸ 59 ἔτος ἐγένετο ταμίας, τὸ δὲ 52 δῆμαρχος, καὶ ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ θέσει τὸν Μίλωνα (ὡς φονέα τοῦ Κλωδίου) καὶ τὸν ὑπερασπιστὴν αὐτοῦ Κικέρωνα σφοδρότατα προσέβαλε. Δύο μετὰ τοῦτο ἔτη (50) ἐξεδιώχθη τῆς Γερουσίας, λόγῳ μὲν ἔνεκα μοιχείας μετὰ τῆς ὠρκίας Φαύστας, θυγατρὸς τοῦ Σύλλα καὶ συζύγου τοῦ Μίλωνος, ἵσως ὅμως καὶ ὡς ἀπαθὲς τοῦ Καίσαρος. Μετέβη πρὸς τοῦτον εἰς Γαλλίαν. Ὁ Καῖσαρ διώρισεν αὐτὸν (49) ταμίαν καὶ ἀπέδωκεν αὐτῷ τὸ ἀξίωμα τοῦ Γερουσιαστοῦ. Ἀνέθηκεν ἐπίσης αὐτῷ στρατηγίαν ἐν Ἰλλυρίᾳ, ἣτις ὅμως δὲν ἀπέβη εὐτυχής· ὁ Σαλλούστιος ἐπαθεν ἥτταν. Μετὰ τοῦτο ἐγένετο ἀντιστράτηγος τοῦ Καίσαρος ἐν Ἀφρικῇ καὶ ἀκολούθως ἀνθύπατος ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ναυμιδίας, ἐν τῇ διοικήσει τῆς ὁποίας πολλὰς καταπιέσεις ἐπέτρεψε. Χάρις εἰς τὴν εὐνοίαν τοῦ Καίσαρος διέφυγε τὴν κατηγορίαν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ προστάτου τούτου, κάτοχος ἀξιολόγου πλούτου, ἀπεσύρθη τῶν πολιτικῶν καὶ ἀφιερώθη εἰς ἐπιστημονικὰς ἐνασχολήσεις ἐν τινι παρὰ τὴν Ῥώμην ἐπαύλει. Τὸ ἥθος τοῦ Σαλλουστίου πολυτρόπως μετὰ πολλῆς πικρίας προσεβλήθη· προσβάλλονται μετὰ πολλοῦ δικαίου αἱ ἀσωτεῖαι αὐτοῦ καὶ ἡ πλεονεξία, ἡ εἰς καταπιέσεις

προάγουσα αὐτόν, κατὰ τοσοῦτον μᾶλλον καθ' ὅσον ἐν ταῖς συγγραφαῖς αὐτοῦ ἐτόλμησε νὰ μεταχειρισθῇ δικαστήριον ἡθῶν διὰ τοὺς ἄλλους. Πλὴν οὔτε καλλίτερος αὐτε χειρότερος τοῦ πλείστου τῶν συγχρόνων του ἐγένετο, ἐν μετὰ ταῦτα δὲ χρόνοις ἐδελτίωσε τὸν τρόπον τῆς ζωῆς του.

Ὡς ἱστορικός πρῶτον ὑπερέβη τὸν χρονολογικὸν τρόπον τῆς παραστάσεως, παραθέτων τεχνικῶς ἐκ τῆς μονώσεως αὐτῶν τὰς συνανηκούσας πράξεις καὶ τὰ συμβεβηκότα, ἀνιχνεύων εὐστόχως τὰς βάσεις τῶν πραγμάτων, καὶ πρὸ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀναγνώστου ἄγων οὕτως ἐναργῆ εἰκόνα. Πλησιάζει ἐν τῷ ὅλῳ τρόπῳ τῆς συνθέσεως καὶ παραστάσεως τὸν Θουκυδίδην, χωρὶς νὰ δύναται νὰ ὀνομασθῇ μιμητὴς αὐτοῦ· ἡ αὐτὴ βαθεῖα εἰσδυσις εἰς τὰς αἰτίας τῶν συμβάντων, ἡ αὐτὴ δξύτης διανοίας, ἡ αὐτὴ γνῶσις τῶν χαρακτήρων καὶ τοῦ βίου, ἡ αὐτὴ δύναμις, βραχύτης καὶ ἀξίωμα ἐκφράσεως. Ἐν τούτῳ μόνον διαφέρει οὐσιωδῶς τοῦ Θουκυδίδου, ὅτι εἰς οὐδεμίαν ἀληθῆ ἀρετὴν πιστεύει, ὅτι τίθησι ταύτην ὥς τι ἀνέφικτον ἰδεῶδες καὶ πανταχοῦ ἐξαίρει τὸ ἡθικὸν σκοτεινὸν μέρος, ἐν ᾧ ὁ Θουκυδίδης καὶ τὸ ὑψηλὸν καὶ εὐγενές παρὰ τοῖς ἀνθρώποις ἀναγνωρίζει καὶ παραδέχεται. Τοῦ Σαλλουστίου ἡ γλῶσσα φέρει τεχνικὸν ἀρχαῖκὸν τύπον (*) παρέχοντα σεμνὴν ὄψιν εἰς τὰς ἡθολογίας αὐτοῦ. (**).

(*) Εἰς τὴν εἰς τὸ ἀρχαῖζεν κλίσιν παρεκινήθη ὑπὸ τοῦ Ἀττίου Πραιτεξτάτου μεθ' οὗ συχνά ἀνεστρέφετο. Σ. Μ.

(**) Ὁ χαρακτήρ τοῦ λόγου αὐτοῦ εἶνε βραχυλογικὸς καὶ νευρώδης, διὸ λέγεται ὅτι ἔσχεν ὡς ὑπόδειγμα τὸν Θουκυδίδην. Αἱ ἐν ταῖς συγγραφαῖς δημηγορίαι καταλλήλως τοποθε-

Τὸ κύριον αὐτοῦ ἔργον «*Πέντε βιβλία Ῥωμαϊκῶν συμβάντων*», ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Σύλλα μέχρι πιθανῶς τοῦ θανάτου τοῦ Κατιλίνα διήκοντα (*), ἐκτὸς οὐχὶ ἀσήμεων τινῶν τεμαχίων, μαρτυρούντων ἄρκούντως τὴν δεινότητα αὐτοῦ, ἀπώλετο. Ἐξ ἐναντίου κατέχομεν τοῦτου τὰ δύο ἄριστα ἱστορικὰ βιβλία· «*Περὶ τῆς συνωμοσίας τοῦ Κατιλίνα*» ἢ «ὁ Κατιλινιακὸς πόλεμος» καὶ «*Ἰογόρθας*» ἢ «*Ἰογορθικὸς πόλεμος*».—Ἐν τῷ πρώτῳ ἀπεικονίζει τὸν χαρακτῆρα τοῦ Κατιλίνα· ὁ Κατιλίνας, καταγόμενος ἐξ εὐγενοῦς οἴκου, εἶχε μεγάλην πνευματικὴν καὶ σωματικὴν δύναμιν, ἀλλ' αἰσχροὺς καὶ διεφθαρμένον φρόνημα. Ἀπὸ τῆς νεότητος ἤδη ἠρέσκετο εἰς ἐσωτερικοὺς πολέμους, φόνους, ληστείας, ἐμφυλίους ἐριδας, καὶ ἐν τούτοις κατέτριβε τὴν νεότητα. Τὸ σῶμα ὑπέμενεν εὐκόλως παρὰ πᾶσαν πίστιν πείναν, ἀγρυπνίαν, ψυχρος, τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἦτο παραχῶδες, πανοῦργον, ἀνήσυχον. Ἦτο ἐπιθυμητικὸς τῶν ξένων ἀγαθῶν, ἀφειδῆς τῶν ἑαυτοῦ, διάπυρος εἰς τὰ πάθη τοῦ. Ἦτο κάτοχος

τοῦνται τεχνικώτερον, ὃ ἐστὶ μᾶλλον κατὰ τοὺς κανόνας τοῦ σχολείου, συντεταγμέναι, ἢ αἱ τοῦ Θουκυδίδου αἱ φυσικώτεραι θεωρούμεναι. Ἐν τῇ συντάξει ἔχει πολλὰ τὰ ἴδια, οἷον τὴν ῥηθεῖσαν τάσιν εἰς ἀρχαῖσμούς ἐν ταῖς λέξεσι, τοῖς τύποις, σχηματισμοῖς, τὴν συχνὴν χρῆσιν τῆς ὀριστικῆς ἀντὶ τῆς ὑποτακτικῆς, Ἑλληνισμούς οὐκ ὀλίγους, μεταβολὰς προσώπων, φρασολογίας ἀποτόμους, ἀλλ' ἐπὶ τούτοις σεμνότητα καὶ ἀξιοπρέπειαν οὐ μικράν. Σ. Μ.

(*) Τοῦ ὑπὸ τὸν σημειωθέντα τίτλον ἔργου τοῦ Σαλλουστίου (*Historiarum libri quinque*) ἐπεξεργάσθη ἐκ τῶν παλαιῶν τις, *Inlius Exsuperantius*, ἐπιτομὴν μικράν ἣτις συνυπάρχει τοῖς μεγαλειτέροις αὐτοῦ ἔργοις ἐν ταῖς μεγάλαις ἐκδόσεσι. Σ. Μ.

μετρίας εὐεπείας, μικρᾶς παιδείας. Τὸ ἄγριον πνεῦμα αὐτοῦ ἔτεινε πάντοτε πρὸς τὸ ὑπέρμετρον, ἀπίστευτον, ὅλως ὑψηλόν. Μετὰ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Σύλλα κατέλαβεν αὐτὸν ἡ ὑψίστη ἐπιθυμία τῆς καταλήψεως τῆς ἀρχῆς. Δὲν ἐφρόντιζε διὰ τίνων μέτων θὰ ἐφθανεν εἰς τὸν σκοπὸν του, ἤρκει μόνον νὰ κατεῖχε τὴν ἐξουσίαν. Ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν τὸ ἄγριον φρόνημά του ἐξηγεῖτο μᾶλλον κατ' ἀκολουθίαν τῆς διαφθορᾶς τῶν περὶ τὴν οἰκίαν του, καὶ τῆς κακῆς αἰσθήσεως αὐτοῦ, καὶ ἀμφοτέρα ἀφῆκε νὰ γίνωνται ἰσχυρότερα διὰ τῶν κακιῶν, ἃς ἀνέφερα. Ἐκτὸς τούτου παρώρμα αὐτὸν ἡ διαφθορά τῶν ἡθῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ, τὰ ὅποια ὑπέστραψαν αἱ φανυλότηται καὶ ἀντικείμενα ἀλλήλαις κακίαι, ἡ ἀσωτεία καὶ ἡ φιλαργυρία κ.τ.λ.

Ὁ ἥρως τοῦ ἐτέρου ἱστορικῷ ἔργου του, Ἰογόρθας, βασιλεὺς τῆς Νουμιδίας, ἄνθρωπος εὐφυῆς, ἀγγίλους καὶ γενναῖος, διὰ τὸν ὅποιον ὅμως, ὅπως καὶ διὰ τὸν Κατιλίναν, πᾶν μέσον ἦτο θεμιτὸν πρὸς καταπραΰνσιν τῆς φιλαρχίας του, ἀνεψιὸς τοῦ Μαρτίσσης, ἐπορίσθη τὴν μόνην κατοχὴν τοῦ βασιλείου τῆς Νουμιδίας διὰ φόβου τῶν νομίμων συγκληρονόμων αὐτοῦ Ἀδερβάλου καὶ Ἰεμψάλου. Οἱ Ῥωμαῖοι ἀπεδοκίμασαν τὴν πράξιν ταύτην, ἀλλὰ διὰ δεκασμοῦ τῆς Γερουσίας καὶ τῶν στρατηγῶν ἐμπόδισεν ὁ Ἰογόρθας ἐπὶ μακρότερον χρόνον τὴν προσήκουσαν τιμωρίαν. Ὁ Ἰογορθικός πόλεμος δὲν ἀφίνει ἀμφιβολίαν τινά, ὅτι ἡ ἠθικὴ ἐν Ῥώμῃ διαφθορά εἶχε φθάσει τότε λίαν ὑψηλὸν βαθμόν. Ὅτε ὁ δωροδοκῆσας ὑπάτος *Bestia* ἔκλεισεν εὐνοϊκὴν διὰ τὸν Ἰογόρθαν εἰρήνην, ἐκλήθη ὁ Ἰογόρθας αἰτῆσαι τοῦ δημάρχου Μεμμίου εἰς Ῥώμην (111 π.Χ.). Ὁ Ἰογόρθας ὑπήκουσεν εἰς τὴν δια-

ταγήν· ὁ χρυσὸς ὅμως αὐτοῦ παρσκευάσεν αὐτῷ ἀσφα-
 λεστέρην ἀναχώρησιν, καίτοι ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ κατώρ-
 θωσε νὰ φονευθῇ ὁ Μασσίθας, ἀνεψιὸς τοῦ Μασινίσσα, εἰς
 ὃν οἱ Ῥωμαῖοι ἐσκέπτοντο νὰ παραχωρήσωσι τὴν Νου-
 μιδίαν. Καταλείπων τὴν Ῥώμην ἀπέβλεψεν ἐπὶ μακρὸν
 σιωπῶν πρὸς αὐτήν. Ἐπὶ τέλους ἀνεφώνησεν : « *Urbem
 venalem et mature perituram si emplorem invene-
 rit!* » — Τέλος ἀνέλαβε τὴν στρατηγίαν ὁ Μέτελλος, εὐ-
 γενής, μὴ προσιτὸς τῷ χρυσίῳ ἀνὴρ. Ἐνίκησε τὸν ἐχθρόν·
 τὸ τέλος ὅμως τοῦ πολέμου ἐγένετο διὰ τοῦ διαδόχου αὐ-
 τοῦ Μαρτίου, οὗ ὁ ταμίης Σύλλας συνέλαβεν αἰχμάλωτον
 τὸν Ἰογόρθην (106 π. Χ.). Ὁ Ἰογόρθας ἤχθη δέσμιος εἰς
 Ῥώμην, ῥιφθεὶς δ' εἰς τὴν εἰρκτήν, ἀπέτισε τὴν δι' ἁ-
 σιτίας ποινὴν (*).

Ἀντίθεσιν πρὸς τὰς τοῦ Σαλλουστίου εἰκόνας τῆς ἀν-
 θρωπίνης διαφθορᾶς ποιοῦνται αἱ βιογραφίαι διασήμεων
 στρατηγῶν, ἃς ἔγραψεν ὁ

Κορνήλιος Νέπωσ.

Ὡς ἐκεῖνος τὰ σκοτεινὰ μέρη τῶν ἀνθρωπίνων χαρακτήρων
 παρουσιάζει, τοιοῦτοτρόπως οὗτος τὰς λαμπράς, εὐγενεῖς
 ιδιότητας.

Ἐκ τῶν τοῦ βίου αὐτοῦ τόσον μόνον γνωρίζομεν ὅτι
 ἐγεννήθη περὶ τὸ 100 π. Χ. ἔτος ἔν τινι πόλει τῆς ἀνω
 Ἰταλίας παρὰ τὸν Πάδον καὶ ὡς νέος διέμεινεν ἐν Ῥώ-

(*) Τῷ Σαλλουστίῳ ἀποδίδονται καὶ *Duo orationes
 ad Caesarem* καὶ *Declamatio* κατὰ Κικέρωνος, ἅ-
 τινά πάντα θεωροῦνται ὑπὸ τῶν νεωτέρων νόθα. Σ. Μ.

μη, ὅπου εὐθὺς στενήν φιλίαν συνῆψε μετὰ τοῦ ἐπὶ πλούτῳ καὶ παιδεύσει διασθήμου ἱππέως Τ. Πομπωνίου Ἀττικοῦ. Διὰ τοῦτο ἐσχετίσθη μετὰ τοῦ περιφήμου ῥήτορος Κικέρωνος, πρὸς ὃν ὁμοίως ἐξωκειώθη. Καὶ ὁ προῶρως ἀποθανὼν λυρικός ποιητὴς Κάτουλλος καταλέγετο ἐν τοῖς φίλοις αὐτοῦ· αὐτός ἀφιέρωσεν αὐτῷ τὴν συλλογὴν τῶν ποιημάτων του. Δι' εὐτυχὸς καταστάσεως τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἀπαλλαγείς τῶν περὶ συντηρήσεως φροντίδων φαίνεται, ὅτι ὁ Νέπως ἔμεινε μακρὰν τοῦ πολιτικοῦ βίου. Ἀπέθανε δ' ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας τοῦ Αὐγούστου.

Ἡ συγγραφικὴ αὐτοῦ δραῖσις δὲν ἦτο οὐδαμῶς μικρά. Συνέγραψεν ὑπὸ τὸν τίτλον «*Chronica ἢ Annales*» σκιαγραφίαν τῆς ὅλης γενικῆς ἱστορίας εἰς τρεῖς τόμους—ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ πρώτου ποιήματος τοῦ Κατουλλου—δεύτερον ἔργον : «*Exemplorum libri*», ἐπραγματεύετο ἠθολογίαν. Ἐγραψε βιογραφίαν διεξοδικὴν Κάτωνος τοῦ πρεσβυτέρου καὶ τοῦ Κικέρωνος. Περιεκτικώτερον ὅμως καὶ σπουδαιότερον ἦτο τὸ τελευταῖον αὐτοῦ «*De viris illustribus*», εἰς ὃ μόνον ὡς μικρὸν μέρος ἀνῆκε τὸ ἐτισωζόμενον «*Vitae excellentium imperatorum*». Ἐν τούτῳ περιγράφεται ἀριθμὸς τις Ἑλλήνων στρατηγῶν, ὡς καὶ οἱ Καρχηδόνιοι Ἀμίλκας καὶ Ἀννίβας, μᾶλλον δι' ἰδίων χαρακτηριστικῶν καὶ γνωμῶν, ἢ διὰ πλήρους παραστάσεως τῆς ἱστορίας τοῦ βίου αὐτῶν, ἐν ἀπλῇ, εὐνοήτῳ, καθαρᾷ γλώσσῃ (*). Πλὴν ἐὰν τὸ ἔργον τοῦτο προέρχεται

(*) Ἡ σειρά ἐν τῷ μὴ φερομένῳ ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦτον βιβλίῳ παρὰ τοῖς παλαιότεροις ἔχει ὡς ἐξῆς : Προηγεῖται τοῦ ὅλου πρόλογος περιλαμβάνων σύγκρισιν Ἑλληνικῶν καὶ Ῥωμαϊκῶν ἐθίμων, μεθ' ὃ τάσσονται εἴκοσι βίοι Ἑλλήνων, ἐν οἷς καὶ τοῦ βαρβάρου Δατάμου, ἔπειτα τίθεται κεφάλαιον de re-

ἀπὸ τὸν Κορνήλιον Νέπωτα, ἡ ἔχῃ συγγραφέα τὸν ἐν τοῖς ἀρίστοις χειρογράφοις ὀνομαζόμενον Αἰμίλιον Πρόβον, τὸν ἐπὶ Θεοδοσίου (ἄγνωστον ἂν τοῦ μεγάλου ἢ τοῦ μικροῦ) ζῶντα, περὶ τούτου ἐγένοντο πολλάι ἀμφισβητήσεις. Πάντως ἡ βιογραφία τοῦ Κάτωνος καὶ τοῦ Ἀττικοῦ, τοῦ τελευταίου διαπρέπουσα ἐπὶ ἐλαφρότητι καὶ χάριτι τοῦ ὕφους, δὲν συνετάχθησαν ὑπὸ τοῦ Νέπωτος.

Ὁ Τίτος Λίβιος (59—17 π. Χ.)

κατέχει μεταξὺ τῶν Ῥωμαίων ἱστοριογράφων μίαν τῶν πρώτων θέσεων.

Ἐγεννήθη ἐν Παταβίῳ, οὗ οἱ κάτοικοι εἶχον τὸ δικαίωμα τοῦ Ῥωμαίου πολίτου, ἐξ ἐπιφανοῦς, ὡς φαίνεται, οἰκογενείας καὶ ἐξεπαιδεύθη ἐν Ῥώμῃ, ὅπου ἐνησχολεῖτο ἐπιμελῶς εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ ῥητορικὴν, ὡς καὶ εἰς ἱστορικὰς σπουδὰς καὶ ἀπέκτησε τὴν εὐνοίαν τοῦ Αὐγούστου. Βραδύτερον ἐνέβαλεν εἰς τὸν νέον Κλαύδιον, τὸν μετὰ ταῦτα αὐτοκράτορα, ἐνδιαφέρον δι' ἱστορικὰς σπουδὰς καὶ προέτρεψεν αὐτὸν εἰς ἰδίᾳς συγγραφικὰς ἀποπειράς κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σουητωνίου. Τιμώμενος ὑπὸ τῶν συγχρόνων του, ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν 76 ἐτῶν.

Τὸ μέγα ἱστορικὸν αὐτοῦ ἔργον, δι' οὗ ἀθάνατον μνημεῖον ἔστησεν ὑπὸ Πλινίου τοῦ πρεσβυτέρου «*Historiæ*», ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου ἐνίοτε «*Annales*» ὀνομαζόμενον,

gibus καὶ μετὰ τοῦτο αἱ τῶν Καρχηδονίων Ἀμίλκα καὶ Ἀννίβα βιογραφίαι. Ἐν τέλει προστίθεται καὶ τις προσφώνησις τοῦ ἔργου εἰς τὸν αὐτοκράτορα Θεοδοσίον ἐκ μέρους τοῦ Αἰμίλιου Πρόβου, διὸ καὶ ἀμφιβάλλεται ἡ καταγωγή τοῦ βιβλίου. Σ. Μ.

συνήθως ὁμῶς *«Rerum Romanarum ab urbe condita libri»* συνίστατο ἐξ 142 βιβλίων. Ἀρχεται ἐκ τῆς ἀφίξεως τοῦ Αἰνείου εἰς Ἰταλίαν καὶ ἐφθανε τοῦλάχιστον μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Δρούσου (τὸ 9 π. Χ. ἔτος). Πιθανῶς ὑπὸ τῶν βιβλιοπωλῶν κατὰ τὸν μεσαιῶνα διηρθέθη τὸ ἔργον πρὸς εὐκολωτέραν χρῆσιν εἰς δεκάδας (μέρη ἐκ 10 βιβλίων). Εἰς τὸ συμβᾶν τοῦτο πρέπει νὰ ἀναφέρηται, ὅτι πλείους διαδοχικὰς σειρὰς ἐκ 10 βιβλίων κατέχομεν, ἤτοι 1—10, καὶ 21—40 (ἐκτὸς τούτου καὶ 41—45, ἀλλὰ μόνον ἐν ἐνὶ μοναδικῷ χειρογράφῳ), ἐν ᾧ αἱ ἄλλαι δεκάδες, τεμάχιά τινα σποραδικῶς, ἀπώλονται. Σώζονται ὅμως ἀπάντων τῶν βιβλίων τὰ περιεχόμενα (*epitomae*), ὧν συντάκτης ὀνομάζεται Φλωρός τις.

Διὰ τοῦ κολοσσιαίου τούτου εἰς ῥητορικὰς καὶ ποιητικὰς διακοσμήσεις πλουσίου ἱστορικοῦ ἔργου, εἰς τὰ ὁποῖον ἡ Ἑλληνικὴ γραμματεία οὐδὲν ὅμοιον τῆς αὐτῆς περιοχῆς δύναται ν' ἀντιτάξῃ, ἔμαθον πρῶτον οἱ Ῥωμαῖοι (κατὰ Niebuhr) ὅποιαν ἱστορίαν εἶχον. Ἰδίως καλῶς ἔχοντα μέρη ἐν τοῖς διασωθεῖσι βιβλίοις εἶνε αἱ ἀφηγήσεις περὶ τοῦ Σαμνιτικοῦ πολέμου καὶ τοῦ δευτέρου Λιβυκοῦ. Κατελλημμένος ὑπὸ ἐμπνεύσεως ὑπὲρ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ὕψους καὶ μεγαλείου, ὑπὸ θερμῆς συμπαθείας πρὸς ἀπάσας τὰς ἐκφάνσεις τοῦ φρονήματος καὶ τῆς δεινότητος, ὑπὸ ἠθικῆς σπουδῆς καὶ θρησκευτικῶν, πρὸς τὰς δαισιδαιμονίας ἐπικαμπτομένων, φρονημάτων (διότι ἀπηρτίθμει εὐλαβῶς πάντα τὰ σημεῖα), ἐπεδίωκεν ὁ Λίβιος ἐν τῇ συντάξει τοῦ ἔργου αὐτοῦ τὸν σκοπόν, ἵνα θερμάνῃ τὸν Ῥωμαϊκὸν λαόν πρὸς τὴν ἀγάπην τῆς πατρίδος διὰ τῆς μεγαλοπρεπειᾶς τοῦ παρελθόντος καὶ ἐργασθῇ ἐναντίον τῆς

διαφθορὰς τῶν ἡθῶν. Πρὸς διακόσμησιν καὶ ζωοποιήσιν τῆς παραστάσεως αὐτοῦ δὲν ἐπέιχε τοῦ νὰ θέτῃ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου ἐξευρημένους λόγους εἰς τὸ στόμα τῶν δρώντων αὐτοῦ προσώπων, παρέχοντας ἀφορμὴν νὰ ἀπεικονίσῃ ἀκριβέστερον τὸν χαρακτῆρα, τὴν διάθεσιν τῆς ψυχῆς τῶν ἡρώων αὐτοῦ, ἅμα δὲ καὶ νὰ παριστάνῃ ἐν πάντοτε νέῃ μορφῇ τὴν κατάστασιν τῆς πολιτείας, τὰ ἥθη τοῦ λαοῦ, τὸ πνεῦμα τῶν μερίδων.

Ὁ Λίβιος δὲν κατείχεν ἐκείνην τὴν ἀγχίνοιαν, ἐκείνην τὴν ἀσφαλῆ ἐπιτηδειότητα, ὥστε νὰ παραλαρβάνῃ ἐκ τῶν πηγῶν, ἐξ ὧν ὠφελήθη, μόνον τὸ ἀληθῶς ἀσφαλές, ὅθεν εὐρίσκονται ἀνακριθείαι τιναε, χάσματα καὶ ἀντιφάσεις ἐν ταῖς εἰδήσεσιν αὐτοῦ. Ἐπίσης εἶδε καὶ παρέστησε πολλὰ κατὰ τὸν ἐκπλησσόμενον σεβασμὸν τοῦ πρὸς τὸ Ῥωμαϊκὸν παρελθὸν ὑπὸ λίαν εὐνοϊκὴν διὰ τοὺς Ῥωμαίους ὄψιν. Ἀλλ' ἐν ὅλῳ δὲν δύναται νὰ ῥιφθῇ κατ' αὐτοῦ ἡ μομφὴ σκοπίμου μεροληψίας. Καλῶς πράττων ἔθετεν ἐν ὅλαις ταῖς παραστάσεσιν αὐτοῦ τὴν φιλάνθρωπον συμπάθειαν ὑπὲρ παντός ἡθικῶς εὐγενοῦς καὶ μεγάλου.

Ἡ γλῶσσα αὐτοῦ εἶνε καθαρὰ, εὐστροφος, εὐηχος, πλήρης κινήσεως ἄνευ περιττολογίας, ποικίλου χρωματισμοῦ καὶ κεκοσμημένη διὰ τῆς ἰσχυρᾶς κατασκευῆς τῶν περιόδων ἐν τοῖς συχνοῖς λόγοις, ἂν καὶ ἄνευ τοῦ εὐκινήτου τῆς φαντασίας, ἐφ' ἣ διαλάμπει τοῦ Κικέρωνος τὸ ὕφος (*).

Ἐτερον σκοπὸν ἢ ὁ Λίβιος ἐπεδίωκεν ὁ δεύτερος μέγας ἱστορικός τῶν Αὐγουστέων χρόνων ὁ *Trogus Pom-*

(*) Εἰς τὸν Λίβιον ἀποδίδεται ἀπὸ Κοϊντιλιανοῦ ἡ *lactea ubertas*, ἥτοι σαφής, καθαρὸς λόγος, ὑπὸ δὲ τοῦ Ἀσινίου Πολλίωνος ἀποδίδεται αὐτῷ ἡ *Patavinitas*, ἴσως δηλοῦσα τὸ γλωσσικὸν αὐτοῦ καὶ οὐχὶ τὴν ἱστορικὴν ἀφήγησιν. Σ. Μ.

preius (ἐκ Γαλλικῆς οἰκογενείας καταγόμενος, ἐχούσης πολιτικὸν δικαίωμα ἐν Ῥώμῃ). Οὗτος προϋτίθετο νὰ προ-
αγάγῃ μόνον καὶ ἐπεκτείνῃ τὰς ἱστορικὰς γνώσεις, διὰ
τῆς συγγραφῆς περιεκτικοῦ ἱστορικοῦ ἔργου, περιλαμβάν-
οντος τὴν ἱστορίαν πάντων τῶν γνωστῶν τότε λαῶν,
μέχρι τοῦ 6 π. Χ. ἔτους, μετὰ πολλῶν γεωγραφικῶν καὶ
φυσιολογικῶν διηγήσεων. Ὡνόμαζε τοῦτο *αΦιλιππικὰς ἱ-*
στορίας εἰς 44 βιβλία», ἵσως διότι εἶχε πραγματευθῇ ἐν
αὐτῷ διεξοδικῶς τοὺς χρόνους τοῦ Μακεδόνα βασιλέως
Φιλίππου καὶ τὴν μακεδονικὴν ἐποχὴν κυρίως. Τοῦτο ὁ-
μως δὲν περιῆλθε μέχρις ἡμῶν. Παρηγκωνίσθη διὰ τινος
ἐξ αὐτοῦ γενομένης ἐπιτομῆς Ἰουστίνου τινὸς (ἄλλοτε
φέροντος τὸ ὄνομα *M. Junianus Justinus*, ἄλλοτε τὸ
Justinus Frontinus), ἐν ᾗ τὰ γεωγραφικὰ μάλιστα πα-
ρελείφθησαν ἡ δὲ διήγησις περιωρίσθη μόνον εἰς τὰ οὐ-
σιωδέστατα.

Καὶ ὁ εὐφυὴς καὶ πεπαιδευμένος πολιτικὸς καὶ ῥήτωρ
Asinius Pollio ἦτο ἱστορικός, ἀφιερῶσας τὴν Μοῦσάν του
εἰς συγγραφὴν ἱστορίας τῶν τελευταίων ἐμφυλίων πολέ-
μων «μετ' Ἀττικῆς συντομίας γεγραμμένην». Τούτου,
ὡς καὶ τῶν ἱστορικῶν συγγραφῶν τοῦ *K. Ὁρτησίου Ὁρ-*
τάλου, τοῦ *T. Πομπωνίου Ἀττικοῦ*, τοῦ *K. Λουατίου*
κ. ἄ. δὲν σώζεται τι πλέον.

Ἰδιοφυὴς τοῦ Ῥωμαϊκοῦ πνεύματος εἶνε ἡ τοῦ δι-
καίου ἐπιστήμη. Ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τούτου εὐρίσκονται οἱ
Ῥωμαῖοι ἰδιοφυεῖς, ἐλεύθεροι τῆς μιμνήσεως τῶν Ἑλλήνων
ὡς ἀνυπέβλητοι διδάσκαλοι. Ὁ *Servius Sulpicius*
Rufus, φίλος τοῦ Κικέρωνος καὶ τὸ 50 π. Χ. ἔτος ὑπα-
τος, ἦν ὁ πρῶτος θεμελιώσας μετὰ φιλοσοφικοῦ πνεύμα-
τος θεωρίαν τοῦ δικαίου. Μεταξὺ τῶν μαθητῶν του διέ-

πρεπόν ἰδίᾳ ὁ *C. Aulius Ofilius* καὶ *P. Alfenus Varus*. Ἐπὶ Αὐγούστου ἦσαν διάσημοι ὡς νομομαθεῖς ὁ *Q. Antistius Labeo* καὶ *C. Atejus Capito*.

Ὁ *M. Οὐΐτρούβιος Πολύλλιος* εἶνε ὁ μόνος Ῥωμαῖος συγγραφεὺς ὁ γράψας περὶ ἀρχιτεκτονικῆς (*De architectura libri X*). Τὸ ἔργον αὐτοῦ εἶνε ἀφιερωμένον τῷ Αὐγούστῳ. Τὸ *I* βιβλίον πραγματεύεται περὶ ἀρχιτεκτονικῆς ἐν γένει, τὸ *II* περὶ ὑλικοῦ, τὸ *III* περὶ νεωδομίας, τὸ *IV* περὶ τῆς διατάξεως τῶν κιόνων, τὸ *V* περὶ κατασκευῆς πλατειῶν καὶ οἰκοδομημάτων, τὸ *VI* περὶ ἀρχιτεκτονικῆς ἐν πόλεσι καὶ κατ' ἀγρούς, τὸ *VII* περὶ κοσμημάτων τῶν οἰκιῶν, τὸ *VIII* περὶ κατασκευῆς ὑδραγωγείων, τὸ *IX* περὶ κατασκευῆς σκιαθτρικῶν ὥρολογίων, τὸ *X* περὶ μηχανικῆς. Τὸ ὅγδοον καὶ δέκατον βιβλίον, ὡς καὶ μέρος τοῦ ἐνάτου, καὶ τὰ προστεθειμένα εἰς τὸ ἔργον ἐπεξηγητικὰ διαγράμματα ἀπώλοντο. Πλὴν ὁ τρόπος τῆς παραστάσεως εἶνε δυσχερὲς καὶ συνεστραμμένος, ἔτι δὲ ξηρὸς καὶ σκοτεινός. Ἀναγνωρίζεται εὐκόλως ἐν τῷ συγγραφῇ ἄνθρωπος, ὅστις, καίπερ χειροτέχνης, εὐχαρίστως ὡς πεπαιδευμένος ἠδύνατο νὰ θεωρῇται, παρέχων εἰς τὸν τρόπον τοῦ γράφειν αὐτοῦ ἄλλοιρον πολυμαθῆ χροιάν. Ὁ Οὐΐτρούβιος κατήγατο πιθανῶς ἐξ Οὐηρώνος καὶ ἦτο στρατιωτικὸς ἀρχιτέκτων ἐπὶ Καίσαρος καὶ Αὐγούστου. Ἡ προστάτις αὐτοῦ Ὀκταβία (*) κατώρθωσεν ὑπὲρ αὐτοῦ

(*) Ὀκταβία, ἡ ἀδελφὴ τοῦ αὐτοκράτορος Αὐγούστου, ἦτο τὸ πρότυπον Ῥωμαίας γυναικὸς. Τὰ εὐγενεῖς αὐτῆς αἰσθημα, ἢ εὐπροσηγορίᾳ αὐτῆς εἰλκυσαν ὑπὲρ αὐτῆς ὅλας τὰς καρδίας. Ἦτο κατ' ἀρχὰς σύζυγος τοῦ Γαίου Κλαυδίου Μαρκελλοῦ, εἶτα τοῦ τριάρχου *M. Ἀντωνίου*. Ὁ τελευταῖος δεσμευθεὶς ὑπὸ τῶν θελγήτρων τῆς Κλεοπάτρας, ἐχωρίσθη ἀπ' αὐτῆς, ἂν καὶ

λαμπράν σύνταξιν, ἐν τῇ ἀπολαύσει τῆς ὁποίας ἡδύνατο
νὰ διάγῃ τὸ γῆρας ἐν εὐμαρείᾳ.

ἦσαν τόσον ἐκπρεπεῖς οἱ τρόποι αὐτῆς. Ἀλλ' ὅμως δὲν ἡρνήθη
τὴν εὐγενῆ αὐτῆς καρδίαν, ἐξακολουθοῦσα νὰ ἀνατρέφῃ τὰ τέ-
κνα τοῦ Ἀντωνίου. Ἀπέθανε τὸ 11 π. Χ. ἔτος τιμηθεῖσα ἐ-
ξόχως, ἕνεκα τῶν σπανίων αὐτῆς ἀρετῶν, τῆς πίστεως καὶ
καλλονῆς.

ΤΜΗΜΑ ΤΡΙΤΟΝ

Ἡ μετὰ τὴν ἀκμὴν περίοδος τῆς Γραμματείας, ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Αὐγούστου (14 μ. Χ.) μέχρι τῆς ἑκτῆς μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος.

Α'. Ὁ ἀργυροῦς αἰὼν τῆς Γραμματείας, μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Τραϊανοῦ 14—117 μ. Χ.).

Οἱ ἐγγύτατοι διάδοχοι τοῦ Αὐγούστου ἦσαν τύραννοι ὑπὸ τὴν χειρίστην σημασίαν τῆς λέξεως· ὁ Τιβέριος (14—37 μ. Χ.), στυγνός, δύσπιστος, ἄγριος ἄνθρωπος, ὅστις ἐν περιδεῇ φροντίδι περὶ τῆς ἰδίας ἀσφαλείας παρέχων ἀκρόασιν εἰς τὰς ὑπονοίας ἀτίμων συκοφαντῶν ἐξέκοπτε τὰς εὐγενεστάτας τῆς Ῥώμης οἰκογενείας, ὁ Καλιγόλας (37—41), ἄνθρωπος τιγρείου, παραπλήκτου σκληρότητος, ἐν τῇ ἀφροσύνῃ αὐτοῦ ἀποκόπτων τὰς κεφαλὰς πάντων τῶν ἀγαλμάτων τοῦ Διὸς καὶ τὴν ἑαυτοῦ μορφήν ἐπὶ τοῦ κορμοῦ θέτων, ὀνομάζων ἑαυτὸν θεόν, ἀλλ' εἰς ἑκάστην βροντὴν ὑπὸ τὴν κλίνην ἔνεκα φόβου ἔρπων, εἶτα ὁ ἀμβλύνους θεῖος αὐτοῦ Κλαύδιος (41—45), χαίρων ἐπὶ ταῖς βασάνοις καὶ τοῖς σπασμοῖς τῶν ἀποθησκόντων. Ὁ Νέρων (54—58) ὑπερέβαλεν, ὅπου ἦτο δυνατόν, τοὺς προκατόχους κατὰ τὴν σκληρότητα καὶ ἄγριότητα. Οὐδεὶς τούτων ἀπέθανε φυσικὸν θάνατον.

Ἐκτὸς τοῦ Οὐεσπασιανοῦ (69—79) καὶ τοῦ Τίτου, (79—81) ὅλοι οἱ αὐτοκράτορες τῆς πρώτης μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος ἦσαν οὐδενὸς ἄξιαι, σκληροὶ ἢ ἀδύνατοι ἄρχοντες. Τὸ ὕψιστον σημεῖον ἐφθασεν ἡ τυραννία ὑπὸ τὸν Δομιτιανὸν (81—96), τερατώδῃ ἐν πάσῃ κακίᾳ, ὅστις ὑπηγόρευε τὰς διαταγὰς του ὡς «Κύριος καὶ Θεὸς» («*Dominus et Deus nosler sic fieri jubet*»). — Ἀπὸ τοῦ Τραϊανοῦ (98—117), Ἰσπανοῦ πρῶτον γένους, τοῦ πρώτου ἀλλοδαποῦ μεταξὺ τῶν αὐτοκρατόρων, ἤρχισε καλλιτέρα ἐποχὴ. Ἀπλοὺς καὶ μετριόφρων, ὡς ἦτο πρότερον, ἐμεινεν οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ θρόνου καὶ ἡγήθη αὐτὸς διὰ καλοῦ παραδείγματος τῆς αὐστηρᾶς ἐφαρμογῆς τῶν νόμων. — Καὶ αἱ ἐπιστῆμαι ὁδὲ καὶ αἱ τέχναι ἐθεραπεύοντο ὑπ' αὐτοῦ. «*Ἔσο εὐτυχέστερος τοῦ Αὐγοῦστου καὶ καλλίτερος τοῦ Τραϊανῶ!*» διὰ τῆς εὐχῆς ταύτης ἐχαιρέτιζεν ἐπὶ μακρὸν ἔτι ἡ Γερουσία τοὺς νέους αὐτοκράτορας.

Καίτοι τοιοῦτος ἦτο ὁ αἰὼν, ὅστις κατὰ τὴν ἡθικὴν διαφθοράν, κατὰ τὴν ἄμετρον κατὰπτωσιν δὲν ἔχει ὁμοίον ἐν τῇ ὅλῃ ἱστορίᾳ (αὕτῃ ἡ φαιλότης τῆς Γαλλικῆς αὐλῆς ἐπὶ Λουδοβίκου XV ἦτο παύγιον ἀπέναντι τούτου), αἰὼν, ἐν ᾧ κακία καὶ ὕβρις ἐφθάνεν εἰς ἀληθεῖς μανίαν, ἐν ᾧ οἱ βλαστοὶ τῶν εὐγενεστάτων οἴκων ἐσφάζοντο ἀνάνδρως ὑπὸ τῶν ἀθλιεστάτων τυράννων, ἐν ᾧ εἰς Καλιγόλας ἐτόλμα νὰ κηρύσῃ ἑαυτὸν μόνον κύριον τῆς περιουσίας ἀπάντων τῶν Ῥωμαίων, ἐνᾷ ἡ ἀνδράποδωδεσάτη ὑποταγὴ τῶν ἀνδρῶν συνεδέετο μετὰ σῆς ἀναισχυνοστάτης πορνείας τῶν γυναικῶν — καίτοι τοιοῦτος αἰὼν ἀσθενῶς ἠδύνατο νὰ ἀσκήσῃ σωτήριόν τινα ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς μορφώσεως τῶν ἐπιστημῶν, ἐπὶ τῆς γραμματείας, δὲν ἐτάφη ἐν τούτοις κατ' αὐτὸν ὅλως τὸ Ῥωμαῖ-

κόν πνεῦμα. Ὁ πρὸς παιδείουσιν ζήλος ἦτο γενικός ἐν Ῥώμῃ καὶ ἡ εἰς τὰς ἐπιστήμας ἐνασχόλησις ἐπεξετάθη. Ἐν Ῥώμῃ ἦτο συνηνωμένη ἡ μόρφωσις τῆς Ἀνατολῆς καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου καὶ ἐξερχεῖτο ἐκείθεν εἰς τὴν Δύσιν καὶ εἰς τὰς μάλιστα μεμακρυσμένας χώρας τοῦ κράτους. Μεγάλαι συλλογαὶ βιβλίων προσέφερον πλουσίαν πνευματικὴν τροφήν· ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Οὐεργίλιος ἀνεγινώσκοντο ἀπὸ τῶν Ἑρακλείων στηλῶν (Γιβραλτάρ) μέχρι τῶν ὀχθῶν τοῦ Ῥήνου καὶ τοῦ Δουνάβειος· ὁμοιάμορφος πνευματικὴ καὶ ὁμιλητικὴ μόρφωσις ἐπεκράτει εἰς τοὺς ὑψηλοτέρους κύκλους πασῶν τῶν χωρῶν. Πολλοί, οἵτινες ἄλλως θὰ ἐτρέποντο πρὸς τὸν πολιτικὸν βίον, ἀφιερουντο νῦν εἰς τὴν εἰς τὰς ἐπιστήμας ἐνασχόλησιν, ἐπειδὴ ἐκεῖνος δὲν ἤνοιγεν εἰς αὐτοὺς ἀξιότιμον στάδιον· πολλοὺς ὥθησεν ἡ σπουδὴ πρὸς τὴν εὐνοίαν τῶν εὐγενῶν εἰς συγγραφικὰς ἐργασίας.

Ἡ γραμματεία τοῦ πρώτου αἰῶνος τῆς χριστιανικῆς χρονολογίας, τοῦ καλουμένου Ἀργυροῦ αἰῶνος, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς τελευταία ἀδρὰ ἐνέργεια τοῦ Ῥωμαϊκοῦ πνεύματος. Ἀληθῶς δὲν ὁμοιάζουσι κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν ἀξίαν τὰ ποιητικὰ καὶ πεζὰ πονήματα τοῦ αἰῶνος τούτου, ἐκτὸς ὀλίγων ἐξαιρέσεων, πρὸς τὰ τῆς προηγουμένης περιόδου. Τὸ παιδρὸν μέλος τῆς ποιητικῆς τέχνης σιγαῶς, ἡ ἐλευθερία τοῦ λόγου δεσμεύεται. Τὸ πρότερον ἰσχυρὸν δημοκρατικὸν πνεῦμα πρὸ πολλοῦ δὲν ὑπάρχει πλέον. Τοὺς μόνους, τοὺς ἐχομένους τῆς ἀναμνήσεως τῶν μεγάλων καὶ εὐτυχῶν χρόνων τῶν πατέρων, κινεῖ ἐπὶ τῇ θεᾷ τοῦ θλιβεροῦ ἐνεστώτος πικρὰ θλίψις, βαθὺ αἶσθημα λύπης, ἠθικῆς ἀγανακτήσεως. «Οὕτω φέρει ἡ γραμματεία—λέγει ὁ Ed. Munk (Ἱστορία τῆς Ῥωμ. γραμ. III,

3)—γενικῶς αὐστηρόν καὶ τραχὺν χαρακτῆρα· εἶνε ἡθολόγος ἢ σατυρική, δεικνύουσα τὴν δυσαρέστησιν ἐπὶ τῇ καταστάσει τῇ παρούσῃ ἄλλοτε δι' ἐλέγχου καὶ νοουθεσιῶν, ἄλλοτε δι' εὐτραπείας, σκώμματος καὶ σαρκασμοῦ. Ἐὰν ὁ συγγραφεὺς τῶν τοῦ Αὐγούστου χρόνων ἐβήρυσεν ἀκρίβειαν καὶ χάριν ἐν τῇ μορφῇ, ὑπῆρχε νῦν ἡ ἀνάγκη νὰ ἐνεργήσῃ δι' εὐφυοῦς καὶ ἐνδιαφέροντος περιεχομένου. Ἐβήρυσαν μᾶλλον στιγμαίαν ἔκβασιν ἢ διαρκῆ ἐπιρροήν. Ἐξέλεγον δύσκολα καὶ ἀσυνήθη θέματα καὶ ἐζήτουν νὰ ἀπατῶσι διὰ νέων καὶ ἐκπληκτικῶν ἰδεῶν, διὰ πρωτοτύπου καὶ ἀλλοκότου γλώσσης».

Ὅτι ἡ αἰσθησις ἔλαβε τὴν διεύθυνσιν ταύτην, ὠφείλετο ἐν μέρει εἰς τὰς ῥητορικὰς σχολὰς. Ἐν τοῖς παιδευτηρίοις τούτοις μετεδίδετο συστηματικὴ παιδεία συντελοῦσα εἰς τὴν ἐπίδειξιν, τὴν ἀποφυγὴν τοῦ κοινοῦ, τοῦ συνήθους, καὶ τὴν κατὰδειξιν παντὸς τοῦ ἀσφαλιζοντος τὴν στιγμαίαν ἐντύπωσιν, τοῦ ποιοῦντος τὸν λόγον δριμύν καὶ ἐπαγωγόν, εἴτε διὰ λαμπρῶν εἰκόνων, εἴτε δι' ἰσχυρῶν ἀντιθέσεων, δι' εὐτραπείας ἢ παραδοξολογίας. Διὸ ἡ γλῶσσα τοῦ αἵωνος τούτου διαφέρει οὐχὶ ἐπουσιωδῶς τοῦ ἰδίως κλασικοῦ Λατινισμοῦ. Εἶνε συνήθως ἄτοπος, ἐξεζητημένη, ἀλλόκοτος.

Ἐν τῷ κύκλῳ τῆς ποιήσεως τοῦ αἵωνος τούτου κεῖται ὀνομαστότατον ἔργον· εἶνε ἡ *Σάτυρα*, εἰς ἣν ἡ γενικὴ ἡθικὴ διαφθορὰ παρεῖχεν ἀρκούσαν ἀφορμὴν καὶ πλουσίαν ὕλην, ἡ ἀνυπόφορος πίεσις ἐκ τῶν ἄνω ὤθησιν καὶ πάθος. Ἡ ὑπερβολὴ τῆς πικρίας καὶ ἡ ἡθικὴ ἀγανάκτησις παρέχουσιν εἰς τοὺς λόγους τοῦ Περσίου καὶ Ἰουβενάλιου ζῶην καὶ δύναμιν.

Ὁ Αὐλὸς Πέρσιος Φλάκκος (34—62 μ. Χ.)

ἐγεννήθη ἐν Οὐολατέρραις τῆς Ἑτρουρίας ἐκ πλουσίων καὶ ἐπιφανῶν γονέων. Μόλις ἔξαετῆς ἀπώλεσε τὸν πατέρα. Ἡ μήτηρ, αὐτοῦ *Fulvia Sisenna*, συνεζεύχθη μετὰ τοῦτο τῷ Ῥωμαίῳ ἵππεϊ Φουλβίῳ. Τὸ πρῶτον ἐν Οὐολατέρραις τῆς Ἑτρουρίας διδαχθεὶς, δωδεκαετῆς ἦλθεν ὁ Πέρσιος εἰς Ῥώμην ὅπου ἀπήλαυσε τῆς διδασκαλίας ἀρίστων διδασκάλων. Κατὰ τὸ 16 ἤδη ἔτος τῆς ἡλικίας του ἐνεπνεύσθη ὑπὸ τοῦ Στωϊκοῦ φιλοσόφου Κορνούτου (*) ὑπὲρ τοῦ ἠθικοῦ ἰδεώδους τῶν Στωϊκῶν. Ἀμφότεροι ἐγέναντο ἀδιαχώριστοι φίλοι. Ἐκτὸς τούτου ἐν συχνῇ ἀναστροφῇ εὗρίσκετο μετὰ τῶν ποιητῶν Καϊσίου, Βάσσου καὶ Λουκανοῦ, μετὰ τοῦ Θρασέα Παίτου, οὗ ἡ σύζυγος Ἀρρία ἦτο συγγενὴς αὐτοῦ, καὶ ἄλλων ἐπὶ κρατίστη διανοίᾳ καὶ ποικίλῃ μορφώσει ἐξόχων ἀνδρῶν. Ἀργὰ ἤδη ἐσχετίσθη μετὰ τοῦ Σενέκα, δὲν ἤσθάνετο ὅμως πολλὴν πρὸς αὐτὸν κλίσιν.

Ἀγανακτῶν διὰ τὰς παραλυσίας καὶ τὰς κακίας τῶν χρόνων του ἀφιερῶθη πρωίμως τῇ Σατύρᾳ, πρὶν ἢ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ὀριμάσῃ διὰ τῆς πείρας καὶ τῆς γνώσεως τοῦ κόσμου. Αὐτὸς ὁ ἴδιος ἀποφαίνεται λίαν μετριοφρόνως περὶ τῆς ποιητικῆς αὐτοῦ ὁρμῆς, ὀνομάζων ἑαυτὸν (εἰς τοὺς εἰσαγωγικοὺς εἰς τὰς σατύρας του στίχους) μόνον κατὰ τὸ ἥμισυ ποιητὴν.

(*) Οὗτος κληρονομήσας τὴν ἐξ 100 τόμων συγκειμένην βιβλιοθήκην τοῦ νέου ἀποθανόντος μαθητοῦ αὐτοῦ, συνεβούλευσε τὴν μητέρα αὐτοῦ τὰς Σατύρας μόνον νὰ ἐκδώσῃ, τὰ δὲ λοιπὰ νὰ κρύψῃ. Σ. Μ.

Αἱ ἐξ σωζόμεναι σάτυραι θεωροῦνται γενικῶς ὡς ἡθολογίαι ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς θεωρίας τῆς Στοϊκῆς σχολῆς, μᾶλλον ῥητορικῶς ἢ ποιητικῶς, συχνὰ διὰ τῆς ἐπιχρίσεως τῆς ἐμπαθοῦς αἰσθητικότητος καχρωματισμέναι. Καθαρῶς ἠθικὰν, ἐπὶ τῇ διαφορᾷ τῶν χρόνων ἡρεθισμένον αἶσθημα ὁμιλεῖ ἐν αὐταῖς. Ἡ γλῶσσα εἶνε συχνὰ σκοτεινὴ ἕνεκα τῆς παραλελυμένης τάσεως τῆς ἐποχῆς ἐκείνης πρὸς νεωτερισμὸν ἐν τῷ τρόπῳ τῆς ἐκφράσεως. Ἄλλ' ὅμως πολὺ ἀνεγκνίσκοντο καὶ ἐθαυμάζοντο τοῦ Περσίου αἱ Σάτυραι, καὶ ὑπὸ μεταγενεστέρων χριστιανῶν συγγραφέων τοῦ μεσαίωνος. Ὑπὲρ πάσας ἐξέχει ἡ πέμπτη, περιλαμβάνουσα ἔπαινον τοῦ Κορνούτου καὶ προτροπὰς ὑπὲρ τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας.

Ἐὰν ὁ Ὁράτιος θεωρῇται ἀξιοαγαπητότατος, ὁ Πέρσιος λίαν ἰδεώδης μεταξὺ τῶν Ῥωμαίων ποιητῶν, ὁ

Δέκιμος Ἰούριος Ἰουβενάκιος (42—122 μ. Χ.)

πρέπει νὰ σημειωθῇ ὡς ἰσχυρότατος καὶ ἀληθέστατος.

Γεννηθεὶς ἐν Ἀκουίνῳ τοῦ Λατίου ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Κλαυδίου (τὸ ἔτος τῆς γεννήσεώς του εἶνε ἀμφίβολον), ἐζῆ ἐνδεῶς ἐν Ῥώμῃ ὡς ῥήτωρ. Ἦτο ἄγαμος, ὡς φαίνεται, ἄνευ συγγενῶν καὶ φίλων· εἰς τὴν ἑλλειψιν ταύτην οἰκογενειακοῦ δεσμοῦ πρέπει νὰ ἀποδοθῇ ἴσως ἡ ἐν τοῖς ποιήμασί του ἐξέχουσα πικρία, ἡ ἀντιπάθεια, ἣν ἐδείκνυε πρὸς τὸ θῆλυ γένος. Πλὴν ὀλίγα γνωρίζομεν περὶ τῶν τοῦ βίου αὐτοῦ. Ἡ κυρία ἐνέργεια αὐτοῦ ὡς σατυρικοῦ κεῖται κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ. Ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος (ἡ ὁ Δομιτιανός;) ἐξώρισεν αὐτόν, ὡς λέγεται, εἰς Αἴγυπτον ἢ Βρεττανίαν, διότι

διὰ τινος χωρίου τῶν σατυρῶν του προσέβαλε παντομί-
μόν τινα, εὐνοούμενον τοῦ αὐτοκράτορος. Ἡ βιογραφία
τοῦ Σουητωνίου πληροφορεῖ ὅτι, καίπερ ὀγδοηκοντούτης,
ὑπὸ τὸ πρόσχημα τιμῆς, ὡς προϊστάμενος συντάγματός
τινος, ἐξωρίσθη εἰς τὰ ἐνδότατα τῆς Αἰγύπτου.

*Εχομεν τοῦ Ἰουβενάλιου 16 Σατύρας (εἰς βιβλία πέν-
τε), περιλαμβανούσας τὸ πλεῖστον περιγραφῆς ἐκ τῶν
τοῦ Δομιτιανοῦ χρόνων. Ἡ δεκάτη ἕκτη τούτων ἐθεω-
ρεῖτο ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἤδη ὡς νόθος (*). Μετ' ἀκριβοῦς
τοῦ βίου γνώσεως συνάπτει μεγάλην εὐφυΐαν εἰς ἀπει-
κόνισιν τῶν ἡθῶν. Ἐν ὀλίγοις, εὐστόχοις χαρακτηριστι-
κοῖς διαγράφει κατὰ μέρος πρόσωπα καὶ περιστάσεις,
καὶ ἐν τούτοις δεικνύει διὰ λαμπρῶν χρωμάτων τὴν δια-
φθοράν, ἥτις δι' ὅλων τῶν τοῦ βίου σχέσεων εἶχεν ἐπε-
κταθῇ μέχρι τῶν ὑψίστων κύκλων, περιγράφων τὴν κα-
κίαν ἀκαλλώπιστον, ἐν τῇ ἀηδεστάτῃ, κοινοτάτῃ αὐτῆς
καταστάσει. Εἶνε κριτῆς τῶν ἡθῶν καὶ νοθετητῆς φο-
βερᾶς πραγματικότητος ἄνευ ἵχνους τινὸς ἰδεώδους, οἷαν
παρὰ Περσίου εὐρίσκομεν. Αἱ Σάτυραι αὐτοῦ—λέγει ὁ *G. Weber* (Γεν. Ἱστ. IV, 301)—εἶνε ἡ κραυγὴ τῆς ἀγανα-
κτήσεως ποιητοῦ βαθέως πληγέντος τὰ ἠθικὰ αἰσθή-
ματα, ποιητοῦ ἀπηλπισμένου ἐπὶ τοῖς χρόνοις αὐτοῦ. Διὸ
ὠνομάσθη «*Τραγικὸς σατυρικός*».

Ὡς σατυρικοὶ τῆς περιόδου ταύτης ὀνομάζονται καὶ ὁ
Turnus, ὡς συγγραφεὺς Σατύρας κατὰ τοῦ Νέρωνος (*In*

(*) Ἡ πρώτη τούτων θεωρεῖται ὡς εἰσαγωγὴ εἰς τὰς ἄλλας,
ἐν τῇ τρίτῃ περιγράφεται ὁ ταραχώδης ἐν Ῥώμῃ βίος, ἐν τῇ
τετάρτῃ εἰκονίζεται ὁ Δομιτιανὸς συσχεπτόμενος μετὰ τῆς
Συγκλήτου καὶ ζητῶν γνώμην περὶ ἐψήσεως ἱχθύων,
διὰ δὲ τῆς ὀγδύης ἐπιτίθεται κατὰ τῶν ἀριστοκρατικῶν. Σ.Μ.

Musas infames ἐπιγραφομένης) καὶ ἡ ποιήτρια *Sulpicia*, ἥς ἔχομεν μᾶλλον ἐλεγειακὸν ἢ Σατυρικὸν ποίημα εἰς 70 ἑξαμέτρους περὶ τῆς λυπηρᾶς θέσεως τῶν πεπαιδευμένων ἐν Ῥώμῃ καὶ περὶ τῆς διὰ τοῦ αὐτοκράτορος Δομιτιανοῦ διαπραχθείσης ἐκδιώξεως τῶν φιλοσόφων (*).

Ὁ Θεμελιωτὴς καὶ διδάσκαλος τοῦ Ἐπιγράμματος (**) ἦτο

ὁ *M. Οὐαλέριος Μαρτιάλιος* (42—101 μ. Χ.).

Τὸ ἐπίγραμμα αὐτοῦ εἶνε ἡ συνεσταλμένη Σάτυρα, ὥστε οὐσιωδῶς διαφέρει τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐπιγράμματος ἀπὸ τοῦ ὁποίου, τὸ κέντρον, τὸ σκῶμμα, ἡ εἰρωνεία ἔλειπε.

Γεννηθεὶς ἐν Βιλβίλῃ (τῇ σήμερον *Bilbao*) τῆς βορείου Ἰσπανίας καὶ ἀρχικῶς προωρισμένος διὰ τὴν ἐπιστήμην τοῦ δικαίου, ἐπέμψθη 24 ἐτῶν τὴν ἡλικίαν πρὸς εὐρυτέρους σπουδὰς εἰς Ῥώμην, ὅπου σχεδὸν ὅλως ἐδόθη εἰς τὴν ποίησιν, καὶ ἀπῆλαυσεν εὐνοίας καὶ τιμῆς παρὰ τῷ Νέρωνι καὶ τοῖς διαδόχοις αὐτοῦ. Ἀφ' οὗ διέτριψεν ἐκεῖ

(*) Εἰς τοὺς χρόνους τούτους ἀνάγεται καὶ σατυρικὸν τι ποίημα ἐκ 30 στίχων εἰς τὴν Εὐχερίαν ἀποδιδόμενον, ἐνταῦθα δὲ καὶ Κλαυδιανὸς τις τίθεται καὶ δύο ὑποδείγματα τῆς Μενίππειου σατύρας, τὸ ἕτερον κατὰ τοῦ Κλαυδίου Καίσαρος.

Σ. Μ.

(**) Τίθεται δ' εὐθὺς ἐνταῦθα ὁ ἐπιγραμματοποιὸς οὗτος, διότι τὸ ἐπίγραμμα καὶ κατὰ τὸ περιεχόμενον (ἱστορικὰ, σκωπικὰ κ.τ.τ.) καὶ κατὰ τὴν μορφήν (ἡρώσελεγετός) ἐγγυτάτω καίται τῆς Σατύρας. Τὰ ἐπιγράμματα εἶνε παντοίας ὕλης ἐκφερόμενα καὶ εἰς Φαλακίους στίχους (υ υ—υ | υ—υ—υ | —υ) καὶ εἰς ἑνδεκάσυλλάβους ἰαμβικούς. Τόιαυτα μνημονεύονται τοῦ Νουβίου καὶ ἄλλων τινῶν. Σ. Μ.

34 ἔτη, ἐπέστρεψεν, ἀκουσίως πιθανόν, εἰς τὴν πατρίδα του, χορηγήσαντος Πλινίου τοῦ νεωτέρου τὰ ὁδοιπορικά, καὶ ἐνυμφεύθη πλουσίαν, πεπαιδευμένην ὁμοεθνῇ, τὴν Μαρκέλλαν. Ὁ πόθος αὐτοῦ, νὰ ζήσῃ πάλιν ἐν Ῥώμῃ πιθανῶς δὲν ἐπληρώθη· ἀπέθανεν ἐν Ἰσπανίᾳ χωρὶς νὰ φθάσῃ τὴν ἐπιθυμητὴν διάρκειαν τῆς ζωῆς εἰς 75 ἔτη.

Ἐκ τῶν 1200 Ἐπιγραμμάτων αὐτοῦ (εἰς 15 βιβλία)(*) ὀλίγα ἀπέτυχον. Ἀπετέλουν μετὰ τῶν ποιημάτων τοῦ Ὀβιδίου τὸ προσφιλές ἀνάγνωσμα τοῦ φιλοκάλου τῆς Ῥώμης κόσμου. Εὐτυχὲς δῶρον, ἡ κατανόησις τῶν προσκαίρων ἐμφανειῶν τῆς ἐποχῆς, τῶν περιστάσεων καὶ ἀτομικοτήτων ἀπὸ τῆς γελοίας αὐτῶν ὀψεως καὶ ἡ ἀπεικόνισις αὐτῶν μετ' εὐφυίας καὶ εὐτραπείας, ἐν εὐστόχῳ συντομίᾳ, μετὰ πολλῆς ζωηρότητος διακρίνει αὐτόν, καί-τοι ἐμφανίζεται ἄνευ βαθίας σεμνότητος διανοίας, οὐχὶ πάντοτε ἐλεύθερος τῆς ταπεινῆς κολακείας, ἐνίοτε δὲ καὶ βωμολόχος καὶ οὐχὶ εὐπρεπής. Ὅτι δὲ «τὰς κακίας καὶ ἀκολασίας τῶν χρόνων τοῦ ἄνευ αἰδοῦς καὶ ἠθικῆς ἀγανακτήσεως προάγει, πᾶν αἰσχρὸν καὶ φαῦλον, πᾶσαν κηλὶδα τοῦ βίου δι' ὀλισθηρῶν στίχων σκώπτει καὶ καταγελαῖ, χωρὶς νὰ αἰρήται ἐπὶ τούτων πνευματικῶς καὶ ἠθικῶς, μαρτυρεῖ περὶ τῆς βαθείας καταπτώσεως τῆς τότε γενεᾶς· διότι ποιητής, ὡς ὁ Μαρτιάλιος, ἐπλησσε μόνον τὴν χορδὴν, ἣν τὸ ἀναγινώσκον κοινόν, ἡ μεμορφωμένη κοινωνία ἡγάπα καὶ ἡνόσει». (Imhof).

Ὁ μῦθος φαίνεται ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ γραμματολογίᾳ ὡς ἴδιον εἶδος ποιήσεως πρῶτον μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ Αὐ-

(*) Τὸ δέκατον πέμπτον ὑπὸ ἴδιον τίτλον «de s p r e e t a - c u l i s» περιλαμβάνει καὶ τινα νόθα. Σ. Μ.

γούστου. Εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Τιβερίου τίθεται ἡ συλλογὴ τῶν μύθων ἣν ἐποίησεν ὁ

Φαίδρος,

ὅστις παραδόξως οὐτε ὑπὸ τοῦ Σενέκα (δηλοῦντος ὅτι οἱ μῦθοι τῶν ζώων εἶνε ἀκαταζήτητον τοῖς Ῥωμαίοις εἶδος τῆς ποιήσεως), οὐτε ὑπὸ τοῦ Κοϊντιλιανοῦ (ὅστις συνιστᾷ τοὺς μύθους εἰς παιδαγωγικοὺς καὶ ῥητορικοὺς σκοποὺς) μνημονεύεται. Ὅτι περὶ τῆς ζωῆς του γνωρίζομεν βασίζεται εἰς τὸν πρόλογον καὶ ἐπίλογον αὐτοῦ, οἵτινες περιλαμβάνουσιν ὑπαινιγμούς τινας περὶ τῶν σχέσεων τοῦ βίου αὐτοῦ. Γεννηθεὶς ἐν τῇ Μακεδονικῇ χώρᾳ Πιερίᾳ, φαίνεται ὅτι ἦλθε νέος ἤδη ὡς δούλος εἰς Ῥώμην, ἔλαβε τὴν ἀπελευθέρωσίν του διὰ τοῦ Αὐγούστου καὶ ἐδημοσίευσεν ἐπὶ Τιβερίου τὰ δύο πρῶτα βιβλία τῶν μύθων του. Φαίνεται ὅτι εὗρέθη εἰς θέσιν ὁ πανίσχυρος Σηϊανὸς νὰ τιμωρήσῃ αὐτὸν διὰ φυλακίσεως, ἕνεκα λεγομένων ὑπαινιγμῶν κατὰ ὑψηλῶν προσώπων. Πρῶτον ἐπὶ Κλαυδίου ἀνέλαβε τὴν προσωπικὴν καὶ συγγραφικὴν αὐτοῦ ἐλευθερίαν.

Οἱ μῦθοι αὐτοῦ ἐν ἱαμβικῷ μέτρῳ, εἶνε ἐν μέρει μεταφράσεις καὶ μιμήσεις τῶν Αἰσωπείων, ἐν μέρει δὲ καὶ πρωτότυποι. Ἡ παράστασις ἀπλὴ καὶ χαρίεσσα. Ἐν τῇ ὅλῃ συνθέσει καὶ ἐκφράσει πλησιάζουσι τῷ πνεύματι καὶ τῇ γλώσσῃ τοῦ λαοῦ. Ἡ γνησιότης, καίτοι ἀδίπως, συχνὰ ὅμως ἀμφιβάλλεται.

Εἰς τοὺς ἐπικοὺς ποιητὰς τῶν χρόνων τούτων πρόκειται ὡς πρότυπον ὁ Οὐεργίλιος· ἀλλ' ἡ πραγματεία τῆς ὕλης εἶνε μᾶλλον ἱστορικὴ, ῥητορικὴ, ἢ ἐπικὴ. Ἰδίᾳ προ-

σέφερον εὐκίνητόταται στιγμαὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας ὕλην εἰς παθητικὰς διηγήσεις, πλήρεις μυθολογικῆς πολυμαθείας, ῥητορικῶς κόμπου, ἐξεζητημένων εἰκόνων κ. τ.τ. Ὑπὸ τοιοῦτον πνεῦμα ἐξεργάσθησαν ὁ Λουκανὸς καὶ ὁ Σίλλιος Ἰταλικὸς ὕλην τῆς Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας, ὁ Οὐαλέριος Φλάκκος καὶ ὁ Στάτιος Ἑλληνικοὺς μύθους μετ' ἀνομοίας ἐπιτηδεύτητος, ἀνευ ὠφελείας τῆς τέχνης.

Ὁ Μ. Ἀνναῖος Λουκανὸς (38—65 μ. Χ.) γεν. ἐν Κορδούῃ τῆς Ἰσπανίας, ἀνεψιὸς τοῦ φιλοσόφου Σενέκα, ἦτο ταμίας καὶ αἰωνοσκόπος ἐν Ῥώμῃ, ἀνemieχθη εἰς συνωμοσίαν κατὰ τοῦ Νέρωνος καὶ προέλαβε τὴν ἐπιβληθεῖσαν αὐτῷ ὑπὸ τούτου θανατικὴν ποινὴν ἀνοίξας τὰς φλέβας. Τῶν ποιητικῶν αὐτοῦ ἔργων ἀπολείπεται ἔτι «ἡ Φαρσάλεια», περιγράφουσα εἰς 10 βιβλία τὰ συμβεβηκότα τοῦ μεταξὺ Καίσαρος καὶ Πομπηίου ἐμφυλίου πολέμου καὶ τὴν παρὰ τὴν Φάρσαλον μάχην, καὶ διαπρέπουσα ἐπὶ ἐπιτυχεὶ ἀσκηγῆσαι ὡς καὶ ἰσχυρᾶ γλώσση. Ἡ τραγωδία αὐτοῦ «Μήδεια» καὶ ἄλλα ποιήματα ἀπώλοντο.

Ὁ Γ. Σίλλιος Ἰταλικὸς (25—100 μ. Χ.) ἐπὶ Νέρωνος ὑπατος, διώκησε μετὰ τοῦτο ὡς ἑπαρχος (proconsul) τὴν ἐπαρχίαν Ἀσίαν, ἀπεσύρθη βραδύτερον εἰς τὰ ἐν Καμπανίᾳ κτήματά του καὶ ἔθεσε τέρμα εἰς τὴν ζωὴν του δι' αὐτοκτονίας 75 ἐτῶν τὴν ἡλικίαν. Τὸ ἔπος αὐτοῦ «Ρυμίκαν» (εἰς 17 βιβλία) ἐν ᾧ ὡς μινηπῆς τοῦ Οὐεργιλίου διηγεῖται τὴν ἱστορίαν τοῦ δευτέρου Λιβυκοῦ πολέμου μέχρι τοῦ θανάτου Σκιπίωνος τοῦ Ἀφρικανοῦ, ἔχει μᾶλλον ἱστορικὴν ἢ ποιητικὴν ἀξίαν.

Ὁ Γ. Οὐαλέριος Φλάκκος, ἐκ Σητίας τῆς Καμπανίας, κατ' ἄλλους ἐκ Παδοῦης, ἔζη ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ καὶ Δομιτιανοῦ ἐν Παδοῇ ἐν ἀπραγμοσύνῃ καὶ ἀπέθανε περι

τὸ 89 μ. Χ. ἔτος. Τὸ ἀτελὲς ποίημά του «*Argonautica*», πολυτρόπως κεκολωθωμένον, πρὸς δὲ καὶ μετὰ χασμάτων, περιελθὼν μέχρις ἡμῶν ἀκολουθεῖ κατὰ τὸ περιεχόμενον τὰ Ἀργοναυτικά Ἀπολλωνίου τοῦ Ῥοδίου.

Ὁ Π. Παπίνιος Στάτιος (61—96 μ. Χ.), ἐκ Νεαπόλεως, ἐπὶ μακρὸν ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ Δομιτιανοῦ ζήσας ἀφῆκε μέχρις ἡμῶν, ἐκτὸς συλλογῆς μικρῶν ποιημάτων (*Sylvae*) δύο μεγαλείτερα ἐπικά : «*Thebais*» (εἰς 12 βιβλία), ἱστορία τοῦ πρώτου Θηβαϊκοῦ πολέμου καὶ «*Achilleis*», (τούτου τοῦ ἔργου δύο μόνον σώζονται βιβλία), ἀρχὴ ποιητικῆς βιογραφίας τοῦ Ἀχιλλέως (*).

Περαιτέρω ἔχομεν τῆς ἐποχῆς ταύτης διδακτικά τινα ποιήματα, οἷα «*Aetna*» εἰς 640 ἑξαμέτρους, περιγραφὴ τοῦ ἡφαιστείου τούτου καὶ ποιητικὴ διδασκαλία περὶ ἡφαιστείων κυρίως, οὗ συγγραφεὴ παραδέχονται Λουκίλιον τὸν νεώτερον, φίλον τοῦ Σενέκα, μετὰ τινων ὠραίων χωρίων, ἐν ὧν ὁμως ἄνευ ποιητικῆς ἀξίας* ἔπειτα διδακτικὸν ποίημα περὶ Ἀστρονομίας καὶ Ἀστρολογίας οὗ ποιητῆς *Marullus* τις, ὃ ζήσας πιθανῶς ἐπὶ Τιβερίου. Τοῦ ἔργου τοῦ *Columella* «περὶ γεωργίας» εἶνε συντεταγμένον μόνον τὸ 10 βιβλίον ἀπερὶ κηπουρικῆς» εἰς ἑξαμέτρους, ἀπόπειρα ἀναπληρώσεως τῶν Γεωργικῶν τοῦ Οὐεργιλίου. Ὁ *L. Iunius Columella* γεν. ἐν Γαδεΐροις, ἔζη ἐπὶ Νέρωνος περὶ τὸ 50 μ. Χ., ἔμεινεν ἐπὶ πολὺ ἐν Συρίᾳ, ἀπέθανε δὲ πιθανῶς ἐν Τάραντι.

Ἡ ὁλεθρία ἐπιρροή τῆς ῥητορικῆς ἐπὶ τὴν ποίησιν δὲν

(*) Κατὰ τινα παράδοσιν καὶ χριστιανὸς ἐγένετο καὶ ἔπαθεν ὑπὲρ τῆς πίστεως ταύτης διὸ καὶ ὁ Dante ὁδηγὸν ἔλαβε τοῦτον εἰς τὰ τοῦ καθαρτηρίου πυρὸς. Σ. Μ.

καταφαίνεται ἐναργέστερον ἀλλαγῶν ἢ ἐν ταῖς δέκα τραγωδίαις, ὅς ἔχομεν ἀπὸ τοῦ Σενέκα προσερχομένας, τὰς μόνας τραγωδίας τὰς περιωθείσας ἡμῖν ἐκ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχαιότητος. Φέρουσι τοὺς τίτλους· *Θηβαῖς (Φοίνισσαι), Τρωάδες, Μήδεια, Ἡρακλῆς μαινόμενος, Οἰταῖος Ἡρακλῆς, Ἰππόλυτος, Οἰδίπους, Ἀγαμέμνων, Θυέστης, Ὀκταβία* καὶ εἶνε κατὰ τὴν ὕλην καὶ τὴν μορφήν ἀπειρόκαλοι μιμήσεις Ἑλληνικῶν τραγωδιῶν τοῦ Σοφοκλέους καὶ Εὐριπίδου. Ἀμετρον πάθος καὶ κενὴ ὑπόκρισις, ἐξεζητημένη συντομία καὶ σκότος, ὑπερβολὴ ἐν τῷ δεινῷ καὶ φοβερῷ (*) ἐπικρατοῦσιν ἐν αὐταῖς. Ἡ γλῶσσα διαπρέπει ἐπὶ ζωνρότητι καὶ καθαρότητι. Ἡ παράδοσις ἢ θεωροῦσα συγγραφεὰ τῶν τραγωδιῶν τούτων τὸν Σενέκαν ἀποδοκιμάζεται. Ἐπιπολαία ἤδη παραβολὴ τῶν κατὰ μέρος τεμαχίων παρουσιάζει τοσαύτην διαφορὰν ἐν τῇ ὑποθέσει, τῇ διεξαγωγῇ καὶ τῇ παραστάσει, ὥστε πᾶσα ἀμφιβολία παρέρχεται· δὲν δύνανται πᾶσαι νὰ προέρχονται ἐξ ἐνὸς συγγραφέως. Πιθανώτατα θεωροῦνται ὡς τεμάχια διαφόρων ποιητῶν τῶν χρόνων τοῦ Σενέκα.

Τὸ μεγαλεῖον τοῦ αἵωνος τούτου τῆς Ῥωμαϊκῆς γραμματείας κεῖται ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ. Οἱ μέγιστοι πεζογράφοι τοῦ ἀργυροῦ αἵωνος ἐξέχουσιν ἐπὶ ζωνρότητι καὶ

(*) Εὐρίσκεται ἐν τοῖς τεμαχίοις τούτοις ἀληθὲς πῖναξ ὠμοτήτων. Τὸ πτώμα τοῦ Ἰππολύτου ρίπτεται εἰς τεμάχια ἐπὶ τῆς σκηνῆς· ἡ Μήδεια ρίπτει τὰ λείψανα τῶν τέκνων αὐτῆς κατὰ τοῦ πατρὸς· ὁ μέθυσος Θυέστης πίνει τὸ οἶνον μεμιγμένον αἵμα τῶν τέκνων του, κ.τ.λ.

χάριτι ἐκφράσεως, ἐπὶ ἀκριθείᾳ καὶ ἐνεργείᾳ τοῦ ὅρου, ἂν καὶ συνυπάρχει, σπανίως ὅμως, τοῖς πλεονεκτήμασι τούτοις ἀπλότης καὶ συμμετρίας, συνηθέστερον μᾶλλον τέχνη καὶ εὐτραπελία προσέχει, ὅτε συμφωνεῖ μετὰ τῆς καθαρότητος καὶ σαφοῦς δράσεως ἀκριβοῦς ὅρου. Ἐν γένει—λέγει ὁ *Bernhardy*—πάσχουσι τὸ πάθος τῆς κακοτεχνίας. Ἡ εὐτραπελία αὐτῶν καθίσταται ὀξεῖα καὶ σοφιστικὴ καὶ ὅσω συχνότερον προαισθάνεται, ὅτι οἱ ἄνδρες οὗτοι, ἀφ' ὧν δὲν λείπει καθ' ὁλοκληρίαν συνείδησις τῶν χρόνων καὶ τῶν ἀδυναμιῶν των, ἐπιθυμοῦσι νὰ εὐχαριστῶσι καὶ τὴν ἐπίδειξιν θηρεύουσι, τόσω μᾶλλον ταρασσέει καὶ κοπιᾷ «ἀνουςίᾳ ἀγγινοῖα».

Μεταξὺ τῶν *ιστορικῶν* ἐξέχει σφόδρα ὁ μέγας τεχνίτης τῆς *Ῥωμαϊκῆς* *ιστοριογραφίας*

Γ. ἢ Π. Κορήμιος Τάκιτος

διὰ τοῦ ἠθικοῦ αὐτοῦ χαρακτηῖρος, ὡς καὶ διὰ τῆς δυνάμεως, ἀληθείας καὶ τέχνης.

Περὶ τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τόπου τῆς γεννήσεώς του οὐδὲν βέβαιον γνωρίζομεν (πιθανῶς κατήγετο ἐξ ἰπποτικοῦ γένους, καὶ ἐγεννήθη τὸ 52—54 μ. Χ. ἐν Ἰντερράμνα (*Terni*) τῆς νοτίου Ὀμβρικῆς). Καὶ περὶ τῶν γονέων αὐτοῦ καὶ τῶν πρώτων σπουδῶν δὲν γνωρίζομεν τι. Ἐκ τῶν τοῦ βίου του τόσον μόνον εἶνε γνωστόν, ὅτι ἐπὶ πᾶσι αὐτοκρατόρων Οὐεσπασιανοῦ, Τίτου καὶ Δομιτιανοῦ τὰ συνήθη πολιτικὰ ἀξιώματα ἐπὶ βραχὺ ἀνέλαβε, ἐνθυμώθη τὴν θυγατέρα τοῦ Ἀγρικόλα, ἀπέφυγε τὴν τρομοκρατίαν τοῦ Δομιτιανοῦ διὰ σιωπῆς καὶ ἔμφρονος συστολῆς, ἔπειτα ἐπὶ Τραϊανοῦ ἐν βαθεῖ γήρατι ἐδόθη εἰς τὴν *ιστοριογραφίαν*. Ἀγνοεῖται πότε ἀπέθανε.

Ὅτε ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Νερούα τὸ αἶσθημα τῆς ἀσφαλείας ἐπανῆλθε καὶ ὁρμὴ πρὸς ἐλευθέραν συγγραφικὴν ἐνέργειαν ἀνέζησε, προῆλθεν ὁ Τάκιτος εἰς μέσον μετὰ δύο περιτετορνευμένων ἠθολογιῶν. Ἡ πρώτη τούτων, συγγραφείσα τὸ 97 ἢ 98 μ. Χ. εἶνε ἡ βιογραφία τοῦ πενθεροῦ του Ἀγρικόλα (*Vita Agricolae*), τοῦ κατακτητοῦ τῆς Βρεττανίας, ὅστις περιγράφεται ὡς γνήσιος Ῥωμαῖος τῶν καλῶν ἀρχαίων χρόνων. Τὸ ἕτερον, κατὰ τὸ ἔτος 99 συγγραφὲν ἢ ἐκδοθέν, εἶνε τὸ μικρὸν σύγγραμμα «*Germania*»· τοῦτο δεικνύει μετὰ σπανίας παρὰ τῆς Ῥωμαῖοις ἀφελείας τὴν εἰκόνα ἔθνους ἀγρίου, ἀλλ' ἐν ἠθικῇ καθαρότητι αὐξηθέντος, ὅπερ ἀντέστη κατὰ τῶν ἐξωτερικῶν καὶ ἐσωτερικῶν τυράννων, ἐν ἀδιασπάστῳ δυνάμει φυσικῆς δεινότητος καὶ, ὡς λέγει ὁ Τάκιτος, ἦτο προωρισμένον νά. θέσῃ τέρμα εἰς τὴν σαθρὰν Ῥωμαϊκὴν ἀρχήν. Τὸ μικρὸν τοῦτο ἔργον κατέχει τὴν μόνιμον ἀξίαν τοῦ παλαιοτάτου μάρτυρίου τῆς γνώσεως τῆς Γερμανίας, εἶνε (ὡς ὁ *G. Weber* λέγει) καθαρά καὶ ἀφθονος πηγὴ τῆς γνώσεως τῆς Γερμανικῆς φύσεως καὶ ὑπάρξεως, ἡ θεμελιώδης ρίζα τοῦ ἱστορικοῦ δένδρου τοῦ Γερμανικοῦ λαοῦ». —

Ἐπειτα ἔγραψεν ὁ Τάκιτος τὸ κύριον αὐτοῦ ἔργον, τὰς «*Ἱστορίας*», διηκούσας ἀπὸ τοῦ Γάλβα μέχρι τοῦ Δομιτιανοῦ. Ἐχομεν τούτων μόνον τὰ τέσσαρα πρῶτα βιβλία καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ πέμπτου, ἅτινα μόλις δύο ἔτη (69 καὶ 70) περιλαμβάνουσι.

Τὸ τελευταῖον τοῦ ἔργου εἶνε «*Τὰ χρονικά*» (*Annales*) σύνοψις τῶν γεγονότων ἀπὸ 14—68 μ. Χ. κριτικῶς ἐξεργασμένη ἐκ τῶν καλλίστων πηγῶν καὶ δημοσίων ἡμερολογίων εἰς 16 βιβλία, ὧν τὰ περισσότερα ἀπώλονται.

Ὁ Τάκιτος εἶνε εἰς τῶν μεγίστων ἱστοριογράφων ὧ-
λων τῶν χρόνων, ἐξ ἴσου ἄξιος προσοχῆς διὰ τὸ χρηστὸν
ἦθος, τὴν θερμότητα καὶ ἀλήθειαν τοῦ αἰσθήματος, τὴν
ἠθικὴν σεμνότητα, ὅσον διαπρεπῆς ἐπὶ τῇ διαυγεῖ δια-
νοίᾳ, τῇ διαβλεπούσῃ τὴν ἐσωτερικὴν τῶν πραγμάτων συ-
νάφειαν, ἐπὶ ἐμπειρίᾳ τῶν ἀνθρωπείων καὶ τῷ δώρῳ τῆς
ἀρίστης παραστάσεως. Εἶνε καθ' ὁλοκληρίαν πρωτότυπος
καὶ περ ἐντελῶς ἐξωκειωμένος πρὸς τοὺς μεγάλους τῆς
ἀρχαιότητος ἱστορικούς, ὃν ἐμυμήθη αὐτούς. Τὸ πνεῦμα
αὐτοῦ, λίαν ἰσχυρὸν ὥστε νὰ μὴ ὑπέικη εἰς τὴν δια-
φθοράν τῶν χρόνων, προησθάνετο, ὅτι ἦτο ὁ τελευταῖος
Ῥωμαῖος, τὴν ψυχὴν τοῦ ὁποίου ἡ Ῥώμη ὅλως ἐπλή-
ρου, ὅτι ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ συνέτασσε τὸν ἐπιτάφιον τοῦ
ἐκπνέοντος Ῥωμαῖτιμοῦ, τῆς καταπτώσεως τῆς παλαιᾶς
Ῥωμαϊκῆς ἀρετῆς· ἐντεῦθεν ὁ θλιβερός, ἐνίστε πικρὸς
τόνος, ἡ συχνὰ μόνον ἐν τοῖς κατὰ μέρος λόγοις ἀνα-
πνοὴν παρέχουσα σκοτεινὴ, ἐπιβλητικὴ σεμνότης. Εἰς-
κομίζει ἐν τῇ παραστάσει τὸ ἴδιον πάθος, καὶ αὕτη ἡ
ὑποκειμενικότης διακρίνει αὐτὸν οὐσιωδῶς τοῦ Θουκυ-
δίδου, ὅστις μετὰ ψυχροτέρας, συνετωτέρας ἡσυχίας ἱστα-
ται ὑπὲρ τὰ συμβεβηκότα.

Ἡ καρδίᾳ αὐτοῦ ἐφλέγετο ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, τῆς
πατριδος καὶ τῆς ἀρετῆς τῆς κατ' ἀνθρώπον. Μεγαλείον
καὶ ἀρετὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἀγάπη πρὸς τὴν ἐλευθερίαν,
βασίζομένη ἐπὶ τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς, ἀναγνωρίζονται παρ'
αὐτῷ· καταδικάζει τὴν κολακείαν καὶ τὸν δουλικὸν νοῦν
μετὰ περιφρονήσεως· οὐχὶ ἐκ τῶν νόμων, ἀλλ' ἐκ τοῦ
ἀγαθοῦ τῶν πολιτῶν πνεύματος τὸ καλὸν τῆς πολιτείας
ἐξαρθᾶται. Μετὰ μεγάλης δεινότητος καὶ ἐμπειρίας πε-
ριγράφει τὰς ἐσωτάτας κινήσεις διεφθαρμένων ψυχῶν,

ὁ ὀξύδερκῆς αὐτοῦ νοῦς ἐρευνᾷ τὰς μυχαιτάτας πτυχὰς τῆς ψυχικῆς ζωῆς, καὶ οὕτω φθάνει τὸν φανερώς ἐκδηλωθέντα σκοπὸν, νὰ ἐνθουσιάσῃ πρὸς τὴν ἀρετὴν, νὰ ἐξαγάγῃ καὶ ἀποκαλύψῃ ἐκ τῆς ἐνέδρας αὐτῆς τὴν κακίαν. Ὑπὸς καὶ γλῶσσα εἶνε νέα καὶ ἴδια· κατὰ τὴν ἀδράν, πλουσίαν εἰς ἰδέας συντομίαν μένει ἀνυπερβλήτος. Ἀλλὰ συνήθως ὁ τρόπος τῆς ἐκφράσεως αὐτοῦ λίαν σκοπίμως εἶνε μεγαλοπρεπῆς, ὥστε νὰ δυνηθῇ νὰ μείνῃ ἐν τούτῳ ἐντελῶς καθαρὸς καὶ ἀπλοῦς· ὁ λατινισμὸς αὐτοῦ τολμηρὸς λίαν καὶ ἰδιόρρυθμος τόσον, ὥστε νὰ μὴ μακρυνθῇ ἐνιαχοῦ τῆς κλασικότητος τοῦ Κικέρωνος. Ἐχει ὅμως ἴδιον καὶ τινα ῥητορικὸν χρωματισμόν· ἀλλ' εἶνε ἐλεύθερος ἐξεζητημένης κομψότητος καὶ τῆς ἀλαζονικῆς θηρεύσεως ἐπιδειξέως (*).

Οἱ λοιποὶ ἱστορικοὶ τοῦ αἵωνος τούτου, *Θυελλήσιος Πάτερκλος, Οὐαλέριος Μάξιμος, Κούρτιος, Σουητώριος,*

(*) Πρὸ τοῦ Τακίτου πάντως τάσσονται καὶ ἄλλοι γράφοντες ἱστορίαν, οἷος ὁ Δέλλιος, Βίβουλος, Τίρων τις, ὁ Γάιος Ὁκταβιανός· μετὰ τούτους τίθενται οἱ Licinianus, M. Virganius Agrippa, M. Valerius Messala Corvinus, L. Fenestella, Verrius Flaccus, Julius Marathus. Ἐνταῦθα ταχτέον καὶ τὰ εἰς τὴν ἱστορίαν ἀνήκοντα: 1. Acta senatus, τὰ πρακτικὰ τῆς Συγκλήτου τὰ ἀπὸ Ἰ. Καίσαρος ἤδη καὶ μετὰ τὸν Αὐγουστον δημοσιεύμενα ὑφ' ἐνὸς συγκλητικοῦ (ab actis senatus καλουμένου) διὰ γραφῶν (actuarii)· 2. Fasti καὶ Calendaria, ἅτινα ἐξεδόθησαν μετὰ τὴν Ἰουλιανὴν μεταρρύθμισιν καὶ σώζονται 14 περίπου ἐπὶ λίθων. 3. Acta dierum ἦσαν δημοσιεύματα διὰδιδόμενα καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας, ἡ βάσις, δύναται τις εἰπεῖν, καὶ ἀρχὴ τῆς σήμερον ἐφημεριδογραφίας.
Σ. Μ.

ἀπελείφθησαν πολὺ τῶν μεγάλων διδασκάλων τῶν κλασικῶν χρόνων. Προδίδουσι καὶ κατὰ τὸ περιεχόμενον καὶ κατὰ τὴν μορφήν τὴν ἐπενέργειαν τοῦ ἀνελευθέρου πολιτικοῦ βίου ὡς καὶ τῆς ῥητορικῆς μορφώσεως.

Ὁ Οὐελλήιος Πάτερκλος, γεννηθεὶς περὶ τὸ 19 π. Χ. κατήγετο ἐξ ἐπιφανοῦς οἰκογενείας, ἐξετέλεσεν ἐπὶ τινα χρόνον στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν ἐπὶ Τιβερίου, περιεβλήθη πολλὰ δημόσια ἀξιώματα, φαίνεται ὅμως ὅτι βραδύτερον ἀπεσύρθη εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον, ἵνα ἀπισρωθῇ ἐν σχολῇ εἰς σπουδάς. Ἀγνωστον πότε ἀπέθανεν. Εἶνε συγγραφεὺς διαγραφῆς τῆς Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας εἰς δύο βιβλία (*Historiae Romanae libri II*), ἦν, ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖ, «ἐν ἐπιβλητικῇ σπουδῇ» ἐξεπόννησεν. Ἐν τούτῳ ἀναφαίνεται ὡς ἄνθρωπος μετρίως ἐπιπολαίως παιδευσεως, ἀλλ' οὐχὶ ἄνευ πνεύματος, ὡς ἐγκωμισαστῆς τοῦ Τιβερίου καὶ τῆς αὐλῆς αὐτοῦ, ὡς εὐάγωγος αὐλικός, πιστεύων ὅτι πρέπει νὰ κοινοποιήσῃ θαυσιλόιστα τὰ δοῦλον αὐτοῦ φρόνημα. Συνεσφιγμένην συντομίαν ἐνέργειαν καὶ χάριν δὲν πρέπει νὰ ἀρνηθῇ τις εἰς τὸ ὕψος του. Ἐχομεν τοῦ ἱστορικοῦ τούτου ἔργον πλήρες τὸ δεύτερον βιβλίον, τοῦ δὲ πρώτου μόνον κεφάλαιά τινα μετὰ χαμάτων.

Ὁ Οὐαλέριος Μάξιμος, σύγχρονος τοῦ Τιβερίου συγγραφεὺς συλλογῆς ἀνεκδότων (*Factorum et dictorum memorabilium libri IX*), περιλαμβανόντων χαρακτηριστικὰ περιφήμων ἀνδρῶν τῆς ἀρχαίας ἱστορίας, παραδείγματα ἀρετῶν καὶ κακιῶν κ.τ.λ. Δηλοῦται ἐν τούτοις ταπεινὸν πνεῦμα (κολακεία πρὸς τὸν Αὐγούστον), ἔλλειψις κρίσεως καὶ αἰσθήσεως.

Ὁ Κ. Κούρτιος Ροῦφος, τὰ τοῦ βίου τοῦ ὁποίου εἶνε
Δημόσιο Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Βερόιας

ἄγνωστα, (ἔζη πιθανῶς ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ), κατέλιπεν ἔργον «Περὶ τῶν πράξεων Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου» (*libri X de gestis Alexandri M.*), οὗ τὰ μὲν δύο πρῶτα βιβλία ἀπώλοντο, τὰ δὲ περισσότερα τῶν λοιπῶν εἶνε πλήρη χασμάτων. Ἄν καὶ οὐχὶ ἐλεύθερον ἁμαρτημάτων τὸ σύγγραμμα τοῦτο ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν, γεωγραφίαν καὶ ἱστορικὴν ἀλήθειαν, εἶνε ἐν τούτοις ἐπαγωγὸν ἕνεκα τῶν ἐναργῶν περιγραφῶν, τῶν ἐνυφασμένων λόγων καὶ τοῦ ἀνθρώπου ὅφους.

Σπουδαῖοι διὰ τὴν ἱστορίαν εἶνε οἱ «βίοι τῶν δώδεκα πρώτων Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων» (*Vitae XII imperatorum*) οὓς ἔγραψεν ὁ Γ. Σουητώνιος Τράνκιλλος, καὶ οἵτινες περιλαμβάνουσιν ἀκριβῆ, πιστὴν ἀφήγησιν τῆς δημοσίας καὶ ἰδίᾳ τῆς ἰδιωτικῆς ζωῆς τῶν αὐτοκρατόρων (ἀπὸ Καίσαρος μέχρι Δομιτιανοῦ), ἐν ἀπλῇ, καθαρᾷ γλώσσῃ. Καὶ βιογραφίας περιφήμων ἀνδρῶν τῆς γραμματείας ἔγραψεν ὁ Σουητώνιος, αἵτινες ὁμοῦς ἐκτὸς τεμαχίων τινῶν ἀπώλοντο. Ὁ Σουητώνιος ἔζη κατὰ τοὺς χρόνους τῶν αὐτοκρατόρων Δομιτιανοῦ, Τραϊανοῦ καὶ Ἀδριανοῦ, συνεδέετο μετὰ Πλινίου τοῦ νεωτέρου, ὅστις διὰ τῆς παρὰ τῷ Ἀδριανῷ τιμῆς παρέσχεν αὐτῷ πολλὰ ἀξιώματα, περιῆλθε βραδύτερον εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ ὠφελήθη ἐκ τῆς ἀκουσίᾳ ἀποχωρήσεώς του εἰς φιλολογικὰ ἔργα.

Ἰσχυρὰν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν καθ' αὐτὸν καὶ τῶν μετὰ ταῦτα ἔσκησεν ὁ φιλόσοφος

Α. Ἀρράιος Σερέκας (2—65 μ. Χ.),

ὃν δικαίως καταριθμοῦσι μετὰ τῶν περιφημοτάτων ἀνθρώπων

δρῶν τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας καὶ πολλοὶ ἐτίμησαν ὡς τὸν ἀριστον, ἐναρετώτατον ἄνδρα τῆς ἀρχαιότητος, ἐνῶ ἄλλοι διέβλεπον ἐν αὐτῷ τέλειον πλεονέκτην ὑποκριτήν. Ἐν τοῖς Ῥωμαίοις τῶν μοναρχικῶν χρόνων εἶνε ὁ πρῶτος δνομαστὸς ἀντιπρόσωπος τῆς φιλοσοφίας.

Ἦτο υἱὸς τοῦ Μ. Ἀνναίου Σενέκα, ἐκ Κορδούης τῆς Ἰσπανικῆς, ὅστις ἐπὶ Αὐγούστου ἦλθεν εἰς Ῥώμην καὶ διέπρεψεν ἐνταῦθα ὡς διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς ἰδίᾳ δὲ διὰ τὴν μνημονικὴν του δύναμιν (*) Παῖς ἤδη ἦλθεν εἰς Ῥώμην, ὅπου ὁ πνευματικὸς αὐτοῦ κόσμος ἀνεπτύχθη ποικίλως ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν καὶ τὴν ὁδηγίαν ῥητόρων καὶ φιλοσόφων. Ἐναργῇ ἀφήγησιν ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἑαυτοῦ σπουδῶν παρέχει αὐτὸς ὁ ἴδιος ἐν τισὶ τῶν ἐπιστολῶν του. αὐτοῖς πᾶσιν ἐπεχείρησα—λέγει—μετὰ μεγάλου ἐνθουσιασμοῦ, ἀλλ' ὅτε ἔπειτα ἐπανῆλθον εἰς τὸν πραγματικὸν βίον, ἀπέμεινάν μοι μόνον ὀλίγαι τῶν καλῶν γνώμων. — Εὐθὺς ἀπέκτησε λαμπρὸν ὄνομα ὡς ῥήτωρ καὶ συγγραφεὺς. Καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ ὑπηρεσίᾳ ηὐτύχησεν. Ὑπῆρξε ταυρία· ἀλλὰ τὸ 42 μ. Χ. ἐξώρισεν αὐτὸν ὁ αὐτοκράτωρ Κλαύδιος εἰς τὴν νῆσον Κορσικὴν, ἔσως διότι ἦτο μέτοχος τῶν ἀκολασιῶν τῆς Ἰουλίας, θυγατρὸς τοῦ Γερμανικοῦ, ἢ τοῦλάχιστον διότι ἠθέλησε νὰ μάθῃ ταύτας. Ἡ Ἀγριππῖνα μετὰ τὸν θάνατον αὐτῆς ἐνῆργησε μετὰ τοῦ Κλαυδίου τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Σενέκα καὶ ἐνεπιστεύθη αὐτῷ τὴν ἀνατροφὴν τοῦ υἱοῦ τῆς Νέρωνος. Διαπρέψας ἐν τῇ ὑπατείᾳ (58 μ. Χ.), ἀπέκτησεν

(*) Τοῦ ῥήτορος τούτου Μ. Ἀνναίου Σενέκα ἔχομεν ἔτι τεμάχια ἀπομνημονευμάτων περιφρήμων ῥητόρων (Contro-
versiae et ὡς καὶ συλλογὴν τινὰ «*Suasoriae*».

ὕψηλὴν θέσιν καὶ ὑπερβολικὰ πλούτη, διὰ ἀντήμειψε τὴν ὑψηλὴν προστάτιδα αὐτοῦ διὰ κολακειῶν. Αἱ προσπάθειαι αὐτοῦ εἰς καταπράυνσιν τοῦ ἀγρίου καὶ σκληροῦ νοῦ τοῦ αὐτοκράτορος πρίγκιπος ἀπέβησαν εἰς μάτην. Ἡ ἀρχικὴ ἐμπιστοσύνη αὐτοῦ ἐτράπη κατὰ μίχρον εἰς ἀντιπάθειαν καὶ μῖσος. Ἀπόπειραί τινες τοῦ αὐτοκράτορος Νέρωνος, ἵνα κρύφα ἐκ ποδῶν ποιήσῃται τὸν Σενέκαν, ἀπέτυχον τοῦ σκοποῦ. Τέλος ἡ συνωμοσία τοῦ Πείσωνος παρέσχεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα ἀσπαστὴν εὐκαιρίαν νὰ ἀπαλλαγῇ τοῦ ὀχληροῦ ἠθικοδιδασκάλου. Διέταξε νὰ εἰδοποιήσῃσι τὸν πρῶτον παιδαγωγὸν αὐτοῦ, ὅτι περιμένει τὸν θάνατόν του. Ὁ Σενέκας ἠνέωξε τὰς φλέβας· ἐπειδὴ ὅμως τὸ αἷμα ἔρρεε λίαν βραδέως, ἀπεπνίγη ἐν πυριατηρίῳ. Τῆς συζύγου του Παυλίνης, ἐπιθυμούσης νὰ ἀκολουθήσῃ αὐτὸν εἰς τὸν θάνατον, κατὰ διαταγὴν τοῦ Νέρωνος ἐδέθησαν αἱ φλέβες, ἃς μόνη εἶχεν ἀνοίξῃ· ἐπέζησεν ὅμως ὀλίγα ἔτη μετὰ τὸν σύζυγον αὐτῆς.

Ὁ Σενέκας ἦτο ἄριστος ἠθικοδιδασκαλός, ἐπιθυμῶν σφύδρα τὴν θεραπείαν τῶν ἠθικῶν ἐλαττωμάτων τῶν χρησίων του, ἐννόησας δὲ πρὸς τοῦτοις ὅτι ἔπρεπε νὰ διεγερθῇ βδελυγμὸς πρὸς τὴν κακίαν, ἀλλὰ μὴ ὦν εἰς θέσιν νὰ ἐξεγείρῃ ἐν διεφθαρμένῳ γένει δραστήριον ἐνθουσιασμόν πρὸς τὴν ἀληθῆ ἀρετήν. Τῆς θρησκείας, ἐλευθερίας καὶ τοῦ ἐθνικοῦ αἰσθηματός ἀπεστέρησε τὸν κόσμον ἢ βία· αἰσθητικὴ κυριαρχία· χρεῖα ὅμως ἦτο ὅλως ἄλλων μέσων ἢ ῥητορικῆς τέχνης καὶ πλουσίων εἰς γνώμας ἠθικῶν παρακαλεύσεων, ἵνα ἡ πεσοῦσα ἀνθρωπότης ἀνορθωθῇ. αὐτοὶ—λέγει ὁ *Bernhardy*—ἦσαν τόσων εὐφυεῖς καὶ ἀγχινοὶ, ὡς ὁ Σενέκας, ἐν οὐδενὶ ἐζυμοῦτο τοσαύτη πληθὺς νέων ἰδεῶν· οὐδεὶς ἐννόησε νὰ διεγείρῃ κάλλειαν τὸν αἰ-

οθηματικὸν βίον, διότι δεσμεύει διὰ ταχύτητος καὶ μεταλλάξεως, ἐν ταῖς ποικιλωπάταις ὄψει τὸ πάθος τῶν ἀνεξαντλήτων ὑποκρίσεων αὐτοῦ ἐξαίρει καὶ συναρπάζει τὸν διδάσκαλον». Ἄλλ' αἱ ὥραιαι, συχνὰ ὑψηλαὶ αὗται ὑποκρίσεις ἦσαν λόγοι μόνον, οὐχὶ πράξεις. Ἐν πάσῃ ἠθικῇ γνώμῃ δὲν ἦτο ὁ Σενέκας ἀναίσθητος πρὸς τὰ θέληγντρα τοῦ βίου, ἐδείκνυε ταπεινὴν ὑποταγὴν πρὸς ἄσωτον αὐλὴν καὶ εὐγενεῖς κακούργους, ἀπέβλεπε πάντοτε εἰς αὐξήσιν τῆς οὐσίας αὐτοῦ. Διὸ οὐχὶ ἀδίκως κατηγορεῖται αὐτοῦ προσποίησης.

Ἐχομεν τοῦτου συλλογὴν 124 ἐπιστολῶν (*Epistolarum morales*) πρὸς Λουκίλιον, πλουσίαν εἰς ἠθικὰ καὶ χαχακτηριστικὰ διαγράμματα (ἢ μετὰ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ἀλληλογραφία εἶνε πλαστή), σειρὰν φιλοσοφικῶν καὶ ἠθικῶν διατριβῶν: «*De ira*», «*De providentia*», «*De tranquillitate animi*», «*De constantia sapientis*», «*De clementia*», «*De brevitae vitae*», «*De vita beata*», «*De beneficiis*»: ἐκτὸς τούτων «*De consolatione*»· ἐστὶ δηκτικὴν σάτυραν κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος Κλαυδίου ἐν εἴδει παρωδουμένης ἀποθεώσεως («*Αποκολοκύνθωσις*» ἦτοι ἀποθέωσις διὰ φαγητοῦ ἐκ κολοκύνθης, διότι ὁ Κλαύδιος ἀπέθανε γευσάμενος κολοκύνθων δηλητηρίῳ πεφυρμένων), ἐν ᾗ ἐναλλάσσεται ὁ πεζὸς καὶ ὁ ἑμμετρος λόγος (ἐλλιπεὲς ὅμως τὸ ἔργον καὶ πιθανῶς ἀδίκως ἀποδιδόμενον τῷ Σενέκᾳ)· φυσικὰς ἐρεῦνας εἰς βιβλία ἑπτὰ (*Quaestionum naturalium libri VII*), παρατηρήσεις καὶ γινῶμαι περὶ φυσικῶν φαινομένων, περὶ κομητῶν, ὑδάτων, ἀέρος, σεισμῶν κ. ἄ. πανταχοῦ μετὰ τῆς ἠθικῆς διαπεπλεγμένα, τὸ πληρέστατον διδακτικὸν βιβλίον τῆς φυσικῆς, ὅπερ ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἡ Ῥωμαϊκὴ γραμματεία.

Ἐν τῷ κύκλῳ τῆς Ῥητορικῆς ὑπάρχει ἡ ἐξοχωτάτη ἐμφάνεια, ὁ Ἰσπανός

Μ. Φάβιος Κοϊντιλιανός (42—; μ. Χ.),

ἐκ Καλαγούρρων, μορφωθείς ἐν ταῖς ῥητορικαῖς σχολαῖς τῆς Ῥώμης καὶ δι' ἀναστροφῆς μετὰ πολλῶν ὀνομαστῶν ῥητόρων, εἶτα συνήγορος ἐν Ῥώμῃ, ὑπὸ τοῦ Οὐεσπασιανοῦ ὀνομασθεὶς ἀδιδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς, ἀξίωμα, ὅπερ ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη ἐν τασαύτῃ δόξῃ διεχειρίζετο, ὥστε ὁ Δομιτιανὸς ἐνεπιστεύθη αὐτῷ τὴν ἀνατροφὴν τοῦ ἀνέψιου του καὶ ἐνίστε δημοσίᾳ ἐτίμα, ἐξ οὗ ἐξηγεῖται, διατὶ ὁ Κοϊντιλιανὸς μετὰ τινος ἀτοπίας ἐνίστε κολακεύει τὸν αὐτοκράτορα τοῦτον (*). Ἐν τῷ οἰκιακῷ αὐτοῦ βίῳ εὗρεν αὐτὸν δυστυχία τις ἀπώλεσε τὴν μὴ ἔχουσαν ἔτι ἡλικίαν ἐννεακαίδεκα ἐτῶν σύζυγον, καὶ οἱ δύο δὲ υἱοί, οὓς ἐξ αὐτῆς εἶχεν, ἀπέθανον ἐν νεανικῇ ἡλικίᾳ.

Οὐ μόνον διὰ προφορικῆς διδασκαλίας, ἀλλὰ καὶ δι' ἐγγράφου δραστηριότητος ἐνήργησεν ὁ Κοϊντιλιανὸς εἰς ὑψωσιν τῆς ῥητορικῆς τέχνης, καὶ ὠφέλιμος ἦτο ἡ ἐπιρροή, ἣν ἥσκησεν ἐπὶ τοῦ ὕφους τῶν συγχρόνων, ἦτις κυρίως διὰ τῶν συγγραφῶν τοῦ Σενέκα ἡλαττώθη κατὰ τὴν ἀπλότητα καὶ φυσικότητα.

(*) Προσφωνεῖ τὸν αὐτοκράτορα Δομιτιανὸν (ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ τετάρτου βιβλίου τῶν *Institutionum*), ὡς ὁ ποιητῆς τὰς Μούσας, διότι ὁ Δομιτιανὸς ὡς ἐν ἀπάσαις ταῖς σπουδαῖς, οὕτως ἰδίᾳ ἐν τῇ ῥητορίᾳ ὑπὲρ πάντας ὑπερεῖχε, καὶ ἐν ἄλλῃ χωρίῳ τοῦ αὐτοῦ ἔργου ἀπεδείκνυσεν αὐτὸν ἀκριβῶς ὡς τὸν μέγιστον ποιητὴν, ᾧ οἱ θεοί, ἐπειδὴ ἐφάνη αὐτοῖς λίαν ταπεινὴ ἡ δόξα αὐτῇ, θὰ ἀνέθετον τὴν κοσμοκρατορίαν.

Τὸ κύριον ἔργον αὐτοῦ εἶνε αἱ «*Institutiones oratoriae*», πλήρης διδασκαλία, ἀπὸ τῶν στοιχείων ἀρχομένη, τοῦ πῶς δύναται τις νὰ γείνη ἀληθὲς ῥήτωρ. Εἶνε διδακτικὸν οἰκοδόμημα τῆς ὅλης ῥητορικῆς γνώσεως καὶ δυνάμειος στηριζόμενον ἐπὶ ἠθικῶν ἀρχῶν, συνδεδεμένον μετὰ ἐγκυκλοπαιδείας τῆς Λατινικῆς γραμματείας. Ὁ Κοϊντιλιανὸς κατηνάλωσεν εἰς τοῦτο διετη ἐπιμέλειαν καὶ μετὰ τοῦτο μακρὸν ἔτι χρόνον πρὸς τοῦτο κατέτριψεν. Ὁφείλομεν τῷ δι' ἀρίστου, πλησιάζοντος τῷ Κικερωνεῖω, Λατινισμοῦ ἐξόχῳ τούτῳ βιβλίῳ οὐ μόνον βλέμμα εἰς τὸν τρόπον τῆς Ῥωμαϊκῆς ῥητορείας, ἀλλὰ καὶ πληθὺν εἰδήσεων καὶ γνώμῶν περὶ συγγραφέων καὶ τῶν ἔργων αὐτῶν, ὡς καὶ περὶ διασήμεν τῆς ἀρχαιότητος ἀνδρῶν.

Μετὰ τῆς ἱστορίας, φιλοσοφίας καὶ ῥητορικῆς ἀντιπροσωπεύεται πῶς καὶ ἡ φυσιογραφία ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ γραμματείᾳ. Ἀλλ' ἡ ἀξία τῶν Ῥωμαίων ὡς πρὸς τὴν ἐπιστήμην ταύτην συνίσταται μᾶλλον εἰς συλλογὴν ξένων παρατηρήσεων, εἰς παρεμβολὰς Ἑλλήνων συγγραφέων, ἢ εἰς ἰδίας ἐρεῦνας. Ἠσχόλουντο εὐχαρίστως ὅταν ἀηδίζοντο τὸν ἀτερπῆ πολιτικὸν βίον, εἰς παρατήρησιν τῆς φύσεως, καὶ ἔχαιρον ἐπὶ τῇ ἀπολαύσει, ἣν παρεῖχεν αὐτῇ, χωρὶς ὅμως νὰ εἰσδύωσι βαθύτερον εἰς τὴν οὐσίαν αὐτῆς. Ἐν λόγῳ, ἦσαν μάλιστα ἐρασταὶ τῆς φυσιογραφίας ἢ ἐπιστήμονες εἰδικοί.

Ὁ σπουδαιότατος συγγραφεὺς ἐν τῇ κύκλῳ τούτῳ εἶνε ὁ πολυμαθὴς Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Βεροῖας

Γ. Πλίνιος Σεκουνδός (23—79 μ. Χ.)

ἐπονομαζόμενος ἀπὸ πρεσβύτερος» (*maior*) πρὸς διάκρισιν τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ, τοῦ νεωτέρου Πλινίου, ἀνὴρ μετὰ μεγάλῃς ἐπιμελείας πάντα συναγαγὼν, ὅσα ἡ ἀρχαιότης περὶ τῆς φύσεως ἐν γένει, ὡς καὶ ἐν ταῖς κατὰ μέρος ἐμφανείαις, ἠρεύνησε καὶ ἀνέγραψεν.

Ἐγεννήθη ἐν Νέᾳ Κώμῃ (*Novum comum*) τῆς ἐπιτάδε Γαλλίας καὶ διεχειρίσθη λίαν ἀμέμπτως ἐπὶ Κλαυδίου καὶ Νέρωνος σπουδαῖα στρατιωτικὰ καὶ πολιτικὰ ἄξιώματα, ἀλλὰ δὲν ἐλησμόνητεν ἐν τῇ φορᾷ τῶν ὑποθέσεων τὰς σπουδὰς. Εὗρίσκουμεν αὐτὸν (ἐπὶ Κλαυδίου) ἀρχηγὸν τοῦ ἱππικοῦ ἐν Γερμανίᾳ, τὸ 52 μ. Χ. πάλιν ἐν Ῥώμῃ, τὸ 65 (ἐπὶ Νέρωνος) ἐπίτροπον ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ ἔπειτα ἐν μεγάλῃ εὐνοίᾳ παρὰ τῷ Αὐτοκράτορι Οὐεσπασιανῷ. Ἐπὶ τέλους ἤτοι ἀρχηγὸς τοῦ παρὰ τὴν Μεσσηνίην σταθμεύοντος στόλου, καὶ ἀπέθανε κατὰ τὴν ἐκρηξίν τοῦ Οὐεσουβίου, τὴν καταχώσασαν τὰς πόλεις Πομπηΐαν καὶ Ἡράκλειον (25 Αὐγ. 79 μ. Χ.) ὑπὸ τοῦ ζήλου τῆς διασώσεως τῶν φευγόντων καὶ τῆς ἐκ τοῦ πλησίον παρατηρήσεως τοῦ φοβεροῦ φυσικοῦ φαινομένου.

Εἰς τὴν ἀπαυστον ἐπιμελείαν του ὀφείλεν ὁ Πλίνιος τὴν τιμὴν, ὅτι ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ σοφώτατος τοῦ αἰῶνός του. Εἶνε μετὰ τοῦ Οὐάκρωνος ὁ μέγιστος πολυμαθὴς δὲν ἐνεουσίασέ ποτε ἡ Ῥώμη. Ἐκ τῶν πολλῶν συγγραφεῶν αὐτοῦ μόνον ἡ φυσικὴ ἱστορία (*Historia naturalis*), εἰς 37 βιβλία ἐφθάσε μέχρις ἡμῶν, περιληπτικὴ ἐγκυκλοπαιδεία, ἣν ἐξέδωκε τὸ 77 μ. Χ. ἀφιερῶσας τῷ Τίτῳ. Αὐτὸς ὁ ἴδιος ἀμολογεῖ ὅτι ἠντλησε τὸ περιεχόμενον τοῦ

βιβλίου τούτου ἐκ πλειόνων τῶν 2,000 τόμων. Τὸ πρῶτον βιβλίον περιλαμβάνει σύνοψιν τοῦ περιεχομένου τοῦ ἔργου καὶ τῶν συγγραφῶν, ἐξ ὧν ὠφελήθη· τὸ 2 πραγματεύεται περὶ τοῦ κόσμου ἐν γένει, περὶ τῶν στοιχείων, περὶ τῶν φαινομένων τῆς Ἀστρονομίας καὶ Φυσικῆς· τὸ 3—6 παρέχει Γεωγραφίαν ἐξ ἀπλοῦ μάλιστα τοῦ ὀνόματος συνισταμένην. Μετὰ τοῦτο ἔπεται ἡ κυρίως φυσικὴ ἱστορία: 7 Ἀνθρωπολογία, 8—11 Ζωολογία, 12—19 Βοτανικὴ, 20—32 Φαρμακολογία, καὶ τὰ τελευταῖα πέντε βιβλία πραγματεύονται περὶ Ὀρυκτολογίας καὶ Μεταλλουργίας, ἐν ἀναφορᾷ δηλ. πρὸς τὴν τεχνικὴν τῶν ἀνδριαντοποιῶν, λιθοξόνων, ζωγράφων, ἡ δὲ περίστασις αὕτη παρέσχε τῷ συγγραφεῖ κατάλληλον ἀφορμὴν νὰ παρενερίη πληθὺν σπουδαίων σημειώσεων περὶ τεχνολογίας, ἱστορίας τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν καὶ τῆς πολυτελείας.

Περὶ τοῦ διεξοδικοῦ τούτου ἔργου ἐμιλεῖ ὡς ἐξῆς ὁ *Alex. v. Humboldt*. «Ἐν ὅλῃ τῇ ἀρχαιότητι δὲν ἐπεχειρήθη ὁμοίον τι. Ἡ *Historia naturalis* τοῦ Πλινίου περιλαμβάνει Οὐρανὸν καὶ Γῆν ἅμα δὲ καὶ τὴν θέσιν καὶ τὴν πορείαν τῶν οὐρανίων σωμάτων, τὰς μετεωρολογικὰς ἐνεργείας τῆς ἀτμοσφαίρας, τὴν ἐξ ἐπιπολῆς μόρφωσιν τῆς γῆς, πᾶν γήϊνον ἀπὸ τῶν ζωοφύτων καὶ μαλακοστράκων τοῦ ὠκεανοῦ μέχρι τοῦ ἀνθρώπου. Ἐκείτο πρὸ τοῦ εὐφυοῦς ἀνδρὸς μία ἐνιαία μεγάλη εἰκὼν· ἀλλὰ, διὰ μερικοτήτων διεσπασμένην, ἐλλειπούσης ἐναργοῦς ἰδίας θεωρίας τῆς φύσεως, δὲν ἤθυνήθη νὰ κρατήσῃ ἀσφαλῶς τὴν εἰκόνα ταύτην. Τὸ ἔργον ἔμεινεν ἀσυμπλήρωτον, οὐ μόνον ἕνεκα τῆς βραχύτητος καὶ συχνῆς ἀγνοίας τῶν ἱστορουμένων ἀντικειμένων, ὅσον ἕνεκα τῶν σφαλμάτων τῆς

διαθέσεως καὶ τῆς ἀδυναμίας τῆς διευθετήσεως τῆς συν-
ηθροισμένης ὕλης.—Τὸ ὕφος τοῦ Πλίνιου εἶνε σπανίως
γραφικόν. Αἰσθάνεται τις, ὅτι ὁ συγγραφεὺς δὲν ἤντλησε
τὰς ἐντυπώσεις του ἐκ τῆς ἐλευθέρας φύσεως ἀλλ' ἐκ βι-
βλίων. Σεμνός, σκυθρωπὸς χρωματισμὸς εἶνε ἐπικαχυμέ-
νος ἐπὶ τοῦ ὅλου.

Ἐκτὸς τούτου Πλίνιος ὁ πρεσβύτερος ἦν συγγραφεὺς
πολλῶν ἔργων τῆς στρατιωτικῆς τέχνης, ἱστορικῶν, ρη-
τορικῶν καὶ γραμματικῶν, ἅτινα ὅμως δὲν σώζονται
πλέον.

Ὁ ἀνεψιὸς καὶ εἰσποίητος υἱὸς αὐτοῦ

Γ. Πλίνιος Καϊκίλιος Σεκουῆδος (62—110 μ.Χ.)

Ἡ Πλίνιος ὁ νεώτερος, ἐδοξάσθη κυρίως διὰ τῶν ἐπιστο-
λῶν του (εἰς 10 βιβλία), αἵτινες περιλαμβάνουσιν ἐναρ-
γεῖς διηγήσεις ἐκ τῆς περιοχῆς τῶν κοινωνικῶν σχέ-
σεων, τῆς γραμματείας καὶ τοῦ δημοσίου βίου. Ἰδίᾳ ἀ-
ξία ἀναγνώσεως ἐν ταύταις ἡ ἀγγελία τῆς τοῦ Οὐέσσου-
βίου ἐκρήξεως, τῆς ἐπενεγκούσης τὸν θάνατον τοῦ θείου
του (ἐν τῷ 6 βιβλίῳ), ἔτι δ' ἡ περιγραφή τῆς ἐπαύλεως
αὐτοῦ, (ἐν τῷ 2). Κατὰ τὸ ὕφος Πλίνιος ὁ Ν. εἶνε μι-
μητῆς δειλὸς τοῦ Κικέρωνος, καὶ αἱ ἐπιστολαὶ του θεω-
ροῦνται ὡς τῶν ἀρίστων μνημείων τοῦ ἀργυροῦ αἰῶνος.

Ἐγεννήθη ἐν *Como*. Ὁ πατὴρ του ἀπέθανε προώρως·
ἡ μήτηρ καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτῆς, ὁ πρεσβύτερος Πλίνιος, ἀ-
νέθρεψαν αὐτὸν ἐπιμελῶς ἐν Ῥώμῃ, ὅπου ἔσχε διδάτκα-
λον τὸν Α. Κλιντιλιανόν. Τὸ 19 ἔτος τῆς ἡλικίας του
εἰσῆλθε μετ' ἐπιτυχίας εἰς τὸ ρητορικὸν στάδιον. Ὅτε
ἀπέθανεν ὁ Τίτος (81) καὶ ὑπὸ τοῦ διαδόχου Δομιτιαν-

νοῦ ἐτάχθη ἐν τοῖς θεοῖς, ὠνομάσθη ὁ Πλίνιος ἱερεὺς τῆς νέας ταύτης θεότητος. Ἐπὶ Τραϊανῷ, διαχειρισθεὶς ἤδη καὶ ἄλλα πολλὰ πολιτικά ἄξιώματα, ἐγένετο ὕπατος (100 μ. Χ.). δύο μετὰ ταῦτα ἔτη ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τῆς ἐπαρχίας Βιθυνίας καὶ τοῦ Πόντου. Ἦτο εὐγενής, πλουσίως μεμορφωμένος ἀνὴρ, ἐλεύθερος μείνας τῆς ἐπικρατοῦσης διαφθοράς, πρὸς ταύτῃ ὅμως ὑπὸ σχεδὸν νοσώδους κενοδοξίας ἐμψυχωθείς ἐν τῇ σπουδῇ νὰ ἰδρῦσῃ ἐαυτῷ ὄνομα γραμματολογικόν. Καὶ ἐν τῇ ῥητορείᾳ ἔλαβεν ὁ Πλίνιος ἀξίαν λόγου θέσιν· ἀλλ' ἐκ τῶν λόγων του ἔχομεν μόνον τὸν Πανηγυρικὸν εἰς Τραϊανόν, ὃν, ἂφ' οὗ ἔλαβε τὴν ὑπατείαν, εἰς εὐχαρίστησιν ἀπήγγειλεν ἐννόμιον τῆς Γερουσίας καὶ κατόπιν ἐπηύξησεν.

Εἰς τὴν *Γεωγραφίαν* ὀλίγον εἰργάσθησαν οἱ Ῥωμαῖοι· ἰδίως γεωγραφικὰ ἔργα δὲν συνεγράφησαν ὑπ' αὐτῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δημοκρατίας. Πρῶτον ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων φαίνονται διατρίψαντες περὶ καταμετρήσεις ἀκριβεῖς καὶ περιγραφὰς τῶν χωρῶν. Τὸ μόνον γεωγραφικὸν ἐγχειρίδιον, ὅπερ δύναται νὰ δείξῃ ἡ Ῥωμαϊκὴ γραμματεία, εἶνε (ἐκτὸς τῶν ἐν τῇ Πλινίου φυσικῇ ἱστορίᾳ περιεχομένων γεωγραφικῶν καὶ ἐθνογραφικῶν συνόψεων) ἡ γενικὴ Γεωγραφία, ἣν ἔγραψεν ὁ Ἰσπανός

Πομπώνιος Μέλας,

σύγχρονος τοῦ αὐτοκράτορος Κλαυδίου, καὶ ἥτις φέρει τὸν τίτλον «*Περὶ τῆς θέσεως τῆς γῆς*». Ἠσυγγραφὴ τοῦ

Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἔργου τούτου πίπτει περὶ τὸ 44 μ. Χ., ὅτε ὁ Κλαύδιος ἐώρταζε τὰς κατὰ τῶν Βρεττανῶν νίκας του. Περιέχει τὰ ἐξαγόμενα συνετῆς, ξηρᾶς χρήσεως τῶν ἀρίστων πηγῶν ἐν παραστάσει, ἥτις ἐν τῇ συσπριγμένη συντομίᾳ αὐτῆς ἐναργεστέρα, διὰ παρεμβεβλημένων διηγήσεων ἐπαγωγὸς ἀναφαίνεται. Ἡ γλῶσσα ἔχει πολλὰ νέα καὶ ἀλλόκοτα, ἐλαχίστην ἀπλότητα ἐν τῇ τῶν λέξεων χρήσει, ἀλλ' ἀρκετὸν σύνδεσμον καὶ ἀφθονίαν.

Ὁ Αὐλὸς Κορήλιος Κέλσος,

οὗ τινος ὁ θάνατος πίπτει πιθανῶς τὰ πρῶτα ἔτη τῶν χρόνων τῆς βασιλείας τοῦ Τιβερίου, ἀνὴρ πολλῶν γνώσεων, ὥς ὁ Οὐάρρων καὶ Πλίνιος, ἔγραψεν ἐν ἀδρᾷ καὶ καθαρᾷ γλώσσῃ πολῦτιμον βιβλίον «*Περὶ τῆς ἱατρικῆς ἐπιστήμης*», εἰς δ' ὑπογραμμοὺς εἶχε τὸν Ἱπποκράτην καὶ τοὺς Ἀσκληπιάδας. Τοῦτο εἶνε μέρος μόνον μεζονος ἔργου «*Περὶ τῶν τεχνῶν*», ὅπερ καὶ ἄλλας ἐπιστήμας περιελάμβανε, φιλοσοφίαν, ῥητορικὴν, πολεμικὰ καὶ γεωργίαν, ἀλλὰ τοῦ ὁποίου ἀπώλοντο οἱ λοιποὶ τόμοι.

Ὁ Σηῆτες Ἰούλιος Φροντῖνος

κατέλιπε δύο ἔργα 1). «*De aquaeductibus Romae*,» ἐν τῷ ὁποίῳ ὑπάρχουσι πάντα ὅσα ἀναφέρονται εἰς τὴν τοποθέτησιν, οἰκοδομὴν καὶ συντήρησιν τῶν ὑδραγωγείων, καὶ 2). «*Strategematica*», ἐν μέρει λίαν ἐπιπολαιῶς γεγραμμένα, ἀλλὰ διὰ πολλὰς εἰδήσεις ἀξιόλογος σύνοψις τῶν οὐσιωδεστάτων ἀρχῶν τῆς Ῥωμαϊκῆς τακτικῆς.— Ὁ Φροντῖνος ἔζη ἐπὶ Οὐεσπασ.αγοῦ καὶ Νερούα, ἦτο ὁ

πατος τὸ 74, εἶτα στρατηγὸς ἐν Βρεττανίᾳ (75—78) καὶ ἀπέθανεν ὑπέργηρος περὶ τὸ 106. Ἡ συγγραφὴ τοῦ πρώτου ἔργου πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸ ὅτι (κατὰ τὸ 97 μ. Χ.) ἐπεφορτίσθη τὴν ἐποπτείαν τῶν τῆς Ῥώμης ὑδραγωγείων.

Ἡ Ἐπιστήμη τοῦ δικαίου ἔλαβε κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον τὴν θεμελιώδη διαμόρφωσιν αὐτῆς καὶ ἔφθασε τὴν κλασικὴν αὐτῆς ἀκμὴν, συναθροιζομένων τῶν πηγῶν τοῦ δικαίου, νόμων, διαταγμάτων, καὶ αὐτοκρατορικῶν ἐντολῶν, τῶν δικαστικῶν ἀποφάσεων καὶ συνηγοριῶν κατατασσομένων καὶ ἐρμηνευομένων, τῶν δικαστικῶν γνώμῶν ἀναπτυσσομένων, ἐλεγχομένων καὶ ἀσφαλιζομένων.

Β'. Οἱ χρόνοι τῆς παρακμῆς τῆς γραμματείας (σιδηροῦς αἰῶν) ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀδριανοῦ (117 μ. Χ.) μέχρι τῆς ἑκτῆς ἑκατοστιαστῆς ἐτιμῆς.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς βασιλείας τοῦ Ἀδριανοῦ (117—138) τοῦ Ἀντωνίνου Πίου (138—161) καὶ Ἀντωνίνου τοῦ φιλοσόφου (161—180), ἐποχῆς, ἥτις ἄλλως ὡς εὐτυχῆς περιόδος τῆς αὐτοκρατορίας θεωρεῖται, καταφαίνεται ἐνεργέστερον πάντοτε ἢ ἀδυναμία τοῦ Ῥωμαϊκοῦ πνεύματος. Ὅχι ὀλίγον συνεβάλλοντο εἰς κατὰπτωσιν τῆς γραμματείας οἱ αὐτοκράτορες οὗτοι, τὸ μὲν διὰ τὴν τῶν Ἑλληνικῶν προτίμησιν, τὸ δὲ διὰ τὴν ἐπαύξησιν στρεβλῆς αἰσθήσεως ἐν τε τῷ ὕψει καὶ τῇ γλῶσση, ἐν τε τῇ ποιήσει καὶ τῇ ῥητορείᾳ. Ἐχορήγουν τοῖς πεπαιδευμένοις τὴν εὐνοίαν αὐτῶν, ἐτίμων αὐτοὺς διὰ προ-

νομίων, ἀπῆλλασσον ἀπὸ τὰ βάρη τοῦ πολιτικοῦ βίου, ἀλλὰ παρεσκεύαζον μόνον προνομιούχους εἰδικούς ἐπιστήμονας. Ἄραθυμώτερον, ἐμφυλιώτερον πνεῦμα—λέγει ὁ *Bernhardy*—εἰσέδυσεν εἰς βλάβην τῆς ἐπιστήμης, καὶ ἐν τῇ φύσει τοιούτων φιλοφρονημάτων ἔκειτο τὸ ὅτι ἔφερόν αὐτὴν οἱ διδάσκαλοι ἐγγὺς τῆς ὑπαλληλίας. —Ἡ Ῥώμη ἔπαυε βαθμηδὸν νὰ εἴναι τὸ κέντρον τῆς γραμματείας καὶ οὕτως ἡ δύνατα ἐπαρχιακῇ τις γραμματεία, πρῶτον ἐν Ἀφρικῇ, ἔπειτα ἐν Γαλλίᾳ καὶ Ἰσπανίᾳ νὰ σχηματισθῇ, ἥτις μόλις ἔτι ἔχνη Ῥωμαϊκοῦ πνεύματος ἐν ἑαυτῇ ἔφερε καὶ ἐμακρύνετο πάντοτε τοῦ τρόπου τῆς ἐκφράσεως τῆς κλασικῆς περιόδου. Ἡ Ῥωμαϊκὴ γλῶσσα ἀπώλεσε πᾶσαν ἐσωτερικὴν ζωτικὴν δύναμιν. Ἰδιωτισμοὶ κατ' ἐπαρχίας, ἐξ Ἀφρικῆς, ἐκ Γαλλίας καὶ ἄλλων ἐπαρχιῶν, ἐσφαλμένοι σχηματισμοὶ λέξεων, ἀφύης, ληρώδης ἐκφρασίς καὶ κατασκευὴ περιόδων, ἀκανόνιστος ἀμφιταλάντευσις μεταξὺ ψευδοῦς πάθους καὶ ταπεινῆς κοινολογίας ἐπεκράτουν καὶ κατήσχυον τὰ ἄριστα γραμματολογικὰ ἔργα. Ἡ τοῦ δικαίου ἐπιστήμη ἐφθασεν ἰδίᾳ ἐπὶ Ἀδριανοῦ καὶ τῶν Ἀντωνίνων τὸν ὑψιστον βαθμὸν τῆς ἐκμορφώσεως αὐτῆς, ἐν ᾧ ἡ ἱστοριογραφία δὲν ἐπέτελεσέ τι ἀκολουθοῦν τοῖς μεγάλοις προτύποις τῶν προγενεστέρων. Ἡ τελευταία σπουδαία ἐνέργεια τῆς Ῥωμαϊκῆς γραμματείας προῆλθε διὰ τοῦ *Χριστιανισμοῦ*. Ὅσον ἀτελής δὲ παρὰ τοῖς ἀρίστοις χριστιανοῖς συγγραφεῦσιν ἐκφαίνεται ἡ μορφή, τόσον δεικνύεται ἐν τούτοις νεαρόν, ὑπὸ τοῦ κύκλου τῶν νέων ἰδεῶν κινούμενον πνεῦμα. —Τὸ τέλος τῆς Ῥωμαϊκῆς γραμματείας δὲν ἐπηκολούθησεν ἀμέσως μετὰ τῆς καταπτώσεως τοῦ Δ. Ῥωμαϊκοῦ κράτους (476), ἀλλὰ πρῶτον βαθμηδὸν προϊόντος τοῦ ἑκτοῦ αἰῶνος.

Οἱ ὀνομαστότατοι ποιηταὶ τοῦ μακροῦ τούτου χρονικοῦ διαστήματος εἶνε ὁ *Αὔσωνιος* καὶ ὁ *Κλαυδιανός*.

Ὁ εἰδυλλιακὸς ποιητὴς καὶ ἀντιγραφεὺς τῆς φύσεως

Δέκιμος Μάγρος Αὔσωνιος,

ὁ τοῦ τετάρτου αἰῶνος πολυῦμνητος Ῥωμαῖος ποιητὴς, γεννηθεὶς ἐν Βορδιγάλλοις (*Bordeaux*) περὶ τὸ 309 μ. Χ. ἦτο πρῶτον συνήγορος καὶ ἐνεφανίσθη εἰτα ὡς διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς ἐν τῇ ἑαυτοῦ πατρίδι. Ὡς τοιοῦτος ἀπέκτησε τόσον εὐρείαν φήμην, ὥστε ὁ Καῖσαρ Οὐαλεντινιανὸς ἐκάλεισεν αὐτὸν ὡς παιδαγωγὸν τοῦ υἱοῦ του Γρατιανοῦ καὶ προσέλαβεν ὡς ἀκόλουθον εἰς τὰς ὁδοιπορίας καὶ ἐκστρατείας αὐτοῦ. Ὁ εὐγνώμων υἱὸς καὶ διάδοχος ἀντήμειψε τὸν παιδαγωγὸν αὐτοῦ τῷ ὑπατικῷ ἀξιώματι (375). Τὰ μετὰ ταῦτα ἔτη μέχρι βαθέος γήρατος διήγαγεν εὐδαιμόνως καὶ εὐμαρῶς ἐν τῇ πατρίδι του, ἀσχολούμενος εἰς τὰς ἐπιστήμας καὶ τὴν ποίησιν. Ἀπέθανε περὶ τὸ 392. Πιθανώτατα ὁ Αὔσωνιος ἦτο Χριστιανός, ἂν καὶ ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ συχνὰ ἐθνικὸν αἶσθημα, ἐθνικὴ παιδείσις, ἐθνικὴ μορφή ἐπικρατεῖ.—Ἄνευ ἰδιαζούσης ποιητικῆς ἐμπνεύσεως ἔγραψεν ὁ Αὔσωνιος τερπνὰ εἰδυλλία (20), περιγραφὰς τῆς φύσεως μάλιστα, ἐν εὐκόλῳ ἀπλῇ γλώσσῃ, ἔτι δ' ἐπιγράμματα, ὧν ἐν τούτοις ἀμφιβάλλεται ἡ γνησιότης, ποιητικὰς ἐπιστολάς, «*Parentalia*» καὶ ἄλλας ποιήσεις. Ὡς εἰδυλλιακὸς ποιητὴς ἵσταται ὑψηλότατα. Τὸ γνωστότατον τῶν εἰδυλλίων αὐτοῦ εἶνε τὸ δέκατον, «*Mosella*», περιγραφή τῆς κοιλάδος τοῦ Μοσέλλα εἰς 483 ἑξαμέτρους, κεκοσμημένη δι' ὁλῶν τῶν κόσμων τῆς ποιητικῆς ἐκφράσεως καὶ διὰ πο-

λυσιδῶν σοφῶν προσθηκῶν, ἀλλ' ἐνίοτε στερουμένη τῆς ἀπλῆς, φυσικῆς παραστάσεως. Ἐκτὸς τῶν ποιημάτων ὑπάρχει τοῦ Αὐσωνίου καὶ πεζὸς εὐχαριστήριος λόγος (*Gratiarum actio*) εἰς τὸν Καίσαρα Γρατιανόν.

Ὁ Κλαύδιος Κλαυδιανός,

γεννηθεὶς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ἔμπειρος τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ῥωμαϊκῆς γραμματείας, ἦλθε τὸ 359 εἰς Ῥώμην καὶ ἐκτέλεσα τὴν φιλίαν τοῦ Βανδάλου Στιλίχωνος δι' οὗ ἦλθεν εἰς σχέσεις μετὰ τῆς αὐτῆς τοῦ Ὀνωρίου. Περιεβλήθη ἀξιώματά, μετὰ τῶν ἄλλων τὴν δημαρχίαν, καὶ ἔζη ἐπὶ τέλους, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Στιλίχωνος, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Μετὰ τῶν ποιητῶν τῆς μετὰ ταῦτα αὐτοκρατορίας ὑπερέχει εὐδοκίμως ὁ Κλαυδιανὸς διὰ τὴν δύναμιν καὶ καθαρότητα τῆς γλώσσης, ὡς καὶ διὰ τὴν εὐγένειαν τῆς διανοίας, ἃν καὶ ἔμεινεν ἐλεύθερος ὄγκου καὶ ῥητορικῶν σχημάτων. Κατενόει τὸ μέγα παρελθὸν τῆς Ῥώμης καὶ αἱ πολεμικαὶ τοῦ Στιλίχωνος πράξεις, ὅστις ἐβωήθησε τὴν Ἰταλίαν κατὰ τῶν βαρβάρων καὶ ἐπλήρωσε τὸν κόσμον τῆς δόξης του, ἡδύναντο νὰ διεγείρῳ ἐν αὐτῷ τὴν ἀληθῶς ταπεινὴν προσδοκίαν ἀναστάσεως τῆς παλαιᾶς Ῥωμαϊκῆς λαμπρότητος· ἐκ τούτου ὁ ὑπὲρ τοῦ Στιλίχωνος ἐνθουσιασμὸς αὐτοῦ, ὃν ἐν τοῖς ποιήμασιν αὐτοῦ: «*De laudibus Stilichonis*» καὶ «*Bellum Gelicum*» ἐγκωμιάζει. Τοῦ Στιλίχωνος ἡ σύζυγος *Serena* λαμπρύνεται ἐν τῷ ποιήματι «*De laudibus Serenae*». Τὰ ποιήματα ταῦτα, ὡς καὶ τὸ (ἀτελές) ἔπος «Ἀρπαγὴ Περσεφόνης», τὸ κύριον αὐτοῦ ἔργον, μαρτυροῦσι περὶ τῆς εὐφυΐας τοῦ ποιητοῦ εἰς ἐναργεῆ παράστασιν καὶ περὶ

τῆς διαπύρου φανταστικῆς δυνάμεως αὐτοῦ, ἀγούσης αὐτὸν πολλάκις εἰς ἀτόπους ὑπερβολάς. Ἐκτὸς τούτου ἔγραψε καὶ Σχτύρας ἀκατὰ Ῥουφίνου καὶ ἀκατ' Εὐτροπίου», ἐν αἷς ἐκφράζει τὸ κατὰ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας μῖσός του, ἐπαινετικά εἰς πολλοὺς φίλους, ὁμιναίους, ἐπιγράμματα, ἐπιστολάς κ.τ.λ.—Ἄ'Ο Κλαυδιανός,—λέγει ὁ *Bernhardy*—ἦτο κεκοσμημένος τῷ σπανίῳ καὶ πολυτίμῳ πλεονεκτήματι, εὐτελέστατα ἀντικείμενα νὰ ἐξείρῃ, τὰ ἀγονώτατα νὰ κοσμήῃ καὶ τὰ ὁμοιότατα νὰ διχαιοκίλλῃ. Ὁ χρωματισμὸς αὐτοῦ, ἰδίᾳ ἐν τῇ περιγραφικῇ ποιήσει, εἶνε ἀγαπητὸς καὶ λαμπρὸς καὶ σπανίως ἀστοχεῖ ἐν τῇ ἀναπτύξει τῶν προτερημάτων μεμορφωμένου νοῦ, πλουσίας φαντασίας, ἀδιάστου, ἐνίοτε ἰσχυροῦ τρόπου ἐκφράσεως, ἀδιαλείπτου ῥοῆς, ἁρμονικῆς στιχοποιίας» —.

Ἀξιοὶ προσοχῆς ἐστὶ ποιηταὶ τοῦ αἰῶνος τούτου εἶνε ὁ *Rufus Festus Avienus* (περὶ τὰ τέλος τοῦ τετάρτου μ. Χ. αἰῶνος), οὗ ἔχομεν «*Περιγραφὴν τοῦ κύκλου τῆς Γῆς*» κατὰ τὸ Ἑλληνα ποιητὴν Διονύσιον (γεωγραφικὸν ἐγχειρίδιον εἰς ἑξαμέτρους), «*Περιγραφὴν τῶν παραλλῶν*» εἰς Ἰάμβους καὶ πολλὰ ἄλλα. *Titus Calpurnius Siculus*, ἴσως μυστικὸς γραμματεὺς τοῦ αὐτοκράτορος Κάρου, περὶ τὸ 280 λοιπὸν μ. Χ., συγγραφεὺς ἐκλογῶν, ἐν αἷς ἀπεμιμήθη τὰς τοῦ Οὐεργιλίου μετὰ τινῶν τερπνῶν περιγραφῶν ὁ σύγγραφος τούτου *Marcus Aurelius Olympius Nemesianus*, ἐκ Καρχηδόνος καταγόμενος, συγγραφεὺς πολλῶν διδακτικῶν ποιημάτων, π. χ. *Κυνηγετικῶν* (*Cynagetica*) εἰς 325 στίχους κ.τ.λ. *Claudius Rutilius Namatianus* (ἢ *Numatianus*), ὁ συγγραφεὺς ποιητικῆς περιγραφῆς ὁδοιπορίας ἀπὸ Ῥώμης

εἰς Γαλλίαν διὰ θαλάσσης, ἐν καθαρᾷ, ἐκ τοῦ Οὐεργιλίου εἰλημμένη γλῶσση κ.τ.λ.

Μεταξὺ τῶν χριστιανῶν ποιητῶν ὁ *Juvenius* καὶ ὁ *Prudentius* κατέχουσι τὴν πρώτην θέσιν, οἵτινες ἐν τοῦτοις, μεθ' ὅλην τὴν ἀρχαϊκὴν γλῶσσαν καὶ μορφήν, τὰς ἀρχαϊκὰς ἐκφράσεις καὶ εἰκόνας ἀνήκουσιν ἤδη εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ μεσαίωνος.

Ὡς *Μυθιστοριογράφοι* πρέπει νὰ ἐξαίρωνται ἰδίᾳ ὁ *Πετρώνιος* καὶ ὁ *Ἀππουλήγιος*.

Ὁ *T. Πετρώνιος Ἀρβιτρος* ὑπηρέτει ἐντίμως ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Νέρωνος ὡς ἀνθύπατος ἐν Βιθυνίᾳ, εἶτα ὡς ὑπατος, καὶ ἀπῆλause τῆς ἰδιαίτερας τοῦ Νέρωνος εὐνοίας, εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ὁποίου ἐθεωρεῖτο ὡς *elegantiae arbiter*. Ἐν τούτοις ὑπέκυψε μετὰ ταῦτα εἰς τὰς σκευωρίας τῶν ἐχθρῶν καὶ τῶν φθονούντων αὐτόν, οἵτινες κατηγόρησαν αὐτόν ὡς μέτοχον τῆς συνωμοσίας τοῦ *Πείσωνος** περιέπεσεν εἰς τὴν ὀργὴν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ὑποκρίθησεν (67 μ. Χ.).

Ὁ εὐφυὴς οὗτος καὶ ἐπιστημονικῶς μορφωμένος ἀνὴρ θεωρεῖται συνήθως ὡς συγγραφεὺς μυθιστορήματός τινος *Satiricon* (ἐνν. *libri*), ὅπερ οὐχὶ πλήρες, ἀλλὰ μόνον ἐν σειρᾷ ἀποσπασμάτων, πιθανῶς μετὰ παραλείψεως τῶν σπουδαιότερων χωρίων, κατέχομεν (*). Τὸ ἔργον

(*) Πλὴν τις συμβῆσα τῷ διασημῷ καθηγητῇ *Heinr. Meibom* (γενν. 1638, ἀποθ. 1700), παρέσχεν ἀφορμὴν τῷ ἐξῆς ἀνεκδότῳ. Ὁ ἐμβριθὴς οὗτος καθηγητὴς τῆς ἱστορίας καὶ τῆς ποιητικῆς τέχνης ἀνεγίνωκε ποτε (τὸ 1691) ἐν τινι περιγραφῇ περιηγήσεων: «Ἐν Βονωνίᾳ ἐσώθη πλήρης *Πετρώνιος*, καὶ εἶδον αὐτὸν ἰδίαις ὀμμασιν οὐχὶ ἄνευ θαυμασμοῦ». — Ὅποια σπουδαία ἀποκάλυψις! Ὁ *Meibom* ἀναχωρεῖ παραχρῆμα, ἵνα καὶ αὐτὸς

τοῦτο περιγράφει μετὰ λεπτῆς παρατηρήσεως καὶ εὐφυοῦς συνθέσεως, μετ' εὐτραπείας καὶ εὐθυμίας, ἀλλὰ καὶ ἀσεβείας, τὰς ἠθικὰς ἔξεις τῶν χρόνων ἐκείνων καὶ χαρακτηρίζει ὠρισμένας τάξεις ἀνθρώπων κατ' ἀνυπερβλήτον τρόπον, ὅτε μὲν ἐν πεζῷ λόγῳ, ὅτε δ' ἐν ποιητικῇ μορφῇ πρὸς τοῦτο ἡ γλῶσσα ἀναλογεῖ πρὸς τὸν ἐκάστοτε χαρακῆρα τῶν ἐμφανιζομένων προσώπων· εὐτελὴς παρὰ τῷ πλουσίῳ ὀψιπλούτῳ Τιμαλχίῳ, λεπτὴ παρὰ τῷ πεπαιδευμένῳ Ἑλληνι Ἐγκολπίῳ, κομπῶδης καὶ ἐξεζητημένη ἐν τοῖς λόγοις τοῦ σχολαστικοῦ ποιητοῦ Εὐμόλπου. Ὁ ἥρωὲς τοῦ μυθιστορήματος τούτου Ἐγκόλπιος, εἶνε τὸ πρότυπον πάντων τῶν τεραστίων, οἵτινες ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα μυθιστορήμασι τῶν Ἰσπανῶν, Γάλλων καὶ Γερμανῶν τελοῦσι συνήθως τερπνὸν μέρος.

Ὁ *Λεύκιος Ἀππουλῆιος*, εἷς τῶν εὐτραπελωτάτων καὶ εὐγενεστάτων ἀνδρῶν τῶν χρόνων του, ἐγεννήθη ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ περὶ τὸ 130 μ. Χ. ἐν Μεταύροις τῆς Νουμιδίας, ἔλαβε τὴν πρώτην μόρφωσιν αὐτοῦ ἐν Καρχηδόνι, ἐσπούδασε Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν ἐν Ἀθήναις, μετέβη, ἀφ' οὗ πολλὰς ὑδοιπορίας ἐξετέλεσε καὶ ὅλα τὰ μυστήρια ἐμύθη, εἰς Ῥώμην, ὅπου ἐνεφανίσθη ὡς νομομαθὴς καὶ ἐπέστρεψεν εἰς Καρχηδόνα, ὅπου μετήρχετο τὸν διδάσκαλον τῆς ῥητορικῆς καὶ ὡς συγγραφεὺς καὶ θαυματοποιὸς ἀπέκτησε πλοῦτη. Ὁ μετὰ τῆς *Aemiliae Pudencillae*, μητρὸς τοῦ φίλου του Πάντανίου,

παρατήρησις τὸ θαῦμα. Φθάνει εὐτυχῶς εἰς Βονωνίαν, ἀλλ' ἐκεῖ ἔδειξαν αὐτῷ οὐχὶ τὸ θερμῶς ἐπιποθούμενον χειρόγραφον τοῦ Πετρωνίου, ἀλλὰ τὸ πλήρες διατηρούμενον λείψανον τοῦ ἁγ. Πετρωνίου, τοῦ ἐπισκόπου καὶ προστάτου τῆς Βονωνίας.

γάμος, ἐπέσυρε κατ' αὐτοῦ τὴν κατηγορίαν ὅτι διὰ μα-
 γικῶν μέσων ἀπέκτησε τὴν χεῖρα τῆς γηραιᾶς καὶ πλου-
 σίας γυναικὸς καὶ ἐγένετο αἷτιος τοῦ θανάτου τοῦ υἱοῦ
 αὐτῆς. Ὑπερήσπισεν ἑαυτὸν μετὰ πολλῆς εὐτραπείας ἐν
 τῷ λόγῳ «*De magia*». Ἀγνωστον εἶνε τὸ ἔτος τοῦ θά-
 νάτου του.—Ὁ Ἀππουλήϊος ἦτο μεγάλης παιδείας ἀ-
 νὴρ καὶ οὐχὶ ἄνευ ἠθικοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος, ζη-
 τῶν νὰ καθάρισῃ καὶ ἐνισχύσῃ τὸν καταπεσόντα ἐθνι-
 σμὸν διὰ τῆς προτροπῆς τῆς ἀνασυστάσεως τῶν ἀρχαίων
 μυστηρίων, ἅμα δὲ καὶ οὐχὶ ἐλεύθερος αἰσχροῦ φιληδονίας,
 εὐαρεστουμένης εἰς ἀκαλαστοτάτας παραστάσεις. Τὸ κύ-
 ριον αὐτοῦ ἔργον εἶνε τὸ εὐτράπελον φανταστικὸν μυθιστό-
 ρημα: «*Metamorphoseon sive de asino aureo libro*»,
 περιλαμβάνον τὰ κατὰ τινὰ Δούκιον, νέον εἰς κακίαν πε-
 ριπεσόντα καὶ διὰ τοῦτο (διὰ μαγικῆς ἀλοιφῆς) εἰς ὄνον
 μεταμορφωθέντα, ἀλλὰ διὰ τῶν μυστηρίων ὅπως νέον
 ἄνθρωπον γενόμενον. Μεταξὺ τῶν πολλῶν ἐν τῷ μυθι-
 στορήματι τούτῳ περιπεπλεγμένων ἐπεισοδίων ἐξέχει ὁ
 ἀλληγορικὸς μῦθος «*Ερως καὶ ψυχῆς*», ὃν μεταγενέστεροι
 ποιηταὶ καὶ τεχνῖται συχνὰ ἐπραγματεύθησαν. Πλὴν πρό-
 ἄγονται εἰς φῶς ἐν τῷ *asino aureo* τούτῳ ὅλαι αἱ ἀτο-
 πῆαι καὶ αἱ πλάναι, ὡς κακίαι καὶ ἐλαττώματα, καθ' ἃ
 ὁ τότε Ῥωμαϊκὸς κόσμος ἐνόσει, ἐν ἀπαρακαλύπτῳ γυ-
 μνότητι, μετὰ ἀχαλινώτου ἀπηνείας. Τὸ βιβλίον εἶνε
 πλούσιον εἰς εὐτραπείαν, εἰρωνείαν καὶ φαιδρότητα κω-
 μικὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν ὀρεξιν ἐγειρούσας ὑλικωτάτας πα-
 ραστάσεις.—Ὁ Ἀππουλήϊος θεωρεῖται ὡς θεμελιωτὴς
 τοῦ οὕτω καλουμένου Ἀφρικανικοῦ Λατινισμοῦ, ἐν ᾧ ἀνα-
 γνωρίζονται ἤδη αἱ ἀρχαὶ τῆς μορφώσεως τῆς μυθιστο-
 ρικῆς γλώσσης.

Οἱ ἱστοριογράφοι τοῦ αἰῶνος τούτου καταλαμβάνουσι λίαν ταπεινὴν θέσιν ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν Τάκτιον, ὅστις ἐν τῇ προηγουμένῃ περιόδῳ ὡς ἀστὴρ διὰ τῆς νυκτὸς λαμπεῖ. Ἐν χρόνοις, καθ' οὓς ὁ ἀπερίοριστος δεσποτισμός, ἠθικὴ χαυνότης καὶ δεισιδαιμονία ἐκάκουν τὸν τε πνευματικὸν καὶ αἰσθητικὸν βίον, δὲν ἡδύνατο νὰ γείνη λόγος περὶ τῶν ἀπαραιτήτων ἀπαιτήσεων τοῦ ἱστορικοῦ, περὶ ἀμερολήπτου, ἀνυπόπτου παραστάσεως. Οἱ ἄριστοι τῶν χρόνων τούτων ἱστορικοὶ εἶνε μόνον ἐπιτομεῖς καὶ ἐρανισταί, οἵτινες συνήθρουν τὴν ἱστορικὴν ὕλην διὰ τοὺς αὐτοκράτορας ἢ τοὺς μεγάλους τοῦ κράτους ἢ πρὸς χρῆσιν τῶν σχολείων.

Ὁ Ἰούλιος (ἢ Λεύκιος Ἀτταῖος) Φλωρός, ζῶν ἐπὶ Ἀδριανοῦ ἢ Τραϊανοῦ κατέλιπεν ἡμῖν ἐπιτομὴν Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας (*Epitome rerum Romanarum*), περιλαμβάνουσαν τοὺς ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης χρόνους μέχρι τοῦ 29 π. Χ. (ὅτε ὁ Αὐγούστος ἔκλεισε τὸν ναὸν τοῦ Ἰαννοῦ), βιβλίον οὐχὶ σπουδαίας πραγματικῆς ἀξίας, μετὰ γεωλογικῶν, γεωγραφικῶν καὶ ἱστορικῶν σφαλμάτων, οὐχὶ ὅμως ἄνευ ζωνῆς καὶ ταχείας διηγήσεως, ἀλλ' ἄνευ ἐμβριθείας τῆς συντάξεως καὶ ἐν τάνῳ μεγαληγόρου ὑπερβολῆς γεγραμμένον.

Αἰλουῶσαν μαρτυρίαν τῆς καταπτώσεως τῆς γραμματείας καὶ παιδείας παρέχουσιν αἱ βιβλιογραφίαι Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων (ἀπὸ Ἀδριανοῦ μέχρι Διοκλητιανοῦ καὶ Κωνσταντίνου) ἐν συλλογῇ ἐπιγραφομένη *«Scriptores historiae Augustae»* συνηνωμέναι καὶ παρὰ διαφόρων συγγραφέων (Ἀλλίου, Σπαρτιανοῦ, Βουλκατίου, Γαλλικανοῦ, Τρηβελλίου, Πολλωρος, Φλαβίου Οὐοπίσκου, Ἀλλίου Ἀμπριδίου καὶ Ἰουλίου Καπιτωλίνου) προσερχόμεναι. Οἱ συγ-

γραφείς οὗτοι ἔζων σύμπαντες κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ τοῦ Κωνσταντίνου. Οὐδὲ ἴχνος τοῦ κυρίου τῆς ἱστορίας σκοποῦ, μορφώσεως τῆς διανοίας, ἐμψυχώσεως εὐγενῶν αἰσθημάτων, παρορμήσεως εἰς μεγαλόφρονας πράξεις ἀπομένει. Ἡ παράστασις εἶνε πτωχὴ εἰς ἐννοίας καὶ ἀκόσμητος, ἡ γλῶσσα ἀνεξέργαστος καὶ κοινὴ. Ἐν τούτοις ἡ συλλογὴ αὕτη εἶνε σπουδαία διὰ τὸν ἱστορικὸν ἔρευνητήν, διότι, ἐκτὸς τοῦ ῥύπου ἀνωφερῶν πραγμάτων τῶν τριόδων, περιλαμβάνονται καὶ πολλοὶ ἀξιόλογοι εἰδήσεις περὶ τῶν χρόνων ἐκείνων.

Ὁ δὲ *Σηξτος Αὐρήλιος Βίκτωρ*, ἐξ Ἀφρικῆς, ζήσας ἐπὶ Κωνσταντίνου καὶ Ἰουλιανοῦ, ἦτοι τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ τετάρτου αἰῶνος παρέσχε τὸ ὄνομά του εἰς τέσσαρα συγγράμματα, ἅτινα ὅμως ἕνεκα τῆς μεγάλης διαφορᾶς τῆς πραγματείας καὶ παραστάσεως εἶνε ἀδύνατον νὰ προέρχωνται παρὰ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως: «*Περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ Ῥωμαϊκοῦ γένους*», «*Περὶ τῶν αὐτοκρατόρων*» (ἀπὸ Λυγούστου μέχρις Ἰουλιανοῦ), ἑμφρων ἐκλογὴ τῆς ἱστορίας τῶν αὐτοκρατόρων ἐν ἀπλῶ, συνεσφιγμένῳ ὅφει, καὶ «*Παρεκβολαὶ περὶ τῆς ζωῆς καὶ τῶν ἡθῶν τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων*».

Ὁ *Φλάβιος Εὐτρόπιος* ἦτο μυστικὸς γραμματεὺς Κωνσταντίνου τοῦ Μ., ἀκολούθως τοῦ Ἰουλιανοῦ ἐν τῇ Παρθικῇ ἐκστρατείᾳ (363), ἀνθύπατος ἐν Ἀσίᾳ (371) καὶ ἔγραψε κατ' ἐντολὴν τοῦ αὐτοκράτορος Οὐάλεντος «*Σκιαγραφεῖαν τῆς Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας*» (εἰς 10 βιβλία) ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης μέχρι τοῦ αὐτοκράτορος Οὐάλεντος. Πρὸς τὸ τέλος τοῦ μικροῦ τούτου βιβλίου (ὑπερ πρότερον συχνὰ ἐν τοῖς σχολείοις ἀνεγινώσκετο), ἐκεῖ, ὅπου ὁ συγγραφεὺς διηγεῖται γεγονότα, κατὰ τὰ ὅποια αὐ-

τὸς ἔζη ἢ πρὸς αὐτὸς ὅλως ἐγγὺς ἦν, εἶνε μεγάλης ἀξίας, ἐν ὅλῳ ἐπιεικῶς ξηρόν.

Καὶ ὁ Σηζέτος Ροῦφος ἔγραψεν ἐντολῇ τοῦ αὐτοκράτορος Οὐάλεντος «*Σκιαγραφίαν Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας*», συντομωτέραν τῆς τοῦ Εὐτροπίου, συνοπτικὴν ἱστορίαν τῶν ὑπὸ τῆς Ῥώμης κατακτηθεῖσων ἐπαρχιῶν καὶ τῶν νικῶν αὐτῆς, ἐν μέρει, ἐκ τῶν στρατειῶν αὐτοῦ.

Ὁ σπουδαιότερος μεταξὺ τῶν κατὰ τοὺς ὑστερον χρόνους ἐργατῶν τῆς ἱστορίας τῶν αὐτοκρατόρων εἶνε ὁ Ἑλληγὴν Ἀρμιανὸς Μαρκελλῖνος ἐξ Ἀντιοχείας, ὑπηρετῶν ἐν τῷ Ῥωμαϊκῷ στρατῷ ἐπὶ Κωνσταντίνου, Ἰουλιανοῦ καὶ Οὐάλεντος. Ἐγραψε τὴν ἱστορίαν τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων ἀπὸ τοῦ 96—378 μ. Χ. ὑπὸ τὸν τίτλον «*Rerum gestarum libri XXXI*». Τοῦτων τῶν 31 βιβλίων ἀπώλοντο τὰ πρῶτα 13. Τὸ ἀμερόληπτον τοῦτο, καίπερ εἰς βάρβαρον γλῶσσαν γεγραμμένον, ἐκ πηγῶν καὶ πιστῶν εἰδήσεων ἦν-τλημένον ἱστορικὸν ἔργον εἶνε, ἰδίᾳ ἕνεκα πολλῶν παρατηρήσεων περὶ Γερμανίας, σπουδαῖον καὶ πολύτιμον.

Τὸν πέμπτον μ. Χ. αἰῶνα ἔζων, ὁ Σουλπίκιος Σεουήρος, γράψας ἱστορίαν τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ καὶ ὁ Παῦλος Ὁρόσιος, ὁ συγγραφεὺς ἱστορίας ἀπὸ κτίσεως κόσμου μέχρι τοῦ 417 μ. Χ., γεγραμμένης ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ ἐξασθενώσῃ τὴν αἰτίαν τῶν ἀντιπάλων τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὅτι οὗτος ἦτο ἡ αἰτία τῆς δυστυχίας τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ὁ *Iulius Obsequens* συνήθροισε, κυρίως ἐκ τοῦ Λιβίου, ἑλλειπείς εἰδήσεις περὶ τῶν θαυμασιῶν φαινομένων ἐν Ῥώμῃ (*Prodigiorum liber*), οὗτος ἔργον ὑπάρχει ἐτι ἀπόσπασμά τι.

Ἄνεφέραμεν ἤδη ὅτι εἰς τὴν ταχεῖαν κατάπτωσιν τῆς Ῥωμαϊκῆς γραμματείας οὐχὶ ἐπουσιωδῶς συνεβάλλοντο ὁ αὐτοκράτωρ Ἀδριανὸς καὶ ἀμφότεροι οἱ Ἀντωνῖνοι, διὰ τῆς προαγωγῆς δηλ. στρεβλοῦ αἰσθήματος ἐν τῷ ὕψει καὶ τῇ γλώττῃ, ἐν τε τῇ ποιήσει καὶ τῇ ῥητορείᾳ. Ἐπεθύμουν ἀναξωρόνησιν τοῦ ἀπὸ μακροτάτου χρόνου ἀφανισθέντος παλαιοῦ Ῥωμαϊκοῦ πνεύματος καὶ χαρακτῆρος διὰ μιμήσεως ἀρχαϊκῶν ἐκφράσεων καὶ σχημάτων, διὰ τῆς χρήσεως σπανίων ἢ πρὸ πολλοῦ λησμονηθεῖσων λέξεων, ὡς ἦσαν ἐν χρήτῃ πρὸ τοῦ Οὐάρεωνος καὶ Λουκρητίου Κάρου, διὰ παιγνιωδῶν ποιημάτων κατὰ τὰ παλαιὰ Ἰταλικά ἄσματα τῶν Ἀρουραίων ἀδελφῶν καὶ τῶν Φεσκεννίων.

Τὴν προσποίητον ταύτην παλαιότητα ἀνύψωσεν εἰς ἐπικρατοῦντα χρονικὸν χαρακτῆρα ὁ παρὰ τοῖς αὐτοκράτορσιν Ἀδριανῷ καὶ Ἀντωνίνῳ Πίῳ ἐν μεγάλῃ εὐνοίᾳ, πλήρης ἀξιώματος ῥήτωρ καὶ αὐλικὸς

Μάρκος Κορηΐλιος Φρόντων.

Ὁ Niebuhr ὀνομάζει αὐτὸν ἀσύνητον προτιμήσαντα μηχανικὴν ἐργασίαν τοῦ ἔργου ῥήτορος καὶ συγγραφέως. Παρὰ τοῖς συγχρόνοις καὶ παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις δὲ λίαν ἐτιμᾶτο.

Ὁ Φρόντων, ὅστις ἐνόμιζεν ὅτι εἶνε ὁ Κικέρων τῶν χρόνων του, ἐγεννήθη ἐν τῇ Νουμιδικῇ πόλει Κίρτῃ καὶ ἐσπούδασεν ἐν Ἀθήναις τὴν ῥητορικὴν· εἶτα ἀπέκτησεν ὡς συνήγορος ἐν Ῥώμῃ καὶ ὡς ῥήτωρ περιουσίαν καὶ δόξαν. Ὑπὸ τῆς ἰδιαίτερας εὐνοίας τῶν αὐτοκρατόρων Ἀδριανοῦ καὶ Ἀντωνίνου τιμηθεὶς, ἀνέλαβε τὴν ἀνατροφὴν

τῶν αὐτοκρατορικῶν περιγίπων Μάρκου Αὐρηλίου καὶ Λευκίου Οὐήρου. Τὰ πλούτη αὐτοῦ επέτρεπον νὰ ἐπιχειρήσῃ πολυτελεῖς οἰκοδομὰς καὶ νὰ ἀγοράσῃ τὸν κήπον τοῦ Μαικίνα. Τὸ 143 ἔλαβε τὴν ὑπατείαν ἐπὶ δύο μῆνας· ἐν τῇ διοικήσει ἀνθυπατικῆς τινος ἐπαρχίας ἐκώλυσεν αὐτὸν ἡ ἀσθένειά του (ἐπαθε πρῶτα γὰρ). Βεβαρημένος ὑπὸ πολλῶν οἰκογενειακῶν δυστυχημάτων (τέσσαρα τέκνα αὐτοῦ ἀπέθανον καὶ μόνον μία θυγάτηρ ἀπέμεινεν αὐτῷ), ἔμελλε νὰ ἐπίδῃ τὴν μείωσιν, τὴν ἀπομάρανσιν τῆς ῥητορικῆς του δόξης. Ἀπέθανε τὸ 170 μ. Χ.

Ὁ Φρόντων ἐπέκτεινε μεγάλην φιλοδοξίαν, ἀλλὰ περὶωρισμένον, διάστροφον πνεῦμα. Εἶνε ἀρχηγὸς ἰδίας σχολῆς, τῶν Φροντωνιανῶν, οἵτινες ἐν ἐξεζητημένῃ ἀρχαϊκότητι ἐζήτουν νὰ καλύψωσι τὰς γυμνότητας τῆς πενίας τῶν ὡς πρὸς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὸν νοῦν, τὴν μικρολόγον ἀδυναμίαν αὐτῶν. Μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων ἔμεινεν ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ μικρὸν μόνον βιβλίον «*De differentiis vocabulorum*». Τὸ 1815 ὁμοῦς ἀνεύρεν ὁ σοφὸς βιβλιοθηκῆριος καὶ γραμματολόγος *Angelo Mai* ἐν Περγαμῇ κώδικι τῆς Ἀμβροσιανῆς βιβλιοθήκης τῶν Μεδιολάνων σπουδαῖα ἀποσπάσματα ἄλλων τοῦ Φρόντωνος συγγραμμάτων, ἐκχυζηθέντων ἐκ τινος χειρογράφου τῆς Οὐατικανῆς βιβλιοθήκης τῆς Ῥώμης. Τὰ ἀνευρεθέντα συγγράμματα περιλαμβάνουσι μέγα μέρος τῆς μεταξὺ Φρόντωνος, Ἀντωνίνου Πίου, Μάρκου Αὐρηλίου καὶ Λ. Οὐήρου ἀλληλογραφίας, μετὰ τινων ἀπαντήσεων Ἑλληνιστῶν καὶ Λατινιστῶν, σπουδαίων διὰ τὴν γνῶσιν τῶν χρόνων καὶ προσώπων, ἅμα δὲ καὶ μαρτύριον τῆς εὐτελείας καὶ τῆς ἀφύτης τοῦ Φρόντωνος, ὡς καὶ τῆς ἐρασμιότητος τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου. Ἐνταῦθα ἀνάγονται

ἐτι ἱστορικὰ ἀποσπάσματα «Περὶ τοῦ Παρθικοῦ πολέμου»,
ῥητορικὰ ἐπιδεικτικὰ τεμάχια κ.τ.λ. Ἡ δόξα τοῦ Φρόν-
τωνος δὲν ἐκέρδησέ πως διὰ τῶν εὐρέσεων τούτων.

Ὁ τρόφιμος τοῦ Φρόντωνος

Αὔλος Γέλλιος,

πρότερον σφαλερῶς *Agellius* καλούμενος, ἀπέκτησεν ὄ-
νομα διὰ τῶν «Ἀττικῶν νυκτῶν» (*Noctes Atticae*),
ἔργου ὅπερ ποικίλας, ἐξ Ἑλλήνων καὶ Λατίνων συγγρα-
φῶν ἐν συντόμῳ εἰλημμένους ἀναγραφὰς γλωσσικοεπιστη-
μονικοῦ, ἀρχαιολογικοῦ περιεχομένου παρέχει καὶ ἰδίᾳ
πλούσιον εἶναι εἰς πολυτίμους εἰδήσεις περὶ τῶν ἀρχαιο-
τήτων καὶ τῆς γραμματείας τῆς Ῥώμης. Ὁ Γέλλιος ἐξῆ
ἐπὶ τῶν Ἀντωνίνων ἐν Ῥώμῃ καὶ ἐν Ἀθήναις ἐν ἀνα-
στροφῇ μετὰ ἐξόχων ῥητόρων, γραμματικῶν καὶ φιλοσό-
φων. Αἱ Ἀττικαὶ αὐτοῦ νύκτες εἶναι καρπὸς τῶν φιλο-
σοφικῶν αὐτοῦ σπουδῶν ἐν Ἀθήναις, ὅπου κατὰ τὰς χει-
μερινὰς νύκτας ἀνέγραψεν αὐτάς· ἐντεῦθεν ὁ τίτλος. Ἐ-
πειδὴ ὁ Γέλλιος δεικνύεται πανταχοῦ ὡς δίκαιος, εὐσε-
βής, ἅμα δὲ καὶ εὐκλισμός ἀνὴρ, μετ' εὐλαβείας μεταχει-
ριζόμενος τὰς πηγὰς αὐτοῦ, τὸ ἔργον του διὰ τὸν ἀρχαιο-
λογοῦντα ἔχει μεγάλην ἀξίαν καὶ εἶναι μεταλλεῖον σπου-
δαίων εἰδήσεων. Ἡ γλωσσικὴ μορφή τούτου πάσχει τὰς
ἐλλείψεις τῶν Φροντωνιανῶν, μαρτυρεῖ καθαροτέραν παί-
δευσιν.

Ἀξιοὶ λόγου γλωσσολόγοι καὶ ἀρχαιολόγοι εἶναι ἔτι ὁ
Αὔλος Δοράτος (περὶ τὸ 350), ὁ ἐρμηνευτὴς τοῦ Τερεν-
τίου, ὁ Μακρόβιος Ἀμβρόσιος Θεοδόσιος, πιθανῶς Ἑλ-
λην, (ἐν ἀρχῇ τοῦ πέμπτου αἰῶνος), οὗ ἔχομεν ὑπό-

μνημα εἰς τοῦ Κικέρωνος τὸ «*Somnium Scipionis*», καὶ συλλογὴν κατὰ τὰς Ἀττικὰς τοῦ Γελλίου νόκτας ὑπὸ τὸν τίτλον «*Saturnaliorum conviviorum libri VI*», ἐν πονηρῷ Λατινισμῷ. ὁ *Marcianus Minus Felix Capella* ἐκ Μεταύρων τῆς Νουμιδίας (τὸ δεύτερον ἡμῖς τοῦ πέμπτου αἰῶνος), συγγραφεὺς τῶν *Satiricon libri IX*, ἐγκυκλοπαιδικοῦ ἔργου περὶ τῶν ἐπτὰ ἐλευθέρων τεχνῶν (Γραμματικῆς, Διαλεκτικῆς, Ῥητορικῆς, Γεωμετρίας, Ἀριθμητικῆς, Ἀστρονομίας, Μουσικῆς).

Ἐποχὴν ἰδίαν ἀποτελεῖ ἡ Ῥωμαϊκὴ

Ἐπιστήμη τοῦ δικαίου

κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦ Ἀδριανοῦ. Τῇ εἰσηγγήσει αὐτοῦ συνέταξεν ὁ *Σάλβιος Ἰουλιανός*, συγγραφεὺς τῶν «*Digestorum*» *libri XC*», τὸ *Edictum perpetuum*, τὴν πρώτην ἐπιστημονικὴν συλλογὴν νόμων, τὴν ἐπικυρωθεῖσαν τὸ 132 δόγματι τῆς Γερουσίας. Ὀλίγω νεώτεροι σύγχρονοι αὐτοῦ ἦσαν ὁ *Σήετος Πομπώνιος*, οὗ ἔχομεν ἔτι λίαν σπουδαῖον διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ δικαίου ἔργον ἐκ τοῦ ἐγχειριδίου αὐτοῦ «*De origine iuris*» καὶ ὁ *Γάιος* (*Caius*), οὗ διεσώθη ἐκ τῶν πολυαρίθμων, διὰ μνήμης καὶ παραθέσεως εἰς τοὺς πανδέκτας ἐκ τῶν τίτλων μόνον γνωστών ἔργων, ἐν μόνον μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ διῆκον ἐγχειρίδιον τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου (*Institutionum commentarii*) εἰς βιβλία τέσσαρα, τὸ ὑπόδειγμα τῶν *institutionum* τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἡ γλῶσσα καὶ τὸ ὕψος τῶν νομικῶν ἦτο γενικῶς καθαρά, ἀπλῆ, σαφής, ἀξιωματικῇ, ἄνευ σχολαστικῶν περιραιομαμάτων, ἐνοθεύθη δὲ βραδύτερον τῆς τῶν ἄλλων συγγραφῶν.

Τὸ ὕλιστον σημεῖον τῆς ἀκμῆς αὐτῆς καὶ τελειότητος ἔλαβεν ἡ τοῦ δικαίου ἐπιστήμη ἐπὶ Σεπτιμίου Σεουήρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, ὅτε ἔζη ὁ *Αἰμίλιος Παπινιανός*, ὃν διέταξεν ὁ Καρακάλλας νὰ φρονεύσωσιν (212), ὁ *Ἰούλιος Παῦλος, Δομίτις Οὐλπιανὸς* καὶ ὁ μαθητὴς αὐτῶν *Ἐρέντιος Μόδεστος*. Οἱ τέσσαρες οὗτοι κλασικοὶ τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου, ἐξέχοντες ἐπὶ ἐναργεῖ παραστάσει, παραγκωνίσαντες τοὺς προκατόχους τῶν, ἐγένοντο κύριαι πηγαὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ δικαίου. Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος *Ἰουστινιανοῦ* (527—565) ἐγένετο ἡ τελευταία καὶ πληρεστάτη συλλογὴ νόμων ὑπὸ δύο ἐπιτροπειῶν διορισθεῖσων ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ὁποίων ἐτέθη ὑπ' αὐτοῦ ὁ νομομαθὴς *Τριθωνιανός* (*). Οὕτω συνέστη τὸ (ὑπὸ Γουδερσείδου τὸ πρῶτον οὕτως ἐνομασθὲν) περίφημον νομολόγιον *Corpus juris civilis*, ἡ σπουδαιότατη καὶ νῦν ἐτι τῶν ἀρχαίων νομικῶν συλλογῶν εἰς Λατινικὴν γλῶσσαν, συγκειμένη ἐκ τῶν ἑξῆς τεσσάρων μερῶν: α. *Institutionum libri IV*, ἐπιστημονικὸν τοῦ δικαίου ἐγχειρίδιον, μάλιστα κατὰ Γάϊον, δημοσιευθὲν τὸ 533· β. *Pandectarum Digestorum libri L*, συλλογὴ παρεμβολῶν ἐκ τῶν συγγραφῶν τῶν σπουδαιότατων ἀρχαίων νομικῶν, προτὸν ἀτελευτήτου σπουδῆς καὶ ἐργασίας, ἐπίσης τὸ 533 δημοσιευθὲν· γ. *Codex (repetitae lectionis)*, 529, διασκευὴ τοῦ ἤδη τὸ 529 δημοσιευθέντος *Ἰουστινιανείου κώδικος*· δ. *Novellae*, ἤτοι νέαι (μετὰ τὴν πρώτην ἀναθεώρησιν τοῦ κώδικος δο-

(*) Ὁ Τριθωνιανός, ὅστις καὶ πολυάριθμα συγγράμματα περὶ δικόρων ἐπιστημονικῶν ἀντικειμένων συνέγραψεν, ἰφημιζέτο ὡς κοινῆς κόλαξ καὶ πλεονέκτης. Ἀπέθανε τὸ 546.

Θεῖσαι) διατάξεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ, κατὰ τὸ πλεῖστον Ἑλληνιστί, ἀλλὰ καὶ Λατινιστί μεταπεφρασμένοι (535).—

Ἑκκλησιαστικοὶ πατέρες.

Οὕτως ὀνομάζονται, οἱ διδάσκαλοι καὶ συγγραφεῖς τῆς ἀρχαίας Χριστιανικῆς ἐκκλησίας, ὧν τὰ συγγράμματα θεωροῦνται ὡς πρότυπα ὀρθοδόξου διδασκαλίας. Ἡ γνῶσις τοῦ βίου αὐτῶν καὶ τῶν ἔργων ἀποτελεῖ τὸ περιεχόμενον ἰδίας ἐπιστήμης, τῆς *Πατρολογίας*. Ἑλληγες ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες εἶνε *Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς*, *Ὠριγένης*, *Εἰρηναῖος*, *Ἀθανάσιος*, *Βασίλειος ὁ Μέγας*, *Γρηγόριος ὁ Νύσσης*, *Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός*, *Χρυσόστομος*. Τὴν σειράν τῶν Λατίνων ἐκκλησιαστικῶν πατέρων ἀνοίγει ὁ *Μινούτιος Φηλίξ*, οὗτινος ὁ ἀρίστα γεγραμμένος εὐφυῆς διάλογος *Ἀποκρίσεις* ἐξήτει νὰ θεμελιώσῃ τὴν ἀληθῆ ὀρθοκρίσιν. Τοῦτον ἠκολούθησεν ὁ πλήρης φαντασίας *Τερτυλλιανός* ἐκ *Καρχηδόνης*, τὸ πρῶτον ἐθνικός, ῥήτωρ καὶ συνήγορος, ἔπειτα ὅμως ἐν ἀνδρικῇ ἡλικίᾳ μετὰ θερμοῦ ζήλου προσκολληθεὶς εἰς τὴν Χριστιανικὴν ἐκκλησίαν, πρεσβύτερος τῆς ἐν *Καρχηδόνι* ἐκκλησίας, εἰς τῶν τολμηροτάτων προμάχων τῆς δυνάμειος τῆς Καθολικῆς ἐκκλησίας, οὗτινος τὰ πολυάριθμα συγγράμματα πάντοτε μεγάλως ἐτιμῶντο (ἀπέθανε τὸ 220). Ὁ θαυμαστὴς αὐτοῦ *Κυπριανός*, ῥήτωρ ἐν *Καρχηδόνι*, ἔπειτα πρεσβύτερος καὶ Ἐπίσκοπος, ἀποθανὼν τὸ ἔτος 258 ἐπὶ Οὐαλεριανοῦ μαρτυρικόν θάνατον, ἐμορφώθη κατὰ τὰ συγγράμματα τοῦ *Τερτυλλιανοῦ* χωρὶς νὰ περιπέσῃ εἰς τὰς πρᾶχότητας ἐκείνου· τὰ ἔργα καὶ ἡ ζωὴ αὐτοῦ μαρτυροῦσι περὶ τῆς προθύμου, ἐνθουσιώδους πί-

στεως εἰς τὰς ἰδέας τῆς ἐκκλησίας, ὡς καὶ περὶ τῆς ἀκριβείας καὶ σωφροσύνης ἐν τῇ ἀσκήσει τῶν καθηκόντων αὐτοῦ. Ὁ *Λακτάντιος*, παιδαγωγὸς τῶν υἱῶν τοῦ Κωνσταντίνου, περίφημος διὰ τὰ κατὰ τε τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν μιμνῶμενα τὸν Κικέρωνα ἔργα αὐτοῦ. Πρὸς τούτοις ἀριθμοῦνται μεταξὺ τῶν ἐξόχων ἐκκλησιαστικῶν πατέρων ὁ κλασικῶς μεμνημένος, ἐπιστῆμων Ἀμβρόσιος, ἐξ εὐγενῶν γονέων, ἐπίσκοπος Μεδιολάνου 375—397, θαρραλέος πρόμαχος τῆς ἱερατικῆς ἰσχύος καὶ ἰδρυτῆς τῆς Χριστιανικῆς χορωδίας· ὁ *Ιερώνυμος* ἐκ Δαλματίας, οὗτινος ἡ Λατινικὴ μετάφρασις τῆς Βίβλου, ὑπὸ τὸ ὄνομα *Vulgata*, ἔλαβεν ἐκκλησιαστικὸν κύρος· τέλος ὁ πλήρης δυνάμεως καὶ αἰσθημάτων *Αὐγουστίνος*, ὁ μόνος δογματικὸς τῆς Χριστιανικῆς ἐκκλησίας, οὗτινος τὰ συγγράμματα ἐπὶ αἰῶνας ἥσυχσαν μεγάλην ἐπιρροήν, ὡς κύριαι πηγαὶ τῆς Χριστιανικῆς θεολογίας καὶ φιλοσοφίας. Ἐγεννήθη ἐν τῇ μικρᾷ πόλει Ταγάστη ἐν Ἀφρικῇ, προῆλθεν ἐν Καρχηδόνι ὡς διδάσκαλος τῆς ῥητορείας, ἔπειτα ὑπὸ τὴν αὐτὴν ιδιότητα ἐν Ῥώμῃ (383) καὶ Μεδιολάνῳ (384), ὅπου διὰ τοῦ ἐπισκόπου Ἀμβροσίου καὶ τῶν παρακλήσεων τῆς εὐγενοῦς μητρὸς του (ἣτις ἑκαλεῖτο *Μονίκα*), κατὰ πόδας ἑκαὶ αὐτὸν ἀκολουθησάσης, μετετρέπη εἰς τὸν Χριστιανισμόν. Ἐκ Μεδιολάνου ἐπέστρεψεν εἰς Ἀφρικὴν· εἰσῆλθεν εἰς τὸ στάδιον τοῦ κληρικοῦ καὶ ἐγένετο τὸ 395 ἐπίσκοπος Βόννης. Ἀπέθανε τὸ 430. — Ὁ *Αὐγουστίνος* ἠγωνίσθη διὰ τοῦ ὁξέος καὶ ἐμβριθοῦς πνεύματός του ἐν ἀπάσαις ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς καὶ δογματικαῖς τοῦ αἰῶνός του ἔρισι (κατὰ τῶν Ἀρειανῶν, Δονατιστῶν, Πελαγιανῶν) καὶ παρέσχε σύναμα εἰς τὴν δυτικὴν ἐκκλη-

σίαν ἰδίαν χριστιανικὴν θεωρίαν. Ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ (*Confessiones*) παρέστησε τὴν ἑαυτοῦ μορφωτικὴν καὶ ἐσωτερικὴν βιωτικὴν πορείαν. Μεταξὺ τῶν λοιπῶν συγγραφῶν, ἐν αἷς ἀπαντᾷ ἐκτὸς τοῦ ῥητορικοῦ ὄγκου καὶ ἀγνὴ ποίησις, ἐξέχει τὸ κατὰ τὸν Πλάτωνα ἔργον αὐτοῦ «*Περὶ τῆς μεγαλοπρεπείας τοῦ Θεοῦ*», ἐτι δὲ τὸ «*περὶ τῆς ἀληθοῦς θρησκείας*» πρὸς μετατροπὴν τῶν αἱρετικῶν κ.τ.λ.

Ἐντασὶν τινα ἔλαβε κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα ἡ Ῥωμαϊκὴ γραμματεία ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ βασιλέως Θεοδορίχου διὰ δύο πεπαιδευμένων πολιτικῶν: *Βοηθίου* καὶ *Κασσιδώρου*.

Ὁ Ἀρίκιος Μάρκιος Γορκουάτος Σεουερίνος Βοήθιος ἐγεννήθη μεταξὺ τοῦ 470 καὶ 475 ἐν Ῥώμῃ, ὅπου ὁ πατὴρ αὐτοῦ περιεβλήθη τὸ ὑπατικὸν ἀξίωμα καὶ ἀπασα ἡ οἰκογένεια ἐπὶ πλούτῳ καὶ τιμαῖς διέπρεπεν. Ἐσπούδασεν ἐν Ἀθήναις φιλοσοφίαν, μαθηματικά καὶ ποίησιν καὶ ἀπέκτησεν, εἰς Ἱταλίαν ἐπιστρέψας, τὴν εὖνοιαν καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Ὀστρογότθου βασιλέως Θεοδορίχου, ὅστις τὸ 500 τὴν ἑδρὰν τῆς βασιλείας του ἐν Ῥώμῃ ἔστησε καὶ τοῦτον εἰς τὰ πρῶτα πολιτικὰ ἀξιώματα (εἰς τὴν ὑπατείαν τὸ 510) ἀνύψωσεν. Εἰς τοῦτον ὥφειλεν ἡ Ἱταλία τὸ ὅτι ἡ ἐξουσία τῶν Γότθων ἤττον καταπιεστικὴ ἐδάρυνεν ἐπὶ τοῦ πλήθους. Γενομένου ὁμως τοῦ Θεοδορίχου κατὰ τὸ γῆρας αὐτοῦ σκυθρωποῦ καὶ ὑπόπτου, οἱ ἀνταγωνιστὰι τοῦ Βοηθίου καὶ οἱ μισοῦντες αὐτόν, ἐναντίον τῶν ὁποίων πάντοτε μετ' αὐστηρᾶς δι-

καιοσύνης ἀνθίστατο, κατώρθωσαν νὰ διαβάλωσιν αὐτόν. Κατηγορηθεὶς ἐπὶ προδοτικῇ συνεννοήσει μετὰ τῆς αὐλῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀπεβλήθη τῶν ἀξιωματῶν ἐστερήθη τῆς περιουσίας, ἐξωρίσθη εἰς Παθίαν, ἐρρίφθη ἐκεῖ εἰς τὸ δεσμωτήριον καὶ ἐπὶ τέλους ἐφονεύθη (524). — Θαυμαστῆς τῆς παλαιᾶς γραμματείας καὶ εὐτυχῆς μιμητῆς τοῦ ὕφους αὐτῆς, συνέδραμεν ὁ Βοήθιος πρὸς ταύτην διάνοιαν ἐγγίζουσας τῇ χριστιανικῇ, καίτοι ἡ ἀληθὲς αὐτοῦ ὁμολογία τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶνε ἀπίθανος. Διαρκούσης τῆς κρατήσεώς του, ἔγραψε τὸ περίφημον αὐτοῦ, διαλογικὴν μορφήν περιβεβλημένον ἔργον εἰς πέντε βιβλία «*Consolatio philosophiae*», ὅπερ καίτοι οὐχὶ ἐμβριθῆ φιλοσοφικὴν γνῶσιν, ἀλλ' ὅμως εὐγενῆ διάνοιαν δεικνύει καὶ μετεφράσθη εἰς τὰς πλείστας νεωτέρας γλώσσας. Ἡ φιλοσοφία παρηγορεῖ ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ τὸν ἀθῶως πάσχοντα, διδάσκουσα αὐτόν περὶ τοῦ εὐμεταβόλου πάντων τῶν ἀνθρωπίνων ἀγαθῶν καὶ περὶ τῆς μόνης ἀσφαλείας τῆς ἐν τῇ ἀρετῇ εὕρισκομένης. Τὸ ὅλον εἶνε γεγραμμένον ἐν γλώσσῃ καθαρᾷ, ἐπιτυχῶς μιμουμένη τὰ ἄριστα πρότυπα τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ τιθέμενα ποιητικὰ τεμάχια διαπρέπουσιν ἐπὶ φυσικῇ ῥοῇ καὶ μετρικῇ ἀκριβεῖα. Ἐκτὸς τούτου ἔγραψεν ὁ Βοήθιος καὶ μαθηματικὰ καὶ (νεωστὶ ἀνευρεθέντα) ῥητορικὰ συγγράμματα, ἀπελεσθεῖσαν ἀπολογίαν καὶ προσφωνητικὰ γνωμικὰ ποιήματα. Τὰ θεολογικὰ συγγράμματα, τὰ ὑπάρχοντα ὑπὸ τὸ ὄνομά του, προέρχονται παρά τινος μοναχοῦ τοῦ 13 αἰῶνος.

Τὸ πνεῦμα τοῦ Βοηθίου ἐπέζησεν, ἵνα ἐπιχύσῃ ἐπιστημονικὴν ἀκτίνα ἐπὶ τῶν σκοτεινῶν χρόνων τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κόσμου. Καὶ ὁ Μάγνος Αὐρήλιος Κασσιόδωρος μεγάλην

σπουδαιότητα εἶχεν ἐν τῇ παιδεύσει τοῦ μεσαίωνος. Τὸ 460 ἐν Σκυλλεκίῳ τῆς Βρετανίας (ἐν Καλχυρίᾳ) γεννηθεὶς, κατήγετο ἐκ παλαιᾶς περιφρήμου Ῥωμαϊκῆς οἰκογενείας καὶ ἀνετράφη διὰ τὴν ἐπιστήμην ὑπὸ τῶν πλουσίων αὐτοῦ γονέων. Ἐπὶ Θεοδορίου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ διεχειρίσθη μετὰ συνέσεως καὶ δικαιοσύνης ὑψηλὰ πολιτικά ἀξιώματα, ἰδίᾳ τὸ τοῦ ἰδιαιτέσου γραμματέως καὶ πρώτου ὑπουργοῦ, μέχρι τῆς ὑπὸ Βελισαρίου ἀλώσεως τῆς Ῥαβέννης. Ἔτα ἐπέστρέφεν εἰς τὴν πατρίδα, ὅπου ἐγγὺς τῆς πατρικῆς του πόλεως μνην, ἐν ᾗ σκοπὸν ἔθετο νὰ ὑπαγάγῃ τὸν μοναστικὸν βίον εἰς ἐπιστημονικὰς ἀσχολίας μετὰ θρησκευτικῶν ἀσκήσεων καὶ σωματικῶν ἐργασιῶν (γεωργίας, καλλιεργίας). Οὕτως ἐκτίσαστο μεγάλην ἀξίαν διὰ τὴν ἀνύψωσιν καὶ τὸν ἐξευγενισμόν τοῦ μοναχικοῦ βίου, ὅστις κατὰ τοὺς ἐπερχομένους σκοτεινοὺς τοῦ μεσαίωνος χρόνους ἐχορήγησεν εἰς τὰς ἐπιστήμας τὰ μόνα καταφύγια. Ἀπέθανεν ὑπερεκατοντούτης τὸ 577.

Ὁ Κασσιόδωρος ἦτο ἀνὴρ βασιμίου ἐπιστημονικῆς μορφώσεως καὶ καλὸς λογογράφος. Ἐκτὸς συλλογῆς γραμμάτων τῆς ὑπηρεσίας καὶ διατάξεων, σπουδαίας διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν χρόνων ἐκαίνων «*Variarum (epistolarum) libri XII*», ἔγραψε σύντομον χρονικὸν (*Chronicum breve*) ἀπὸ κτίσεως κόσμου μέχρι τοῦ ἔτους 519 καὶ ἱστορίαν τῶν Γότθων (*Historia Gothorum*) εἰς 12 βιβλία, ἐξ ὧν ὁ *Iordanes (Iordanes)* τὴν πλείστην ὕλην τῆς Γοτθικῆς του ἱστορίας ἠντλησεν, ἔτι δὲ ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν (*Historia ecclesiae tripartita*) εἰς 12 βιβλία κτλ.

Μεταξὺ τῶν διδασκάλων τῆς Γραμματικῆς, τῶν ζώντων τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔκτου αἰῶνος ἐν Κωνσταντινουπόλει

ἔξέχει ἐπὶ ἀκριβοῦς παιδείᾳ καὶ ἀγγλινοῖα ὁ Πρίσκιανός ἐκ Καισαρείας, ἔχομεν τοῦτου ὑπὸ τὸν τίτλον «*Institutio-
nes grammaticae*» ἔργον περὶ τῆς Λατινικῆς γραμματι-
κῆς, τὴν ἀκριβεστάτην συστηματικὴν ἐκθεσιν ταύτης ἐξ
ἐκείνων τῶν χρόνων, πλουσίαν εἰς πολῦτιμον ὕλην καὶ ἐ-
πιμελεῖς συλλογὰς διὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν τύπων.
Κατὰ τὸν μεσαῖωνα ἐπὶ μακρὸν ἐθεωρεῖτο ὡς συνηθέ-
στατον διδακτικὸν βιβλίον τῆς διδασκαλίας τῆς Λατι-
νικῆς γλώσσης, ἔτι δὲ ἐχρησίμευσεν ὡς βάσις πολλῶν
νεωτέρων ἐργασιῶν ἐπὶ τοῦ ὑποκειμένου τοῦτου. Πρὸς τού-
ταις συνέγραψεν ὁ Πρίσκιανὸς πολλὰ μικρότερα γραμμα-
τικὰ συγγράμματα, γεωγραφικὸν τι ποίημα (*Periege-
sis e Dionysio ἢ de situ orbis terrae*) καὶ πολλὰ ἄλλα.

Ἐπίσης ἕτερον λίαν εὐχρηστον κατὰ τὸν μεσαῖωνα
ἔργον εἶνε «*Originum seu etymologiarum libri XX*»,
ὅπερ ἔγραψεν ὁ Ἰσίδωρος, εἶδος Ἐγκυκλοπαιδείας περι-
λαμβάνουσας σύμπασαν τὴν γνῶσιν τῶν χρόνων ἐκεί-
νων, ἐν δὲ τῷ μέσῳ αἰῶνι τὸ μᾶλλον διαδεδομένον βι-
βλίον διὰ τὴν γνῶσιν τῆς ἀρχαιότητος. Ὁ Ἰσίδωρος, ἐ-
πονομαζόμενος *Hispalensis*, ἦν ἐπίσκοπος τῆς Σεβίλλης
(*Hispalis*), κληρικὸς ἄξιος τῆς ἐν Ἰσπανίᾳ ἐκκλησίας,
γεννηθεὶς ἐν Καρθαγένῃ καὶ ἀποθανὼν τὸ 636.

Ἡ Λατινικὴ γλῶσσα κατὰ τὸν ἑβδόμον αἰῶνα ὑπέπε-
σεν εἰς τὴν βαρβαρικὴν ἐπίδρασιν. Ἐλάμβανε πάντοτε
νέα στοιχεῖα ἐκ τῆς Κελτικῆς, Γερμανικῆς καὶ ἄλλων
γλωσσῶν, ἐμορφώθη ἢ οὕτω κληθεῖσα μέσῃ Λατινικῇ καὶ
πρῶτον ἀπὸ τῆς ἀναζωπυρώσεως τῶν κλασικῶν σπου-

δὼν ἔθεντο τὸ ζήτημα τοῦ καθαρισμοῦ τῆς γλώσσης δι' ἑξασφαλισμοῦ ὀρισμένων λογογραφικῶν κανόνων.

Ἐκ τῆς καθομιλουμένης Λατινικῆς (*lingua Latina rustica*) ἐμορφώθησαν κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ μέσου αἰῶνος αἱ Ῥωμανικαὶ γλώσσαι: Ἱταλική, Ἰσπανική, Πορτογαλλική, Προβηγκιακὴ, Γαλλικὴ καὶ Ῥωμανικὴ ἐν στενωτέρᾳ σημασίᾳ (ἢ Ῥαιτική), ἐξ ὧν ἡ Προβηγκιακὴ ἀπεσβέσθη ἤδη τὸν 16 αἰῶνα ἐκ τῶν γραμματολογικῶν γλωσσῶν.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΟΥ

Σχέσις

τῆς Ῥωμαϊκῆς γραμματείας πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν.

Μετὰ τὴν διάνυσιν τῆς ὅλης γραμμῆς, ἣν ἐπορεύθη τὸ Ῥωμαϊκὸν πνεῦμα καὶ τὴν ἐξέτασιν τῶν λόγου ἀξίων σημείων, εἰς ᾧ ἀνεδείχθη τοῦτο, ἀνατρέχοντες δι' ἀπλοῦ βλέμματος πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ τὴν ὅλην ἐρευνῶντες πορεῖαν σαφῶς ἤδη πορίζομεθα τὴν ἔλλειψιν γενικῶς τῆς ἰδιοφυΐας ἐκείνης καὶ ἐπιτηδεϊότητος τῆς χαρακτηριζούσης τὰ προϊόντα τῆς Ἑλληνικῆς διανοίας. Τὸ πᾶν ἐν τοῖς γράμμασι παρέλαβον οἱ Ῥωμαῖοι παρὰ τῶν Ἑλλήνων, τὰ Ἑλληνικὰ ὑποδείγματα εἶδομεν σημειούμενα ὡς βάσεις πασῶν τῶν τροπῶν τοῦ λόγου, πάσης φάσεως τῆς γραμματείας τῶν Ῥωμαίων. Ἐὰν δέ τι ἴδιον, ἂν τι ἐγγώριον παρουσιάζετο, ἐπνίγετο καταστρεφόμενον ὑπὸ τῆς κατισχύσεως τῆς ἀπομιμήσεως ἤδη ἀπὸ τοῦ 250 π. Χ., καθ' οὓς χρόνους τίθεται ἡ ἀρχὴ τῆς Ῥωμαϊκῆς γραμματείας διὰ τῆς μεταφράσεως τῶν Ἑλληνικῶν δραμάτων. Δὲν δύναμεθα λοιπὸν νὰ ἐννοήσωμεν τὴν ἀξίαν καὶ δύναμιν τῆς Ῥωμαϊκῆς γραμματείας ἄνευ τῆς Ἑλληνικῆς. Τοῦτο δ' ἀνωμολόγησαν μετὰ τινος στενοχωρίας ἤδη αὐτοὶ οἱ διασημότεροι τῶν Ῥωμαίων συγγραφέων, αὐτὸς ὁ Κικέρων (ἐν τῷ *pro Archia poeta* λόγῳ αὐτοῦ).

Ἡ κατὰ πόδας αὕτη παρακολούθησις τῆς Ἑλληνικῆς

μορφώσεως καὶ ἀναπτύξεως ἀποτέλεσμα εἶχε τὴν μὴ κανονικὴν ἀνάπτυξιν ἐν τοῖς διαφόροις τοῦ λόγου εἰδεσιν. Ἐν ᾧ δηλ. ἡ Ἑλληνικὴ γραμματεία χωρεῖ ἀείποτε παράγουσα τὰ προϊόντα τὰ σύμφωνα πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν χρόνων, πρὸς τὸν βίον τῆς ἐποχῆς, βαίνει ἐπὶ τέλους τὴν φυσικὴν γραμμὴν καὶ ταύτην κατὰ βαθμοὺς ἀπὸ τῶν ἀπλουστείων τρόπων τῆς μορφώσεως μέχρι τῆς μεγάλης ποικιλίας τῆς ἀναπτύξεως, ἡ Ῥωμαϊκὴ εἰσπηδᾷ εἰς τὰ πράγματα, ἄρχεται ἀπὸ τοῦ σημείου, εἰς θ' εὐρίσκει τοὺς Ἑλλήνας ἀσχολουμένους ὅτε ἤρξατο ἡ ἐνέργεια αὐτῆς καὶ παρατίθουσιν εὐθύς ἐν ἀρχῇ μιμήσεις καὶ μεταφράσεις καὶ παλαιότερων ἔτι ἔργων.

Ὑπῆρχον ἀρεταὶ ἱκαναί, οἷαι ἐδείχθησαν ἤδη ἐν συντόμῳ ἐν τῇ εἰσαγωγῇ, οἷαι ἀναφαίνονται εἰς πᾶν βῆμα, εἰς πᾶσαν σελίδα, εἰς πάντα στίχον τῆς ἱστορίας τοῦ πρακτικωτέρου τῶν λαῶν, τοῦ Ῥωμαϊκοῦ, ἀλλ' εὐρίσκοντο ἐν τῷ σκότει, ἦσαν τεθαμμέναι, μέχρις οὗ τὸ φῶς τῆς Ἑλληνικῆς γραμματείας ἔρριπεν ἐπ' αὐτάς τὰς πρὸς τὴν δύσιν βαινούσας ἀκτῖνας αὐτοῦ, μέχρις οὗ, δύναται τις εἰπεῖν, ὑπὸ τὴν λάμψιν τῆς πυρκαϊᾶς τῆς καταστρεφόμενης Κορίνθου, ἠδυνήθησαν οἱ νικηταὶ Ῥωμαῖοι νὰ διακρίνωσιν ἐν τοῖς ὑποδείγμασι τῶν ἡττημένων Ἑλλήνων τοὺς διδασκάλους αὐτῶν, ἠδυνήθησαν νὰ διδαχθῶσι τὴν χρῆσιν τῶν Ἑλληνικῶν ὑποδειγμάτων εἰς ἀνάδειξιν τῶν ἀρετῶν ἐκείνων.

Ἡ μετὰ τῶν Ἑλλήνων σχέσις αὕτη κατώρθωσε νὰ ἀπορριφθῇ καὶ εἴ τι ἐγχώριον εἶχε δημιουργηθῇ (πρβλ. Ὁρ. Ἐπιστ. II, 1. *de arte poetica* 52), ὥστε πάντα τὰ ἐντεῦθεν εἰδῇ ἔλαβον τὴν ὠθησιν ἐξωθεν. Καὶ ἐν τῇ *Σατύρᾳ* καὶ ἐν τῷ *Ἐπιγράμματι*, τοῖς εἰδῶσι δηλ. τοῖς μᾶλλον ἐγ-

χωρίοις θεωρουμένοις δὲν παρέσχον ἰδίαν μορφήν αἱ Ῥωμαῖοι, ἀφ' οὗ καὶ τὰ μέτρα τοῦ Ἐπιγράμματος Ἑλληνικὰ ἐτύγγανον καὶ ἐπὶ τῆς Σατύρας οὐ σμικρὰ ἢ Ἑλληνικὴ αἰδράσις. Ἐκ τῶν τοῦ πεζοῦ λόγου καταφαίνεται ὅτι δὲν ἡσχολήθησαν εἰς πάντα, ὡς π. χ. τὴν θεωρητικὴν φιλοσοφίαν καὶ τινὰς ἐπιστημονικωτέρας μαθήσεις. Ἐν ἐκ τῶν σημείων, εἰς ἃ ὁμολογουμένως ἐπέτυχον, εἶνε ἡ ἱστορία, ἡ ἐπιστήμη τοῦ δικαίου καὶ ἡ πολιτικὴ γῆτορεία. Τὰ δύο τελευταῖα ἀνέδειξε τὸ πολυσύνθετον τοῦ πολιτεύματος αὐτῶν καὶ αἱ καθ' ἑκάστην ἐγειρόμεναι ὡς ἐκ τούτου ἀνάγκαι καὶ ἀπαιτήσεις, αἵτινες παρέσχον τοσαύτας ἐσωτερικὰς περιπλοκάς καθ' ὅλα τὰ στάδια τῆς Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας.

Ἡ δύναμις αὕτη, ἣν ἐπὶ τὸ Ῥωμαϊκὸν πνεῦμα ἥσκησαν τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα, καταφαίνεται μὲν καὶ καθ' ὅλην τὴν πορείαν τῆς ἐνεργείας τῶν Ῥωμαίων, μάλιστα δὲ σαφεστάτην ταύτης εἰκόνα ἔχομεν ἐν τῷ σημείῳ τῆς καταπτώσεως τῆς Ῥωμαϊκῆς γραμματείας. Οἱ κατὰ τοῦτο συγγραφεῖς εἰσῆγαγον ὅλως Ἑλληνικὰς συντάξεις, ὅλως Ἑλληνικὰς φράσεις, ἀπέβαλον πολλὰ τὰ καθαρῶς Λατινικῆς χρήσεως, εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε, τολμᾷ τις εἰπεῖν, ἔφθασαν μέχρι καταπτώσεως τῶν ὀρίων τῶν δύο γλωσσῶν ἐν πολλαῖς χρήσεσιν, ὅπερ οὐδὲν ἄλλο δεικνύει ἢ τὴν ἐκ παραλλήλου πρὸς τὰ κάτω τροπὴν τῶν δύο γλωσσῶν, ἢ μᾶλλον τὴν δέσμευσιν τὴν τελείαν τῆς ἑτέρας τούτων, τῆς Ῥωμαϊκῆς, μιμουμένης καὶ ἐγκοπυμένης πᾶν τὸ ἐπὶ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους ἀναφυόμενον καὶ οἰονδήποτε τύπον φέρον, οἰονδήποτε ἐνδυμα ἀναβαλλόμενον σχετικῶς πρὸς τοὺς χρόνους, καθ' οὓς τοῦτο ἐβλεπε τὸ φῶς.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

<p>Acta dierum 131.
Acta Senatus 131.
Aemilius Probus 109.
Alfenus Varus 113.
Ambrosius 161.
Ammianus Marcellinus 154.
Antistius Labeo 113.
Appuleius 150.
Arvales fratres 10.
Asconius Pedianus 78.
Asellio 30.
Asinius Pollio 94.
Ateius Capito 113.
Atellanae fabulae 13.
Atteius 78.
Attius 17.
Augustinus 161.
Aurelius Victor 153.
Ausonius 146.
Avienus 148.</p>	<p>Cassiodorus 162.
Cato (M. Porcius) 29.
Catullus 45.
Celsus 143.
Cicero 79.
Cincius Alimentus 29.
Claudianus 147.
Claudius Quadrigarius 30.
Coelius Antipater 30.
— Rufus 79.
Columella 126.
Cornelius Sisenna 30.
Curtius 131.
Cyprianus 160.</p>
<p>Boethius 162.
Brutus 31. 79.
Caius 158.
Calendaria 131.
Calpurnius 148.
Caesar 79, 95.</p>	<p>Donatus 157.
Ennius 15.
Eutropius 153.
Fabius Pictor 29.
Fasti, 131.
Fescennini versus 11.
Florus 152.
Frontinus 143.
Fronto 155.
Furius 17.
Furius Bibaculus 75.</p>

Gallus 75.	Mucius Scaevola 31.
Gellius 157.	Munatius Plancus 95.
Haterius 95.	Namatianus 148.
Herennius Modestus 159.	Naevius 15.
Hieronymus 161.	Nemesianus 148.
Hirtius 102.	Nepos (Cornelius) 107.
Horatius 60.	Nigidius Figulus 78.
Hortensius Hortalus 78. 112.	Ofilius 113.
Hostius 17.	Orosius 154.
Hyginus 90.	Pacuvius 17.
Isidornus 165.	Papinianus 159.
Iulius Obsequens 154.	Persius 119.
Iulius Paulus 159.	Petronius 149.
Iuvenalis 120.	Phaedrus 124.
Iuvencus 149.	Plautus 17.
Lactantius 111.	Plinius major 139.
Laevius 75.	— minor 141.
Licinius Calvus 75. 79.	Pomponius Atticus 112.
Livius (Titus) 109.	Priscianus 165.
Livius Andronicus 14.	Propertius 48.
Lucanus 125.	Prudentius 149.
Lucilius 26.	Quintilianus 137.
— junior 126.	Salii fratres 10.
Lucretius 43.	Sallustius 102.
Lutatius 112.	Salvius Iulianus 158.
Macrobius 157.	Scriptores hist. Augustae 152.
Marcianus 158.	Seneca 33. 127.
Martialis 122.	Sextus Ael. Pactus 31.
Mela 142.	Sextus Rufus 154.
Messala Corvinus 95.	Sextus Pomponius 158.
Minutius Scaevola 31.	Silius Italicus 125.
Minutius Felix 160.	

Sinnius Capito 78.	Ulpianus 159.
Statius 126.	
Suetonius 131.	Valerius Maximus 131.
Sulpicius Rufus 112.	Valerius Flaccus 125.
Sulpicius Severus 153.	Valerius Antias 30.
	Varius Rufus 76.
Tacitus 128.	Varro 44. 77.
Terentius 20.	Vellejus Paterculus 131.
Tertullianus 160.	Verrius Flaccus 90.
Tibullus 46.	Vinicius 95.
Ticida 75.	Virgilius 49.
Tribonianus 159.	Vitruvius 113.
Trogus Pompeius 112.	

UTI

ΚΩΔΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΥ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΤΜΗΜΑ ΠΡΩΤΟΝ

Ἡ πρὸ τῆς ἀκμῆς περίοδος, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Σύλλα (78 π. Χ.).....	Σελ.	9
--	------	---

ΤΜΗΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Ὁ χρυσοῦς αἰὼν, ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Σύλλα μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Αὐγούστου (70 π. Χ.—14 μ. Χ.):		
Α'. Ποίησις	Σελ.	32
Β'. Πεζοῦς λόγος	»	76

ΤΜΗΜΑ ΤΡΙΤΟΝ

Ἡ μετὰ τὴν ἀκμὴν περίοδος, ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Αὐγούστου (14 μ. Χ.) μέχρι τοῦ ἔκτου μ. Χ. αἰῶνος:		
Α'. Ὁ ἀργυροῦς αἰὼν μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Τραϊανοῦ (14—117 μ. Χ)	Σελ.	115
Β'. Οἱ χρόνοι τῆς παρακμῆς τῆς γραμματείας (σιδηροῦς αἰὼν) ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀδριανοῦ (117 μ. Χ.) μέχρι τοῦ ἔκτου αἰῶνος	»	119
Ἐπίμετρον τοῦ μεταφραστοῦ	»	167
Πίναξ τῶν ὀνομάτων	»	171

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ.

•	•	Ἐν στίχ. 3 τοῦ προλόγου ἀντί συντάσσω γρ.	συντάσσω	
»	σελ. 7, στίχῳ 7 ἀντί	ἔκτου	»	ἔκτου.
»	» 16, » 13	» Σάτυροι	»	Σάτυροι
»	» 24, » 13	» πράξεω	»	πράξεως.
»	» 26, » 10	» δυσαρε-	»	δυσαρρεστή-
		[σκειάς		[σεως.
»	» 61, » 28	» τιν	»	του.
»	» 63, » 13	» Πειραλαῖοι	»	Πειραλέοι.
»	» 69, » 30	» ἀρά	»	ἀράς.
»	» 72, » 25	» ἔδρυσαν	»	ἔδρυσαν.
»	» 73, » 19	» ἦτο	»	ἦτο.
»	» 77, » 2	» καί	»	καί.
»	» » » 19	» ὑπηρεσίαν	»	ὑπηρεσίαν.
»	» 129, » 26	» τελευταῖ-	»	τελευταῖον
		[ον του		[του.
»	» 144, » 19	» του	»	τοῦ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΚΙΝΗΤΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΕΡΟΙΑΣ
ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗΣ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

400

FR FRANC, PAUL.

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

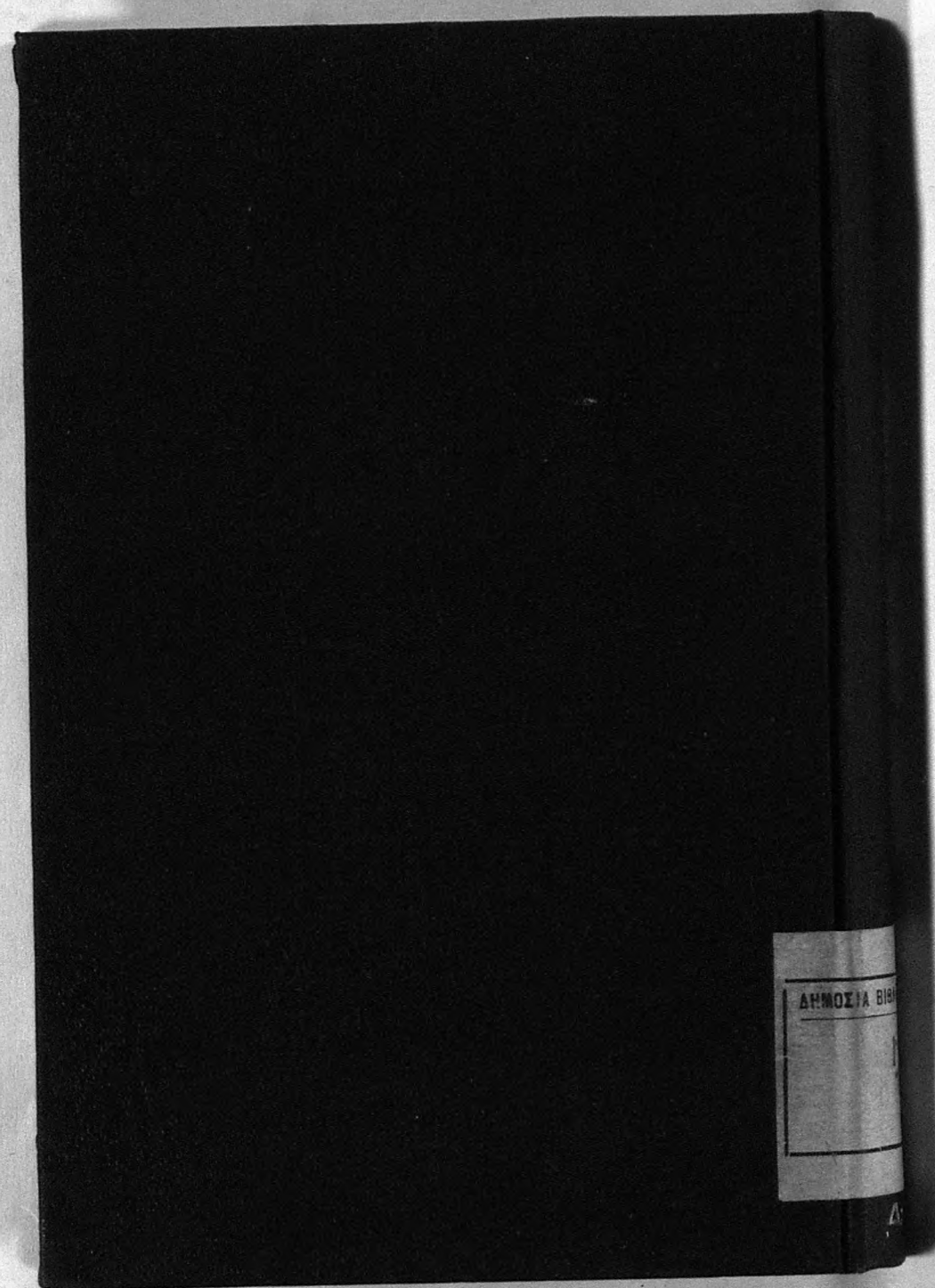
ἀριθ. χρ. 782

Ἡμερομηνία
ἐπιστροφῆς

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟΝ

Εθνικὴ Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Ἀθηνῶν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας